

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА**

На правах рукопису

ХОМ'ЯК ОЛЬГА АНАТОЛІЇВНА

УДК 378.036

**ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ
У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ
У ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

ДИСЕРТАЦІЯ

**на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

**Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Завалевський Юрій Іванович**

Рівне – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	11
1.1. Ретроспективний огляд проблеми виховання естетичного смаку в системі науково-культурологічного пізнання	11
1.2. Психолого-педагогічні особливості виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності.....	27
1.3. Сутність і структура естетичного смаку студентської молоді.....	40
Висновки з першого розділу.....	52
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	55
2.1. Діагностика критеріїв, показників і рівнів сформованості естетичних смаків у студентів.....	55
2.2 Обґрунтування педагогічних умов та технології виховання естетичних смаків у студентської молоді в позанавчальній діяльності.....	71
2.3. Реалізація педагогічних умов і технології естетичного виховання студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності.....	118
2.4 Аналіз результатів і підтвердження ефективності педагогічних умов і технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності.....	152
Висновки з другого розділу.....	164
ВИСНОВКИ.....	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ДОДАТКИ.....	219

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Формування високого рівня естетичного смаку у студентської молоді є однією із важливих умов розвитку духовної культури сучасного українського суспільства.

Потреба в удосконаленні процесу виховання естетичних смаків у майбутніх учителів в умовах ВНЗ зумовлена низкою соціально-економічних і психолого-педагогічних причин: масштабність, глибина й динамізм економічних, політичних і духовних процесів в Україні вимагають особливої уваги до процесу формування естетичної культури молоді; зміна психології свідомості нерозривно пов'язана з новим розумінням людини, зі зростанням ролі її особистості в процесі становлення суспільних, ринкових відносин; недосконалість соціального досвіду, недостатня стійкість переконань молоді зумовлює необхідність об'єктивно оцінити стан сучасного впливу прекрасного на різні аспекти життєдіяльності суспільства.

Розуміючи естетичний смак, як здатність людини сприймати, розуміти й оцінювати особливості предметів, явищ природи та суспільного життя з погляду їх естетичної і гуманістичної доцільності, розглядаючи цю естетичну категорію з позиції ідентифікатора сучасних тенденцій та норм естетичного, вважаємо її необхідною складовою формування високого рівня естетичної культури студентської молоді.

Актуалізація проблеми виховання естетичних смаків у студентства зумовила пошук шляхів організації та вдосконалення названого процесу в освітньо-виховному просторі вищого навчального закладу.

Одним зі стратегічних напрямів, визначених державними документами – Законами України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Концепцією національного виховання студентської молоді, Концепцією естетичного виховання та Концепцією загальної мистецької освіти, є створення умов для виховання і навчання розвиненої особистості. У Концепції національного виховання студентської молоді серед основних напрямів національно-виховної діяльності виділене естетичне виховання, яке містить такі компоненти: розвиток естетичних потреб і почуттів, художніх здібностей та творчої діяльності; формування у молоді естетичних поглядів, смаків,

вироблення умінь примножувати культурно-мистецькі надбання народу, відчувати й відтворювати прекрасне в повсякденному житті.

Вважаємо, що саме студентська молодь педагогічних університетів має бути інтелектуальним і морально-естетичним взірцем суспільства. Оскільки саме вчителів належить важлива суспільно-творча місія – формувати духовну свідомість нації, виховувати й розвивати у підростаючого покоління художні вподобання, естетичні почуття, смаки. Особливої уваги у цьому контексті потребує проблема створення належного рівня розвитку естетичної і духовної культури, художньо-естетичної вихованості студентів педагогічних університетів.

З огляду на висловлене, наукове обґрунтування та практичне впровадження у практику педагогічних університетів системи позанавчальної роботи з формування естетичних смаків у студентської молоді видається актуальним та закономірним.

Аналіз наукової літератури свідчить про значний інтерес учених – естетиків, педагогів, психологів – до проблеми виховання естетичних смаків: Г. Апресян, Ю. Борєв, О. Буров, В. Бутенко, М. Верб, З. Гіптерс, І. Гончаров, А. Гулига, М. Каган, Н. Калашник, Є. Квятковський, М. Киященко, А. Комарова, Л. Левчук, О. Леонтєв, Б. Лихачов, Л. Масол, А. Мелік-Пашаєв, Н. Миропольська, А. Молчанова, Я. Пономарьов, В. Разумний, С. Рубінштейн, О. Рудницька, О. Семашко, Л. Столович, Б. Теплов, Г. Шевченко, А. Щербо.

Проблемі виховання естетичних смаків присвячені дисертаційні дослідження О. Берестенко, Л. Гончаренко, Л. Захарчук, Б. Івасів, Л. Михайлової, І. Пацалюк, В. Радкіної, Г. Раїцької, І. Сідорової, В. Стрілько, Н. Чернікової. У цих роботах звертається увага на формування естетичного смаку як необхідної складової всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Аналіз естетичної, педагогічної, психологічної літератури підводить до думки про значний інтерес вчених до висвітлення наукових аспектів виховання естетичних смаків особистості. Однак, вважаємо, що ґрунтовного дослідження потребує проблема виховання естетичних смаків майбутніх фахівців педагогічної галузі у позанавчальній діяльності в умовах вищої школи.

Необхідність ґрунтовного розроблення проблеми виховання естетичних смаків у студентської молоді зумовлена низкою суперечностей між:

– потребою виховання естетичного смаку у студентів педагогічних університетів в умовах вищого навчального закладу і недостатнім окресленням відповідних педагогічних умов, що у свою чергу базується на неповноті теоретичних знань про структуру та зміст естетичного смаку сучасної молоді, його місця в структурі педагогічної діяльності, нерозробленості педагогічної технології виховання естетичних смаків у студентської молоді;

– необхідністю подальшого вдосконалення засобів виховання естетичних смаків у студентської молоді і недостатньою розробленістю педагогічних основ і методичних рекомендацій щодо їх ефективної реалізації;

– потребою суспільства у фахівцях педагогічного профілю з високим рівнем естетичних смаків та відсутністю системи позанавчальної роботи за цим напрямком у вищій школі.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість визначили вибір теми дисертаційного дослідження – **„Виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності”**.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою університетської наукової теми „Психолого-педагогічні та економічні основи гуманізації виховання і навчання в школах та вищих навчальних закладах” (державний реєстраційний номер 0106U002439) Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука (м. Рівне) (протокол № 2 від 28 вересня 2004 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 8 від 26 жовтня 2004 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці й експериментальній перевірці педагогічних умов і технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності.

Завдання дослідження:

➤ вивчити на основі аналізу естетичної, педагогічної та психологічної літератури ступінь розробленості проблеми виховання естетичних смаків у студентської молоді;

➤ здійснивши аналіз естетичних джерел, визначити сутність та структуру естетичних смаків студентів педагогічних університетів;

➤ визначити критерії, показники та рівні сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності;

➤ виявити та науково обґрунтувати педагогічні умови, що забезпечують ефективність виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності;

➤ розробити та експериментальним шляхом перевірити ефективність технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності.

Об'єкт дослідження – процес виховання естетичних смаків у студентської молоді в умовах педагогічного університету.

Предмет дослідження – педагогічні умови та технологія виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності.

Методологічними засадами дослідження виступили: провідні положення гуманістичної філософії про роль художньої культури в розвитку особистості (Г. Балл, О. Баумгартен, В. Біблер, Е. Бйорк); теорія гуманістичної спрямованості мистецтва (Г. Гегель, І. Кант, М. Чернишевський); ідеї, що розкривають роль художньої діяльності в гармонізації особистості (М. Бердяєв, А. Гулига, І. Зязюн, Д. Ліхачов, Л. Масол, А. Мелік-Пашаєв, Б. Неменський, О. Отич, О. Семашко, П. Юркевич); наукові підходи: системний (А. Алексюк, В. Беспалько, В. Бондар, В. Загв'язинський, В. Кремень, Н. Кузьміна, І. Осадченко), культурологічний (В. Андрєєв, Ю. Бельчиков, Е. Бондаревська, А. Кирсанов, А. Ростовцев, В. Сластьонін, Н. Щуркова), діяльнісний (І. Бех, Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтєв, А. Марков, С. Рубінштейн), індивідуальний (Б. Ананьєв, Л. Божович, С. Клімов, В. Ковальов, Г. Костюк, Н. Лейтес, В. М'ясищев, В. Небиліцин, К. Платонов, Б. Теплов, В. Фомін), суб'єктно-об'єктний (В. Галузинський,

М. Євтух); теорії творчого розвитку і саморозвитку (К. Бабанський, В. Давидов, В. Кузін, П. Осіпов, Н. Посталюк, Д. Ельконін, Б. Юсов); теорія сприйняття мистецтва як обміну загальнолюдськими цінностями (В. Біблер, М. Каган).

Теоретичними засадами дослідження були: наукові праці представників гуманістичного напрямку у вітчизняній педагогіці (В. Сухомлинський, К. Ушинський); соціально-психологічні та педагогічні аспекти розвитку особистості студента, її прояви в різних видах діяльності (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, А. Дмитрієв, К. Дурай-Новакова, М. Євтух, І. Кон, В. Лісовський, Ю. Пелех, Б. Теплов, П. Якобсон); дослідження, що розкривають педагогічні можливості естетичного виховання в удосконаленні навчально-виховного процесу вищої школи (В. Бутенко, І. Зязюн, О. Коркішко, Л. Масол, С. Мельничук, Н. Миропольська, О. Рудницька, Т. Смірнова, Т. Танько, Г. Шевченко).

Для досягнення поставленої мети та завдань використано такі **методи дослідження**:

теоретичні – методи аналізу й узагальнення наукових даних, історико-теоретичний аналіз філософської, культурологічної, естетичної, психолого-педагогічної літератури для зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, визначення сутності проблеми виховання естетичних смаків у студентської молоді; системно-структурний аналіз; проектування – для розроблення технології виховання естетичних смаків у студентської молоді педагогічних університетів у позанавчальній діяльності;

емпіричні – діагностичні методи (анкетування, опитування, тестування); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний); індивідуальні та групові бесіди, спостереження, вивчення естетичних інтересів і аналіз результатів естетичної діяльності студентів – для визначення рівня сформованості естетичних смаків;

методи математичної статистики – для обробки результатів експерименту.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* науково обґрунтовано технологію виховання естетичних смаків студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності; виявлено та

науково обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність виховання естетичних смаків студентської молоді (формування мотиваційної потреби особистості студента в естетичному вихованні; включення в навчально-виховний процес системи творчих завдань, що організують естетичну діяльність студентів із урахуванням їх індивідуальних особливостей; інтеграція аудиторної та позааудиторної діяльності з естетичного виховання студентів; формування єдиної системи форм, активних методів, засобів естетичного виховання, що сприяють набуттю естетичного досвіду, формуванню естетичного ідеалу, вихованню естетичних смаків; художньо-естетичне занурення студентської молоді в культурне середовище з метою залучення до мистецтва); виділено критерії (художньо-аксіологічний, емоційно-естетичний, мистецтвознавчий, оцінювально-рефлексивний) і показники (сформованість ціннісних орієнтацій студентської молоді; здатність оцінювати естетичне в навколишньому житті; уміння виявляти естетичний інтерес до навколишнього; уміння емоційно відгукуватися під час сприйняття оточуючих предметів, явищ дійсності, творів мистецтва; сформованість культурологічних уявлень в галузі художньої культури; чітке усвідомлення естетичних категорій; сформованість естетичної свідомості; уміння давати власну естетичну оцінку), охарактеризовано рівні (високий, достатній, середній, початковий) виховання естетичних смаків студентів педагогічних університетів;

– *розроблено* структуру естетичних смаків студентської молоді;

– *поглиблено й розвинено* теорію та методику виховання естетичних смаків у студентської молоді.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів і запропонованого автором дисертації спецкурсу „Естетичний розвиток особистості студента”; в експериментальній апробації діагностувальної методики, спрямованої на виявлення рівня сформованості естетичних смаків у студентської молоді. Матеріали дослідження можуть бути використані в практиці роботи вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації відділами виховної роботи, кураторами, наставниками, керівниками

творчих колективів, в системі післядипломної педагогічної освіти. Результати дослідження можуть бути основою для розроблення навчальних і навчально-методичних посібників із теорії та методики виховання, естетичного виховання студентської молоді.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різних рівнів:

– *міжнародних*: „Формування громадянського суспільства в контексті Європейської інтеграції” (Рівне, 2005 р.), „Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ” (Рівне, 2008 р.), „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології” (Черкаси, 2012р.), „Міжнародні психолого-педагогічні Челпанівські читання” (Київ, 2013 р.), „Проблеми розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті” (Рівне, 2013р.), „Wykształcenie i nauka bez granic – 2013” (Пшемишль, Польща, 2013р.), „Настоящи изследвания и развитие – 2014” (Софія, Болгарія, 2014р.), „Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін” (Суми, 2014 р.).

– *всеукраїнських*: „Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика та перспективи розвитку” (Житомир, 2012 р.), „Концепції розвитку сучасної психології та психотерапії” (Рівне, 2013 р.), „Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі” (Мукачево, 2013 р.).

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. С. Дем’янчука (довідка про впровадження № 031/17 від 13.02.2015 р.); Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка (довідка № 071 від 27.10.2014 р.); Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки (довідка № 03-31/02/2933 від 19.09.20014 р.); Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 37 від 20.05.2014 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечена розглядом і аналізом широкого кола науково-літературних джерел з проблеми дослідження; перевіркою висунутих теоретичних положень у практичній дослідно-експериментальній роботі;

адекватністю методологічних підходів специфіці проблеми, що розглядається, меті, завданням, об'єкту та предмету дослідження.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 16 публікаціях автора, серед яких 6 одноосібних статей у провідних наукових фахових виданнях, 2 статті в іноземних наукових періодичних виданнях, 3 статті в інших виданнях, 5 статей та тез у збірниках всеукраїнських і міжнародних конференцій.

Структура роботи: дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (326 найменувань, з них 11 англійською мовою), 10 додатків на 67 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 271 сторінку, із них – 171 сторінка основного тексту. Робота містить 18 таблиць та 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Ретроспективний огляд проблеми виховання естетичного смаку в системі науково-культурологічного пізнання

Проблеми розвитку естетичного смаку досліджуються представниками різних галузей знання: філософами, культурологами, соціологами, істориками, психологами, педагогами. У науці утвердилася думка, що естетичний смак – це здатність людини розуміти й оцінювати естетичні особливості предметів і явищ природи та суспільного життя. Естетичний смак, як специфічний духовний механізм виникає і формується в процесі взаємовідносин двох головних здібностей людини – розуму і чуттєвості. [154; с. 139]. Прослідкуємо, як кожна культурно-історична епоха визначає і диференціює ці здібності в структурі естетичної свідомості. Адже, відповідно до цього в кожному культурному періоді виникають різноманітні підходи щодо осмислення оцінки різноманітних модифікацій естетичного і рівня актуалізації проблеми смаку, як естетичного вибору.

Перші судження про смак як потяг до прекрасного в природі чи мистецтві відомі ще з античних часів, проте через брак наукових узагальнень вони мали інтуїтивний характер, а спроби формувати естетичні смаки були спонтанними, оскільки залежали від рівня розвитку матеріальної культури, науки, зокрема філософії та естетики, релігійних вірувань, духовного життя й соціально-економічного стану тогочасного суспільства.

За різних політичних та економічних трансформацій, які переживала Україна, коли змінювалися уявлення про світ і місце людини в ньому, як ніколи гостро постає питання про роль естетизації життя суспільства, інтеграцію української культури у світову і впливу світової культури на українську, що в цілому виражається в посиленні впливу прекрасного на всі аспекти життєдіяльності суспільства. Адже смак як суспільна норма в оцінці прекрасного виражає здатність

людини сприймати й оцінювати предмети та явища дійсності з точки зору їх естетичної і гуманістичної доцільності, що виступає, з одного боку, як засіб регулювання естетичної діяльності людини, а з іншого – як засіб пізнання прекрасного. Естетичний смак визначається як духовна якість особистості, завдяки якій здійснюється духовно-творче, емоційно-образне сприйняття та естетична оцінка світу. Смак не тільки віддзеркалює сучасні норми естетичного, але й закладає основи цивілізованого ставлення людини до світу.

Естетичний смак привертає увагу дослідників як інтегрований показник естетичної культури, духовності та індивідуальної своєрідності особистості (О. Буров, Ш. Герман, О. Дивниненко, Л. Коган, О. Лармін, В. Лисенкова, А. Лосев, І. Маца, В. Разумний, В. Скатерщиков, В. Шестаков, Р. Шульга) [31; 57; 74; 116; 141; 155; 154; 174; 219; 236; 294; 298]; естетизованих почуттів і переживань (Л. Виготський, О. Костюк, О. Лазаревська, А. Молчанова, С. Рубінштейн, Б. Теплов) [46; 127; 139; 179; 223; 253]; гармонійності єдності чуттєвого і раціонального (В. Липський, Б. Лихачев, Є. Яковлев) [149; 153; 314].

Існують різні наукові підходи до розвитку і формування естетичного та художнього смаку студентської молоді та особистостей інших вікових категорій: Л. Калініна, І. Пацалюк (розвиток естетичного смаку молодших школярів) [108; 195]; В. Баєвський, С. Барило, О. Малицька, Л. Михайлова (розвиток смаків старшокласників) [14; 17; 165; 178]; О. Берестенко, О. Іванова, О. Коробко, Ю. Максимчук, О. Малицька, Г. Муромцева, Г. Падалка, Ю. Пастухова (формування естетичних і художніх смаків майбутніх учителів) [27; 103; 125; 164; 165; 183; 192; 194]; Є. Лабахуа, Л. Литвиненко, Л. Михайлова, В. Радкіна (розвиток художніх смаків у процесі знайомства з різними видами мистецтва) [143; 152; 178; 218]; І. Сідорова (процес формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності) [235]; Л. Шульц (відображення дійсності в естетичному смаку) [300]; Н. Калашник (історико-педагогічна генеза формування естетичних смаків учнівської молоді у процесі навчально-виховної діяльності) [107].

Тривалий історичний процес становлення і розвитку естетичної думки проходив паралельно до чинників, що його зумовлювали:

- ідеологічних і соціально-психологічних позицій різних класів і суспільних груп, які естетика виражає і теоретично обґрунтовує;
- особливостей предмету вивчення, що змінюється, – естетичної культури і художньої практики;
- характеру філософських вчень, із яких звиходили або на які спиралися естетичні теорії; позиціями суміжних наук (мистецтвознавства і літературознавства, психології, соціології).

Хоч естетична думка зародилася ще в глибокій старовині в міфологічній свідомості докласового суспільства, смак, як категорія естетики з'являється у філософській літературі лише в XVII ст. Аналіз міфів різних народів показує, як відображалися в них первинні уявлення людей про походження різних мистецтв, про їх роль у житті людини, про зв'язок мистецтва і краси.

В античності естетична проблематика розроблялася, з одного боку, у філософських творах (піфагорійці, Аристотель, Платон, Сократ) [10; 204; 243], а з іншого – в трактатах, присвячених теорії різних видів мистецтва (трактати Вітрувія, Горація, Горгія, Поліклета) [42; 64; 319; 8]. Водночас ідеї античних мислителів мали основоположне значення для всього подальшого розвитку європейської естетичної думки.

Використати почуття, як основу для осмислення певних естетичних явищ спробували піфагорійці. Зокрема, Піфагор ототожнював поняття краса, досконалість, гармонія, а музику проголошував найвищим видом гармонії серед усіх видів мистецтва. Разом із тим, він підкреслював зв'язок цього мистецтва зі слухом людини, її чуттєвою природою. Музика, в розумінні Піфагора, є носієм душевної рівноваги стимулом до духовного спокою [87]. Краса виступає, як міра гармонійності, істинності буття, співзвучності космосу.

Геракліт вважав красу – одвічною природою вогню, сплетеною із суперечностей і спрямованою в майбутнє. Суперечності є умовою для існування прекрасного, вони створюють гармонію. Філософ уперше в історії естетики

говорить про характер сприйняття прекрасного, яке досягається лише шляхом споглядання [52].

Давньогрецький філософ-матеріаліст Демокрит вважав, що жити потрібно насолоджуючись прекрасним і в міру. Він доводив, що необхідно прагнути лише до такої насолоди, яка пов'язана з прекрасним, а для людини, яка переступить правильну міру, найприємніше може стати найнеприємнішим. [163].

На зміну почуттєво-споглядальному підходу дійсності приходять заострення інтересу до самої людини. Народжується плеяда нових яскравих мислителів, серед яких особливе місце належить давньогрецькому філософу Сократу, котрий ототожнював прекрасне з корисним й здійснив спробу якнайповніше визначити поняття ідеалу. Його естетичні погляди у філософській концепції продовжив представник античної філософії, видатний філософ Платон [204]. У своїх діалогах Платон дає всебічний і глибокий аналіз проблемам краси: „...призначення мистецтва – замінити тілесний зір, пробудивши духовне” [204, с. 166]. Краса для Платона – це естетично своєрідна ідея, пізнати яку людина можна, тільки знаходячись в особливому стані одержимості, натхнення. [204; 258].

Будучи учнем Сократа, Платон багато в чому слідує його естетиці, але просувається значно далі. Його ідеал – духовно прекрасна людина. Таким чином, простежується основна тенденція, в руслі якої розвивається естетичне вчення Платона – мистецтво як засіб виховання і впливу особистість.

Теоретичну спадщину визначного стародавнього мислителя Афін Арістотеля по праву називають вершиною античної естетики. У своїх працях „Поетика”, „Риторика”, „Політика”, „Етика”, „Нікомахова етика” він висвітлює широкий спектр естетичних проблем. Арістотель першим сформував розгорнуту структуру естетичних категорій, запропонував власне розуміння прекрасного, трагічного, комічного, займався теоретичним обґрунтуванням уже існуючих естетичних понять і використовував їх для аналізу естетичних явищ.

Отже, погляди вчених-філософів античних часів на дослідження естетики змінювалися впродовж певних історичних періодів і розумілися неоднозначно – від спроб розуміння естетики як „філософії прекрасного” до трактування її, як

„філософії мистецтва”. У період середньовіччя виховання людини засобами мистецтва здійснювалося в межах християнської ідеології з метою підтримки в людях божественного благочестя, моральної слухняності.

Натомість епоха Відродження характеризується переходом від теоцентриського до антропоцентриського розуміння світу, висунула ідею гуманізму, реалізації людиною своїх здібностей, прагнень до земного щастя. Гуманізм проголосив віру в людські можливості, у його земну „божественність”, закликавши до життєвої активності.

Поняття „смак” починає згадуватися в літературі з другої половини XVII століття, він стає естетичною проблемою з появою поняття „витончені мистецтва”, хоча раніше сприймався не інакше, як одне із фізіологічних почуттів людини. Поступово „смак” набуває іншого значення, асоціюється як здатність тонко відчувати прекрасне в природі і мистецтві і характеризується як „задоволення”, „насолода”, „захоплення” [37; с. 194].

У період Відродження знову почала розроблятися ідея про всебічний розвиток особистості. Видатні діячі тієї епохи (М. Лютер, Т. Мор, Ф. Рабле, Е. Роттердамський) [160; 181; 216; 306] вбачали в навчанні й естетичному вихованні засіб гуманізації суспільства і зміни в церковних відносинах. Т. Мор надавав важливого значення залученню людей до мистецтва: навчання музиці, відвідування музеїв і бібліотек [181]. На думку М. Лютера, шляхетна музика має важливе дисциплінарне значення, вона робить людей моральнішими, м’якшими, ніжнішими і розумнішими [160]. Ф. Рабле вказував на обов’язкове вивчення музики поряд із іншими навчальними предметами [216].

Кінець XVII – початок XVIII століття посідає особливе місце у розвитку проблеми естетичних смаків. Смак розглядався як специфічний психічний механізм, здатний сприймати й оцінювати красу і плоди художньої творчості.

У цьому контексті філософія, яка стала все більш активно включати естетичну проблематику в сферу дослідження рухається назустріч мистецтвознавчій думці. Естетичний смак стає соціальною і культурною цінністю, як показник зрілості

особистості; за допомогою естетичного смаку людина утверджує власну самоцінність і самодостатність.

В першій половині XVIII століття німецький філософ і теоретик мистецтва Олексаандр-Готліб Баумгартен визначає предмет естетики не через ідею прекрасного (що відбулося пізніше у вченнях Ф. Гегеля, М. Чернишевського), а через поняття досконале: „...Естетика – це наука про досконале в світі явищ, про досконалість чуттєвого пізнання й удосконалення смаку” [21]. Шляхом, наміченим Баумгартеном, пішли найбільші представники німецької філософії і художньої культури – В. Гегель, І. Гердер, І. Гете, І. Кант, Ф. Шеллінг, Ф. Шиллер [50; 56; 58; 111; 294; 296]. У власних дослідженнях вони шукали загальні основи і критерії смаку, що дало підстави називати XVIII століття „століттям смаку” [318; с. 156].

Не можемо не відзначити вагомий внесок у розвиток категорії естетичного смаку у XVII – XVIII ст. французьких учених Ш. Бате, Н. Буало, Вольтер, Ф. Ларошфуко, Ш. Монтеск'є, Ж-Ж. Руссо [20; 36; 45; 142; 180; 225]. Вони у своїх творах довели, що естетичний смак має раціоналістичну природу, його основою є вивчення стародавніх творів, а правдоподібність і розум – його основні ознаки.

Так, відомий теоретик мистецтва Ш. Батте у своєму дослідженні „Витончені мистецтва зведені до єдиного принципу”, вводить термін „витончені мистецтва”. Він вважає, що смак допомагає створювати шедеври мистецтва і відповідно (правильно) їх оцінювати. Згідно з Батте – смак є природженою здатністю людини. Він спрямований на виявлення в природі і мистецтві прекрасного, на створення й оцінку витворів мистецтва на основі отриманої від них насолоди [20].

Французький письменник Франсуа де Ларошфуко, вважав, що на відміну від смаків, людський розум не надто різноманітний і вибагливий: „У одних людей більше розуму, ніж смаку, в інших – більше смаку, ніж розуму”, – писав він. „При всьому розмаїтті відтінків смаку, визначений нами гарний смак, якому під силу дати оцінку будь-якому явищу, якому відома справжня вартісність і який може розв'язати в цій сфері всі без винятку питання, є надзвичайною рідкістю й майже не трапляється в реальності” [142, с. 318].

Ларошфуко вважав, що смак може змінюватися незалежно від нашого бажання, тому, коли знайомий предмет постає перед нами в новому образі, ми вже не пам'ятаємо яким бачили його вперше.

Один із найвизначніших французьких філософів-просвітників XVIII ст. Вольтер у своїй статті „Смак”, підвів підсумок дискусіям про смак: „Смак, тобто чуття, дар розрізняти властивості їжі, породив в усіх відомих нам мовах метафору, де словом „смак” позначають чутливість до прекрасного і потворного в мистецтвах...” [45, с. 267-268].

Смак (за Вольтером) здатен миттєво визначити красу, побачити, зрозуміти і насолодитися нею. Філософ показує як це поняття, відштовхуючись від фізіологічного почуття, перетворюється в універсальну філософську категорію, яка характеризує здатність пізнавати прекрасне. Проте, смак виступає критерієм творчості, тому дослідники займаються пошуком норми, яка б його визначила. „Смак подібний філософії, він є надбанням лише обраних”, – стверджує Вольтер. [45, с. 279]. „Смак нації історично мінливий і нерідко псується. Це буває зазвичай у періоди, що йдуть за „століттям найвищого розквіту мистецтв”.

Більшість теоретиків XVIII ст. у визначенні естетичних смаків виявляли роздвоєність. Зокрема французький письменник, філософ Шарль де Монтеск'є у своєму творі „Досвід про смаки в творах природи і мистецтва” називає смак мірилом задоволення. Він розглядає його як різновид розуму. У своєму трактаті „Досвід про смак”, написаному під впливом англійської естетики, Монтеск'є дає визначення смаку, розглядаючи його як здатність чуттєво і швидко визначити міру задоволення [180].

Наслідують природу вважав мистецтво філософ, учений-енциклопедист Жан Лерон Даламбер, який зробив великий внесок у розвиток естетики французького Просвітництва. Він визначав естетичний смак, як одну із умов пізнання і дійшов висновку про необхідність його виховання. Також Даламбер стверджував, що естетичний смак не можливо звести до жодної пізнавальної властивості, оскільки істинний смак виявляється як індивідуальне почуття. [70, с. 18].

В контексті дослідження проблеми естетичного смаку, заслуговують на увагу погляди Ж.-Ж. Руссо, який вважав, що смаком від природи наділені всі, але, хороши смак зустрічається надзвичайно рідко, і повноцінно розкритися і проявитися він здатен лише в результаті виховання і впливу соціуму. Дослідник вважав, що мистецтво, безперечно, сприяє розвитку смаку, однак, його істинні критерії слід шукати в природі. „Розвиток смаку, – пише Ж.-Ж. Руссо, – залежить також від суспільства, в якому людина живе. Мода пригнічує смак: люди не прагнуть до того, щоб подобатися, а лише до того, щоб відрізнитися від інших” [225, с. 264].

Між тим, предмети, які формують смак, знаходяться не лише в природі, а й у поезії та мистецтві, тому саме з їх допомогою й відбувається виховання смаку. Паралельно французьким Просвітникам багато уваги питанням смаку приділяли й англійські філософи-просвітники XVIII ст. Бйорк, Шефтсбері, Юм [26; 295; 309].

Надзвичайно важливими є праці великого англійського філософа й мораліста Антоні Ешлі Купера Шефтсбері. Його роботи присвячені проблемам етики й естетики зібрані у праці „Характеристика людей, звичаїв, думок, часів”. В них важливого значення філософ надає вихованню естетичного смаку, оскільки вважає його необхідною умовою досягнення гармонії в оточуючому світі. Шефтсбері вважав, що краса і добро органічно поєднані, і тому естетичне й моральне виховання здійснюється паралельно, а його результатом є формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості [295].

Важливими для нашого дослідження є погляди відомого англійського філософа і психолога Давида Юма, у якого проблема естетичного знайшла своєрідне тлумачення. У своїх естетичних роботах „Про норму смаку”, „Про трагедію”, „Про витонченість смаку і афекту”, він розглядає можливість існування загальної естетичної культурної норми доходить висновку, що це завдання зможуть вирішити лише високоосвічені художні критики, котрі володіють особливим витонченим естетичним смаком. „Хоча принципи смаку є універсальними і майже однаковими в усіх людей, однак не всі вони здатні сформулювати судження про якийсь твір або утвердити власне переживання почуття як норму прекрасного, – пише Юм. – Лише високоосвічену особистість з тонким почуттям, збагачену досвідом, здатну

користуватись методом порівняння і вільну від усіляких забобонів, можна назвати таким цінним критиком, а судження, винесене на основі поєднання цих чинників, у будь-якому випадку буде істинною нормою смаку і прекрасного” [309, с. 172].

Юм проклав шлях до феноменології смаку, зауваживши, що за допомогою, смаку відкриваються істинні сфери людського, смак дозволяє відчутти різницю між чеснотами та недоліками. Теза Юма про ототожнення особистості зі смаком дає підказку для вирішення сучасної проблеми ототожнення людини зі своїм Я. Смак – показник ідентичності Я. Немає смаку – особистість не склалася або розпалася.

Окремо слід виділити фундаментальну працю англійського теоретика, публіциста епохи Просвітництва Едмунда Бйорка „Філософське дослідження про походження наших ідей піднесеного і прекрасного”. У вищезгаданій роботі Бйорк розглядає смак з позиції трьох природних людських здібностей: почуття, уяви і здатності судження. Він називає красу – „соціальним почуттям”, оскільки знаходить прекрасне в усьому, що викликає симпатію і любов людей. „Те, що називають смаком, у широкому розумінні цього слова, є не просто ідеєю, а складається частково зі сприйняття первинних задоволень, що виникають на основі уяви і висновків, які формуються розумовою здатністю відносно різних взаємин, згаданих задоволень і афектів, характеру і вчинків людей” [26, с. 59].

Таким чином, англійські мислителі вбачали в мистецтві засіб розвитку природної потреби людини, що вже споконвічно знаходиться в гармонії з моральною сферою.

Родоначальник німецької класичної філософії Імануїл Кант надав категорії естетичний смак головне місце у своїх працях „Критика чистого розуму”, „Критика практичного розуму”, „Критика здатності судження”. Саме Канту належить класичне і лаконічне визначення смаку: „Смак – це здатність судити про прекрасне” [111, с. 79].

І. Кант вважає, що судження про красу повинне виникати спираючись не на розум, а на почуття задоволення чи незадоволення, тому воно не пізнавальне, хоча естетичне, і визначальна основа його не об’єктивна, а суб’єктивна. При цьому смак можна вважати «чистим» лише тоді, коли його визначальне задоволення не

передбачає ніякого практичного інтересу: „Смак – це здатність судити про предмет або про спосіб уявлення на підставі задоволення або незадоволення, вільного від всякого інтересу. Предмет такого задоволення називається прекрасним” [111, с. 212].

Естетична концепція І. Канта, як і його філософія в цілому, характеризується внутрішньою суперечливістю. Він глибоко проаналізував питання своєрідності художньої творчості, не оминув питання взаємовідносин естетичного й морального. Зазначаючи, що в ідеальному смаку простежується тенденція впливу на моральність, він довів, що виховання естетичного смаку є і моральним вихованням особистості.

Вчення Канта вплинуло на естетику Ф. Шиллера, який у мистецтві вбачав мету і засіб виховання. Мистецтво позитивно впливає на моральність у тому випадку, якщо воно виявляє свій естетичний вплив. Вищою метою мистецтва Шиллер вважає естетичне задоволення. Саме задоволення і насолода від прекрасного і піднесеного зміцнює моральні почуття людини. Мистецтво впливає на моральність „...не тільки тому, що приносить задоволення шляхом моральних засобів, але і тому, що задоволення, від мистецтвом, є саме шляхом до моральності” [296, с. 28].

Вагоме місце посіла проблема виховання засобами мистецтва в педагогічних поглядах І. Гербарта, Ф. Фребеля, Л. Штрюмпеля [55; 262; 2]. І. Гербарт відзначав необхідність формування в людині естетичного інтересу.

Ф. Фребель вважав, що виявлення творчих здібностей, розвиток естетичних задатків поряд із вихованням інших якостей є необхідними умовами процесу навчання і виховання засобами мистецтва, успішного формування всебічно розвиненої особистості [262].

Л. Штрюмпель виділив три найвищі форми свідомості: логічну (пізнавальну), естетичну (почуття), етичну (бажання). Вони є трьома основними елементами психічного життя людини. Особливе місце, як він вважав, належить естетичній формі свідомості, оскільки вихованню почуттів, естетичному навчанню повинна надаватися особлива увага [2].

Кульмінацією в розвитку класичної німецької філософії мистецтва стала естетика Георга Вільгельма Фридриха Гегеля. Він гостро критикує універсальність естетичного смаку, як суб'єктивної оцінки і називає його „витонченим культурою почуттям прекрасного” [50; с. 108]. Філософ створює чотири томи розгорнутої теорії естетики („Естетика”). У своїй праці він вибудовує грандіозну схему естетичних категорій починаючи з прекрасного. Смак із явища науки естетики переноситься у сферу культури. Гегель замінив системну цілісність смаку поставивши його на п'єдестал культурології для огляду публікою, подібно твору мистецтва. Аналізуючи праці своїх попередників він пише: „... під час обговорення художніх творів стали піклуватись не лише про виховання смаку, а й про те, щоб виявити гарний смак. Місце критика, який володів гарним смаком, посів (тоді) знавець... ” [50, с. 41].

У контексті дослідження особливої актуальності набуває період Романтизму (кінець XVIII – перша половина XIX століття). Цей ідейний і художній напрям в європейській і американській духовній культурі виник, як реакція на революцію у Франції, і хоча поширився в багатьох країнах, все ж класичного вираження набув саме в німецькому романтизмі. В естетиці романтизму смак не посідає центрального місця в концепції естетичної творчості, оскільки тогочасні мислителі суб'єктом творчості естетичної і художньої реальності визначають генія, котрий не відповідає жодним існуючим нормам і у власних діях посилається не на розум, а на відчуття і уяву.

Найбільш послідовний розвиток естетичних ідей в Україні почався з XVIII ст. Чималий внесок у розвиток естетичної думки зробив Феофан Прокопович, який вбачає в понятті „краса” гармонійне поєднання душі і тіла. Свої міркування про красу він пов'язує не лише з природою, а й з модою, побутом, звичаями. Ф. Прокопович підкреслює, що на відміну від природи, яка створює справжні речі, мистецтво створює уявні, які є їх зображенням. І якщо матеріалом для формування творів природи є недосконала матерія, то мистецтво формується з досконалого сутнього тому й досягає більшого ефекту. Ф. Прокопович погоджується з Арістотелем у тому, що природа є основою мистецтва, яке в свою чергу

вдосконалює природу: „Де закінчується природа, там починається мистецтво” [214, с. 28].

Оскільки за часів Прокоповича естетика, як галузь наукових знань ще перебувала в процесі свого становлення, естетичні погляди філософа відображали не лише рівень тогочасного розвитку мистецтва, а й рівень гуманітарних наук. У своїй естетичній концепції центральне місце він відводить вимислу, наслідуванню та стилю. Естетичне вчення й літературна практика Феофана Прокоповича (незважаючи на історичну обмеженість), сприяли розвитку естетичної думки й вітчизняної художньої літератури.

Значний вплив на формування естетичної думки в Україні у XVIII ст. мала творчість видатного філософа, просвітителя, гуманіста і демократа Григорія Саввича Сковороди. В естетиці Г. Сковороди важливу роль відіграє органічний зв'язок з етико-гуманістичними проблемами. Він ототожнює етичні й естетичні категорії, надає перевагу моралі. Сердечність у його філософії асоціюється з поняттями доброти, людяності, взаєморозуміння. У людському житті він вважає прекрасними ті вчинки, які відповідають природнім нахилам людини, смішними – прояви „несродності” [237, с. 24].

На цій основі Г. Сковородою розроблена й естетична категорія гармонія. Естетику він розглядає з позиції розуміння „прекрасного” як „ідей” речей в абстрактному світі Єдиного, а результатом втрати» ідеями» (ейдосами) ототожнення філософ називає „потворне” [237].

У працях більшості авторів періоду середньовічної та ренесансної літератури не простежувалося чіткої теоретичної системи естетики, як науки, тому й філософи у написанні своїх творів керувалися не доказами, а раціоналістичним тлумаченням навчальних риторичних прикладів.

Російський філософ-упопіст М. Чернишевський, розробляючи свою естетичну теорію, спирався на досягнення вітчизняної і зарубіжної естетичної думки. Будучи глибоко оригінальним мислителем, він піддає всебічному критичному аналізу німецьку ідеалістичну естетику, зокрема гегелівську, яка на той час була на вершині світової естетичної думки. М. Чернишевським уперше в історії домарксистської

естетичної думки зроблено спробу збудувати систему естетичних категорій на принципах філософського матеріалізму [283].

На особливу увагу, в контексті нашого дослідження, заслуговує основна праця М. Чернишевського „Естетичне відношення мистецтва до дійсності”, в якій автор докорінно змінив фундаментальні поняття, і переглянув початкові філософські принципи естетичної науки. Хоча філософ і визначав предмет естетики через поняття прекрасного, однак не обмежував його сферою мистецтва. Навпаки, він наполягав на здатності естетики до всеосяжності життєвого простору: „прекрасне – це життя”, „...прекрасне те створіння, в якому ми бачимо життя таким, яким воно має бути на наш погляд, прекрасним є той предмет, в якому проявляється життя, або який нагадує нам про життя” [283, с. 143].

Не можемо не відмітити, що на межі XIX – XX ст. важливе місце у розвитку естетичного знання посів відомий письменник і філософ Л. Толстой. Позиція Л. Толстого стосовно ролі мистецтва, його виховної функції близька поглядам Платона і Ж.-Ж. Руссо, які слідували моралістичній концепції мистецтва. Поділяючи їх ідею соціальної сутності і громадянської відповідальності мистецтва, Л. Толстой вважав, що метою мистецтва повинне бути виховання чесноти. На його думку, поняття краси не збігається з добром, тому естетичний початок мистецтва повинен підпорядковуватися етичним цінностям. Моральне призначення мистецтва включає в себе й істину, і красу, і користь. Краса, в Л. Толстого, завжди пов'язана з насолодою і задоволенням, але вона не може лежати в основі мистецтва: „Люди зрозуміють зміст мистецтва тільки тоді, коли перестануть вважати метою цієї діяльності красу, тобто насолоду” [255, с. 126]. Мистецтво є необхідною умовою людського життя, воно поєднує людей, виконує роль важливого засобу їх спілкування.

Естетика символізму вплинула й на естетичні погляди Івана Яковича Франка, котрий залишив багатий художній, науково-теоретичний і літературно-критичний спадок. Основні категорії естетики, проблема відносності естетичних мірок досліджуються ним у трактаті „3 секретів поетичної творчості” [261].

Аналізуючи філософські літературні джерела ми дійшли висновку, що філософія досліджує значення „естетичного смаку” у вихованні особистості через визначення поняття „естетичне”. А, естетичний смак, як специфічний духовний механізм, відповідним чином скеровує людську активність і завжди детермінується визначеним культурним контекстом. Так, дослідники Ш. Герман, М. Киященко, М. Лейзеров, В. Скатерщиков поняття „естетичне” визначають як „відчуття, чуттєве сприйняття прекрасного” [57; 115; 147; 236]. У своїх дослідженнях присвячених естетичним проблемам Е. Яковлев розглядає „естетичне” як „... прагнення людини до прекрасного; ... ставлення до навколишнього світу; ... сторону дійсності, яка пізнається лише в емоційно-оціночній, чуттєво-емоційній, формі” [314, с. 156]. Д. Ліхачов „естетичне” пов’язує з суб’єктивними процесами людини, з думками, інтересами, емоціями [153].

На думку М. Кагана, процеси розвитку культури і естетичного в ній – це безперервний процес, спонтанний та інтуїтивний пошук оптимального шляху розвитку з безлічі можливих. Дослідник вважає, що „смак формується в процесі залучення індивіда до культури, переживання накопиченого естетичного досвіду, оскільки смак не раціональний, а емоційно-інтуїтивний, а емоційний досвід людина набуває лише в процесі переживання дійсності” [106; с. 188].

Дослідження Ю. Борєва, О. Бурова, А. Зися, М. Кагана, М. Киященка, В. Разумного, Л. Смерж та ін., переконують, що категорії „естетичного” – „прекрасне” і „потворне”, „піднесене” і „низинне”, „трагічне” і „комічне”, є визначними у формуванні естетичних смаків особистості, оскільки естетичний смак виховується і удосконалюється впродовж усього життя, перетворюючись в установку особистості, виражаючи її характер, стиль поведінки, проявляючись у різноманітних сферах її життя [35; 37; 98; 106; 115; 219; 240].

Категорії естетики, як фундаментальні поняття, виступають мірилом людських почуттів, відображають властивості, сторони дійсності естетичного пізнання, характеризують різні емоційні впливи, виконують особливу роль в естетичному сприйнятті дійсності і виступають основою для розвитку „естетичного” в людині.

До кожної з категорій відносять певні ситуації, явища, суперечності. Вчені Ю. Борєв, М. Киященко, В. Разумний вважають, що в категоріях відображається тип естетичної оцінки, переживання, почуття [35; 115; 219].

На думку дослідників (Ю. Борєв, В. Жаринов, Л. Левчук), „прекрасне є домінуючою категорією” й розглядається ними як гармонійне співвідношення всіх сторін [35; 86; 82].

Л. Сморгж „прекрасному” надає особливої уваги і зазначає, що „... воно очолює список естетичних цінностей” [240, с. 86]. Ми поділяємо думку автора про те, що „прекрасним для людини в природі, в суспільстві і в самій собі є все те, в чому вона знаходить досконале і життєстверджувальне, бажане і гармонійне, безкорисливе і облагороджувальне” [240, с. 86]. Ми як і Л. Сморгж, вважаємо, що прекрасне є для кожної людини рівноцінно важливим з добром, щастям, творчістю. Є. Громов, В. Жаринов, М. Крюковський, Л. Столович вважали, що категорія „піднесене” характеризує явища, в яких „кількісні зміни переростають у нову якість, більш значний зміст прекрасного” [66; 86; 133; 246].

У наукових працях Є. Громова, В. Жаринова, М. Крюковського, Л. Столович категорії „трагічне” і „комічне” розглядаються як „... характеристики суперечностей, притаманних самому життю, суперечностей між старим і новим” [66; 86; 133; 246].

Отже, з вищевикладеного робимо висновок про те, що розвинутий естетичний смак активізує здатність узагальнювати естетичне, емоційне і буденно-раціональне, співвідносити їх зі смаками свого часу і захищати нас від усього фальшивого, і непотрібного, поєднує усі сутнісні сили людини, регулює їх співвідношення, формує гармонію буття.

Е. Іл'єнков, Л. Коган, М. Крюковський, В. Леглер розглядають естетичне відношення людини до дійсності як процес зростаючої почуттєвої взаємодії людини зі світом, у якому вона не лише переживає, але і пізнає, перетворює, відповідно до існуючих уявлень, навколишню дійсність [104; 116; 133; 145].

Узагальнення досвіду досліджень щодо виховання естетичних смаків дозволив нам визначити специфічні сторони вирішення означеної проблеми. Система естетичного виховання студентської молоді складалася і розвивалася відповідно до

особливостей розвитку суспільства, і розглядалася в контексті історичного минулого; розробляючи нові підходи і методи естетичного виховання, основна увага в науковій літературі приділялася і приділяється переважно естетичному вихованню школярів.

Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновок, що проблема естетичного виховання студентів у різні періоди розвитку суспільства вирішувалася стихійно; найчастіше ця тема була предметом обговорення наукових конференцій; ВНЗ країни в міру необхідності самостійно шукали і визначали напрямки виховно-освітньої роботи.

Таким чином, естетичне виховання не зводиться лише до художньої освіти, до емоційного прояву, яскраво вираженого оцінчного підходу до явищ життя: щоб цілеспрямовано займатися розвитком естетичних почуттів, смаків і оцінок, використовувати тільки художні засоби (музика, живопис, скульптура, архітектура) недостатньо.

Отже, формування естетичних смаків вимагає формування естетичної свідомості, для якої необхідна освітня база, яка допомогла б трансформувати знання у переконання, а переконання – у вчинки.

Тому, в нашому дослідженні виховання естетичних смаків у студентів розглядаємо в двох аспектах, як:

– естетичну освіту, що дозволяє опанувати суму наукових знань у галузі філософії, історії, культурології, психології, педагогіки, і, на їх основі, формувати естетичні погляди, уявлення, судження;

– художньо-творчу діяльність, що розвиває естетичне світовідчуття, потребу в прекрасному, здатність до художнього мислення, емоційних відносин, що стимулюють художню самодіяльність студентів, тобто активну естетичну діяльність.

1.2. Психолого-педагогічні особливості виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності

Виховання естетичних смаків сприяє особистісному розвитку, збагаченню духовних інтересів, розкриттю творчості і виявленню найважливіших людських якостей. Оскільки процес активного формування соціальної зрілості припадає саме на студентський вік, ми розглядаємо його ще й як здатність оволодіння молоддю сукупністю соціальних ролей, необхідних для суспільства. Студентство – це соціальна мобільна група людей, основною метою якої є організація за визначеною програмою підготовки молоді, результатом якої буде професійне виконання фахових і соціальних ролей в усіх сферах життя.

У своєму дослідженні ми спиралися на праці авторів, які вивчали соціально-психологічні та педагогічні аспекти розвитку особистості студента, її прояви в різних видах діяльності (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, Н. Дмитрієва, К. Дурай-Новакова, М. Євтух, І. Кон, В. Лісовський, Ю. Пелех, Б. Теплов, П. Якобсон) [4; 16; 29; 34; 75; 79; 85; 120; 150; 201; 253; 313].

Вчені (Л. Божович, Є. Володіна, Г. Костюк, А. Мелик-Пашаєв, Є. Рибалко, Є. Старовойтенко) переконані, що період навчання у ВНЗ співпадає з першим періодом зрілості, або другим періодом юності, який характеризується складністю становлення особистісних рис [33; 44; 127; 173; 226; 245].

Студентство розглядається нами як специфічна соціально-професійна група молодих людей 17–23 років, яка об'єднується, виконуючи спеціальні навчальні й соціальні функції інтелігенції: спеціально-виробничі; організаційно-управлінські; культурно-виховні. Це частина молоді, для якої характерні особливі умови життя, побуту, праці, особлива соціальна поведінка і психологія, особлива система ціннісних орієнтацій. Характерною рисою для студентської молоді є й те, що підготовка до майбутньої професійної діяльності є головним, хоча не єдиним завданням сьогодення: „Сучасна ситуація склалася таким чином, що знання є об'єктивованими і віддаленими від людей. ... Спостерігаємо новий виток розвитку

на якому може бути усвідомлено, що головна цінність людини – не в набутому знанні, а в унікальності, яку вона втілює” [29, с. 409].

В юнацькі роки коло духовних потреб значно збільшується, духовне життя характеризується більш глибокою потребою морального й естетичного переживання. Юнаки й дівчата визначають для себе моральні принципи і відчують духовну потребу поводити себе згідно з ними. Їх головна потреба полягає в наполегливому прагненні знайти, визначити своє місце в житті, в реальних суспільних відносинах. За цих умов вони прагнуть до соціальної творчості, усвідомлюють і збагачують себе соціально-цінними переживаннями, почуттями, звичками, способами регулювання поведінки. Психологічно вона виявляється в сильному бажанні творчого прояву своєї особистості й індивідуальності. Духовна потреба молодшої людини в самовдосконаленні виявляється як стан душі, як наполегливе бажання до прекрасного, прагнення до естетичного ідеалу, яке стимулює практичну естетичну діяльність.

У ранній юності формуються пізнавальні і професійні інтереси, потреба в праці, здатність будувати життєві плани, суспільна активність. Юність – напружений період формування моральної свідомості, ціннісних орієнтацій і духовних цінностей, стійкого світосприйняття, громадянських якостей особистості.

Таким чином, психологічний зміст цього періоду життя пов’язаний із розвитком самосвідомості, вирішенням завдань професійного самовизначення і переходом до дорослого життя [29].

Що стосується етичного розвитку студентської молоді, слід відзначити посилення свідомих мотивів поведінки, зміцнення таких якостей особистості, як самостійність, цілеспрямованість, рішучість, ініціативність, наполегливість. На відміну від учнів старших класів, у студентів простежується підвищення інтересу до моральних проблем (життєвих цілей, способу життя, любові, відповідальності, вірності). „Їх моральна свідомість сягає досить високого рівня зрілості, диференціації і стабільності, звичайно при виражених індивідуальних відмінностях у складі тих моральних норм, яких вони дотримуються. Ці норми мають складну

індивідуальну структуру і співвідносяться з усіма основними видами спілкування і діяльності” [118, с. 245].

Між тим, дослідники у сфері вікової психології і фізіології наголошують, що в 17–20 років ще не повною мірою розвинена здатність людини до свідомої регуляції власної поведінки. Тому саме в цьому віці часто можна спостерігати немотивований ризик, невміння передбачати наслідки власних вчинків. У 18–23 роки „...закінчується формування складної системи соціальних установок, і це стосується всіх компонентів установок: когнітивного, емоційного і поведінкового” [118, с. 245].

У цьому віці відбувається особисте і соціальне самовизначення, визначення свого місця в дорослому житті. Студентська молодь починає активно аналізувати й оцінювати себе. Така самооцінка виникає при порівнянні ідеального „Я” з реальним. Т. Снегірєва у своєму дослідженні виділила шість типів ціннісно-часової структури „Я”. За результатами цього дослідження можна простежити чітку тенденцію, характерну для молодих людей: поєднання критичного відношення до себе в минулому і спрямованість в майбутнє [241].

Вчені (Б. Ананьєв, О. Лармін) [4; 141] виділяють два етапи характеристики студентської молоді.

Перший етап: закріплення особистих прагнень, основних психологічних структур, розвиток мотиваційної сфери особистості студента, інтересів, визначення власної внутрішньої позиції і свого місця в житті, подальшого життєвого шляху, професії [4; 150]. „... Молода людина не просто мріє про своє майбутнє, а оцінює і співвідносить себе з різними видами майбутньої діяльності” [4, с. 14].

Саме на студентський вік припадає період формування та розвитку емоційної, вольової, інтелектуальної та творчої сфер особистості. Цей складний, багатогранний і досить тривалий процес поєднує такі сфери життєдіяльності студентської молоді, як етичні установки, норми поведінки, глибину мислення заострення відчуттів (Н. Дмитрієва, А. Крилов) [75; 130].

Студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-сміслових структур свідомості особистості і характеризується як завершальний етап підготовки до вступу в самостійну професійну діяльність. У цьому віці моральні установки

проявляться в майбутньому як ціннісні орієнтації в практичній діяльності і поведінці особистості. Саме в цьому віці зростає роль переконання і відповідальності за той чи інший вибір цінності, за свої ціннісні орієнтації, зміцнюються такі якості як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння керувати собою, підвищується інтерес до духовних і моральних проблем.

Фахівці у сфері педагогіки, психології, соціології (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, О. Буров, К. Дурай-Новакова, М. Євтух, І. Кон, В. Лісовський, Ю. Пелех, Б. Теплов, Г. Шевченко) визначають такі провідні особливості студентського віку:

- поява нових потреб в отриманні знань;
- поява потреб у виробленні власних поглядів, переконань і способів їх реалізації;
- потреба в розширенні розумового кругозору;
- потреба у самовдосконаленні, самоствердженні, самовираженні в навчанні, в науковій і творчій діяльності університету;
- прагнення до власного життєвого успіху;
- усвідомлення власних можливостей на шляху досягнення поставленої мети [4; 16; 29; 34; 37; 79; 85; 120; 150; 201; 253; 293].

Другий етап: зміни соціальної діяльності особистості студента і становища у суспільстві; чітке визначення (окреслення) індивідуальності.

Диференціація інтересів, розумових здібностей, чітке розуміння і визначення свого місця в житті є пріоритетними у студентському віці. Особливості розвитку особистості студентів, їх інтереси визначає „соціальна ситуація розвитку” [4].

З-поміж решти молодих людей, студентство, як особлива соціальна група, вирізняється не лише особливим стилем життя, а й характерними інтересами і смаками, специфічними манерами поведінки і мовлення.

Досліджуючи особливості студентської молоді, російські вчені М. Глотов і Г. Сараф відзначають, що отримання вищої освіти для визнання в соціумі і подальшого вияву життєздатності в об'єктивно природніх умовах, є головним

системотворчим елементом ціннісних орієнтацій нового типу особистості студентства [60; 231].

Між тим, сучасні дослідники (І. Бех, М. Євтух, І. Зимня, І. Зязюн, Е. Ільєнков, В. Паламарчук, Ю. Пелєх, Є. Рибалко, Г. Шевченко) підкреслюють, що актуальним для студентської молоді є:

- володіння високою соціальною активністю, наполегливістю і цілеспрямованістю;
- здатність до постійного розвитку власних професійних якостей та інтелекту;
- орієнтація на власні інтереси й потреби;
- уміння швидко пристосуватись до мінливих умов життя;
- уміння орієнтуватися в соціально-політичній та економічній ситуації;
- збереження власної світоглядної позиції [29; 85; 97; 100; 104; 193; 201; 226; 292].

Це доводить, що студентська молодь у сучасних складних соціально-економічних умовах намагається усвідомлювати власне „Я”. Однак, через пріоритетне прагнення сучасної молоді віднайти „власне місце у житті” на другий план відходить потреба в духовному, естетичному розвитку. В життя молоді постійно вриваються стихійні елементи, які не лише не сприяють, але й протистоять естетичному вихованню особистості. Зокрема негативний вплив масової культури, а саме: перегляд низькопробної кіно- та телепродукції, які далеко не відповідають високим естетичним смакам, прослуховування низькоформатної радіопродукції, вульгарної музики, читання відповідної літератури, споглядання всього, що оточує молоду людину.

Зі вступом до університету у власному розвитку студенти проходять такі етапи соціального зростання:

1. На першому етапі відбувається ознайомлення і „входження” студентства в систему вищої школи, набуття й оволодіння початківцем нового соціального статусу, норм і форм життєдіяльності.

2. На другому етапі здійснюється формування соціально-професійних якостей студентської молоді і підготовка її до виконання в суспільстві соціальної функції інтелігенції.

За сучасних умов зростання ролі естетичного виховання студентства в цілісній системі загальної і спеціальної вузівської підготовки зумовлене низкою причин. По-перше, зростаючими потребами до загальної і виробничої культури випускників. По-друге, необхідністю підвищення світоглядної підготовки, яка покликана перевести набуті знання в особисті переконання. По-третє, евристичними можливостями мистецтва й естетичної підготовки.

Проблема виховання естетичних смаків у вищій школі в останні роки особливо загострилася, що зумовлено низкою причин. По-перше, підготовка випускників вищої школи в загальнокультурному і творчому відношенні не відповідає потребам соціального й економічного розвитку суспільства. Багато випускників залишаються байдужими до мистецтва, хоча в загальних висловлюваннях визнають його роль і значущість. По-друге, існує значний розрив в естетичній культурі між студентами різних факультетів, навіть у межах одного вищого навчального закладу. І, нарешті, робота з виховання естетичних смаків ускладнюється ще й надзвичайно „яскравим” складом студентів, які від початку мають різну естетичну підготовку.

Про необхідність естетичної підготовки студентської молоді говорять фахівці вищої школи і народної освіти зарубіжних країн. М. Слюарт вважає, що потрібна така підготовка самого вчителя, при якій він би зміг використовувати матеріал свого предмету для виховання смаку і почуття прекрасного в учнів. М. Слюарт підкреслює, що естетичне виховання повинне проникати в усі сфери виховання, ним мають бути пронизані уроки мови, літератури, історії, фізкультури та інших предметів [331].

Відомий чеський педагог К. Голешовський свого часу вказував, на те, що неправильно є спроба звести естетичне виховання, його можливості, обсяг і форми лише до роботи на уроках естетичного циклу. Це призводить, на його думку, до шкідливої вульгаризації змісту і цілей естетичного виховання. Він вважає, що

настав час конкретно вирішити це питання, визначити місце естетичного виховання в усій шкільній роботі. Найголовнішою проблемою в цьому К. Голешовський бачить невідповідність до цієї роботи викладача, недостатньо високий рівень його естетичної освіти [329].

Аналогічної точки зору дотримується й Е. Делакурз, підкреслюючи особливе значення естетичної підготовки вчителя для проведення ним виховної роботи з учнями [317].

Відомий румунський учений Ж. Вайдяну критикує незадовільну з точки зору організації і повну за змістом естетичну культуру сучасної молоді. Однією з причин її недоліку вчений вважає невміння і недостатню наполегливість викладачів у вихованні в учнів естетичного, творчого відношення до навколишньої дійсності. На його думку, кожна молода людина має бути підготовлена до цього як у теоретичному, так і в практичному відношенні, що неабиякою мірою зумовлюється відповідною підготовкою вчителів, їхнім високим рівнем естетичної культури [326].

Певний інтерес для нашого дослідження становить критичне осмислення досвіду зарубіжної педагогіки і школи у сфері теорії і практики естетичного виховання. Французький учений А. Стерн наголошує на тому, що художнє виховання в школі – це, передусім, стимул до активізації процесів навчання під час вивчення всіх предметів [324]. Але тут доводиться зіштовхнутись, на його думку, з тим фактом, що навіть найдосвідченіші педагоги не завжди володіють необхідними знаннями й уміннями. Одну з причин слабкої підготовленості педагогів він вбачає в тому, що у французькій педагогічній літературі досі немає точного визначення і змісту понять естетичного й художнього виховання. Заслуговують на увагу роздуми автора про викладача, про високі вимоги до нього, пов'язані з естетичним вихованням дітей. „Вихователь – це артист, – говорить він. – Його мистецтво – виховання. Він повинен мати емоційність і натхнення артиста...” [324, с. 85].

Американські фахівці (П. Ахбачер, Е. Делакурз, І. Олсон, М. Слюарт) не бачать відмінностей між естетичним вихованням, як процесом формування естетичних здібностей, розвитком естетичного відношення до дійсності і художньою освітою. Художнє виховання набуває все глибшого значення і ширшої

мети, пересувається з периферійних на центральні позиції, впроваджується в навчальну, трудову і життєву практику. Висуваючи естетичне виховання в перший ряд педагогічних проблем сьогодення, американські вчені переслідують різні цілі, що іноді тягне за собою прямо протилежні тенденції в теорії і практиці естетичного виховання [316; 317; 321; 322].

Як і раніше, однією з головних тенденцій естетичного виховання американські теоретики називають встановлення емоційного балансу особистості й середовища, що особливо яскраве вираження знайшло в „терапії через мистецтво” Лоунфельда [323].

Іншу тенденцію естетичного виховання в США помітив І. Олсон: проголошення американськими педагогами „міжпредметної” позиції художнього виховання, тобто обов'язковості його концепції для всіх без винятку шкільних дисциплін [321].

Відомий американський теоретик П. Ахбачер стверджує, що навіть діти із заможних сімей не мають достатнього естетичного розвитку. Головною причиною цього він називає слабку спеціальну підготовку вчительських кадрів, нездатних здійснювати зв'язок естетичного виховання з іншими сторонами виховання дітей у процесі викладання шкільних дисциплін [316].

Реакційні точки зору на роль естетичного виховання висловлюються й англійськими вченими. Г. Рід, наприклад, розглядає мистецтво як всеосяжний засіб естетичного виховання дітей, як „панацею від усіх бід”. На його думку, воно повинне пронизувати всі сторони формування підростаючого покоління, встановлювати природний баланс розуму і почуття [319].

Вважаємо, що такий підхід до проблеми буде сприяти засвоєнню естетичних сторін, властивих специфічному змісту різних навчальних предметів. Педагоги Великобританії, на думку Р. Ск'юіра, надмірно зосереджені на своїх предметах, не займаються питаннями шкільної освіти і змісту в ній естетичного виховання. У межах естетичного виховання між дисциплінами, які входять до його комплексу (музика, танець, драма, образотворче мистецтво, фотомистецтво, кіно, відео), слід

підтримувати, на думку Р. Ск'юїра, існуючі відмінності, не прагнучи до їх інтеграції [325, с. 39].

Різні аспекти проблеми естетичного виховання особистості знайшли відображення в працях *вітчизняних*: О. Берестенко, В. Бітаєва, Л. Гарбузенко, І. Гусленко, М. Долматової, О. Земляної, О. Іванової, І. Максимчук, Л. Михайлова, Т. Мороз, Ю. Пастухова, І. Сідорова, С. Сургай [27; 31; 49; 69; 76; 96; 103; 164; 176; 182; 194; 235; 248] і *зарубіжних* дослідників: *російських* (К. Баркова, С. Здорова, О. Лабахуа, І. Слуцька, Л. Царьова [18; 95; 143; 238; 280]; *білоруських* (Л. Захарчук, Н. Чернікова, А. Шульженко,) [93; 285; 299]; *дагестанських* (М. Ашурбекова, Р. Рамазанова) [13; 221]; *таджицьких* (А. Саїдов, О. Шаріпова) [227; 288].

Аналіз сучасних досліджень в галузі естетичного виховання представлено у таблиці 1.1.

Таким чином, вітчизняні й зарубіжні фахівці з естетики великого значення надають проблемам естетичного виховання студентів. Система естетичного виховання студентів передбачає єдність цілей (як організуючого елементу), предмету (формування активного естетичного відношення), визначення конкретних виховних завдань і відповідних їм засобів, які застосовуються за активної участі педагога і вихованця, об'єкта й суб'єкта виховного процесу.

Система естетичного виховання є відкритою. Однак, у свою чергу, вона є підсистемою єдиної системи виховання. Всі елементи системи естетичного виховання мають спільну мету – формування суспільно-естетичного відношення, яке конкретизується в розвитку естетичної культури. У контексті найважливішого елементу, художньої культури, це означає формування художньої потреби й естетичних ідеалів, поглядів, художніх смаків і здібностей, які розвиваються на основі цієї потреби.

Стратегія естетичного виховання в умовах ВНЗ, на наш погляд, повинна спиратися на цілісне уявлення про систему особистісних властивостей, що фіксують діяльність психічних процесів, ураховувати вікові чинники розвитку людини, особливості її психіки, погоджувати умови й методи виховного впливу з внутрішньою логікою розвитку індивіда.

Таблиця 1.1

Сучасні дослідження в галузі естетичного виховання

Автор	Рік	Напрямок дослідження
Проблема естетичного виховання у вітчизняних дослідженнях		
О. Берестенко	2008	Формування музично-естетичних смаків студентів педагогічних університетів у процесі художньо-творчої діяльності
В. Бігаєв	2004	Естетичне виховання і гуманізація особистості
Л. Гарбузенко	2000	Формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва
І. Гусленко	2014	Методика естетичного виховання студентів гуманітарних спеціальностей засобами діалогу культур
М. Долматова	2007	Формування естетичного досвіду студентів філологічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів
О. Земляна	2012	Художньо-естетичне виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва у позашкільних навчальних закладах
О. Іванова	2010	Виховання духовних якостей студентів засобами естетичного середовища університету
Ю. Максимчук	2004	Естетичне виховання студентської молоді у процесі клубної роботи
Л. Михайлова	2001	Виховання естетичної культури старшокласників (на матеріалі творів світового мистецтва)
Т. Мороз	2007	Загальнокультурна компонента як засіб естетичного виховання майбутніх учителів іноземної мови
Ю. Пастухова	2009	Художньо-естетичне виховання студентської молоді у цілісному педагогічному процесі університету
І. Сідорова	2013	Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності
С. Сургай	2010	Естетичне виховання студентської молоді засобами масової інформації
Проблема естетичного виховання у зарубіжних дослідженнях		
М. Ашурбекова	2009	Естетичне виховання старшокласників на художньому потенціалі дагестанської народної пісні
К. Баркова	2014	Динаміка естетичного смаку в культурі буденності ХХ століття
Л. Захарчук	1997	Формування естетичної культури студентів педагогічних вузів засобами білоруського фольклору (на прикладі факультету дошкільного виховання)
С. Здорова	2009	Проблема музично-естетичного виховання студентів гуманітарних вузів
О. Лабахуа	2014	Експозиційно-виставковий комплекс художньої галереї як фактор морально-естетичного виховання студентів художньо-педагогічних факультетів (на прикладі художніх галерей і музеїв Республіки Абхазія)

Р. Рамазанова	2001	Народні естетичні традиції как фактор підготовки студентів до виховної роботи з дошкільнятами (На прикладі Республіки Дагестан)
А. Саїдов	2012	Формування естетичної культури майбутніх вчителів в процесі педагогічної практики
І. Слуцька	2012	Гуманітарна культура у формуванні естетичних і етичних ідеалів особистості
Л. Царьова	2010	Інтегрований підхід до організації естетичного виховання студентів у вузі
Н. Чернікова	2011	Формування естетичної культури студентів у педагогічному вузі
О. Шаріпова	2012	Підготовка майбутніх учителів до естетичного виховання учнів в процесі навчальної і позанавчальної роботи
А. Шульженко	2006	Еколого-естетичне виховання молоді

У педагогічному процесі головним інтегратором, центральною ланкою виступає особистість студента. Тому в межах нашого дослідження важливо конкретизувати поняття „особистість”, простежити особливості її взаємодії з середовищем, позначити психічні властивості, механізми соціальної поведінки, характерні для студентства, а також вивчити ті умови, що склалися до сьогодні в системі вищої професійної освіти, з'ясувати характер їхнього впливу на процес естетичного виховання особистості студентів.

Процес естетичного виховання студентства у ВНЗ має ґрунтуватися на принципах послідовності, врахування специфіки соціального становлення особистості, вікових, соціально-психологічних особливостей, побутових умов, відповідати вимогам її соціалізації, адаптації (для абітурієнтів), профорієнтації майбутніх фахівців (В. Бітаєв, М. Долматова, О. Іванова, А. Комарова, Н. Маслова, Ю. Пастухова, В. Салєєв, А. Семашко, І. Сідорова) [31; 76; 103; 118; 169; 194; 229; 233; 235].

Таким чином, студентська молодь відрізняється різноманіттям і багатоплановістю внутрішніх і зовнішніх проявів, що переломлюються під впливом соціально-культурних чинників, визначаються умовами конкретного мікросередовища, що здійснює соціалізацію підростаючого покоління. У цьому зв'язку велике значення має естетичне виховання, що, з огляду на всі біологічні,

психічні і соціальні особливості студентства, сприяє вирішенню актуальних проблем цієї соціальної групи. Естетичне виховання здійснює підготовку молоді до повноцінного функціонування в суспільстві через розвиток готовності до професійного, соціального й особистісного самовизначення, знаходження цілісності, ідентичності, засвоєння культурних цінностей і формування особистісно значущих художньо-ціннісних орієнтацій, внутрішньої позиції, системи позитивних суб'єктивних відносин, що повинні сприяти внутрішній регуляції культурної поведінки, виконанню естетично спрямованої діяльності.

Особливостями студентства як соціальної групи є формування життєвих планів, професійна орієнтація, оволодіння сукупністю соціальних ролей (фахівця, батьків, суспільного діяча), становлення особистісних рис (відповідальність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність), посилення свідомих мотивів поведінки, підвищення інтересу до моральних проблем (мета й спосіб життя); самоаналіз, самооцінка, самоствердження, визначення „себе” і „свого” місця в дорослому світі [84].

Натомість особливості естетичного виховання студентів студентства полягають у: прояві естетичних інтересів як вираженні рівня розвиненості своїх домагань до навколишнього; появі усвідомленої потреби в надбанні знань естетичного характеру; формуванні готовності до самовираження й самоствердження в різних видах естетичної діяльності; появі потреб в одержанні знань естетичного характеру, у виробленні власних поглядів і переконань, способів їх реалізації; потребі реалізовувати творчі можливості в особистих видах естетичної діяльності.

А. Семашко виділяє такі особливості студентського віку:

1. Чітка, програмована соціально-професійна спрямованість, змістом якої виступає підготовка до різноманітних соціально-професійними ролями інтелігенції.

2. Студентство – група молодих людей одного покоління, об'єднаних надбанням навчальних та соціально-підготовчих функцій, що характеризуються спільністю побуту, умов життя, потреб, ціннісних орієнтації і способу життя в системі суспільних відносин .

3. Сформовані соціально-психологічні особливості свідомості і буття студентства: престижність, полісоціальність походження, багатоплановість привнесених культурних типів, тимчасовість соціального стану, колективність побуту, інтенсивність спілкування.

4. Студентство в своєму розвитку проходить подвійну соціалізацію, відповідно якої складаються і два рівня розвитку естетичної свідомості. Первинна соціалізація полягає у „вростанні” студентства в систему вищої школи, у надбанні та освоєнні прийнятими до вузу нового соціального стану (студента) і відповідних його статусу соціальних норм, психології, способу життя. Вторинна соціалізація складається з вузівського і післявузівського періоду [233, с. 76–77].

Резюмуючи вищевикладене, відзначимо, що в нашому дослідженні виховання естетичних смаків у студентів є цілісним педагогічним процесом взаємодії педагогів і вихованців, заснованим на спеціально організованій діяльності, спрямованій на перетворення особистісного, діяльнісного та творчого компонентів естетичної культури. Структуру означеного процесу складають цільовий, змістовий, організаційно-діяльнісний і результативний компоненти.

Специфіка виховання естетичних смаків у студентів педагогічного ВНЗ полягає в: 1) яскраво вираженій соціально-професійній спрямованості, що припускає підготовку майбутніх фахівців до виконання різноманітних соціально-професійних функцій інтелігенції; 2) врахуванні особливостей розвитку та становлення студентства як особливої соціально-професійної групи; 3) подвійності процесу соціалізації, що визначає два рівня розвитку естетичної свідомості студентів.

Таким чином, вікові й соціальні особливості студентства накладають відбиток на прояв естетичних смаків. Ефективне виховання естетичних смаків студентської молоді на сучасному етапі розвитку української вищої школи, окрім застосування особистісно-орієнтованих технологій, передбачає індивідуалізацію кожної особистості в естетичному навчанні та вихованні; прагнення до самовдосконалення в обраній сфері естетично значущої діяльності; наслідування шедеврів світової та національної культури.

1.3. Сутність і структура естетичного смаку студентської молоді

У контексті нашого дослідження важливо підкреслити, що виховання естетичних смаків є важливим чинником ціннісного самовизначення студентів у процесі навчання. Врахування у виховному процесі естетичних смаків молоді означає відмову від нав'язування визначених ціннісних орієнтацій, установок, переконань будь-якого напрямку. Між тим, акцент робиться на духовно-моральний, інтелектуальний, естетичний розвиток особистості на основі засвоєння нею духовного, культурного багатства, накопиченого світовим суспільством. Естетичні смаки студентів формуються на основі їхніх поглядів, власної ієрархії духовних цінностей.

Передусім звернемося до сутності поняття „естетичні смаки”, після чого зацентруємо увагу на специфіці їх виховання в студентській молоді. Виховання естетичного смаку – проблема не тільки естетична, а, передусім, філософська, психолого-педагогічна. Виходячи з цього категорію „естетичні смаки” досліджували філософи: Ш. Герман, Л. Коган, О. Лармін, І. Маца, Г. Плеханов, Г. Поспелов, Б. Сафронов, В. Скатерщиков, Л. Столович [57; 116; 141; 171; 206; 211; 232; 236; 246;]; психологи: Б. Ананьєв, Г. Балл, Л. Виготський, А. Молчанова, В. Разумний, С. Рубінштейн [4; 16; 46; 179; 219; 223]; педагоги: І. Зязюн, О. Коркішко, Л. Масол, С. Мельничук, Н. Миропольська, О. Рудницька, Т. Смірнова, Г. Шевченко [99; 124; 170; 174; 177; 224; 239; 292].

Суперечливість і неоднорідність естетичних смаків підкреслює в своїх роботах Г. Апресян: „Якби естетичний смак був чимось інертним або нейтральним; якби в ньому і через нього, і завдяки йому не позначалися певні духовні інтереси, то про такі смаки не сперечалися б” [9, с. 56]. На противагу цьому твердженню маємо думку І. Канта, який із глибоким переконанням відстоював сформульоване ним положення про те, що про смаки не сперечаються. Він розглядав естетичні смаки виключно в суб'єктивному плані і безвідносно до соціальних умов і інтересів. І. Кант відмовлявся визнавати правомірність будь-яких законів і правил, на основі яких можна було б довести, що одні смаки хороші, а інші погані. Філософ-ідеаліст

рекомендував приймати естетичні смаки такими, якими вони проявляються і не сперечатися про них. І. Кант стверджував, що естетичний смак – це явище не тільки індивідуальне, але і за своєю природою суспільне. Ця природа і є постійне джерело нескінченних суперечок про естетичні смаки: симпатії й антипатії, потяг до одних явищ і предметів при повній байдужості або навіть неприязні до інших. Суперечки про естетичні смаки ніколи не зникнуть, бо надто стійка індивідуальність, суб'єктивність будь-яких смаків, а тим більше, естетичних. Гострота нескінченних і гарячих суперечок відображає той ідеологічний аспект, який завжди в тій чи іншій формі виражається в естетичних смаках. Ця гострота визначається і тим, що сфера естетичного завжди зачіпає людей „за живе”, породжуючи глибокі переживання [111].

Отже, смак – естетична категорія, один із предметів вивчення естетики як науки. У загальному значенні смак – це певна специфічна особливість сприйняття прекрасного. Дефініція „естетичний смак” значно ширша, ніж поняття „смак художній”, який проявляється у ставленні до мистецтва. Художник, володіючи художнім смаком, має, безумовно, і естетичний смак, виявляє своє естетичне ставлення до об'єктивної реальності в цілому, і до її окремих галузей [292]. Естетичний смак вчені (С. Барило, Є. Баркова, Л. Гончаренко, Б. Івасів, Н. Калашник) [17; 18; 61; 102; 107] визначають як здатність людини розуміти й оцінювати естетичні особливості предмета і явищ природи, суспільного життя.

Встановленню зв'язку між естетичним смаком і категоріями (естетичний ідеал, естетичне почуття, естетична потреба, естетичне сприйняття, естетична оцінка) велику увагу приділяли філософи-матеріалісти. Всупереч ідеалістам, які вважали естетичний смак або вродженою, або суто суб'єктивною інтуїтивною здатністю особистості. Марксистська естетика розглядає естетичний смак історично, як продукт суспільних відносин, творчої діяльності людей. Відтак у їхньому тлумаченні естетичний смак „являє собою діалектичну єдність загального, особливого й одиничного, громадського й особистого, колективного й індивідуального” [106, с. 188].

Опосередковано естетичний смак впливає й на інтелектуальне життя суб'єкта. „Тільки смак, – зазначав Ф. Шиллер, – вносить гармонію в суспільство, оскільки створює гармонію в особистості. Всі інші форми подання виділяють люди, ґрунтуючись або виключно на чуттєвій, або на духовній складовій. Саме через цю гармонію естетичний смак розкріпачують чуттєві та розумові сили людини, надаючи можливість для їх прояву у творчості” [296, 28].

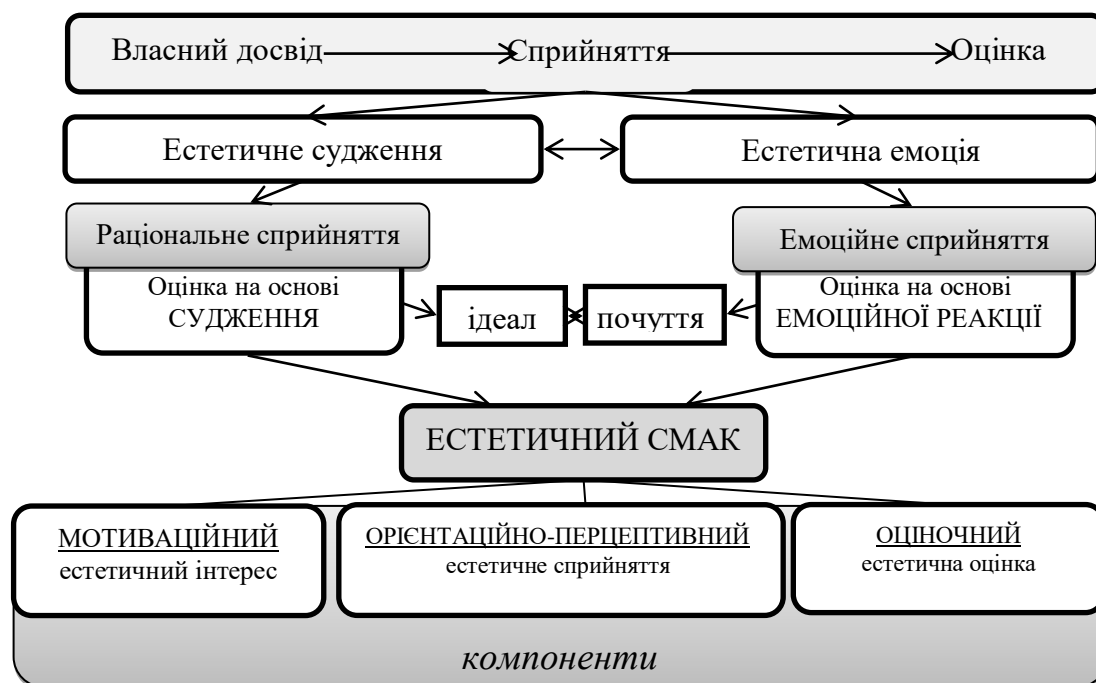
Таким чином, естетичне – це категорія, через яку особистість наповнюється внутрішнім змістом і проявляється у всьому своєму різноманітті. Відтак естетичний смак, як одна з категорій естетичного, – це проблема педагогічного впливу на особистість, і як результат цього впливу – розвиток особистості, що забезпечується індивідуально через аспекти виховної діяльності з боку освітнього процесу.

Аналіз праць філософів, психологів, педагогів виявив, що автори по-різному трактують поняття „естетичний смак”. Зокрема, О. Буров, пов'язуючи естетичний смак з процесом формування особистості, розумів його як відносно стійку властивість особистості, в якій закріплюються норми, що виконують роль критерію для естетичної оцінки [37]. На думку Б. Лихачова, естетичний смак є здатністю людини до оцінки предметів та явищ із погляду їх естетичних якостей [153]. М. Киященко підкреслював, що завдяки естетичному смаку людина здатна об'єктивніше оцінити естетичні переваги об'єктів навколишнього світу, оскільки критеріями добре розвиненого естетичного смаку є гнучкість і водночас стійкість оцінок, почуття міри та широта і всебічність сприйняття [115]. Між тим, Л. Коган, естетичний смак досліджував відповідно до естетичних поглядів, почуттів та ідеалів людини, характеризуючи його як стійку систему оцінок естетичної значущості явищ навколишнього світу [116]. У довіднику з естетики за редакцією В. Мазепи поняття естетичного смаку тлумачиться як здатність людини відчувати задоволення або незадоволення, диференційовано сприймати і оцінювати різні естетичні об'єкти, відрізнити прекрасне від потворного в дійсності і в мистецтві [83].

Визначення доводять тісний взаємозв'язок естетичного смаку зі світосприйняттям людини, її поглядами, почуттями, ідеалами, естетичними цінностями. У межах наукового дослідження доцільним вважаємо удосконалити цей

термін та визначити його структуру. *Естетичний смак* – це ціннісна естетична категорія, що характеризується здатністю людини до естетичної оцінки різних естетичних предметів і об'єктів навколишньої дійсності. Слід підкреслити, що базовим компонентом естетичного смаку є естетична оцінка, яка є втіленням емоційно-естетичного відгуку, естетичного любування, переживання та насолоди від зустрічі з естетичними предметами та об'єктами згідно естетичних ідеалів особистості. Естетичний смак визначає, певною мірою, рівень розвиненості естетичних ідеалів та естетичної культури особистості. Він виступає узагальнюючою естетичною категорією, що вбирає в себе всі компоненти естетичного відношення до дійсності і мистецтва, до людини (естетичне почуття, естетичне сприйняття, естетичну оцінку, естетичне судження, естетичні ідеали). Базовою основою, своєрідним регулятором естетичного смаку є естетична оцінка.

На підставі аналізу праць науковців і ключових понять розроблено структуру естетичного смаку, представлену на рисунку 1.1.

Рисунок 1.1. Структура естетичного смаку

Структуру даної категорії складають мотиваційний, орієнтаційно-перцептивний і оціночний компоненти. Надзвичайно широко естетичний смак проявляється в процесі *естетичного сприйняття і діяльності* (Л. Коган, Є. Крупник, Л. Литвиненко, І. Маца, А. Молчанова, В. Разумний, В. Скатерщиков, Л. Столович) [116; 132; 152; 171; 179; 219; 236; 246]. Критерієм гарного або поганого смаку виступає відношення смакової оцінки до об'єктивної цінності, відповідність або невідповідність її з цією цінністю (Л. Столович) [246].

Чуттєво-емоційне сприйняття дійсності визначається як естетичне сприйняття. Досліджуючи проблему формування естетичного сприйняття творів мистецтва, явищ природи та суспільного життя вцілому, потрібно підкреслити соціальну зумовленість *естетичної свідомості* [28; 169]. Здатність бачити, відчувати, усвідомлювати гармонію навколишнього (доцільність, пропорційність, симетрію, життєстійкість, відповідність форми і змісту) зароджується на досить ранній стадії людського існування [210]. Однак, естетична свідомість може виникнути лише на основі низки важливих суспільно-історичних передумов, для створення яких потрібен певний час. Для виникнення естетичних почуттів, наприклад, необхідні добре розвинуті органи чуття, для розвитку і виникнення мистецтва – достатньо розвинене суспільне життя, оскільки мистецтво є суспільним явищем [231]. Отже, естетична свідомість виникає і розвивається в процесі взаємозв'язку людини, природи і суспільства.

Сприйняття, як цілісне відбиття предметів, ситуацій і подій, що виникають під час безпосереднього впливу фізичних подразників на органи чуття (І. Цимбалюк) [281, с. 41] має важливе значення для формування естетичного смаку молодій людині, оскільки разом із процесами відчуття воно не лише забезпечує безпосереднє чуттєве орієнтування її в навколишньому світі, а й впливає на усвідомлення людиною краси. Споглядаючи прекрасне, людина не залишиться байдужою, тому важливо, щоб молоді люди вміли розрізняти красиве і потворне. Поряд із розвитком естетичного сприймання, вихованням естетичних смаків, у студентів формують естетичне ставлення до навколишньої дійсності. Молоді люди

повинні вміти не лише милуватися красою природи, різновидами мистецтва чи пам'ятками культури, а й шанувати й оберігати їх.

У зв'язку зі зниженням загального культурного рівня особливої гостроти набуває проблема сприймання творів мистецтва, адже для того щоб сприймати музичний, художній чи будь-який інший твір мистецтва, потрібно мати елементарну теоретичну підготовку (О. Щолокова). "Краще сприймається те, що зрозуміле, про що є певні знання. Цей принциповий підхід слід узяти за основу при використанні в естетичному вихованні музики, образотворчого мистецтва, скульптури" [302, с. 57].

Естетичний смак як здатність до адекватного естетичного освоєння дійсності проявляється не тільки в естетичній діяльності людини, але і в процесі естетичного сприйняття. Він виявляється в будь-якій творчій діяльності, в побуті, в повсякденній поведінці людей. Естетичний смак історично конкретний і безпосередньо пов'язаний із естетичним ідеалом, в якому знаходять своє втілення уявлення про прекрасне, що властиве як окремій особистості, так і певному соціальному прошарку, групі людей .

Отже, естетичний смак, будучи формою естетичної свідомості, органічно поєднує в собі не тільки *естетичний ідеал*, але й *естетичне почуття*. У ньому знаходить відображення зв'язок людини з природою і соціальним світом. З одного боку, естетичний смак полягає в здатності висловлювати судження про естетичні достоїнства предметів і явищ природи та суспільства, з іншого – у вираженні переживання, завдяки чому реалізуються суб'єктивний початок особистості, її індивідуальна неповторність.

Сучасні дослідники (Н. Калашник, Н. Миропольська, Ю. Пастухова, В. Радкіна, Л. Сморг, В. Стрілько, Г. Шевченко), використовуючи досвід минулого, під естетичним смаком розуміють „... судження, що ґрунтується на естетичному ідеалі і всій системі естетичних цінностей: прекрасному, піднесеному, гармонійному, витонченому, трагічному, комічному, про ті чи інші носії естетичного в природі, суспільстві і в людині, які викликають у неї почуття задоволення чи незадоволення, свободи чи не свободи, оптимізму чи песимізму” [107; 177; 194; 218; 240; 247; 291]. Естетичний смак являє собою органічну

цілісність цих специфічних ознак. Він не може нести в собі елементи тільки раціонального або тільки емоційного. Це раціонально-емоційне освоєння дійсності. І в цьому сенсі естетичний смак – така здатність, в якій виражена гармонія соціальної та природної сутності людини. Єдність емоційно-раціонального в естетичному смаку проявляється і у взаємозв'язку естетичного ідеалу й естетичного почуття.

Естетичне почуття закріплюється в естетичній потребі. В. Разумний вивів власну формулу, яка дозволяє зрозуміти шлях естетичного виховання: „... потреба – переживання – дія” [219, с. 32]. В ній потреба, породжена діяльністю людини, відчувається й усвідомлюється нею як переживання. Це естетичне переживання „не заспокоюється” доки потреба не буде задоволена дією. Дія, в свою чергу, не припиняється доки існує потреба. Дана формула працює за умови впливу керівника процесу. Такий вплив повинен передбачати покращення, вдосконалення потреб, він має бути: безперервним; заснованим на діях, що задовольняють дану потребу, перетворюють її. Відтак, якщо естетичний смак покликаний виховати в молодій людині не лише бажання, а й звичку у безпосередньому, постійному і безперервно оновленому спілкуванні з істинно прекрасним, то така звичка повинна перетворитися на життєву потребу (В. Мерлін). „Задоволення потреб – найважливіша умова духовного збагачення особистості” [175, с. 37]. Таким чином, *естетична потреба*, впливаючи на формування естетичних смаків та ідеалів, відображається в кінцевому акті процесу естетичного пізнання – естетичній оцінці.

Естетична оцінка базується на основі визначених установок, норм, критеріїв світовідчуття, соціальної позиції в цілому і відіграє роль внутрішньої шкали естетичного смаку, допомагаючи йому у визначенні ступеня естетичної цінності, міри вдосконалення явища, що оцінюється (Н. Крилова) [131, с. 55].

Оцінку часто ототожнюють із судженням, але судження є результатом оціночної діяльності, певним висновком порівняльного аналізу. Оцінка ж, у свою чергу, може мати яскраво виражений емоційний характер (тобто, може бути інтуїтивною), а може усвідомлюватися поступово. Н. Крилова визначає її специфіку в емоційній фіксації відповідності чи невідповідності даного явища очікуваному

місцю в системі усталених особистістю норм, цінностей та ідеалів [131]. Однак, слід зауважити, що на результат оцінювання впливає і творчий досвід: якщо він багатий – оцінка багатогранна, глибока, витончена, якщо ж внутрішній світ особистості обмежений, одноманітний – оцінка, зазвичай, примітивна. Тому надзвичайно важливо наповнити виховну роботу зі студентською молоддю багатими на чуттєво-емоційне сприйняття заходами. Адже коли особистість постійно перебуває в стані оцінювання й самооцінювання, вона здатна поступово наблизитися до уявного ідеалу, на ціннісній основі регулювати власну діяльність.

Важливо також відзначити, що оцінка завжди залежить від системи критеріїв: уявлень, визнаних естетичних норм, ідеалів. Ці критерії формуються в структурі світогляду. Цією структурою вони ж і зумовлюються. Варто відзначити, що вибір критеріїв оцінки є завжди індивідуальним: одні їх пов'язують із гармонією, інші – з досконалістю, виразністю. Оцінювати твір мистецтва, одна людина буде за критерієм найвищого досягнення в творчості улюбленого митця, друга – за ступенем оригінальності, креативності в реалізації ідеї, третя – нормативності вимогам до жанру, а четверта – за ступенем вираження соціальної позиції митця. Молодь, на відміну від дорослих, здатна емоційно і безпосередньо оцінювати все те, що сприймає. Рішення приймається блискавично: подобається або не подобається. Але поступово в молодих людей розвиваються уявлення, що характеризують їх симпатії та переваги. І саме вибір тих явищ дійсності, творів мистецтва, які подобаються студентству більше за інші є показником їхнього естетичного смаку.

Естетичне почуття пов'язане з переживанням, емоціями. Актуальність проблеми переживання зумовлена тим, що наслідком спрямованої зміни естетичного переживання в педагогічному процесі є зміна естетичної культури особистості. *Естетичне переживання* – є категорією, яка узагальнено виражає такі конкретні форми естетичного відношення людини до дійсності, як естетичні емоції, смаки, ідеали і спонукає до активної творчої діяльності за законами краси. Результатом їх складної взаємодії та взаємозалежності є переживання – „насолода”.

Досить ґрунтовно процес формування естетичних смаків загалом, і конкретні форми естетичного переживання описано в дисертаційних дослідженнях

вітчизняних і зарубіжних науковців (С. Барило, К. Баркова, Л. Гончаренко, Н. Зацепіна, Б. Івасів, Л. Калініна, О. Коробко, Г. Падалка, В. Радкіна, Г. Раїцька, В. Стрілько) [17; 18; 61; 94; 102; 108; 125; 192; 218; 220; 247]. Вони переконують, що в естетично розвинутої особистості відношення до навколишньої дійсності, до оточуючого, визначає хороший смак, яскраве естетичне почуття, яке виникає в ході зустрічі з прекрасними чи виразними об'єктами і спонукає до естетичної оцінки та судження (подобається чи ні і чому саме). „Кожна людина прагне розвинути в собі і у своїх дітях здібності сприйняття, оцінки і створення естетично цінних предметів, формувати власні смаки, орієнтуючись на визнані еталони і постійно розширювати пошуки нового. Вміти розумітися на власних почуттях і переживаннях, судити про них – означає користуватися красою світу не лише інтуїтивно, але і свідомо, цілеспрямовано і плідно” [219, с. 42].

Тому під час виховання естетичних смаків важливо створити для студентів умови, які спонукають переживання приємного (цілеспрямованості, симпатії, зацікавленості), і є необхідним чинником для розвитку естетичних смаків. Адже, через сформований естетичний смак здійснюється і процес духовного збагачення особистості. Людина поступово стає більш вразливою, чуйною.

Найперші градації естетичного смаку в повсякденному житті виявляються в таких твердженнях: подобається – не подобається, красиво – некрасиво. Така імпульсивна реакція, що набуває значення невисловленої оцінки, має природну тенденцію ускладнюватися і в кінцевому рахунку усвідомлюватися особистістю. Вона має безпосередній вплив на вчинки і переживання людини. Естетичний смак регулює *емоційні реакції*, а також опосередковано впливає й на інтелектуальне життя суб'єкта.

Однією з елементарних форм естетичного переживання є *естетична емоція* – як психологічний відгук на події та явища навколишньої дійсності. Вони характеризуються мінливістю, нестійкістю та нетривалістю; вирізняються складністю і неймовірною кількістю відтінків. Емоції охоплюють форму і зміст предмета, включаючи в свою сферу всі сторони, межі і властивості життя. Це глибоко духовне почуття, оскільки для естетичної свідомості емоційність – не

доповнюючий чи паралельний, а утворюючий специфіку даного способу пізнання світу момент [233]. На відміну від естетичної емоції естетичний смак – категорія більш стійка і глибока, тому „... формується на основі наявних почуттів” [43, с. 36].

Сутність естетичного смаку полягає в гармонійній єдності *судження і переживання*. Це робить його загальносоціальним, а також у певних історичних умовах одним із небагатьох соціальних явищ, які носять суто особистісний характер. Водночас діалектична єдність протилежностей гармонізує відносини людини й соціуму. Ф. Шиллер стверджував, що тільки смак вносить гармонію в суспільство, оскільки він створює гармонію в особистості [296].

З одного боку, впливаючи на судження смаку, на його спрямованість, гостроту, рівень культури, ми здатні змінити потреби людини. З іншого – це не означає, що покращивши смак, можна покращити і духовний світ особистості. Водночас беззаперечним є й той факт, що теорія естетичного виховання ґрунтується на визнанні діалектичного взаємозв'язку потреб, суджень, переживань і дій. „Судження смаку, оцінюючи явища і предмети як красиві і некрасиві, гармонійні чи дисгармонійні, піднесені чи низькі, допомагає людині відбирати й оточувати себе такими речами і предметами, які б породжували стан комфорту і піднесеності, задоволення і радості, або ж допомагали „розшифрувати” і конкретизувати все те, що викликає антипатію і супротив” [246, с. 4].

В. Разумний відмічає „... в судженні смаку виражається індивідуальна своєрідність особистості, особливість її психофізіологічного вигляду, переломлення через практику індивідуальну, через той життєвий досвід, який робить особистість неповторною й одночасно соціально-типовою. Виражається в судженні смаку і загальна культура людини, як інтелектуальна, так і емоційна” [232, с. 30].

Естетичне переживання, в свою чергу, є також надзвичайно містким і багатогранним сплавом, синтезом об'єктивного і суб'єктивного, того, що створено об'єктивною дійсністю, і того, що залежить від самої людини. С. Рубінштейн визначав переживання, як „... перш за все – психічний факт, частину власного життя індивіда в плоті і крові його, специфічний прояв його індивідуального життя” [223, с. 52].

Якщо *естетичний ідеал* є своєрідною домінантою, організуючою структуру естетичної свідомості певної епохи, то естетичний смак виражається в різноманітті раціонально-емоційних оцінок. Соціальна визначеність ідеалу тут виявляється необхідною умовою існування естетичного смаку особистості, соціальної групи. Розвинений естетичний смак значною мірою вбирає в себе історично конкретний естетичний ідеал. Значення естетичного ідеалу полягає в тому, що він орієнтує суспільство й людину на порівняння реальності з ним і, відповідно, на формування соціально активної творчої позиції. Естетичний смак більш яскраво і виразно, ніж ідеал, відображає індивідуально-неповторну сторону естетичної свідомості. Однак і смак неможливий без рефлексії, оскільки в ньому відбиваються властивості естетичного об'єкта.

Таким чином, у *феноменології смаку* проявляється діалектика індивідуально-неповторного емоційного таїнства особистості та її приналежність до загального, до естетичного ідеалу.

У *гносеологічному аспекті* естетичний смак є відображенням єдності об'єктивно-природного змісту *естетичного почуття й естетичного ідеалу*. Він стає субординуючою гносеологічною ланкою між ними, моментом, що тяжіє до повноти естетичного ідеалу, але ще не відділилося від естетично чуттєвого.

У *соціальному аспекті* естетичний смак органічно пов'язаний із проблемою повноти естетичного буття особистості, тобто з проблемою естетичного виховання, з процесом формування соціально-природної і духовної досконалості людини. Естетичне виховання – цілеспрямована система дієвого формування людини, здатної сприймати, оцінювати й усвідомлювати естетичне у житті, природі та мистецтві, естетично освоювати світ. У цьому контексті естетичний смак як цілісність, що виражає взаємозв'язок естетичного ідеалу й естетичного смаку, формується не тільки мистецтвом, а й усієї духовно-практичною діяльністю людини.

На сучасному етапі спостерігаються тенденції деформації естетичного смаку, що проявляється в його однобічності або нерозвиненості, в розірваності емоційного й інтелектуального світу людини, в гіпертрофії того або іншого. Так, зайва

емоційність у сприйнятті творів мистецтва або явищ дійсності свідчить про нерозвиненість смаку, про нездатність вивести його на рівень правильної оцінки. Інший аспект деформації смаку проявляється в інтелектуальній грі, у поверхневій орієнтації на моду, наслідком чого є зовнішнє, формальне сприйняття соціальних, духовних і художніх цінностей, неясність естетичних позицій. Це є свідченням відсутності домінанти естетичного смаку – ідеалу – або його розмитості й невизначеності [223].

Формування всебічного, розвиненого естетичного смаку вимагає від суб'єкта самодисципліни і певних зусиль. Виховуючи в собі здатність тонко відчувати природу, світ іншої людини, розуміти мету і сенс сучасності, звертаючись до класичної художньої спадщини, людина збагачує свій духовний потенціал, розвиває естетичний смак, наповнює власне життя високим смыслом.

Естетичний смак, на відміну від інших показників естетичного розвитку молоді, є найбільш педагогічно керованим. Водночас він обов'язкова складова естетичної свідомості, яка, в свою чергу, є частиною процесу естетичного виховання. Система естетичного виховання, забезпечуючи формування естетичної свідомості особистості, є складовою загального процесу її формування. Щоб визначити роль у цьому процесі естетичного виховання, необхідно знати як, і в якій мірі можна використати естетичний момент, який закладено в суб'єкті й об'єкті виховної роботи. Відомо, що будь-який виховний процес починається з вивчення потенційних можливостей особистості, які пов'язані з загальним рівнем її розвитку, віком. У ході виховного процесу з'ясовуються і розвиваються конкретні можливості особистості. Якщо враховувати особливості вихованців і особливості виховної роботи, можна успішно вирішувати завдання, кінцевою метою яких є формування гармонійно розвиненої особистості.

За В. Разумним формула естетичного виховання діалектично взаємопов'язує потреби, переживання та діяльність [232]. Ми погоджуємося із філософом у тому, що роль діяльності в цьому взаємозв'язку є визначальною для цілеспрямованого формування культури особистості. Ця думка фундаментально обґрунтована в працях О. Запорожця, Б. Теплової, С. Якобсона [92; 253; 313]. Вони стверджують, що

естетико-виховна роль діяльності спонукає до класифікації форм естетичного виховання. Ці форми співпадають з формами і типами самої діяльності.

Естетична діяльність – це виховання розуміння, відчуття прекрасного і прагнення створювати і втілювати його в дійсність.

Визначення доводять тісний взаємозв'язок естетичного смаку зі світосприйняттям людини, її поглядами, почуттями, ідеалами, естетичними цінностями. У межах наукового дослідження доцільним вважаємо удосконалити цей термін та сконструювати його структуру. *Естетичний смак* – це ціннісна естетична категорія, що характеризується здатністю людини до естетичної оцінки різних естетичних предметів і об'єктів навколишньої дійсності. Слід підкреслити, що базовим компонентом естетичного смаку є естетична оцінка, яка є втіленням емоційно-естетичного відгуку, естетичного любування, переживання та насолоди від зустрічі з естетичними предметами та об'єктами, згідно естетичних ідеалів особистості. Естетичний смак визначає певною мірою рівень розвиненості естетичних ідеалів та естетичної культури особистості.

Висновки до першого розділу

У процесі вивчення стану розробленості проблеми встановлено, що проблема виховання естетичних смаків у студентської молоді складалася і розвивалася відповідно до особливостей розвитку суспільства, і розглядалася в контексті історичного минулого. Аналіз сучасної естетичної, педагогічної, психологічної літератури підвів до думки про всебічне висвітлення наукових аспектів виховання естетичних смаків особистості. Однак, ґрунтовного дослідження потребувала проблема виховання естетичних смаків майбутніх фахівців педагогічної галузі у позанавчальній діяльності в умовах вищої школи.

Естетичний смак – це ціннісна естетична категорія, що характеризується здатністю людини до естетичної оцінки різних естетичних предметів і об'єктів навколишньої дійсності. Будучи важливим компонент естетичного виховання, органічно поєднується із загальним процесом формування гармонійно розвиненого,

творчо потенційного підростаючого покоління. Як самостійна галузь наукових досліджень теорія естетичного виховання студентів виділяється лише в 50-ті роки. Аналіз літератури засвідчив, що, починаючи з цього часу, у вищих навчальних закладах країни закладалися теоретичні й практичні основи системи естетичного виховання; проте, й дотепер ця проблема вирішується стихійно.

Естетичне виховання розглядається в контексті гуманітарної, культурологічної освіти, що сприяє освоєнню студентами сукупності культурних досягнень людського суспільства й включенню їх у систему загальнолюдських цінностей. Одним із важливих аспектів естетичного виховання є естетичний смак.

Естетичне – це категорія, через яку особистість наповнюється внутрішнім змістом і проявляється у всьому своєму різноманітті. Відтак естетичний смак, як одна з категорій естетичного, – це проблема педагогічного впливу на особистість, і як результат цього впливу – розвиток особистості, що забезпечується індивідуально через аспекти виховної діяльності з боку освітнього процесу.

Естетичний смак – це здатність людини розуміти й оцінювати естетичні особливості предметів і явищ природи та суспільного життя. У феноменології смаку проявляється діалектика індивідуально-неповторного емоційного таїнства особистості та її приналежність до загального, до естетичного ідеалу. У гносеологічному аспекті естетичний смак є відображенням єдності об'єктивно-природного змісту естетичного почуття й естетичного ідеалу. У соціальному аспекті естетичний смак органічно пов'язаний із проблемою повноти естетичного буття особистості, тобто з проблемою естетичного виховання, з процесом формування соціально-природної і духовної досконалості людини.

Отже, естетичне виховання розглядаємо як цілеспрямовану систему дієвого формування людини, здатної сприймати, оцінювати й усвідомлювати естетичне у житті, природі та мистецтві, естетично освоювати світ. У цьому контексті естетичний смак визначаємо як цілісність, що виражає взаємозв'язок естетичного ідеалу й естетичного смаку, що формується не тільки мистецтвом, а й усією духовно-практичною діяльністю людини.

Особливості виховання естетичного смаку студентської молоді зумовлені специфікою студентства як соціальної групи, що передбачає формування життєвих планів, професійну орієнтацію, оволодіння сукупністю соціальних ролей (фахівця, батьків, суспільного діяча), становлення особистісних рис (відповідальність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність), посилення свідомих мотивів поведінки, підвищення інтересу до моральних проблем (мети й способу життя); пора самоаналізу, самооцінки, самоствердження, визначення „себе” і „свого” місця в дорослому світі.

Результати першого розділу знайшли відображення в таких публікаціях автора: [267]; [268]; [270]; [271]; [272]; [274]; [278].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Діагностика критеріїв, показників і рівнів сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів

На основі здійсненого у першому розділі ретроспективного огляду проблеми естетичного виховання, визначення психолого-педагогічних особливостей формування естетичного смаку у студентської молоді та окреслення сутності і структури даного поняття, ми дійшли висновку про необхідність конструювання нових педагогічних умов та технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності. З метою конструювання ефективних педагогічних умов та експериментальної технології нами було здійснено діагностику рівнів сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності на сучасному етапі під час проведення констатувального дослідження.

Початком нашої дослідницько-експериментальної роботи став етап *констатувального дослідження*, яке ми проводили з вересня 2011 року по грудень 2012 року. Виходячи з *мети нашого дослідження* – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити педагогічні умови і технологію виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності – ми визначили такі *завдання констатувального експерименту*:

- ознайомитися із концепціями та планами виховної роботи вищих навчальних закладів на базі яких здійснюватиметься експеримент;

- виявити зміст естетичних інтересів студентів педагогічних університетів на етапі констатувального експерименту;

- визначити критерії, показники та рівні сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності;
- зробити висновок про стан сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів на сучасному етапі дослідження.

Експериментальною базою дослідження були Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем'янчука, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Короленка, Східноєвропейський національний університет ім. Л. Українки, Рівненський державний гуманітарний університет.

В експерименті взяли участь 452 студента гуманітарних спеціальностей даних вищих навчальних закладів, які здобувають освіту за напрямом підготовки „Початкова освіта”. До експериментальної групи увійшли 224 студента, до контрольної – 228 студентів.

У процесі констатувального експерименту використовували такі методи дослідження: анкетування, тестування, інтерв'ю, метод експертної оцінки, що дозволило по-новому спланувати навчальний процес, спрямувати його на формування естетичних смаків студентів педагогічних університетів.

Започатковуючи експериментальну роботу, виділено низку критеріїв і показників, за якими визначали вихідний рівень сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів.

У сучасній довідковій літературі поняття „критерій” визначається як „ознака”, на основі якої проводиться оцінка, визначення, класифікація чого-небудь [307]. Він розглядається як еталон, на основі якого здійснюється оцінка, порівняння результатів. У науковій літературі існують різні підходи до визначення його змісту. Так, у педагогічній літературі критерій виступає як основна ознака, за яким одне рішення вибирається з безлічі можливих [224]. Зокрема, М. Шилова вважає, що критерій – „це мірило”, ознака для оцінки, класифікації; судження, ознака, що дозволяє з безлічі можливих рішень вибрати одне [397]. І. Мавріна і Є. Ягловская поняття „критерій” характеризують як засіб, за допомогою якого вимірюються рівні, ступеня прояву того чи іншого явища, трактується як мірило оцінки суджень. За допомогою застосування критерію виділяється перевага вибору в порівнянні з

іншими; перевіряється відповідність результату поставленої мети або дається оцінка ступеня її реалізації [161].

Отже, було виділено **художньо-аксіологічний** критерій із показниками: сформованість ціннісних орієнтацій студентської молоді; здатність оцінювати естетичне в навколишньому житті; **емоційно-естетичний** критерій із показниками: вміння проявляти естетичний інтерес до навколишнього; вміння емоційно відгукуватися під час сприйняття оточуючих предметів, явищ дійсності, творів мистецтва; **мистецтвознавчий** критерій із показниками: сформованість культурологічних уявлень в галузі художньої культури; чітке усвідомлення естетичних категорій; **оцінювально-рефлексивний** критерій із показниками: сформованість естетичної свідомості; вміння здійснювати власну естетичну оцінку.

На базі виділених критеріїв і показників визначено та схарактеризовано рівні сформованості естетичних смаків студентів педагогічних університетів: високий, достатній, середній і початковий. За визначеними критеріями були розроблені змістові характеристики рівнів.

Високий рівень сформованості естетичного смаку відображає знання студентів основних законів мистецтва та художньої творчості, творчості видатних діячів мистецтва; стильового і жанрового розмаїття творів мистецтва; сформованість культурологічних уявлень; чітке усвідомлення естетичних категорій; уміння проявляти естетичний інтерес до навколишнього; вміння емоційно відгукуватися під час сприйняття оточуючих предметів, явищ дійсності, творів мистецтва; здатність проявляти емоційну чуйність на твори мистецтва і давати естетичну оцінку у формі розгорнутого оцінного судження, виходячи з власного естетичного досвіду; сформованість ціннісних орієнтацій студентської молоді; сформованість естетичної свідомості.

Достатній рівень відображає достатній обсяг культурологічних уявлень, досить чітке усвідомлення естетичних категорій; уміння проявляти естетичний інтерес до навколишнього; вміння емоційно відгукуватися під час сприйняття оточуючих предметів, явищ дійсності, творів мистецтва; сформованість ціннісних орієнтацій студентської молоді; здібність оцінювати естетичне в навколишньому

житті, достатній рівень сформованості естетичної свідомості. Водночас студенти означеного рівня іноді відчували певні труднощі при наданні власної естетичної оцінки.

Середній рівень відображає елементарні естетичні знання, що не співвідносні з особистим досвідом переживань, слабо виражену емоційну відгукливість на твори мистецтва; неузгодженість розуміння загальних критеріїв краси в мистецтві, переживання, пов'язаного зі сприйняттям прекрасного, і оцінки явищ дійсності і мистецтва. Під час визначення естетичних категорій студенти означеного рівня відчували суттєві труднощі. Ціннісні орієнтації студентської молоді та естетична свідомість сформовані на низькому рівні.

Початковий рівень сформованості естетичного смаку характеризується мінімальними естетичними знаннями про твори мистецтва, про відомих діячів культури і мистецтва, байдужістю до світової та вітчизняної культури. Студенти не здатні висловлювати власні думки про отримані враження, давати об'єктивну оцінку творам мистецтва, емоційно не сприйнятливі; мають досить поверхові переживання.

Під час діагностувального етапу експерименту до кожного з показників було дібрано діагностичний інструментарій, що дозволив зафіксувати рівень сформованості естетичного смаку. У процесі констатувального експерименту проаналізовано стан сформованості естетичних смаків студентів.

Художньо-аксіологічний критерій

Показник: сформованість ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Методика: „Визначення життєвих цінностей особистості (MUST –ТЕСТ) (П. Н. Іванов, Е. Ф. Колобова)”.

Процедура виконання. Експериментатор запропонував респондентам продовжити надруковані на бланку речення. Думки внесені в бланк повинні бути щирими й належали саме студентам.

Список цінностей взятий з методики „Життєві цілі” (Є. Дисл, Р. Раян у модифікації Н. Ключової і В. Чиркова).

Свобода, відкритість і демократія в суспільстві. Висловлювання в яких вміщені відношення до духовного стану суспільства („Я не можу стерпіти

бездарність і бездуховність влади”), вказується на необхідність соціальної справедливості („Я не можу терпіти існуючого беззаконня”), виражаються вимоги до влади всіх рівнів „Я не можу терпіти бездуховних начальників”.

Безпека і захищеність. Висловлювання, що стосуються стурбованості непередбачуваними подіями в суспільстві і страхів за своє життя і життя своїх близьких („Жахливо, якщо почнеться війна”, „Жахливо, якщо зло перемаже”).

Служіння людям. Висловлювання, що стосуються таких життєвих і професійних цілей, як допомога і сприяння іншим людям (у тому числі учням): „Я неодмінно повинна випустити своїх учнів освіченими людьми”.

Влада і вплив. Твердження цієї групи пов’язані з прагненням педагога проявляти владу над іншими, чинити на них вплив: „Жахливо, якщо мене не цінують”; „Я неодмінно повинна бути авторитетом для своїх учнів”.

Популярність. У цю групу входять твердження, пов’язані з прагненням звернути на себе увагу, бути відомим багатьом людям. „Жахливо, якщо про мене всі забудуть, коли я помру”, „Я неодмінно повинна залишити свій слід в житті”.

Автономність. Висловлювання, пов’язані з потребою робити те, що сама людина вважає важливим, не залежати від думки оточуючих, самому визначати хід свого життя: „Жахливо, якщо від тебе нічого не залежить”, „Я не можу терпіти, коли мені вказують, що я повинна робити”; „Я неодмінно повинна виконати задумане”.

Матеріальний успіх. Твердження, пов’язані з прагненням до матеріального благополуччя, до того, щоб мати гарантований заробіток, гарні умови для проживання: „Жахливо, якщо я все життя проживу в гуртожитку”; „Я неодмінно повинна знайти добре оплачувану роботу”.

Багатство духовної культури. Твердження, що стосуються прагнення до духовного вдосконалення, бажання долучитися до досягнень культури, мистецтва: „Я неодмінно повинна знаходити час для читання”, „Я не можу терпіти слабодухих”.

Особистісний ріст. Твердження, що стосуються вимог до себе, прагнення до розвитку себе як особистості і професіонала: „Я не можу терпіти, коли люди не прагнуть до високих цілей”; „Я не повинна зупинятися на досягнутому”.

Здоров'я. Твердження цієї групи висловлюють прагнення педагога мати хороше здоров'я, як можна менше хворіти, вести здоровий спосіб життя, займатися спортом: „Жахливо, якщо я важко захворію”, „Я не можу терпіти людей, які не думають про своє здоров'я”, „Я неодмінно повинна займатися аеробікою (плаванням)”.

Прихильність і любов. Твердження цієї групи свідчать про потреби педагога мати близьких людей, висловлюють заклопотаність з приводу відносин із значущими людьми: „Жахливо, якщо я буду зовсім одна”; „Жахливо, якщо тебе ніхто не любить”.

Привабливість. Твердження, що стосуються прагнення мати привабливу зовнішність, слідувати моді, бути задоволеною своїм зовнішнім виглядом: „Жахливо, якщо людина не стежить за собою”, „Я неодмінно повинна добре виглядати”; „Не можу терпіти неохайних чоловіків”.

Почуття задоволення. Твердження, що стосуються фізичного комфорту, отримання задоволення від таких сторін життя, як гарна їжа, вино, секс: „Я неодмінно повинна спробувати в цьому житті все”; „Не можу терпіти „синіх панчіх”.

Міжособистісні стосунки та спілкування. Твердження, що стосуються потреби відчувати себе частиною якоїсь групи, мати своє коло спілкування; страхів, пов'язаних із самотністю і нерозумінням: „Жахливо, якщо мене перестануть розуміти оточуючі”; „Жахливо, якщо зовсім немає друзів”.

Багате духовно-релігійне життя. Твердження, що стосуються віри в Бога, прагнення жити у відповідності з релігійними переконаннями: „Жахливо, якщо я втрачу віру в Бога”; „Я неодмінно повинна сходити до церкви”.

Показник: здатність оцінювати естетичне в навколишньому житті

Анкета „Чи подобається Вам?”

Мета: виявити відношення студентів до навколишнього світу.

Процедура виконання. Експериментатор пропонував студентам педагогічних спеціальностей вісім запитань на які потрібно було відповісти „Так”, „Ні”, або „Не впевнений”.

Таблиця 2.1

Анкета „Чи подобається Вам?”

Запитання	„Так”	„Ні”	„Не впевнений”
1. Коли лягаєте спати, чи згадуєте те, що Вам сподобалося впродовж дня?	14	2	2
2. Вам подобається вигадувати неіснуючих героїв і розповіді про них?	6	8	4
3. Вам подобається прислуховуватись до звуків природи: співу пташок, шуму листя?	10	4	4
4. Чи можете розглядати картину, милуватися тим, що Вас оточує?	10	2	6
5. Вам подобається розповідати друзям про те, що Вас схвилювало?	12	4	2
6. Вам подобаються прогулянки в ліс, в гори?	14	1	3
7. Чи одягаєтеся Ви, спираючись не на моду, а на власний смак?	2	16	-
8. Ви буваєте грубими, різкими під час спілкування з одногрупниками?	15	1	2

Аналізуючи якісну складову результатів діагностування в межах третього критерію, відзначимо, що в цілому студентські відповіді свідчать про низький і початковий рівні сформованості уявлень респондентів про життєві цінності та власне відношення до навколишнього світу. Студентам не вистачає повноти й глибини осмислення навколишнього середовища з естетичної точки зору. Так, деякі студентів відзначають, що спілкування з прекрасним дає сили, енергію, натхнення, а мистецтво має великий вплив на людей. Значна кількість студентів, доповнюючи речення з блоку цінностей стосовно міжособистісних стосунків і спілкування готові піти на компроміс із совістю заради досягнення головної мети. Примітно, майже всі студенти педагогічних спеціальностей вважають себе вимогливими до самих себе, але терпимими до оточуючих, проте ще деякі респонденти відчувають заздрість і нещиро радіють успіхам своїх друзів, вони зазначають, що їм не вистачає терпимості, мудрості, щирості у відносинах із друзями і близькими. Перш за все, абсолютна більшість студентів прагне досягти успіху в навчанні та кар’єрі для досягнення матеріального достатку, деякі з них намагаються чинити так, щоб

заслужити любов і повагу свого оточення. Такі показники, на наш погляд, є цілком реалістичними, характеризують ситуацію в плані розвитку естетичної культури сучасного студентства. Щодо другого показника, респонденти надавали відповіді позитивні, але коли їм запропонували пояснити чому ж тоді така бездуховна молодь сучасного покоління, то вони коментували це явище таким чином, що в мріях вони хотіли б відповідно красі оточуючого середовища відгукуватися на унікально-красивий світ, але часу не має, оскільки більшість людей живуть матеріальними цінностями.

Проаналізуємо кількісні результати експериментальної роботи за визначенням загального рівня означеного критерію, які наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Кількісні результати експериментальної роботи за
художньо-аксіологічним критерієм**

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	Студентів	%	студентів	%
Високий	20	8,75	17	7,5
Достатній	29	12,85	28	12,6
Середній	94	41,1	103	45,9
Початковий	85	37,3	76	34
Разом	228	100	224	100

Результати сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів в рамках художньо-аксіологічного критерію розподілилися таким чином: високий рівень виявлено в 17 студентів (7,5 %) експериментальної групи, 20 (8,75 %) - контрольної; достатній – у 28 (12,6 %) студентів експериментальної і 29 (12,8 5%) респондентів контрольної груп; середній – у переважної більшості респондентів: 103 (45,9 %) ЕГ; 94 (41,1 %) КГ; початковий – у 76 (34 %) студентів експериментальної групи і 85 (37,3 %) студентів контрольної групи педагогічних спеціальностей.

Емоційно-естетичний критерій

Показник: уміння проявляти естетичний інтерес до навколишнього

Твір-роздум на тему: „Прекрасне навколо нас”.

Процедура виконання. Студентам пропонували скласти твір-роздум, в якому необхідно було виявити власне відношення до навколишнього світу, до прекрасного навколо нас.

Показник: уміння емоційно відгукуватися під час сприйняття оточуючих предметів, явищ дійсності, творів мистецтва

Художньо-експресивний тест

Мета: визначити рівень розвитку емпатії, емоційної виразності інтерпретацій художніх творів.

Процедура виконання: респондентам пропонувались репродукції творів образотворчого мистецтва, на яких зображені діти, необхідно було розглянути репродукції картин і записати в бланк відповіді на такі запитання: „Про що думають ці діти?“, „Які вони за характером?“, „Який у них настрій?”.

На всіх портретах за допомогою зображення експресивних ознак (міміка, пантоміміка) і специфічних засобів живопису (колір, лінія, композиція) відображені різноманітні емоційні стани героїв.

Рівень розвитку емоційних уявлень оцінюється за трибальною шкалою:

3 бали – високий рівень – студент точно вловив настрій, переданий на картині, вільно і повно розповідає про характер цих дітей, додумує подальші їхні дії, висловлює оригінальні думки про почуття дітей;

2 бали – середній рівень – студент визначає, про що думають ці діти, їх настрій, однак їх судження про картину невпевнені, неповні, не розгорнуті;

1 бал – низький рівень – студенти губляться у визначенні настроїв дітей, спостерігається узагальнення суджень про сприйняття ними картин, емоційні характеристики односкладові і скупі, невизначені.

Зупинимося детальніше на аналізі результатів діагностування.

Щодо складання твору-роздуму відзначимо, що студентські твори переважно були присвячені красі, яку молодь черпала від спілкування з мистецтвом. Нажаль,

вони майже не помічали красу навколишньої природи. Емоційні забарвлення у молоді викликали зображення, які вони бачили з екранів телевізорів, фото відео. Але в повсякденному житті студенти не звертають уваги на красу природи, веселку, захід сонця. Більшість респондентів не виражали власне ставлення, уподобання, тільки перераховували красиві істоти, предмети, явища.

Студенти педагогічних університетів сприймали картини без особливого емоційного настрою. Вони передавали зміст побаченого, використовували образні слова, порівняння епітети. Лише деякі студенти домислювали сюжет картини, емоційно передавали почуття дітей. Передбачали, які саме змогли б підібрати кольори для створення власної картини. Не відзначали внутрішній стан, характер, настрої, не передбачали дії та поведінку дітей.

Кількісні результати діагностики за емоційно-естетичним критерієм наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Результати діагностики за емоційно-естетичним критерієм

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	Студентів	%	студентів	%
Високий	26	11,65	29	13,1
Достатній	39	17	34	15,05
Середній	87	38,2	88	39,2
Початковий	76	33,15	73	32,65
Разом	228	100	224	100

Як засвідчує таблиця, високий рівень виявлено у 29 (13,1 %) респондентів експериментальної та 26 (10,65 %) студентів контрольної груп; достатній рівень зафіксовано у 34 (15,05 %) студентів експериментальної та 39 (17%) респондентів контрольної груп, середній рівень продемонстрували 88 (39,2 %) студентів ЕГ, 87 (36,2 %) студентів КГ; початковий рівень – 73 (32,65 %) студентів експериментальної та 76 (36,15 %) респондентів контрольної груп.

Отже, кількісні й якісні результати свідчать про недостатній рівень сформованості у студентів естетичного інтересу до навколишнього, вміння емоційно відгукуватися під час сприйняття творів мистецтва.

Мистецтвознавчий критерій

Показник: сформованість культурологічних уявлень в галузі художньої культури.

Опитувальник „Мистецтво і Ви”

Мета: визначити загальний рівень естетичної культури студентів.

Процедура виконання. Студентам педагогічних університетів пропонували відповісти на запитання опитувальника типу: „Яке місце у Вашому житті належить видам мистецтва? Яке місце у Вашому житті займає відвідування музеїв? Чи змінилося Ваше ставлення до мистецтва під впливом предметів гуманітарного циклу? Яке місце у Вашому житті займає колекціонування (за значущістю)? Чи важливо для Вас брати участь у діяльності творчих колективів університету? Чи відчуваєте Ви потребу у прослуховуванні класичних творів у перервах між заняттями? Як часто Ви спілкуєтесь на тему мистецтва і культури?”

Показник: чітке усвідомлення естетичних категорій

Тестування

Мета: виявити обізнаність студентів із різними видами мистецтва.

Процедура виконання. Студентам пропонували закрите тестування з 30 запитань, разом з питанням запропоновано кілька відповідей, серед яких є одна правильна. Метою тестового завдання було визначити рівень обізнаності з культурною спадщиною, історичними періодами, відомими художниками, архітектурними й живописними творами мистецтва.

Відповіді оцінюються за десятибальною шкалою в порядку зростання від 1 (найменший рівень) до 10 (найвищий).

Під час обробки результатів сумуються цифрові показники. Оцінки на кожній шкалі можуть варіюватися, вказуючи на значущість конкретного параметра: високий рівень – 8–10 балів, середній рівень – 4–7 бала, низький рівень 0–3 бала, відповідь „так” – 10 балів, „ні” – 3 бала.

Відповідаючи на запитання опитувальника „Мистецтво й Ви”, переважна більшість студентів виявили зацікавленість до спілкування з мистецтвом, прагнення відвідувати музеї, картинні галереї. Водночас їм досить важко було визначитися з місцем і роллю мистецтва у власному житті. Деякі студенти підкреслили, що під впливом таких навчальних дисциплін, як „Етика й естетика”, „Культурологія”, „Філософія” суттєво збагатилися їхні знання про види, жанри та твори мистецтва. Близько 10% респондентів підкреслили власне прагнення до колекціонування картин. Понад 15% студентської молоді виявляли прагнення до участі в творчих колективах університету. Нажаль, переважна більшість респондентів не відчували потребу у прослуховуванні класичних творів і спілкуванні на тему мистецтва й культури.

Результати тестування свідчили про майже повне нерозуміння студентами основних принципів і понять філософсько-естетичного дискурсу, більшість студентів надали невірні відповіді, які стосувались особливостей вітчизняної естетичної думки, не змогли назвати авторів картин та інших творів мистецтва або пов'язати історичні періоди з виникненням того чи іншого стилю.

Проаналізуємо кількісні результати діагностики за мистецтвознавчим критерієм (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4

Результати діагностики за мистецтвознавчим критерієм

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	Студентів	%	Студентів	%
Високий	18	8,05	18	7,8
Достатній	23	10,15	26	11,8
Середній	91	39,7	90	40,2
Початковий	96	42,1	90	40,2
Разом	228	100	224	100

Так, біля 70% опитаних студентів контрольної й експериментальної груп мають неоднакове уявлення про естетику, її предмет, функції в суспільстві.

Виявлено помилкове знання історичних періодів. Відповіді респондентів свідчили про їх необізнаність із відомими художниками, незацікавленістю архітектурними й живописними творами мистецтва. Отже, рівень оперування студентською молоддю естетичними категоріями є недостатнім.

Як видно з таблиці 2.4 високий рівень виявлено в 18 (7,8 %) студентів експериментальної та 18 (8,05 %) респондентів контрольної груп. Достатній рівень зафіксовано у 26 (11,8 %) студентів педагогічних університетів експериментальної та 23 (10,15 %) респондентів контрольної груп. На середньому рівні перебувало 90 (40,2 %) респондентів експериментальної та у 91 (39,7 %) студент контрольної груп. Початковий рівень виявлено у 90 (40,2 %) студентів експериментальної та у 96 (42,1 %) респондентів контрольної груп. Отже, кількісні дані свідчать про недостатній рівень сформованості мистецтвознавчих уявлень.

Оцінювально-рефлексивний критерій

Показник: сформованість естетичної свідомості

Анкета „Мистецтво думки”

Мета: виявити рівень розвитку естетичної свідомості.

Процедура виконання. Студентам пропонували заповнити анкету „У чому Ви вбачаєте головне призначення мистецтва у наш час? Що найбільше Вас приваблює в художніх творах? Ваш улюблений художник, письменник, композитор. Обґрунтуйте Вашу відповідь. Якщо б Вам запропонували у вільний час подивитися цікаву виставу, переглянути фільм, телепередачу, почитати цікаву книгу, відвідати філармонію, художню виставку, чому б саме Ви надали перевагу? Чи змогли б ви взяти участь у студентському конкурсі з будь-якого виду художньої творчості? Які риси, на Вашої думку, найкраще характеризують естетично виховану людину?”

Показник: уміння здійснювати власну естетичну оцінку

Методика „Недописана теза”

Мета: виявлення вміння давати естетичну оцінку дійсності.

Процедура виконання.

Студентам пропонувалося закінчити такі тези (речення):

1. Хороше життя – це ....

2. Найкраще я почуваюся, коли....
3. Мені добре, коли навколо....
4. Мені подобається дивитися на....
5. Я люблю ходити в....
6. Мені подобається на творчих заняттях....
7. Мені подобається, коли мої роботи ....
8. Я бачу прекрасне (красиве) в....

Отже, стосовно якісних результатів діагностування в межах означеного критерію були запропоновані анкета, та незакінчена теза. Щодо відповідей на запитання анкети відзначимо, що більшість студентів прагматичні, вони не бажають брати участь у конкурсах, виставах і взагалі в житті естетичного світу. Таким чином, вони віддають перевагу змісту, та основній думці твору, але зовсім не звертають уваги на красиве, не бажають розвивати власний естетичний досвід та творчі уявлення. Але більшість студентів, відповідаючи на останнє запитання, зазначили, що естетично-вихована людина, це людина яка має естетичний смак.

Аналізуючи завдання „Незакінчена теза”, відзначимо, що майже всі студенти змогли закінчити запропоновані речення. Більшість респондентів зверталися до природи, природних явищ і багатств, але твори мистецтва майже не згадували. Речення які склали студенти були короткими й однотипними.

Проаналізуємо кількісні результати експериментальної роботи за визначенням загального рівня означеного критерію. Результати виконання завдань за оцінювально-рефлексивним критерієм відображені у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результати виконання завдань за оцінювально-рефлексивним критерієм

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	Студентів	%	студентів	%
Високий	8	3,5	8	3,5
Достатній	19	8,4	19	8,4
Середній	83	36,4	80	35,8
Початковий	118	51,7	117	52,3
Разом	228	100	224	100

Високий рівень зафіксовано у 8 (3,5 %) студентів експериментальної та контрольної груп. Достатній рівень продемонстрували 19 (8,4 %) респондентів експериментальної та контрольної груп. На середньому рівні перебувало 80 (35,8 %) студентів педагогічних університетів експериментальної і 83 (36,4 %) студентів контрольної груп. Найбільша кількість респондентів була віднесена до початкового рівня: в експериментальній групі – 117 (52,37 %), у контрольній – 118 (51,7 %) студентів.

Проаналізуємо загальні кількісні результати.

Загальний рівень сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів відображені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Загальний рівень сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів

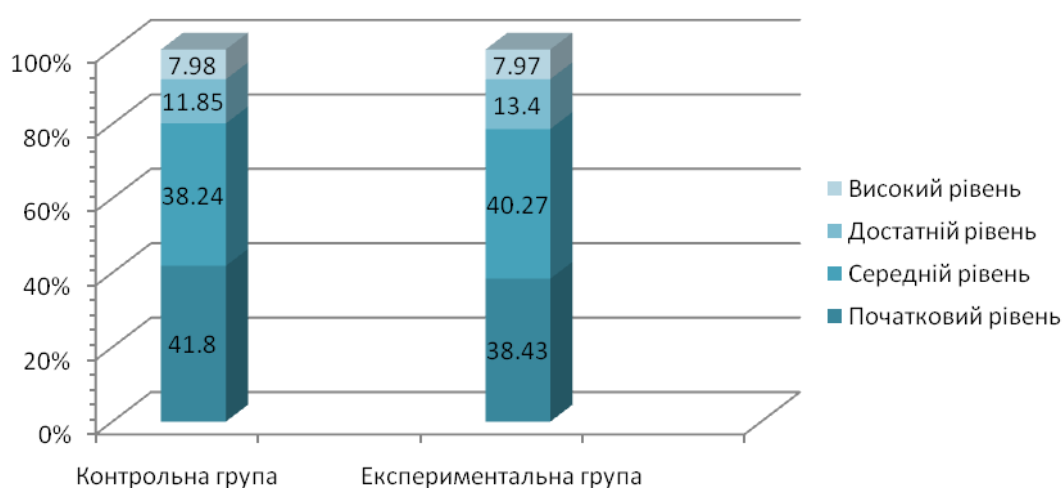
Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	Студентів	%	Студентів	%
Високий	18	7,98	17	7,97
Достатній	27	11,85	30	13,4
Середній	87	38,24	90	40,27
Початковий	95	41,8	87	38,43
Разом	228	100	224	100

Отже, високий рівень сформованості естетичних смаків виявлено в 17 (7,97 %) респондентів експериментальної та 18 (7,98 %) студентів контрольної груп. На достатньому рівні перебували 30 (13,4 %) респондентів експериментальної та 27 (11,85 %) студентів педагогічних університетів контрольної груп. У 90 (40,27 %) студентів експериментальної та 87 (38,24 %) респондентів контрольної груп виявлено середній рівень. Початковий рівень за результатами констатувального обстеження зафіксовано в 87 (38,43 %) респондентів експериментальної та 95 (41,8 %) студентів контрольної груп.

Результати констатувального експерименту підтвердили, що впровадження педагогічних умов і технології виховання естетичних смаків у студентів

педагогічних університетів – це шлях підвищення рівня естетичного виховання у студентської молоді. Так, більшість студентів не мають чіткого усвідомлення естетичних категорій і значущості естетичного відношення до навколишнього світу у власному житті, не готові до розкриття творчого потенціалу, що можливе за умови залучення респондентів до участі у виховних заходах, конкурсах, оглядах самодіяльності.

Порівняльні результати рівня сформованості естетичних смаків у студентів за чотирма критеріями зображені на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1. Порівняльні результати рівня сформованості естетичних смаків у студентів за чотирма критеріями

Проаналізувавши результати констатувального експерименту, можна стверджувати, що сформованість естетичних смаків студентів педагогічних університетів близька до середнього та початкового рівнів. Таким чином, одержані результати підтверджують необхідність розробки та впровадження технології та педагогічних умов виховання естетичних смаків студентів педагогічних університетів.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов та технології виховання естетичних смаків у студентської молоді в позанавчальній діяльності

Одним із пріоритетних завдань, в умовах реформування національної системи освіти України, є підготовка нової генерації фахівців, здатних до професійної самореалізації в ринкових умовах, підвищення їхньої загальної продуктивної діяльності, насамперед шляхом підвищення рівня духовної, естетичної культури особистості студентства, формування їх естетичних смаків, ідеалів, переконань, сприймання світу та прагнення до його зміни за законами краси. Відтак, особливої значущості набуває проблема створення у процесі навчання майбутніх учителів таких умов, які б сприяли розкриттю творчих здібностей, формуванню готовності до вільного продукування ідей і реалізації їх у кінцевому продукті діяльності. Нові завдання потребують і нових наукових підходів та технологій виховання майбутніх фахівців педагогічної галузі у ВНЗ.

Вченими (В. Майборода, О. Малицька, Н. Миропольська, П. Осіпов, Ю. Пастухова, Г. Шевченко) доведено, що підготовка студентів гуманітарних факультетів університетів спрямована передусім на оволодіння знаннями з фахових навчальних дисциплін і не завжди забезпечує необхідну професійну готовність до майбутньої художньо-естетичної діяльності [162; 165; 176; 190; 194; 293]. Аналіз психолого-педагогічної літератури із обраної нами теми свідчить, що в наукових працях глибоко висвітлювалися різні питання удосконалення вищої педагогічної освіти (В. Андрущенко, Н. Дем'яненко, М. Євтух, Т. Завгородня, Т. Левченко, В. Луговий, В. Майборода, О. Плахотнік, М. Ярмаченко) [6; 72; 85; 90; 144; 156; 162; 205; 315], шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі (З. Гіптерс, В. Загвязинський) [59; 91], формування у студентів професійної готовності до педагогічної діяльності (В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, Н. Тализіна, Г. Тарасенко) [110; 138; 250; 252].

У філософській літературі проблеми виховання естетичних смаків і їх ролі в розвитку особистості знайшли чільне місце у працях М. Бахтіна, Ю. Борєва,

О. Бурова, А. Зися, І. Зязюна, Г. Квасова, А. Комарової, О. Лосєва, Л. Михайлової, О. Семашка [22; 35; 37; 98; 101; 112; 118; 154; 178; 233].

Психологічні аспекти проблеми виховання естетичних смаків у студентської молоді відображено в роботах Л. Виготського, О. Леонтьєва, Б. Теплова [46; 148; 253].

За останні десятиріччя естетичне виховання студентів у вищих навчальних закладах України стає самостійною галуззю наукових знань. Учені досліджують різноманітні питання, серед яких: сприйняття естетичних цінностей, формування естетичного досвіду майбутнього вчителя (В. Бутенко, І. Іванова, Н. Миропольська) [39; 103; 176]; формування естетичної культури майбутніх учителів окремими видами мистецтва (Л. Гарбузенко, Ю. Пастухова) [49; 194] і комплексом мистецтв (Т. Танько, Г. Шевченко, О. Щолокова) [251; 291; 302]. Однак, автори низки досліджень відзначають, що естетична підготовка майбутніх учителів виявилася на досить низькому рівні (А. Щербо) [301]. Значна частина наукових досліджень присвячена підготовці вчителя до естетичного виховання учнів, серед них роботи М. Веселовської, Г. Петрової [40; 203].

Аналіз естетичної, педагогічної, психологічної літератури підводить до думки про всебічне висвітлення наукових аспектів виховання естетичних смаків особистості. Однак, вважаємо, що ґрунтовного дослідження потребує проблема виховання естетичних смаків у майбутніх фахівців педагогічної галузі у позанавчальній діяльності в умовах вищої школи. Спостерігається певна суперечність між високим естетичним потенціалом естетичного виховання, його здатністю до інтеграції з усіма видами мистецтва й обмеженим використанням цього потенціалу у виховному процесі вищої педагогічної школи.

Естетичний смак являє собою складний комплекс особистісних проявів і естетичних властивостей: тонке і складне вміння бачити, відчувати, розуміти справжнє прекрасне й вірно оцінити його. Естетичний смак може виявлятися не тільки у вибірково-оціночному відношенні до естетичних об'єктів, але і в процесі творчої діяльності людини.

Аналіз психологічної літератури дозволяє визначити, що смак – це не логічний акт, а переживання, яке дозволяє чуттєво розрізнити й оцінювати прекрасне, піднесене, трагічне, комічне. Естетичний смак тісно пов'язаний із поглядами, інтересами й потребами людини, але не ідентичний їм, оскільки названі компоненти спонукають до діяльності, а смак, будучи відображенням світоглядних позицій, реалізується в процесі сприйняття і створення естетичних цінностей.

Спостереження за формуванням особистості студентів педагогічних університетів і безпосередня участь у процесі виховання естетичних смаків у студентської молоді дозволили констатувати той факт, що підвищення ефективності означеного процесу можливе за умови впровадження в навчально-виховний процес вищого навчального закладу низки педагогічних умов. Зокрема: *формування мотиваційної потреби особистості студента в естетичному вихованні; включення в навчально-виховний процес системи творчих завдань, що організують естетичну діяльність студентів із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей; інтеграція аудиторної та позааудиторної діяльності з естетичного виховання студентів; формування єдиної системи форм, активних методів, засобів естетичного виховання, що сприяють набуттю естетичного досвіду, формуванню естетичного ідеалу, вихованню естетичних смаків; художньо-естетичне занурення студентської молоді в „культурне” середовище з метою залучення до мистецтва.*

Завдання, які ставлять перед собою сучасні вищі навчальні педагогічні заклади, полягають у підготовці не лише фахівців певного педагогічного профілю, а свідомих, духовно багатих громадян своєї країни, які володіють високою естетичною культурою, почуттям обов'язку і відповідальності перед підростаючим поколінням, суспільством в цілому і перед самим собою.

Загальновідомо, що успішне вирішення будь-яких педагогічних завдань, залежить, насамперед, від створення відповідних позитивних умов. Розуміючи умову, як обставину від якої щось залежить, вважаємо, що визначення педагогічних умов виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів для виховного процесу сучасної вищої школи має особливе значення.

Аналіз досліджень і публікацій з даної проблематики свідчить, що велика кількість учених надають особливого вагомого значення вивченню поняття „педагогічні умови” (Н. Безлюдна, Л. Коршунова, Г. Муромцева, В. Орлов, І. Харламов) [24; 126; 183; 189; 263]. Зокрема, І. Харламов стверджує, що „...ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, у яких він проходить” [263, с. 78].

Л. Коршунова розуміє термін „умови”, як положення нормативного характеру, які орієнтовані на зміну педагогічної дійсності і, тим самим, на одержання нових педагогічних знань про неї, на розвиток цих знань [126]. Дослідниця З. Курлянд вважає, коли явище викликає інше явище, воно є причиною; коли явище взаємодіє з тим або іншим у процесі розвитку цілого, до якого воно належить, воно є чинником; коли явище зумовлює існування іншого, воно є умовою [197]. Обставини процесу навчання, які є результатом відбору, застосування змісту, форм, методів і засобів навчання, що сприяють ефективному вирішенню поставлених завдань – розуміє під поняттям „педагогічні умови” В. Орлов [189].

Проблема виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів є актуальною, насамперед, тому, що, враховуючи умови сьогодення, потребує нового педагогічного й культурологічного осмислення, інтеграції всебічних впливів на особистість кожного студента. Естетична культура майбутнього педагога полягає в педагогічній майстерності, вмінні простежувати взаємозалежність смаків з іншими сутнісними ознаками естетичного виховання.

Тому, в нашому дослідженні для виявлення педагогічних умов, які сприятимуть покращенню процесу виховання естетичних смаків у студентської молоді, важливо було проаналізувати сучасні вимоги до студентів педагогічних університетів, суперечності та специфіку виховання естетичних смаків у студентів.

Аналіз сучасних вимог і суперечностей при розробленні оптимальних педагогічних умов виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів представлено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Аналіз сучасних вимог і суперечностей при розробленні оптимальних педагогічних умов виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів

Сучасні вимоги до студентів педагогічних університетів	Суперечності	Специфіка виховання естетичних смаків у студентів	Педагогічні умови
1	2	3	4
<p>Сучасні умови підготовки фахівця вимагають не тільки наявності певного обсягу знань із дисциплін, які визначають професійну підготовку, вміння ефективно використовувати свої знання і здібності на практиці, а й готовність до творчої активності, розвитку естетичних смаків.</p>	<p>Між визнанням необхідності створення сприятливих умов для повноцінного розвитку мотиваційно-потребової сфери особистості й недостатньою розробленістю педагогічних умов, що забезпечують цей процес у системі вищої освіти.</p>	<p>Естетичне виховання студентів завжди звернено до людини, її внутрішнього світу, творчості, фантазії та натхнення. Наявність у студентської молоді певного життєвого досвіду, достатньо високого рівня розвитку інтелекту, ціннісних орієнтацій зумовлює можливість мотиваційного самовизначення особистості. При цьому виникає необхідність забезпечення емоційно-позитивного зачину виховних заходів, екскурсій, концертів, вечорів, проведення конкурсів, демонстрацій (кінофільми), проведення циклів лекцій і тематичних бесід, спрямування на активну участь у диспутах і гуртках.</p>	<p>Формування мотиваційної потреби особистості студента в естетичному вихованні</p>
<p>Сучасні умови суспільного життя вимагають переходу від знаннієвої парадигми в освіті до особистісно-орієнтованої, що дозволяє враховувати індивідуальність, творчий потенціал учня, формувати</p>	<p>Між потребою вузівської практики естетичного виховання студентів у впровадженні в навчальний процес системи творчих завдань на основі інтеграції різних видів мистецтва,</p>	<p>Включення в естетичну діяльність передбачає активну участь кожного студента в творенні прекрасного своїми руками: заняття живописом, музикою, хореографією, участь у творчих об'єднаннях, групах, студіях. Особливостями естетичного виховання студентів у навчально-виховному процесі ВНЗ є зниження в них потреби в естетичному</p>	<p>Включення в навчально-виховний процес системи творчих завдань, що організують естетичну діяльність студентів із</p>

Продовження таблиці 2.7

<p>естетичний смак у процесі активізації особистісних функцій за допомогою діалогових та ігрових форм проведення занять, системи творчих завдань, упровадження електронних супровідних ресурсів. Дана вимога визначає потребу в розробленні нових способів організації навчального процесу.</p>	<p>спрямованих на формування уявлень про естетичні цінності та ідеали, і відсутністю необхідних освітніх ресурсів.</p>	<p>розвитку за рахунок нестабільності соціально-економічного становища в суспільстві; відносно високий рівень художніх інтересів студентів у сприйнятті прекрасного; створення умов для естетичних запитів особистості; надання студентам вибору шляху естетичної освіти; естетична освіта студентів університету (вивчення предметів гуманітарного циклу, курсу «Культурологія»); художньо-творча діяльність, що розвиває емоційно-чуттєве відчуття, формує потребу в прекрасному, стимулює самодіяльність студентів, їхню активну естетичну діяльність.</p>	<p>урахуванням їхніх індивідуальних особливостей; художньо-естетичне занурення студентської молоді в «культурне» середовище з метою залучення до мистецтва</p>
<p>Ефективність педагогічного процесу сьогодні визначається діяльністю особистісно-стійкого, внутрішньо цілісного та професійно-реалізованого педагога, який усвідомлює себе повноправним суб'єктом професійної діяльності.</p>	<p>Між потребою сучасних вітчизняних ВНЗ у теоретичному обґрунтуванні та науково-методичному забезпеченні процесу освіти й відсутністю відкритого динамічного естетичного середовища педагогічного університету, що виступає потужним чинником розвитку особистості, здійснюється за рахунок інтеграції художньої</p>	<p>Інтеграція аудиторної та позааудиторної роботи в процесі навчання – це використання педагогічних і сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, засобів електронного, дистанційного, мобільного навчання. Для того, щоб процес інтеграції був ефективним, викладач повинен керувати, регулювати та контролювати діяльність студентів. Досвід педагогічної роботи показав, що між навчальною та позанавчальною роботою існує глибокий зв'язок і взаємозалежність. Чим вища якість навчання у ВНЗ, тим різностороннішими є інтереси студентів, тим активніше вони беруть участь у суспільному житті</p>	<p>Інтеграція аудиторної та позааудиторної діяльності з естетичного виховання студентів</p>

Продовження таблиці 2.7

	творчості, літератури, театру, кіно і забезпечує розвиток у студентів смаку, інтересу, естетичної потреби.	навчального закладу. Важливою умовою, що забезпечує виховний вплив навколишньої дійсності і мистецтва, є вибір педагогічно ефективних форм і методів виховання в навчальному процесі та позааудиторній роботі. Позааудиторна робота в галузі естетичного виховання включає діяльність студентів у групі, на курсі, в інституті, в масштабах усього навчального закладу.	
Естетична культура студентів повинна формуватися як єдність трьох елементів: естетичних знань; естетичних оцінок, принципів, ідеалів, орієнтацій і поглядів; художньо-творчої діяльності особистості.	Між сучасними вимогами суспільства, соціальним замовленням на виховання соціально активної, свідомої, творчої особистості й реально функціонуючою освітньо-виховною системою, традиційні форми й методи організації якої мало сприяють розвитку естетичної вихованості студентства, реалізації індивідуального творчого потенціалу.	Художньо-естетична діяльність впливає на формування світогляду і моральності тільки тоді, коли особистість може розуміти й відчувати художньо-естетичні явища, проникати в їх сутність, переживати адекватні почуття й емоції, співвідносити своє естетичне сприйняття з дійсністю. При організації виховних заходів у процесі виховання і навчання неодмінно враховуються психологічні закономірності сприйняття естетичного молоддю, рівень естетичного розвитку. Врахування вікових та індивідуальних особливостей, інтересів і переваг, естетичного досвіду і сформованості естетичних уявлень – неодмінна складова виховання естетичних смаків.	Формування єдиної системи форм, активних методів, засобів естетичного виховання, що сприяють набуттю естетичного досвіду, формуванню естетичного ідеалу, вихованню естетичних смаків

Розглядаючи педагогічну умову – *формування мотиваційної потреби особистості студента в естетичному вихованні* – передусім визначимося щодо дефініцій „мотив”, „мотиваційна потреба”.

„Мотив – динамічне явище, на яке впливають ті зрушення, які відбуваються у внутрішній структурі особистості, а також у зовнішніх обставинах її життєдіяльності” [206, с. 327].

Враховуючи те, що студенти за роки навчання повинні отримати не лише якісні професійні знання, а й розвинути педагогічні вміння, самоствердитися, самореалізуватися, сформувати власну систему цінностей, сучасна вища школа ставить перед собою завдання мотивації майбутніх педагогів на необхідність оволодіння естетичною культурою, яка передбачає „...оволодіння естетичними знаннями, вміннями, навичками, сформованістю естетичних суджень, почуттів, цінностей, ідеалів, поведінки, певного творчого досвіду, що дозволяє успішно формувати естетичну компетентність їх майбутніх учнів у навчальній і позашкільній діяльності” [131, с. 209].

Як відомо, потреби людини є вихідним спонуканням до діяльності. Мотив – це те, що, відображаючись у свідомості людини, спонукає її до діяльності, спрямовуючи її на задоволення певної потреби. Отже, підґрунтям будь-якої діяльності є мотив, який спонукає людину до цієї діяльності.

Таким чином, мотив є не просто однією зі складових діяльності, а виступає компонентом складної системи – мотиваційної сфери особистості. Під мотиваційною сферою особистості розуміється вся сукупність мотивів, які формуються і розвиваються протягом її життя.

Мотиви займають провідне місце в структурі особистості, пронизуючи характер, емоції, здібності, психічні процеси, діяльність. Але, щоб формувати мотиви, треба знати, що лежить в основі мотиваційної сфери даної особистості, які педагогічні впливи повинні бути здійснені, які дії здійснює сама особистість. Знання мотиваційно-потребової сфери особистості студента дозволяє нам визначити спрямованість естетичної діяльності, естетичного освоєння дійсності. Сформованість мотиваційної потреби особистості відносимо до внутрішніх

рушійних сил процесу виховання естетичних смаків молоді. У ролі мотивів виступають естетичні потреби, потяги, естетичні емоції, установки, естетичні ідеали.

Задовольняючи одні естетичні потреби, розширюється коло нових естетичних потреб, а естетична діяльність людини стає багатограннішою. Таке зростання потреб характерне для періоду активної соціалізації особистості. Крім потреб у їжі, одязі, помешканні, відпочинку, виникають та розвиваються нові нагальні потреби – в інформації, освіті, спілкуванні, участі в суспільному, політичному, культурному, релігійному житті. Між тим, зростання потреб передбачає, насамперед, саме духовні, емоційні, культурні потреби.

Вчені (Н. Кузьміна, Т. Левченко, Т. Лисянська, В. Луговий, Т. Мальковська) виділяють світоглядну, збуджувальну, пізнавальну й оцінювальну функції потреб, тобто різні способи їх виявлення в суспільстві та поведінці особистості [138; 144; 151; 156; 166].

Естетичні потреби більш або менш глибоко й органічно включаються в свідоме життя, в цілий світ найтонших почуттів і переживань. Потребова естетична активність переходить у цільову, мотиваційну потребу, стає механізмом появи сенсу життя, його перспектив.

Естетичний розвиток особистості визначається усвідомленням для неї найбільш значущих мотивів і призводить до перебудови системи установок у формуванні її як суспільної особистості, погляду на себе як на „я” ідеальне. Образ свого „Я” впливає на особливості мотивації і поведінки. Студенти бажають зрозуміти які вони є насправді, прагнуть оцінити себе. Незадовільна оцінка самих себе змушує їх вибудовувати ієрархію мотивів щодо самовдосконалення. На шляху досягнення цієї мети приєднується воля і творчість, силу яких підживлюють емоції, впертість волі – мотивація. Таким чином, естетичні потреби переходять у естетичні почуття, включаються в свідоме життя і переходять у світоглядні цілі й установки. У діалектиці руху від потреби й суперечності, вирішення цих суперечностей на новій сходинці потреб, відбувається орієнтація спрямованості студентів на нову суспільно-корисну естетичну діяльність [235].

Породжуючи відповідні потреби, естетична культура стає потребою їх особистості. Естетичні потреби переходять у психічні установки. Завдяки їх впливу предмети і явища сприймаються не як фізичні якості (колір, форма), а як об'єкти з точки зору естетичної оцінки, які мають відповідне життєве значення. Естетичне виховання передбачає наявність у студентів художнього смаку, естетичних ідеалів, широких інтересів до мистецтва, до навколишньої дійсності.

Вибір педагогічної умови – *включення в навчально-виховний процес системи творчих завдань, що організують естетичну діяльність студентів із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей* – безпосередньо пов'язаний зі специфікою студентського віку.

Студентство – це особлива соціальна група людей, об'єднаних спільними інтересами (навчальними, виховними), поглядами, переконаннями тощо. Незважаючи на безліч чинників, які об'єднують молодь у групу „студенти”, є один незмінний факт, який здатен вирізнити кожного з-поміж усіх. Маємо на увазі індивідуальні особливості, які, з філософської точки зору визначаються, як неповторність особистості, відмінність її від інших. Такі відмінності, вміру духовного розвитку людини, стають багатограннішими. „Кожна людина з моменту її зародження вирізняється вираженою індивідуальністю, яка проявляється на всіх рівнях організації” [81, с.10].

Будучи яскравою індивідуальністю, кожен студент потребує такої організації виховної роботи, яка буде враховувати його індивідуальні особливості. Ми погоджуємося із думкою К. Юнга, що „... не всебічне і стандартне, а саме неповторне є характерним для індивідуальності” [310, с.6].

Ми переконані, щоб реалізувати мету процесу виховання естетичних смаків з допомогою художньо-практичної діяльності, потрібно прагнути до пробудження творчого потенціалу в кожному студентові, розвивати його творчі здібності. Адже, для того, щоб сформувати у студента, майбутнього педагога, естетичні почуття, виховати естетичних смак, потрібно занурити його у світ прекрасного, самостійного створення красивих речей. Така діяльність містить притаманний їй творчий компонент. „Творчість – діяльність, що породжує щось якісно нове, що

відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю” [192, с. 443]. „Творчий процес – діяльність людини, в наслідок якої створюються нові матеріальні і духовні цінності суспільного значення” [192, с.442].

Отже, при виборі творчих завдань, які сприятимуть організації естетичної діяльності студентів, необхідно враховувати: психологічні характеристики кожного студента (творчі здібності, пам'ять, увага, особливості пізнавальних процесів, риси характеру і волі); рівень уже набутих естетичних знань, естетичного досвіду, який може вплинути на подальшу естетичну діяльність; соціальні чинники (статус молодого людини в колективі, соціальне оточення, сім'я) [203].

Впровадження зазначеної педагогічної умови актуалізує необхідність плавного переходу від репродуктивної художньої діяльності (яка, звичайно ж, містить елементи творчості) до самостійної творчості студентів. Однак, такий перехід може відбутися лише за умови досить високого рівня захопленості мистецтвом, насолоди художніми цінностями. Вирішити це питання можливо шляхом зміщення акцентів від набуття майбутніми вчителями певних технологічних умінь і навичок, до стимулювання їхньої творчої активності [203].

Під системою творчих завдань, ми розуміємо, насамперед, розвиток художньо-творчих здібностей студентів. До комплексу художніх здібностей відносимо: образотворчі здібності, музичні, театральні. Оскільки розвиток одного різновиду здібностей сприяє розкриттю інших і комплексу в цілому, важливості набуває залучення студентів-учасників одного виду художньої діяльності до інших видів мистецтва, хоча б на рівні сприйняття. Це забезпечить розширення загального мистецького кругозору, сприятиме поліхудожньому розвитку особистості. До творчих завдань з образотворчої діяльності ми відносимо опанування такими різновидами декоративно-ужиткового мистецтва як: витинанка, розпис, кераміка, писанкарство, народна іграшка, різьблення.

Заняття живописом сприяють поєднанню власної практичної творчої діяльності зі сприйняттям, розвитком чуття кольору, форми, об'єму, вміння аналізувати, осмислювати навколишній світ через твір художнього мистецтва, удосконаленню вмінь втілювати в конкретному матеріалі свої життєві враження.

Важливості, для виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів, набуває опанування ними основ дизайнерської творчості та сучасних комп'ютерних технологій. У процесі дизайнерської творчості студенти наближуються до виховання естетичних смаків через художньо-образне сприйняття дійсності, оригінальність художнього мислення, формування чуття пропорційності, поєднання красивого й корисного, конструкторські здібності, творчий підхід до оформлення предметного оточення. Сучасні комп'ютерні технології дозволяють майбутнім учителям оволодіти основами комп'ютерної графіки і завдяки цьому використовувати різноманітні художні матеріали у власній художній творчості.

Будучи специфічною формою репрезентацій суспільного буття індивіда, музика спонукає в слухачах особливу систему, суб'єктивного відношення, яка виражається стійкою, суб'єктивно-необхідною й ефективною формою регуляції музичної діяльності. В багатогранній системі мистецтв музика посідає вагомим місце, насамперед, завдяки своїм виховним можливостям. Виховний потенціал музичної творчості теж є беззаперечним саме завдяки її унікальній здатності виражати, перетворювати, моделювати багатобарвність і розмаїття людських емоцій і почуттів. Як справедливо зазначав Г. Гегель: „Музика перетворює хвилювання внутрішнього почуття в його сприйняття, у вільне перебування його поруч, і саме цим вивільняє душу від тиску радості і страждань” [50, с. 130].

Здійснення естетичного впливу засобами музичного мистецтва в позааудиторний час відкриває широкі можливості для розвитку у студентів естетичного відношення до мистецтва і дійсності, сприяє духовному збагаченню їх особистості, розвитку естетичного смаку.

Розроблені творчі завдання для студентів педагогічних університетів, з метою організації естетичної діяльності у ВНЗ, сприятимуть розвитку в них інтересу і любові до музики, розвиватимуть уміння емоційно відгукуватися, розуміти характер і зміст музичних образів, відчувати розвиток музичної думки й усвідомлювати виражені в музиці ідеї.

Особливість включення в навчально-виховний процес ВНЗ творчих завдань виражається в тому, що студентський вік характеризується цілковитим зануренням у

розважальну музику (про що свідчить наш досвід спілкування зі студентами і проведене дослідження). Академічне мистецтво (класична музика) із соціально-значущим змістом, втіленням у музичних шедеврах змістовних, глибоких ідей, на нашу думку, має могутній виховний потенціал, але, на жаль, досить звужену сферу застосування у вищій школі. Тому, вагомості набуває усвідомлений підхід до вибору музики: для ознайомлення, дозвілля, дискусій. Також, коректного введення творів високого музичного рівня одночасно з популярними жанрами, залучення студентів до розроблення певних культурно-масових форм діяльності, актуальних серед молоді: „КВК”, „Бліц-турнір”, „Брейн-ринг”, конкурс „Попурі”, які передбачають спілкування з музичним мистецтвом.

Система творчих завдань передбачає всебічний музичний розвиток студентської молоді. Найбільш доступними традиційними масовими формами є хор, гурток любителів музики, ансамбль. Участь майбутніх педагогів у музично-виконавській творчості сприяє розвитку їхніх музичних здібностей, інтересу до музичної творчості, активізує мистецьке спілкування й самовираження.

Розвиток театральних здібностей майбутніх учителів набуває актуальності у зв'язку із загостренням проблем виховання цілісної особистості. Сьогодні театральне мистецтво є вираженням комплексного художньо-естетичного погляду на навколишній світ.

Творчі завдання з театального мистецтва створюють найкращі умови для вияву і розвитку природних задатків. Завдання пов'язані з аналізом художніх образів і характерів, дійовим утіленням цих образів на сцені, проникненням у переживання героя, у ті обставини, в яких він живе і діє, впливають на формування світогляду молодих людей, оціночних суджень, естетичних смаків. „При сприйнятті й аналізі п'єси, а тим більше при її втіленні емоційно насичені судження й оцінки школярів переростають у переконання, що слугують основою формування світогляду й характеру, морально-естетичних ідеалів, конкретних рис і якості особи” [63, с. 247].

В якості однієї з педагогічних умов виділяємо – *інтеграцію аудиторної та позааудиторної діяльності з естетичного виховання студентів*, за допомогою

яких відбувається формування естетичних поглядів і переконань студентів, естетичної картини світу і оціночного ставлення до дійсності. Аудиторні заняття (лекції, семінарські, практичні роботи) дозволяють отримати студентам систему знань. Естетична освіта формує здатність бачити красу і застосовувати її практично; знання естетичних категорій, теорії культури і мистецтва становлять інтелектуальний компонент розвитку особистості. Позааудиторні заняття дозволяють студентам включитися в художньо-творчу діяльність ВНЗ, яка допомагає розвивати художньо-естетичні здібності молоді, формувати літературні, музичні та інші вміння. Інтеграція аудиторної та позааудиторної діяльності знайшла відображення в розробленій програмі спецкурсу „Естетичний розвиток особистості студента” (розроблений на основі „Естетики життя” М. Киященка). Програма представлена двома блоками. Перший блок: основи естетичного виховання особистості студента. Другий блок: культурно-масова робота як найважливіший засіб виховання естетичного смаку студентської молоді. При розробленні програми враховували такі положення: предмети гуманітарного й естетичного циклів – для студентів усіх факультетів є обов’язковими в межах навчальної програми, тобто студенти університету знаходяться в рівних освітніх умовах; різноманітність художньо-творчого життя університету; кожен студент має можливість стати активним учасником. Аудиторні заняття проводяться як у формі лекцій, так і семінарських занять, відвідування музеїв, виставок, організації зустрічей з майстрами мистецтва, театральними діячами. Зміст програми спецкурсу „Естетичний розвиток особистості студента” розглядався нами в руслі вдосконалення умов і можливостей естетичного розвитку, конкретний результат якого остаточно може проявитися в поствузівському житті студента.

Змістовну основу першого блоку програми спецкурсу „Естетичний розвиток особистості студента” становив розділ: основи естетичного виховання особистості студента, який здійснюється засобами предметів гуманітарного циклу (філософія, історія, психологія, педагогіка). Дисципліни гуманітарного циклу носять освітній характер і спрямовані на отримання необхідних знань, котрі сприяють збільшенню обсягу інформації. При цьому інформація перетворюється для студентів у новий

продукт споживання, тому потребують точності, значущості, здатності задовольняти інтереси, бажання студентів, приносити задоволення. Вирішенню проблем гуманітаризації естетичного виховання сприяє дисципліна „Філософія”. Філософія є фундаментальною дисципліною для осмислення концепції естетичного, розглядає теоретичні засади естетичних категорій, духовних здібностей людини, до яких належать розум, воля і почуття, що породжує тріаду „істина – добро – краса”. Знання з філософії допомагають зрозуміти предмет естетики, а це важливо з точки зору виховання та формування у студента логіки наукового мислення, теоретичної зрілості і культури особистості. Знання методологічної основи філософії допомагає студентам осмислити значення „естетичного” в гармонійному розвитку особистості, зрозуміти систему естетичних принципів і способів наукового пізнання. Філософія як базова наука теорії естетичного виховання розглядає генезу й еволюцію „естетичного” у світовій і вітчизняній науці. Важливим курсом в плані гуманітарної освіти є дисципліна „Історія”, де студенти отримують знання про історію України, як невід’ємну частину історії людства, про основні закономірності й особливості світової історії крізь призму національної української історії, даються уявлення про історію людства та її основні етапи як важливі чинники формування ціннісних орієнтацій і визначення громадянських позицій. На заняттях аналізуються співвідношення не тільки політичних, економічних, а й духовних чинників в історії, ролі релігії і розвитку релігійних напрямів. Студенти вивчають нові підходи до проблеми людини в історії, характерні риси європейської та східної цивілізацій, основні етапи світової історії. Вагоме місце в історії світу відводиться ролі античної спадщини для світової культури, темі „гуманізм і реформація”; самостійною є тема „Вплив історичних процесів на розвиток культури”. Таким чином, історична наука сприяє опануванню студентами джерел історичного знання, формуванню уявлень про основні етапи в історії людства, поняття сутності культури, її місця і ролі в історичному контексті; форм виникнення, розвитку і способів породження культурних цінностей у країнах світу; про механізми збереження і передачі їх в якості соціокультурного досвіду. На лекційних і семінарських заняттях студенти отримують знання про історичні регіональні типи культур, основні досягнення в

різних сферах культурної практики. Психологічним обґрунтуванням значущості естетичного в навчанні є взаємозв'язок теоретичної і чуттєвої діяльності особистості студента. На заняттях з психології роз'яснюється зміст естетичного розвитку особистості, її особистісних психічних властивостей, мислення і чуттєвості, ідеї та образу, образності й емоцій, споглядального і діяльнісного, механізми формування творчої активності, взаємозв'язок інтелектуального й оціночно-регулятивного. Вважаємо, що ідеальною психологічною характеристикою естетично розвиненої людини є здатність до естетизації сприйняття, наявність естетичного смаку, здатність до естетичного самовираження, напруженість уваги, естетична вразливість, сприйнятливість, властивість судження, обширність знань, оригінальність, індивідуальність, завзятість, висока саморегуляція. У цьому сенсі лекційні та семінарські заняття з психології допомагають особистості студента осмислити і зрозуміти властивості людської природи, засвоїти закони активності психіки душі, поведінки та естетичної діяльності, психології розвитку особистості студента. Психологічна дисципліна допомагає студентам засвоїти механізм логічного мислення, вміння включати знання в аналіз сучасних явищ. „Теорія виховання” є базовою навчальною дисципліною для студентів, оскільки вивчає загальні закономірності виховання людини. На заняттях із „Теорії виховання” розкривається сутність понять „виховання”, „всебічний гармонійний розвиток”, „процес особистісного розвитку учня, студента”; аналізуються принципи виховання, їх специфіка, форми і методи, засоби, технології виховання; пояснюється логіка інтегративного характеру формування особистісних якостей. Студенти засвоюють наукове положення про те, що поставлені завдання щодо виховання морального, фізичного, інтелектуального, естетичного розвитку молодшої людини повинні стати особистісними установками кожної людини, трансформуючись у індивідуальну мету самовиховання. У цьому сенсі естетичне виховання розглядається як додатковий компонент у вирішенні загальної мети виховання. На лекційних і семінарських заняттях студенту роз'яснюється роль естетичного виховання в розвитку особистості, його сутність, зміст, форми, методи і засоби. При вивченні теми „Естетичне виховання” визначаються можливості естетичного впливу на

особистість в освітньо-виховному процесі: виявлення естетичної основи в ході лекційних, семінарських, практичних занять. Естетична основа, як емоційно-естетичне спрямування лекції, сприймається студентами як умова, що сприяє підвищенню ефективності лекційного викладання, розвиває психічні компоненти особистості, сприйняття, активізує пізнавальну діяльність.

Культурологія є інтегративним вираженням гуманітарного знання, оскільки розглядає історію людської творчості, літопис світової культури, забезпечує занурення у світ психології людей і народів. Таким чином, культура є засобом осягнення світу, духовного досвіду людства [192].

Досить різноманітна за змістом програма „Культурології” дозволяє студентам зрозуміти культурно-історичні передумови сучасної цивілізації, сприяє цілеспрямованому самостійному формуванню гуманістичних культурних орієнтацій. Культурологічна освіта дозволяє студенту осмислити її як сукупність культурних досягнень людського суспільства, розуміння ролі людини, особистості як суб’єкта культури, її носія, творіння і творця.

Другий розділ програми спецкурсу „Естетичний розвиток особистості студента” – культурно-масова робота як найважливіший засіб виховання естетичного смаку студентської молоді реалізовувалась так:

1. Естетичне виховання студентів через художню діяльність і художню практику: проведення тематичних і театралізованих вечорів; організація фестивалів мистецтва: „Студентська весна”, фестивалів малих форм (впродовж року); проведення творчих конкурсів факультетів і університету; участь колективів самодіяльної творчості в міських, обласних; проведення шефських концертів художніх колективів поза межами університету.

2. Естетичне виховання студентів через художньо-естетичну освіту в позааудиторний час і різні форми пропаганди літератури і мистецтва: пропаганда мистецтва через ЗМІ, бюлетні, стінгазету; екскурсії в музеї, галереї, на виставки; колективне відвідування вистав з проведенням глядацьких конференцій; проведення вечорів – святкових, тематичних (з літератури, музики, поезії), цікавих зустрічей, конкурсних вечорів; демонстрація художніх, документальних, науково-популярних

фільмів; робота факультетських та університетських дискотек; наукові конференції з проблем сучасної літератури і мистецтва; конкурси та вікторини на естетичну тематику.

Основне навантаження щодо активізації художньо-творчої діяльності студентів було відведено студентському клубу університету. Студентський клуб сприяє методичному та матеріальному забезпеченню позааудиторної роботи зі студентами, забезпечує проведення конкретних заходів згідно з комплексними планами, координує та організовує роботу творчих колективів, забезпечує зв'язок ВНЗ з культурними установами міста.

У межах естетичного виховання студентів у позанавчальний час основними завданнями роботи студклубу є: виявлення творчих потреб і здібностей студентів; підтримка існуючих та створення нових традицій творчого життя вузу; розвиток студентських починань та ініціатив; сприяння розвитку сучасних і передових напрямків творчості; взаємодія з навчальними органами та громадськими організаціями ВНЗ, культурними установами міста та області.

Позааудиторна естетична діяльність сприяє формуванню широких інтересів особистості, потребі в розкритті своїх здібностей [235]. Деякі з них можуть вдосконалюватися завдяки застосуванню ряду педагогічних прийомів, властивих колективу художньої самодіяльності.

Художні самодіяльні колективи володіють можливостями формування найважливіших якостей особистості своїх учасників: їх творчих здібностей, змістовної емоційної культури, почуття відповідальності.

Заняття художньо-творчою діяльністю дозволяють студентам опанувати духовні цінності минулого і сьогодення, засвоїти духовні надбання, розвивати емоційно-чуттєву сторону особистості.

Система аудиторної та позааудиторної діяльності ґрунтується на єдності інтелектуального і емоційного впливу, результатом якої є готовність студента до включення в естетичну діяльність, формування потреби людини-творця.

Вибір педагогічної умови – *формування єдиної системи форм, активних методів, засобів естетичного виховання, що сприяють набуттю естетичного*

досвіду, формуванню естетичного ідеалу, вихованню естетичних смаків – зумовлений необхідністю вдосконалення та осучаснення існуючих форм, методів, засобів естетичного виховання. Засобами естетичного виховання є відібрані педагогом і спеціально організовані для виховання учнів предмети і явища навколишньої дійсності. До них належать: *естетика побуту* під якою розуміємо правильну організацію оточення; ототожнена з поняттям міри і гармонії, вона проявляється в облаштуванні житла, в одязі. Виконуючи роль своєрідного прискорювача суспільного прогресу, естетика побуту висуває чіткі і конкретні вимоги до інтер'єру житлових, навчальних приміщень студентів, до їх одягу, і в цілому до усталених форм відносин у побуті. Майбутні вчителі повинні усвідомити, що краса сучасного житла виявляється не в кількості розташованих в кімнаті речей, а правильним поєднанням їх форм, матеріалів, кольорів, ліній.

Естетика побуту покликана навчити майбутнього вчителя відчувати і розуміти красиве життя, виховати в нього прагнення створювати й берегти його [285]. Художнє оформлення педагогічного закладу зумовлюється змістом виховної роботи, вимогами щодо охорони життя і зміцнення здоров'я студентства, його художнього розвитку. В оформленні приміщень можна використовувати роботи студентів, створені на заняттях мистецького циклу („Образотворче мистецтво з методикою викладання”, „Методика викладання художньої праці з практикумом”).

Отже, реалізацію мети даного естетичного засобу ми вбачаємо в усвідомленні студентами педагогічних університетів, що за допомогою речей побуту можна створювати комфортні умови для життя, навчання і майбутньої роботи, для вільного розвитку і виявлення своїх творчих здібностей.

В житті сучасного студентства *мистецтву* належить вагома роль: воно виступає і засобом проведення дозвілля, і сферою реалізації життєвих планів. Мистецтво розкриває перед майбутніми педагогами світ реально існуючої краси, яка відіграє важливу роль у формуванні переконань, впливає на поведінку і приносить насолоду. Твори мистецтва для кожної новонародженої людини стають її другою дійсністю. Адже це і нагромаджені людством художні скарби минулих століть, не лише зібрані в музеях, а й оточуючі нас на дворі пам'ятники старовини, і пісні

(колискові, ліричні, що побутують у народі), традиційні та нові форми одягу, все те, що прикрашає сімейний побут людини. Твори мистецтва використовують в оформленні побуту, під час навчання, самостійної діяльності. З цією метою підбирають твори побутового і казкового живопису (портрети, натюрморти, пейзажі), графіки (естампи, гравюри, офорти, книжкові ілюстрації), малі форми скульптури (вироби з фаянсу, гіпсу, дерева), твори декоративно-ужиткового мистецтва (кераміка, художнє скло, народні декоративні вироби).

Виростаючи серед *природи*, людина вчиться бачити гармонійність, красу, багатство барв кожної пори року, відтворювати свої враження в усній розповіді, малюнках, картинах, музиці. Все це безперервно, з перших наших днів підживлює наші переживання.

Важливо, щоб у процесі естетичного виховання молоді засобами природи розвивалося естетичне сприйняття, естетичне судження, естетична оцінка, естетичні смаки. Безпосереднє споглядання не можна вважати глобальним поглядом на природу. Потрібно навчитися відчувати ритм, гармонію, поєднання кольорів. Для цього не достатньо володіти влучним зором, потрібен погляд, який відчуває красу. Студентству потрібно прищепити навички не простого спостерігача (дивитися і слухати), а вміння бачити, вслуховуватися і відчувати [287].

Ефективними є екскурсії в природу, адже враження від побаченого залишають слід на все життя. В. Сухомлинський радив використовувати природу для виховання в молоді поваги до всього живого, з якої починається повага до людини, інтерес до її життя, гуманізм [249]. Для педагога важливо підібрати такі слова для супроводу спостереження, які відповідали б завданням естетичного виховання. Адже краса природи полягає не лише в гарних краєвидах, рослинах, тваринах. Вона прекрасна своєю організацією, гармонією, доцільністю, різноманіттям форм, здатністю до формоутворення – споконвічним творчим рухом. Цілісне уявлення про природну красу є одним із найважливіших завдань естетичного виховання. У звичайній екскурсії в природу майбутнім учителям відкриваються можливості для уроків моральності і краси. Відкриття природної краси повинно, насамперед, передбачати діяльність студентства щодо формування в них потреби охороняти і примножувати

красу своєї землі. Оскільки у всій багатоспрямованій природоохоронній діяльності щораз активніше починають проявлятися її естетичні аспекти.

Формуванню уявлень про прекрасне, навичок художньо-творчої діяльності, розвитку естетичних оцінок, переживань і смаків сприяє *спеціальне навчання*. Для цього використовують різні види занять, художньо-дидактичні ігри, свята, екскурсії, прогулянки, перегляди кіно- і телепередач, вистав.

Самостійна художня діяльність студентів є важливим засобом естетичного виховання. У процесі художньої діяльності вони реалізують свої творчі задуми, задатки, які згодом розвиваються у здібності до художньої творчості. Самостійна художня діяльність студентів сприяє самовираженню і утвердженню їх особистості. Вона стає дієвим засобом розширення життєвого й естетичного досвіду.

Самостійна художня діяльність є важливим чинником розвитку емоційної сфери молоді. В процесі зображувальної, літературної, театральної творчості студенти розвивають уяву, збагачують і поглиблюють власні почуття. Л. Виготський говорив: „...Будь яка побудова фантазії має зворотній вплив на наші почуття, і якщо така побудова не відповідає сама по собі дійсності, то все ж почуття яке вона викликає є дійсним, реальним переживанням, захоплюючим людину почуттям... І саме цей психологічний закон здатний пояснити чому такий сильний вплив мають на нас художні твори, створені фантазією власних авторів” [46, с. 15–16]. Самостійна художня діяльність знайомить студентів з самим процесом художньої творчості, розвиває їхні здібності і певні навички, дає можливість відчувати насолоду в процесі творчості.

Яскраві естетичні переживання студентів, прагнення випробувати себе в різних жанрах мистецтва пов'язані зі *святами*. Підготовка до свята, участь молоді у створенні його програми, умов проведення, очікування святкового дійства формують особливий передсвятковий колективний настрій.

Свято передбачає таку організацію культурно-масового дозвілля, яка заснована на поєднанні різних форм, їх самовираження зі сприйняттям видовища. Свято – не лише вільний час, заповнений видовищем, але й вираження позитивного відношення багатьох людей до тих чи інших подій, традицій. І таке відношення

характеризується не пасивним (споглядальним), а, навпаки, активним вираженням. Для майбутніх учителів бути присутнім на святі означає брати участь у тому культурно-масовому дійстві, яке ґрунтується на співпереживанні колективу.

Спонування студентів до естетичного самовиховання. Естетичне виховання і самовиховання належить до найбільш актуальних питань підготовки студентів педагогічних університетів. Пояснюється це тим, що вчитель, як ніхто інший, повинен уміти відчувати красу і вміти донести її до підростаючого покоління. Сьогодні велика кількість гуманітарних університетів створили власну інфраструктуру естетичного виховання, результатом якої є естетична культура.

Під самовихованням дослідники розуміють „...свідому діяльність людини, спрямовану на вдосконалення самої себе, на вироблення в себе позитивних якостей”, також наголошують, що самовиховання „є виявом високого рівня саморегулювання особистості і виразно виступає на вищих ступенях процесу її морального розвитку” [59, с. 408].

Процес естетичного самовиховання досліджували філософи, психологи, педагоги через положення теорії естетичного виховання особистості (М. Каган, Б. Лихачов, В. Разумний, Л. Столович) [106; 153; 219; 246], теорії художньо-естетичної підготовки студентства (М. Веселовська, Ю. Пастухова) [40; 194], теорії розвитку особистості в різних видах діяльності (В. Давидов, Д. Ельконін, В. Кан-Калик, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн) [71; 305; 110; 148; 223], теорії впливу мистецтва на особистість (М. Каган, М. Киященко, Л. Предтеченська) [106; 115; 213], теорії особистісно-орієнтованого підходу (Є. Бондаревська, І. Якиманська) [34; 312].

Можна виділити основні етапи виникнення й розвитку естетичного самовиховання. Перший етап – усвідомлення молоддю свого способу життя відповідно до загальної культури та аксіологічних засад, осмислення значущості цієї діяльності, що вимагає естетичного самовиховання. На цьому етапі вихователь (педагог) допомагає молоді усвідомити свої позитивні й негативні якості, зрозуміти нетерпимість своїх недоліків, виявити незнання, розширити кругозір. Другий етап – оволодіння навичками самостійної роботи в тій галузі діяльності, в якій молода людина хоче домогтися успіху, усвідомлення естетичного складника цієї діяльності.

Третім етапом є складання програми самовиховання. Четвертий етап – організація естетичного самовиховання в обраній діяльності. Це відповідальний етап при переході від виховання до самовиховання. Без конкретної діяльності бажання стати краще залишиться тільки бажанням [65, с. 54].

Розглянемо наступну педагогічну умову – *художньо-естетичне занурення студентської молоді в „культурне” середовище з метою залучення до мистецтва.*

Щоб сприймати естетичні явища дійсності і реалізовувати їх у творчості, студенти повинні мати розвинені естетичні інтереси, які спиралися б на значні світоглядні орієнтири. Інтереси проявляються в особистості через індивідуальні якості в специфічних психічних процесах: інтелектуальних, емоційних, вольових, вони стимулюють творчу діяльність.

Естетичні інтереси впливають на всі компоненти психіки людини: сенсорні, моторні, емоційні, тому цілеспрямоване естетичне виховання в єдності з індивідуальними психічними властивостями особистості, її готовністю до естетичного сприймання переходять у процесі виховання в потребу і стають важливим чинником формування особистості.

У мистецтві художній образ є доцільним організовуючим стимулом, який спрямовує реакції чуттєво-емоційних відношень у бік визначного суспільно-корисного духовного освоєння навколишньої дійсності. Естетичне сприймання стає ніби призмою, через яку людина дивиться на об'єкт, як на естетичну цінність.

Специфіка художньо-естетичного виховання у позааудиторний час дозволяє виділити його провідні функції і розглянути їх у двох площинах: з боку соціальних та особистісних потреб.

Найважливішою з погляду реалізації соціальних потреб є функція естетичної соціалізації – забезпечення безперервного розвитку студентів, залучення їх до активного процесу оволодіння художніми цінностями. Перетинаючись із попередньою, функції, детерміновані потребами й інтересами особистості, мають низку специфічних особливостей, що дозволяє їх виділити в самостійну групу [84].

Рекреаційна функція – забезпечення доречного, емоційного привабливого дозвілля, спілкування студентів. Різноманітність і насиченість видів діяльності, а отже, й ролей, виконують стосовно майбутнього вчителя роль стимулятора його самодіяльності, самовираження, самовиховання.

Компенсаторна функція – надолуження прогалин у художній освіті, забезпечення творчого зростання й активності особистості. Водночас вона поєднує естетичне виховання з моральним і світоглядним розвитком особистості, з формуванням її потенційної готовності до створення художніх цінностей. До цієї функції дуже щільно примикає релаксаційна функція, що робить акцент на розвагах, відповідно до можливостей художньо-естетичної діяльності студентства.

Надзвичайно важлива в особистісному відношенні ціннісно-орієнтаційна функція, яка допомагає шукати і знаходити життєві орієнтири, естетичні ідеали, що мають силу наочного прикладу і зразка вдосконалення та змін у власному розумінні образу світу.

Регулятивна функція – переведення цінностей і норм художньої культури в план поведінки особистості та регуляція навчальної та дозвілдової сфер життєдіяльності [99].

„Культурне” середовище розглядаємо як діяльнісну основу та стійку сукупність наявних, культурних цінностей; воно, з одного боку, вбирає в себе предметну сферу, певним чином організовані предметні результати художньо-творчої діяльності, а з іншого, – форми відносин людей із реаліями культури, естетичного оточення.

Вища школа в сучасних умовах повинна виконувати місію педагогізації художньо-естетичного середовища, а саме:

- вивчати та враховувати соціокультурні потреби студентської молоді, різні типи її ставлення до мистецтва, художні інтереси, а також можливості інститутів сфери дозвілля;
- визначати конкретні виховні програми, організовувати діяльність студентів у сфері мистецтва;

- об'єднувати зусилля педагогів, працівників концертних організацій, театрів, кінотеатрів, музеїв, народних майстрів, батьків для реалізації накреслених цілей;
- встановлювати контакти безпосередньо з тими людьми, які залучаються до розв'язання виховних проблем;
- здійснювати самоаналіз і самооцінку власної діяльності, своїх можливостей у досягненні поставлених цілей, пов'язаних із задоволенням художньо-естетичних потреб та інтересів.

Якість художньо-естетичного середовища дає змогу посилити виразність культурної комунікації за рахунок локальних мистецьких реалій, орієнтуючи майбутніх учителів не на механічне запам'ятовування інформації, а на активне творче засвоєння мистецтва рідного краю [103].

У зв'язку з цим, активізація позааудиторної виховної практики пов'язується з повноцінним використанням краєзнавчого підходу, розширенням і збагаченням виховного простору в мікросоціумі.

Пам'ятки народного мистецтва зазвичай використовуються лише з наочно-ілюстративною метою, а не як тип художньої творчості, що об'єднує у собі матеріальне виробництво і духовну культуру. Ознайомлення з матеріальною спадщиною минулого дозволяє студентству глибше зрозуміти духовний, естетичний світ тих, хто жив і творив до нас, конкретно уявити спосіб життя, думки людей, систему цінностей попередніх епох.

Таким чином, вважаємо, що ефективність виховання естетичного смаку студентської молоді забезпечується шляхом створення низки педагогічних умов, що сприяють особистісному розвитку студентів; підвищують мотивацію не тільки до формування професійних умінь і навичок, а й організаторських, творчих, креативних здібностей. Такими педагогічними умовами вважаємо: формування мотиваційної потреби особистості студента в естетичному вихованні; включення в навчально-виховний процес системи творчих завдань, що організують естетичну діяльність студентів із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей; інтеграція аудиторної та позааудиторної діяльності з естетичного виховання студентів; формування єдиної системи форм, активних методів, засобів естетичного виховання,

що сприяють набуттю естетичного досвіду, формуванню естетичного ідеалу, вихованню естетичних смаків; художньо-естетичне занурення студентської молоді в „культурне” середовище з метою залучення до мистецтва.

Розглянуті в першому розділі теоретичні положення сутності проблеми естетичного виховання особистості, потенційних можливостей студентського віку дозволили розробити технологію виховання естетичних смаків студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності.

Модель технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності зображена на рисунку 2.2.

Метою розробленої технології було підвищення рівня вихованості естетичних смаків студентів ВНЗ. Звідси зміст формувального експерименту, що полягав у тому, щоб передати студентам необхідний мінімум знань у галузі естетичного виховання, які б дозволили нам активізувати творчі здібності студентів, ефективно формувати їх естетичний смак, допомогли освоїти соціальні й естетичні цінності, закладені в здобутках мистецтв, а також підготувати молодь до виконання творчої, суспільно корисної діяльності.

Поставлена мета конкретизувалась у таких *завданнях*:

- розширити коло знань студентів про мистецтво, сформувати цілісне уявлення про естетичну культуру;
- розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів, їхнього естетичного відношення до світу, інших людей, самого себе;
- творча реалізація образного мислення, естетичного судження й смаку в практичній діяльності.

Методологічними орієнтирами розробленої технології виховання естетичних смаків студентів педагогічних університетів були ключові наукові підходи та принципи.

Виходячи з цього, технологія виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів базувалася на таких підходах: системному, культурологічному, діяльнісному, індивідуальному, суб’єктно-об’єктному.

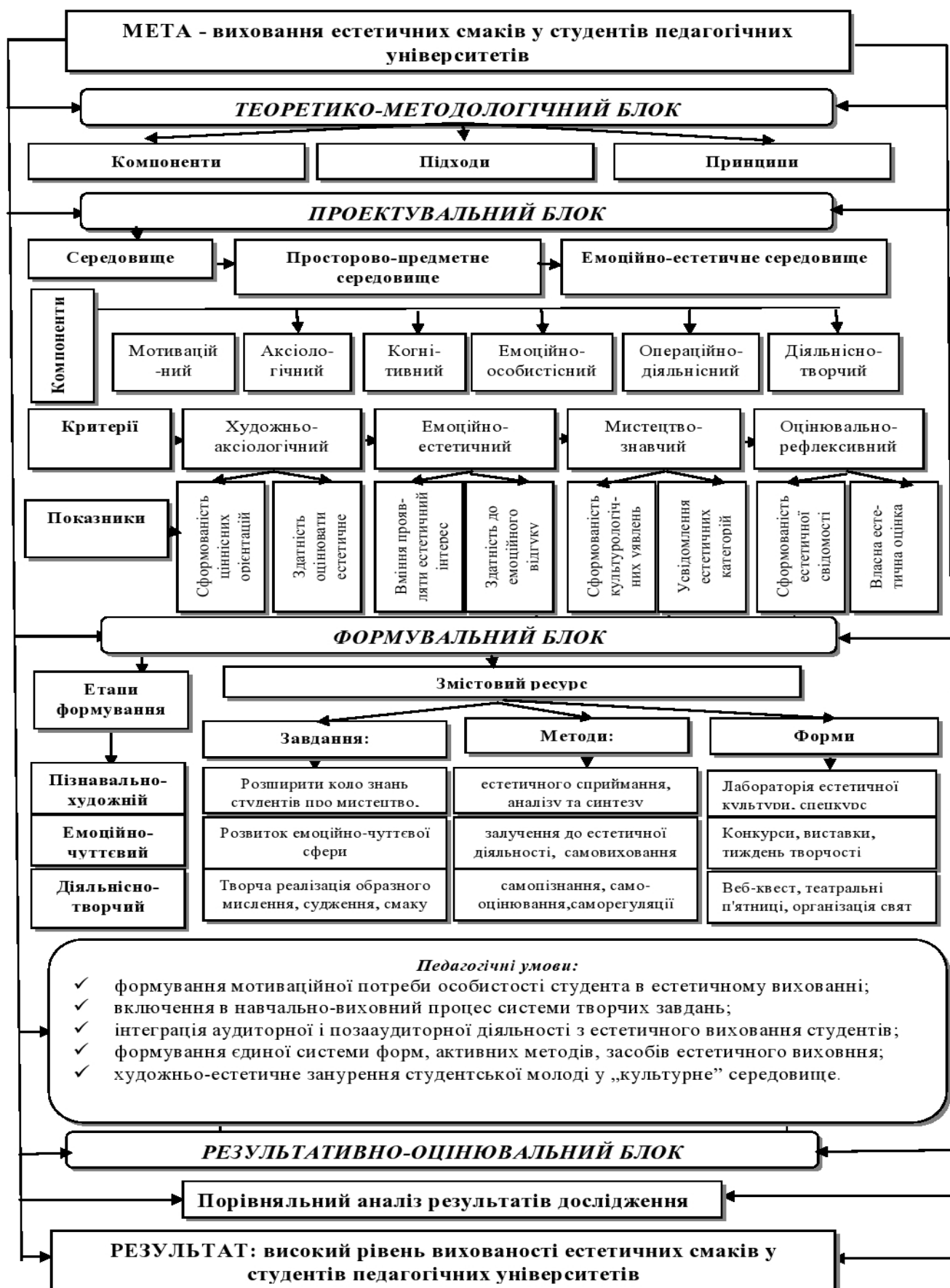

Рисунок 2.2. Модель технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності

Системний підхід забезпечує аналіз процесів та явищ педагогічної діяльності, естетичного виховання. В свою чергу, естетичне виховання включає набуття знань і виховання смаків, які є взаємопов'язаними, взаємозумовленими і розвиваються у певній системі і послідовності. Розглядаючи системний підхід, можна говорити про деякий спосіб організації наших дій, що охоплює будь-який рід діяльності, виявляючи закономірності і взаємозв'язок із метою їх більш ефективного використання. При цьому системний підхід є не стільки методом вирішення завдань, скільки методом їх постановки.

Основними принципами системного підходу є: принцип цілісності, ієрархічності будови, структуризації, множинності, системності (Л. фон Берталанфі, П. Друкер, Г. Саймон, Ю. Шайков) [25; 78; 228; 287].

Системний підхід у вихованні естетичних смаків ґрунтується на органічній єдності компонентів (Г. Баталіна) [19]. Осягаючи найвищі вершини творчих надбань, досягається трансформація та перенесення у свідомість усього того, що було почуте, прочитане, переглянуте, прослухане студентами, що, безсумнівно, веде до виховання в них естетичних смаків. Ще однією ознакою, яка може сприяти формуванню естетичних смаків студентської у молоді є системний зв'язок історичного та сучасного.

Останнім часом зростає значення *культурологічного підходу*, який набуває статусу загальнонаукової методології. Культурологічний підхід, завдяки широкій палітрі поняття культура та пізнавальним можливостям культурології – науки, що вивчає культуру як цілісність, дає можливість дослідити безліч природних, соціальних, екологічних, економічних, педагогічних, інформаційних та інших об'єктів та явищ як культурологічного феномену.

Вихідним положенням культурологічного підходу є розгляд сучасного світу як багаторівневої ієрархічної системи „Культура”, яка складається з трьох основних відносно самостійних підсистем: системи „Природа”, системи „Людина” і системи „Суспільство”. Кожна з підсистем може бути досліджена як культурний феномен. Особливе значення має дослідницько-пізнавальний потенціал культури для вивчення людини і суспільства.

Культурологічний підхід інтегрує дослідницький потенціал, накопичений рядом наук, які вивчають культуру (філософією культури, теорією культури, мистецтвознавством, психологією культури, соціологією культури, історією культури), і реалізує прагнення до аналізу предмета дослідження як культурного феномену. У межах культурологічного підходу культура розглядається як система, що складається і функціонує у взаємодії: об'єктивної (будь-які культурні об'єкти) і суб'єктивної („зліпок” культури і свідомості) форм; раціональної й емоційно-чуттєвої її складової; культурно-інноваційних механізмів проникнення культури в усі галузі і сфери людської діяльності; процесів виробництва, розповсюдження (трансляції) і „присвоєння” культурних цінностей.

Діяльнісний підхід розглядаємо як організацію і управління виховною діяльністю студентів із позиції їх життєдіяльності (розуміння значення навчальних і виховних завдань, особистісного досвіду в інтересах становлення суб'єктності студента, спрямованості життєвих планів, ціннісних орієнтацій, інтересів) (А. Асмолов) [11]. У контексті життєдіяльності особистості кожного студента, враховуючи життєві плани, ціннісні орієнтації й інші параметри його суб'єктивного світу здійснюється реалізація діяльнісного підходу. У зв'язку з цим даний підхід за власним змістом визначається як особистісно-діяльнісний і складається з двох компонентів: особистісного і діяльнісного. Дані компоненти виходять з уявлень про нерозривну єдність особистості з її діяльністю, в якій діяльність у різноманітних формах вносить зміни в структуру особистості. Між тим особистість одночасно безпосередньо й опосередковано здійснює вибір адекватних видів, форм і перетворень діяльності, що відповідає потребам особистісного розвитку.

У контексті діяльнісного підходу, метою виховання є спільна діяльність студентів і викладачів, у реалізації разом вироблених цілей і завдань естетичного виховання, де педагог не забезпечує вихованців готовими зразками естетичної та духовної культури, а створює, виробляє їх разом з ними. Здійснення спільного пошуку мистецьких норм і законів життя в процесі діяльності і становить зміст естетичного виховного процесу, що реалізується в контексті діяльнісного підходу.

Виділення *індивідуального підходу* зумовлене потребою знання індивідуальних особливостей кожного студента, в процесі здійснення естетичного впливу, адже, для того щоб впливати на особистість, треба її знати. Індивідуальний підхід полягає у вмілому вихованні талантів, формуванні в них прагнення постійно працювати над собою, не допустити розвитку так званої „зіркової хвороби”, тобто зверхнього ставлення до інших студентів, зарозумілості у поведінці, всюдозволеності, нестриманості. Реалізація означеного підходу повинна мати систематичний характер, спрямовуватися не лише на проведення бесід зі студентами з конкретного приводу, а й заздалегідь продуманих профілактичних заходів.

Вагомого значення індивідуальному підходу в розвитку естетичної сфери особистості надавали ще мислителі античності Аристотель, Платон, Цицерон [10; 204; 282]. Дослідники класичної європейської педагогіки також неодноразово доводили особливе значення музики як засобу впливу на емоційний розвиток особистості, доцільність урахування особливостей кожної особистості під час спілкування з природою.

Індивідуальний виховний вплив здійснюють через безпосередній вплив педагога на особистість студента або через колектив. Ці способи взаємопов'язані, взаємодоповнюють один одного.

Дослідник індивідуального підходу в естетичному вихованні учнівської молоді В. Фомін у своєму дисертаційному дослідженні виділяє такі напрями реалізації означеного підходу:

- популяризація на сторінках періодичної преси ідей видатних представників педагогічної думки минулого про природжену потребу кожної особистості до „насолоди мистецтвом” і „служіння мистецтву”, оскільки дитина від народження володіє здібністю до звукового висловлення своїх емоцій і рано виявляє прагнення до малювання;

- педагогізація батьків з метою створення в родині мікросередовища, оптимального для естетичного виховання: розвитку зовнішніх почуттів (зору, слуху,

дотику); підбір мелодій, іграшок, малюнків, ігор із урахуванням психічних особливостей дитини, рівня розвитку здібностей;

- широке використання в загальноосвітніх навчальних закладах екскурсій у природу з попереднім анкетуванням для визначення інтересів кожного;

- індивідуалізація творчих завдань у гуртках, секціях, товариствах, об'єднаннях мистецького спрямування з метою розвитку естетичних потреб, почуттів, здібностей, смаків кожного при організації ігрової, музично-сценічної та драматичної діяльності, при підготовці літературно-музичних вечорів, фольклорних свят та інших музично-художніх заходів;

- залучення до музичного та художнього мистецтва всієї учнівської молоді, без поділу на „здібних” і „не здібних” із оптимістичним прогнозуванням на розвиток емоційно-естетичної сфери кожного відповідно до його індивідуальних можливостей і бажань;

- широке використання можливостей художньої літератури та предметів естетичного циклу для розвитку емоційно-естетичної сфери та творчих здібностей учнівської молоді: написання рецензій на художні твори; складання віршів, оповідань, роздумів; написання творів або художніх розповідей на задану тему чи за власним вибором (В. Фомін) [260].

В естетичному вихованні, *суб'єктно-об'єктний* підхід розглядаємо як кваліфіковану аксіологічну діяльність суб'єкта (викладача, вихователя, митця-фахівця, аматора) та об'єктів його діяльності (студентів, митців-початківців). Зв'язок суб'єкта з об'єктами які володіють естетичними якостями, що сприяє прояву естетичних якостей навколишнього світу називають естетичним відношенням. Сучасний дослідник М. Євтух розглядає суб'єктно-об'єктний підхід в контексті виховного і навчального процесу, „крізь поділ його учасників на активnodіючі суб'єкти (педагоги, активісти) й об'єкти (учні) з тим, щоб у процесі виховання останні активізувались і, займаючись самовихованням, стали суб'єктами впливу на себе” [85].

Виховання естетичних смаків студентської молоді відбувається за такими принципами: естетизації навчального процесу, особистої значущості кожної зустрічі

з мистецтвом, максимальної реалізації творчих здібностей студентів педагогічних університетів у естетичному сприйнятті, естетичному відчутті твору мистецтва, прагнення до краси, самореалізації в творчості. Розкриємо значення кожного з них.

Принцип естетизації навчального процесу передбачає створення у ВНЗ умов для формування кращих якостей і розвитку здібностей молодих людей, розкриття джерел їх життєвих сил; естетизацію взаємин між викладачами і студентами, постановку естетичного виховання в центр навчально-виховного процесу, багатофакторну взаємодію відображених у змісті основних компонентів естетичного досвіду – художньо-естетичних знань, світоглядних уявлень, емоційно-ціннісного ставлення, художніх умінь, творчості, спілкування.

У вихованні естетичних смаків принцип **особистої значущості кожної зустрічі з мистецтвом, максимальної реалізації творчих здібностей студентів педагогічних університетів у естетичному сприйнятті, естетичному відчутті твору мистецтва** передбачає залучення молоді до світу культури, мистецтва, що є засобом спілкування людей, чинником національної та інтернаціональної єдності. Мистецтво відрізняється від інших численних видів практичної діяльності молодих людей тим, що пов'язане з відчуттями й емоціями. Так, Л. Виготський визначав мистецтво як „суспільну техніку відчуття”, „сукупність естетичних знаків, спрямованих на те, щоб викликати у людей емоції” [46], а також підкреслював соціальну цінність художніх емоцій, викликаних мистецтвом.

Також даний принцип визначає відношення між вихованням і культурою як середовищем, у якому виховується сучасна молодь, а також відношення між вихованням і студентом як людиною культури. Це означає, що необхідною умовою виховання естетичних смаків у молоді повинні стати сформовані загальнолюдські, загальнонаціональні й регіональні цінності культури, а ставлення до студента має визначатися, виходячи з розуміння його як вільної, цілісної особистості, здатної до самостійного вибору цінностей, самовизначення у світі культури і самореалізації своїх творчих задатків і здібностей.

Дотримання **принципу прагнення до краси** у вихованні естетичних смаків молоді є чи не найскладнішим завданням, оскільки з кожним роком усе більшої

актуальності набуває проблема розвитку в молодих людей критичного мислення, навичок самостійного оцінювання творів різної художньої цінності. Все це зумовлене тим, що в сучасному мінливому світі цінностей зростає значення аксіологічних параметрів мистецької освіти, адже молодь постане в дорослому житті перед типом культури, який зараз важко навіть уявити.

Нові соціокультурні тенденції, зокрема пов'язані з глобальним поширенням масмедіа, впливають на характер художньої освіти, адже в сучасному інформаційному суспільстві естетичне ставлення студентів до світу формується, переважно, під впливом засобів масової інформації. Мистецька спадщина, акумулюючи емоційно-естетичний досвід різних культур, утілює і передає молоді ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки, тому воно є ефективним засобом виховання естетичної культури, зокрема смаків, а також патріотичних почуттів, громадянської позиції особистості [224].

Принцип самореалізації в творчості передбачає створення умов для творчого розвитку особистості в атмосфері співробітництва і співтворчості. Принцип вимагає виявлення творчих можливостей вихованців, створення умов для самореалізації і самоствердження особистості у відповідних видах діяльності, розвитку творчих здібностей.

Для успішної реалізації цього принципу молоді люди повинні відчувати в цьому потребу. Загальновідомо, що потреба стимулює діяльність, виступає її першопричиною. Між тим і сама діяльність стає предметом потреби. Тому для формування потреби самореалізуватися саме в творчій діяльності необхідно студента зробити суб'єктом такої діяльності, яка спочатку може виступати засобом задоволення якоїсь іншої потреби (наприклад, потреби в самоповазі, потреби визнання). Але творча активність має самомотивуючу тенденцію, вона сама себе стимулює і згодом стає самодостатньою цінністю. З огляду на вищевикладене стає зрозуміло, що виховання естетичних смаків досягне своєї мети лише тоді, коли молода людина навчиться сприймати й оцінювати твори мистецтва, сама буде збирати перлини народної творчості, відтворювати і примножувати їх.

Усі вищезгадані принципи застосовуються не ізольовано, не по чергово, а одночасно, комплексно. З поміж усіх ми не можемо виділити ні головних, ні другорядних, вони всі рівнозначні. Їх реалізація дає змогу підвищити рівень вихованості естетичних смаків у студентів, залучити їх до інтенсивного естетичного життя, сприяє формуванню у них естетичних ідеалів і творчих здібностей.

Ці принципи виховання естетичних смаків перегукуються з іншими принципами естетичного виховання, які стосуються решти категорій естетики, але мають безпосереднє відношення до естетичних смаків. У поєднанні з ними, вони складають теоретичні засади, на яких повинно ґрунтуватися естетичне виховання, формування естетичних смаків.

Ефективність виховання естетичних смаків у студентської молоді педагогічних університетів забезпечує низка педагогічних умов: формування мотиваційної потреби особистості студента в естетичному вихованні; включення в навчально-виховний процес системи творчих завдань, що організують естетичну діяльність студентів із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей; інтеграція аудиторної та позааудиторної діяльності з естетичного виховання студентів; формування єдиної системи форм, активних методів, засобів естетичного виховання, що сприяють набуттю естетичного досвіду, формуванню естетичного ідеалу, вихованню естетичних смаків; художньо-естетичне занурення студентської молоді в „культурне середовище”.

Процес виховання естетичного смаку – сукупність методів, спрямованих на визначення рівня естетичного смаку, способів мотивації і розвитку [198, с. 260]. Традиційно до методів виховання відносять: методи формування свідомості особистості; методи організації діяльності, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки; методи стимулювання діяльності і поведінки; методи самовиховання [198].

З огляду на вищевикладене вважаємо, що для виховання естетичного смаку у студентів педагогічних університетів доцільно використовувати такі методи:

– *Методи естетичного сприймання, аналізу та синтезу.* Прийомами роботи даного методу є ознайомлення з творами мистецтва (демонстрація), їх аналіз,

повторне сприйняття; переконання; вправлення у практичних діях, які спрямовані на перетворення навколишнього середовища; проблемні ситуації, які спонукають до творчих і практичних дій; спонукання до співпереживання, емоційно-позитивного відгуку на прекрасне, негативного ставлення до потворного.

– *Методи залучення до естетичної діяльності.* Під цим методом розуміємо процес залучення майбутніх педагогів до занять мистецтвом, створення естетичних і художніх образів на дисциплінах мистецького циклу та позааудиторній діяльності. Даний метод сприяє виробленню у студентів педагогічних університетів стійких естетичних навичок, формуванню та розвитку естетичних потреб, оцінок смаків.

– *Методи створення естетичних ситуацій.* Дані методи полягають у штучному створенні умов та обставин, які б сприяли розвитку естетичного смаку в майбутніх педагогів. Включення студентів педагогічних університетів у певну нестандартну ситуацію вимагає від них уміння діяти під час вирішення проблемно-пошукових завдань, використовувати раніше отримані знання, приймати рішення, обирати лінію поведінки.

– *Методи самовиховання: самопізнання, самооцінювання, саморегуляції.* Виділення даних методів продиктоване вимогою часу й особливостями виховання естетичних смаків молоді, яке має бути націлене на вироблення вмінь формулювати самостійні висновки і судження, на розвиток творчих здібностей і прагнення до постійного вдосконалення, оскільки, загальновідомо, що самовиховання є найвищою формою виховання.

Зупинимося на тих формах виховання естетичних смаків, які найбільш ефективно використовуються і можуть використовуватися у навчально-виховному процесі багатьох педагогічних ВНЗ нашої країни.

Естетична освіта – одна з форм організації роботи з формування естетичних поглядів, отримання історичних і теоретичних знань про естетичне освоєння людиною навколишньої дійсності, естетичного виховання та самовиховання. Курс основ естетики у ВНЗ дає можливість поліпшити якість естетичного виховання студентів, підводить до розуміння складності естетичних явищ, застерігає від поверхових, незрілих суджень [292, с. 23].

Дозвілля студентів є важливою формою виховання естетичних смаків і визначається як частина вільного часу, яка залишається від навчання, творчості, громадської роботи і йде на естетичний і фізичний розвиток особистості, на відпочинок. Навчальний процес у сучасному ВНЗ вимагає від студента інтенсивного напруження його інтелектуальних сил, унаслідок чого студенту необхідна велика емоційна розрядка. А для того щоб дозвілля могло служити стимулом активізації емоцій студентів, воно повинно бути максимально естетизоване [292, с. 161].

Плідними формами виховання естетичних смаків у студентів є різні заходи, що проводяться в межах виховної роботи у вузі: походи в театри, картинні, фото галереї, що супроводжуються зустрічами з поетами, письменниками, драматургами, композиторами, з провідними акторами театру, кіно, дискусіями, обговореннями тієї чи іншої вистави, кінофільму.

Важливою організаційною формою виховання естетичних смаків у студентів є факультети додаткової освіти з численними відділеннями (художня фотографія, дизайн інтер'єру, дизайн одягу, дизайн меблів, комп'ютерна графіка, вишивка, бісероплетіння, лозоплетіння, естамп, карбування, різьблення по дереву).

Серед багатьох форм організації виховання естетичних смаків у студентської молоді педагогічних вишів найбільш характерними для будь-якого навчального закладу (державного чи приватного типу) вирізняємо такі: культурно-масова робота (проведення тематичних вечорів, КВК, вечорів відпочинку, зустрічей із цікавими людьми, видатними діячами культури і мистецтва, участь студентів у діяльності художніх колективів, творчих об'єднаннях і гуртках, ансамблях духової, естрадної та народної музики, клубах за інтересами); відвідування музеїв, театрів, виставок, кіно з подальшим обговоренням цінностей мистецтва.

Успіх процесу виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів залежить від засобів навчання. *Засоби навчання* – це допоміжні матеріальні засоби ВНЗ з їх особливими дидактичними функціями. До таких засобів відносимо: слово, демонстраційний матеріал (репродукції художніх творів, студентські роботи, ілюстрації, тощо), мультимедійні, технічні засоби навчання та ін.

Студенти наполегливі у своїх бажаннях пізнати нове, розібратися в різних явищах життя, художньої культури. Вони часто бувають категоричними в судженнях, не завжди здатні зробити правильний висновок. Для досягнення найбільших успіхів необхідний вплив усіх названих методів, засобів і форм, незалежно від сфери діяльності студентів.

Аналіз результатів творчої діяльності студентів, як зауважує Н. Пейсахов, показують взаємозв'язок і взаємозалежність різних видів творчості: творча діяльність у кожній галузі наукового знання піднімає рівень творчості в галузі естетики й естетичного виховання [200].

Смаки виражаються у ставленні студентів до культури і мистецтва, моди, концертів і вистав, музеїв і виставок, дозволяють об'єктивно оцінити інтереси молоді.

Для виховання естетичних смаків у студентів можна використовувати всі засоби та форми, якщо вони збагачують естетичну культуру студентської молоді, розвивають їх інтереси, творчу активність, допомагають перетворенню знань у переконання. За справедливим твердженням Олени Ічанської, обмежене використання засобів мистецтва виявляється у відчуженні отриманих знань і виступає одним із чинників кризи сучасної освіти [105].

До закономірностей студентської молоді у студентів відносимо зовнішні (залежність досліджуваного процесу від соціально-економічних умов і потреб суспільства, що розвивається; залежність досягнення позитивних результатів в естетичному вихованні студентів від підготовки до нього викладацького складу ВНЗ); а також внутрішні закономірності (залежність рівня розвитку естетичної культури студентів від наявних естетичних цінностей і знань; залежність рівня розвитку естетичної культури від досвіду спілкування з прекрасним у дійсності й мистецтві; залежність досягнення позитивних результатів у розвитку естетичної культури студентів від успішності здійснення цього процесу в сім'ї та освітніх установах; залежність ефективності розвитку естетичної культури від різноманітності форм і методів навчально-виховного процесу).

Виховання естетичних смаків у студентської молоді відбувалося за такими компонентами: мотиваційний; аксіологічний; когнітивний; емоційно-особистісний; операційно-діяльнісний; діяльнісно-творчий.

Реалізація технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів здійснювалась у три етапи: пізнавально-художній, емоційно-почуттєвий, діяльнісно-творчий. **Метою першого етапу** було розширити коло знань студентів про мистецтво, сформувані цілісне уявлення про естетичну культуру. Також на цьому етапі було запропоновано спецкурс „Естетичний розвиток особистості студента”. При розробленні спецкурсу опиралися на програму Н. Киященко „Естетика життя”, а також на такі методологічні положення: концепцію відродження громадянина, людини культури й моральності (Є. Бондаревська); концепцію особистісно-орієнтованої взаємодії (В. Калиненко, І. Котова, В. Петровский); концепцію діяльнісного підходу як основи емоційно-естетичного відносини до дійсності (Б. Ананьєв, О Леонтьєв, С. Рубінштейн); концепцію культурно-історичного розвитку особистості (Л. Виготський, Д. Ельконін).

У цей час, коли перед вітчизняною педагогічною наукою, освітніми установами стоїть проблема підвищення якості освіти й виховання, забезпечення більш високого наукового рівня викладання кожного предмета, підготовки професійно зрілих кадрів вищої кваліфікації, особливого значення набувають навчальні дисципліни, які в силу специфіки свого змісту безпосередньо орієнтовані на розвиток ціннісного світогляду, формування естетичної культури студентства. Вивчення у ВНЗ філософських наук – етики й естетики, дисциплін культурологічної спрямованості – світової художньої культури й культурології, мистецтвознавства забезпечує розвиток не тільки інтелектуального, але й емоційного початку, перехід від споживацько-репродуктивних установок студентів стосовно життя й мистецтва до творчо-продуктивних, залучення до високих зразків художніх цінностей, розвиток їхньої естетичної вихованості.

Вивчення соціально-гуманітарних і естетичних дисциплін необхідно починати з першого курсу навчання у ВНЗ, оскільки для цього є сприятливі соціально-

психологічні передумови, а також зберігається наступність зі шкільною системою виховання. Уже на початковому етапі навчання студентів потрібно вводити в конкретне соціально-культурне середовище ВНЗ, розширювати й поглиблювати систему їхніх естетичних потреб, орієнтувати на соціально значущі цінності. Доцільно відводити більшу частину часу на проведення специфічних практичних занять, присвячених спілкуванню з творами мистецтва, їхньому всебічному аналізу на основі раніше отриманих теоретичних знань. Такий підхід дозволить не тільки розширити коло теоретичних подань студентів, але й істотно поглибить їх соціальний, художньо-естетичний досвід. Таким чином, важливо спрямувати рух освітньо-виховного процесу від художньо-естетичних цінностей, сприйняття мистецтва до їхнього теоретичного осмислення, що буде перешкоджати автоматичному засвоєнню теоретичних положень і надасть можливість перевести отримані відомості в особистісний контекст, перетворити знання в переконання.

Далі хотілося б відмітити, що вивчення культурологічних і філософських дисциплін повинне об'єднати як навчальні форми, що дають необхідні знання, так і позанавчальні форми роботи, де студенти могли б реалізувати себе в безпосередній творчій діяльності на основі отриманих ними знань. Така інтеграція сприяє розвитку в студентів цілісного, глибоко естетичного відношення до життя, усвідомленню своєї корисності, відповідальності перед суспільством.

Ключовим принципом є естетизація навчально-виховного процесу у ВНЗ, тобто поглиблення ціннісних орієнтацій у галузі естетичного виховання, прагнення до цілісності й гармонії в практичній діяльності, на всіх освітніх рівнях. Принцип естетизації включається в процес викладання всіх навчальних дисциплін, поширюється на всі форми виховної діяльності в позанавчальній роботі. Естетизація є мірою й масштабом оптимізації соціальних відносин, розвиває потреби творчих пошуків, що забезпечують активну самореалізацію особистості студентів. Вона припускає підвищення питомої ваги дисциплін соціально гуманітарного, естетичного циклу, створення освітньо-виховного середовища, що відповідає естетичним вимогам, особливу організацію позанавчальної роботи [122].

Зміст розробленого спецкурсу включав два блоки: „Основи естетичного виховання особистості” і „Культурно-масова робота як найважливіший засіб виховання естетичного смаку студентської молоді”.

У силу своєї специфіки даний спецкурс припускав залучення в освітньо-виховний процес таких видів мистецтва, як музика, архітектура, образотворче мистецтво, хореографія, театр, кінематограф, фотографія.

Програма спецкурсу вибудовувалася за такими розділами і темами:

Розділ I. Основи естетичного виховання особистості.

1. Вступ. Актуальність спецкурсу, його мета й завдання.
2. Естетичне виховання, його роль у розвитку особистості людини.
3. Зародження й розвиток ідеї естетичного виховання засобами мистецтва в історії педагогіки.
4. Соціально-естетичне виховання як процес гармонізації взаємин людини зі світом.
5. Інтеграція соціального й естетичного в мистецтві та її результати.

Розділ 2. Культурно-масова робота як найважливіший засіб виховання естетичного смаку студентської молоді.

1. Культурно-масова робота як образна модель людської життєдіяльності, спосіб освоєння навколишнього світу.
2. Засоби впливу мистецтва на внутрішній світ людини (література, музика, образотворче мистецтво, фотографія, кінематограф).
3. Життя людського духу в лінії, кольорах, світлі, пластиці, обсязі (архітектура, образотворче мистецтво).
4. Життя людського духу в музичному звуці (музика).
5. Єдність духу й тіла в музичній пластиці (хореографія, фотографія, кінематограф).
6. Життя людського духу в сценічній дії, слові, жесті, міміці, пластиці (театр, фотографія, кінематограф).

У програмі передбачено такі форми вивчення матеріалу, як лекції й семінари.

Метою другого етапу реалізації технології виховання естетичних смаків студентської молоді педагогічних університетів – був розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів, їх естетичного відношення до світу, інших людей, самого себе, також відбір і апробація форм і методів виховання, що забезпечують самореалізацію особистістю студента свого естетичного потенціалу.

Реалізація поставленої мети здійснювалася на основі таких принципів:

– культурологічного принципу у вихованні, що припускає опору на світові художні цінності, інтегративна єдність загальнолюдського, національного й особистісного початку;

– принципу особистісно-діяльнісного підходу, який полягає в тому, що розвиток емоцій і почуттів, засвоєння соціальних і естетичних цінностей здійснюється через діяльність, в основі якої лежить механізм самореалізації;

– принципу індивідуалізації й диференціації, який вимагає врахування рівня особистісного, емоційно-естетичного розвитку кожного студента, сформованості його соціально-естетичних потреб, інтересів, що відбивається у варіативно-диференційованому змісті методики.

Методи роботи другого етапу можна умовно поділити на три основні групи: *методи переконань, методи вправ, методи оцінки й самооцінки*. Ці методи дозволили нам здійснювати комплексний вплив на особистість студентів.

З *методів переконання* нами були використані бесіда, роз'яснення, диспут, індивідуальні консультації з метою безпосереднього залучення до морально-естетичних цінностей мистецтва для вироблення в студентів високих ціннісних критеріїв і норм соціального життя. Важливим моментом при цьому був вибір того або іншого твору мистецтва, що повинно було відрізнятися майстерністю виконання, ідейною глибиною, художньою насиченістю, багатим ціннісним наповненням.

Виходячи з цього, ми опиралися на високомистецькі твори класичного мистецтва різних жанрів, стилів, видів. Найбільш ефективний, комплексний вплив чинить на студентів синтез мистецтв, тому в процесі розгляду тієї або іншої теми

заняття ми використали синтезоване сполучення здобутків музики, образотворчого мистецтва, кінематографа, фотографії, архітектури, театру.

Бесіди, диспути на теми: „Мистецтво в сучасному житті”, „Духовний дефіцит”, „Велич людського духу в мистецтві”, „Роль пісні в житті людини”, „Сучасна музика й кінематограф у естетичному вихованні особистості” мали своєю метою не тільки повідомлення з даної проблематики, але й виявлення естетичної позиції студентів, виховання естетичних смаків, сприяння формуванню духовно багатой особистості. Обговоренню цих тем передувало роз’яснення, проведення індивідуальних консультацій про те, як дивитися картини, слухати музику, для чого потрібне мистецтво, що воно виражає.

Група методів вправління містила в собі використання проблемних і творчих завдань, метод спостереження-міркування, метод порівнянь і асоціацій, створення „естетичної ситуації”, метод індивідуальних відкриттів.

Проблемні й творчі завдання полягали в тому, що студентам пропонувалося написати самостійно відгук-рецензію на обраний ними твір мистецтва. При цьому вони повинні були, опираючись на „непрямі підказки” викладача, знайти власне вирішення відбитої в художньому творі проблеми, що вимагало від студентів цілеспрямованого розумового пошуку. Для того, щоб аналіз твору мистецтва був повним і грамотним, ми запропонували студентам алгоритм аналізу художнього твору, в основу якого була покладена розробка Т. Ланцової [140]. Даний алгоритм значно підвищив якість відповідей студентів, дозволивши їм дати власну аргументовану оцінку твору мистецтва. Ці вправи сприяли розвитку творчого мислення, естетичного судження, естетичної оцінки, естетичного смаку.

Проблемні й творчі завдання, поетапний аналіз творів мистецтва вплинули на продуктивну діяльність студентів (застосування, творчість) і на рівень знань (знання – вміння, знання – трансформація).

Важливу роль у процесі виховання естетичних смаків у студентської молоді відіграє метод спостереження-міркування. Залучення до мистецтва, засвоєння його духовного, соціального змісту буде дієвим не лише в ході його використання, а й за умови спостереження, обмірковування, це метод осмисленого почуття, відчуття

думки. Таким чином, ми повинні не просто знайомити студентів із тим або іншим твором мистецтва, а стимулювати їх відчуття, співпереживання, вживання в образ. Це здійснювалося через виявлення відносин, світовідчуттів, закладених у художньому образі, передачу цікавих фактів, пов'язаних із життям і творчістю автора.

Ефективним способом активізації уваги, творчого мислення у студентів є використання методу порівнянь і асоціацій. Даний метод мав кілька варіантів реалізації. У першому випадку студентам пропонувалося „домислити” сюжет художнього твору, тобто, використовуючи свій життєвий, естетичний досвід, асоціативно добудувати його, збагатити своєю фантазією. У другому випадку студенти повинні були із запропонованих фрагментів (музичних уривків, репродукцій картин, поетичних рядків) вибрати схожі за ідеєю, змістом, тобто порівняти їх і класифікувати. У третьому варіанті завдання ускладнювалося. Студентам самостійно пропонувалося встановити асоціативний ряд. Наприклад, до прослуханого музичного фрагмента підібрати такі надбання різних видів мистецтва, а також подій людського життя, явищ навколишнього світу, які переживалися б із ним за своєю ідеєю, емоційним змістом. Метод порівнянь і асоціацій дозволяє розвинути у студентів інтерес до пошукової роботи, фантазію, глибше перейнятися ідеями автора, за зовнішньою формою розкрити зміст, формувати естетичне відношення до світу, естетичний смак і судження.

Метод створення „естетичної ситуації” мав на меті розвинути у студентів емоційне сприйняття, надбання ними досвіду естетичних оцінок, смакових позицій. Використання нами в процесі освоєння спецкурсу різноманітних сполучень різних видів мистецтв дозволило студентам глибше перейнятися художньо-естетичним образом, осмислити його зміст, міркувати про нього й переживати. Одночасне звучання класичної музики, ілюстрації мальовничих полотен, уривків із віршів, фотоетюдів, об'єднаних за принципом єдності образно-емоційного, ідейного змісту, створюють певну естетичну атмосферу, що переносить у світ піднесеного й прекрасного. Таким чином, досягається єдність усвідомлення й емоційного переживання.

Одним із ключових аспектів нашої експериментальної роботи стало встановлення міцних зв'язків кожної досліджуваної теми спецкурсу з життям, її співвіднесеність із інтересами, емоційним, соціальним досвідом студентів. У цьому ми поділяємо точку зору Б. Неменського [185] і вважаємо, що усвідомлення життя, суспільних цінностей із позицій знань і досвіду створює передумови для засвоєння й закріплення проведеного нашою програмою морально-естетичного ідеалу, сприяє підвищенню рівня естетичної вихованості студентів. У зв'язку з цим при розгляді тієї або іншої теми намагалися актуалізувати й активізувати емоційний і соціальний досвід студентів. У цьому нам допоміг метод індивідуальних відкриттів, що припускав виконання студентами пошукової діяльності на обрану ними тему за інтересами, що потім обговорювалася на занятті. Запропоновані теми: „Виховання піснею: історія й сучасність”, „Втілення величі людського духу й любові до Батьківщини в мистецтві закордонних авторів”, „Театр – школа суспільного виховання” (на прикладі античного й сучасного театру), „Кіно вчора й сьогодні – герої нашого часу” (на прикладі вітчизняних і закордонних кінофільмів минулого й сьогодення). Такі творчі завдання, пошукові роботи студентів необхідні для розширення сфери їхніх інтересів, потреб, розвитку самостійності й ініціативи. Вони змушують розмірковувати про життя, шукати відповіді в статтях, репродукціях, книгах, слухати „гарну” музику, аналізувати й висловлювати свою точку зору на ту або іншу тему, розрізняти „щирі” і „тимчасові” цінності.

Із групи методів оцінки й самооцінки нами були використані корекційний метод, метод відкритого діалогу, метод самоконтролю. Корекційний метод покликаний регулювати освітньо-виховний процес, залучати до активної участі в ньому не тільки студентів, але й самого викладача.

Метод відкритого діалогу являє собою створення в освітньому середовищі ВНЗ атмосфери чистих, відкритих взаємин, спілкування й діяльності, що сприяють формуванню повноцінної особистості. Відкритий діалог переводить освітньо-виховний процес у режим суб'єкт-суб'єктних відносин, партнерства між викладачами й студентами – членами загального колективу, активізує суб'єктну позицію студентів у соціальному самовизначенні. Використання даного методу має

орієнтувати студентів на можливість скорегувати свої соціально-моральні норми, звички, оцінки, а також включити механізм самоідентифікації особистості студентів, як представників тієї або іншої культури, для вступу в рівноправний діалог з іншими культурами.

Реалізація відкритого діалогу передбачала:

- поважне відношення до особистості студента, його інтересів, думки, побажань;
- підтримку й розвиток ініціативи студентів за допомогою створення умов результативності діяльності, а також певного емоційно-психологічного настрою;
- співробітництво зі студентами в процесі їхнього навчання й діяльності з метою їх успішного соціального становлення.

Метод самоконтролю ґрунтувався на діяльнісному підході (розвиток пізнавальної, естетичної діяльності самих студентів). Ефективною формою його реалізації було ведення „Щоденника читача, слухача, глядача”, де студенти фіксували свої враження від того або іншого твору мистецтва. Студенти мали можливість познайомитися з роботами своїх товаришів по групі, порівняти їх, проаналізувати свою діяльність.

Великий інтерес у студентів викликали такі нетрадиційні форми проведення занять, як дискусія, екскурсія, концерт. Так, у межах теми „Життя людського духу в музичному звуці” відбулася дискусія „Музичний ринг”, на якій обговорювалася проблема: „Класична й легка музика: всі „за” і „проти”. Дана форма роботи сприяла загальній зацікавленості студентів предметом, дозволила їм оцінювати музичні доробки з позиції критика, музикознавця, слухача, сприяла опануванню діалогічних відносин в естетичній культурі.

Однією з форм, також, були знайомство з експозицією здобутків західноєвропейського класичного мистецтва „Шедеври музейної колекції”, роботами провідних фотохудожників. Ці форми проведення занять, є одними з основних способів розвитку естетичної й емоційної чуйності студентів, розширення їхнього культурного кругозору, орієнтації на соціальні цінності, тому що безпосередній контакт із творами мистецтва й їхнє подальше обговорення, живе

сприйняття музики, образотворчого мистецтва, мистецтва фотографії дозволяють досягнути образну глибину, ціннісне наповнення творів мистецтва, викликають сильне емоційне переживання, отже мають найбільший виховний ефект.

Метою діяльнісно-творчого етапу була творча реалізація образного мислення, естетичного судження й смаку в практичній діяльності. Позанавчальна суспільно-виховна діяльність органічно, структурно, змістовно пов'язана з навчальною роботою, також є одним із найважливіших чинників естетичного виховання, сприяє розвитку самодіяльної творчості студентів, їхньої самоосвіти, самовиховання, орієнтації на загальнолюдські цінності. У контексті нашого дослідження позанавчальна діяльність може містити такі напрями й форми естетичної роботи зі студентами:

- діяльність гуртків художньо-естетичного напрямку, студій, творчих союзів ВНЗ;
- цикли лекцій, бесід, зустрічей аматорів поезії, музики (літературна, музична, художня вітальня);
- дискусійні клуби із запрошенням фахівців із обговорення питань;
- клуби за інтересами (кіноаматорів, театралів, музикантів);
- організацію конкурсів естетичного спрямування, шоу, виставок творчих робіт студентів, масових ігрових програм, традиційних свят ВНЗ („Студентська весна”, КВК);
- естетичні загони й об'єднання („Естет”, „Гармонія”, „Мистецька ініціатива”);
- видання вузівської газети, літературно-естетичних альманахів;
- організацію системи інформації про соціокультурне життя ВНЗ, міста, краю;
- творчі зустрічі з діячами культури, студентами інших навчальних закладів міста;
- спільна самодіяльна художньо-естетична творчість студентів і викладачів.

Усі перераховані вище напрями й форми позанавчальної роботи мають величезний виховний потенціал, тому їх необхідно використати в процесі виховання естетичного смаку у студентів ВНЗ. Спілкування з мистецтвом, цікавими

людьми, колективна й самодіяльна творчість – усе це стимулює естетичні потреби студентів, орієнтує їх на активне життя, сприяє усвідомленню себе повноцінним і відповідальним членом родини, вузу, району, міста, краю, країни, формує почуття власної гідності й соціальної корисності. Це відбувається завдяки включенню особливих соціально-психологічних механізмів особистості, які забезпечують, її успішну соціалізацію.

Поряд із вищезгаданими формами позанавчальної роботи, що забезпечують виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів, важливим компонентом естетичного виховання є створення у ВНЗ виховного простору, культуровідповідного освітньо-виховного середовища, в умовах якого буде відбуватися естетичний розвиток особистості, її гармонізація.

Розвивальне культуровідповідне освітньо-виховне середовище є своєрідним „полем” прояву творчості, волі, активності студентів у вираженні здатності емоційного переживання, ставлення до світу, готовності до виконання своїх соціальних функцій. Воно повинне містити в собі дві складові – просторово-предметне й емоційно-естетичне середовище, кожне з яких є умовою для виховання естетичних смаків у студентів. Просторово-предметне розвивальне освітньо-виховне середовище включає предмети мистецтва, інтер’єру, дидактичні посібники, які збагачують естетичні враження студентів, сприяють нагромадженню емоційного досвіду. Надзвичайно важливим ми вважаємо участь самих студентів у створенні просторово-предметного середовища ВНЗ. Зроблені в спільній діяльності з викладачем або самостійно різні красиві предмети інтер’єру, посібники, розвивають образне мислення, естетичний смак у студентів, підвищують їх творчу активність, викликають почуття співпричетності до спільної справи, любові й гордості до рідного ВНЗ.

Своєрідний духовний простір визначає емоційно-естетичне розвивальне освітньо-виховне середовище, що в контексті нашого дослідження розуміється як синтезована система цінностей (естетичних, соціальних, гуманістичних, культурно-пізнавальних, моральних). Співпідпорядкованість і гармонія різних видів, заходів,

емоційно-ціннісна природа мистецтва позитивно впливають на особистість, формуючи нове, більш багате й усебічне естетичне відношення до світу.

Зміст емоційно-естетичного розвивального освітньо-виховного середовища відбиває в собі загальнолюдські цінності, які студенти опановують спільно з викладачами в галузі естетичної культури, у соціумі, в естетичній діяльності.

Таким чином, розвивальне культуровідповідне освітньо-виховне середовище проектується як інтегративний простір естетичного самовираження особистості студента, формування її суспільної позиції, морально-естетичного відношення до дійсності, розвитку її емоційного й творчого потенціалу, вихованості естетичних смаків.

2.3. Реалізація педагогічних умов та технології естетичного виховання студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності

Метою формувального експерименту була перевірка ефективності педагогічних умов і технології естетичного виховання студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності. Формувальний експеримент тривав з січня 2013 року по вересень 2014 року. Експериментальною базою дослідження були Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем'янчука, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Короленка, Східноєвропейський національний університет ім. Л. Українки, Рівненський державний гуманітарний університет.

В експерименті взяли участь 452 студента гуманітарних спеціальностей даних вищих навчальних закладів, які здобувають освіту за напрямом підготовки „Початкова освіта”. До експериментальної групи увійшли 224 студента, до контрольної – 228 студентів.

У процесі формувального експерименту використовували такі методи дослідження: анкетування, тестування, інтерв'ю, метод експертної оцінки, що дозволило по-новому спланувати навчальний процес, спрямувати його на формування естетичних смаків студентів педагогічних університетів.

У ході формувального експерименту наукова робота здійснювалася у визначеній послідовності. Означена технологія реалізовувалась у три етапи: пізнавально-художній, емоційно-почуттєвий, діяльнісно-творчий, які відображені в таблиці 2.8.

Пізнавально-художній етап мав за мету розширити коло знань студентів про мистецтво, сформувані цілісне уявлення про естетичну культуру.

У межах першого етапу застосовувалися такі форми роботи, як: цикл бесід „Наша історія, культура, традиції”, також була запропонована „Лабораторія естетичної культури”, в межах якої організовувалися та проводилися: майстер-клас „Про що говорить мистецтво”, зустрічі з видатними діячами культури, кінолекторії про сучасну художню культуру, колективний перегляд фільмів із подальшим їх обговоренням, відвідування музеїв із подальшим обговоренням цінностей мистецтва. Наприкінці означеного етапу проведено круглий стіл „Естетичні смаки й ідеали сучасної молоді” та зібрано банк культурологічних ідей. Також на першому етапі впроваджувався спецкурс „Естетичний розвиток особистості студента”. Зміст спецкурсу включав два розділи, перший – основи естетичного виховання особистості, в другому розглядалося культурно-масова робота як засіб формування естетичного смаку студентської молоді. В межах першого етапу реалізовано такі педагогічні умови – формування мотиваційної потреби особистості студента в естетичному вихованні; формування естетичних смаків студентської молоді засобами масової інформації.

Заняття проводилися як у формі лекцій, так і семінарських занять, відвідування музеїв, виставок, організації зустрічей із майстрами мистецтва, театральними діячами. Студенти були не тільки об’єктом виховного впливу, але й активними суб’єктами культосвітньої роботи.

Роботу на формувальному етапі експерименту було розпочато з циклу бесід „Наша історія, культура, традиції”. Наведемо тематику бесід: „Вертеп, кобзарство, декоративне й ужиткове мистецтво – своєрідне явище української народної культури”, „Вишиванка як один з видів народного мистецтва”, „Традиції та обряди як основа української етнопедагогіки”, „Цикл зимових свят”.

**Форми роботи з поетапної реалізації педагогічних умов і технології
виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів**

Етапи роботи	Зміст і форми роботи
Пізнавально-художній	<p>Цикл бесід „Наша історія, культура, традиції”, „Лабораторія естетичної культури”, майстер-клас „Про що говорить мистецтво”, зустрічі з видатними діячами культури, кінолекторії про сучасну художню культуру, відвідування музеїв, круглий стіл „Естетичні смаки й ідеали сучасної молоді”, Спецкурс „Естетичний розвиток особистості студента”.</p> <p>Програма спецкурсу вибудовувалася за розділами і темами: Розділ I. Основи естетичного виховання особистості студента.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вступ. Актуальність спецкурсу, його мета й завдання. 2. Естетичне виховання, його роль у розвитку особистості людини. 3. Зародження й розвиток ідеї естетичного виховання засобами мистецтва в історії педагогіки. 4. Естетичне виховання як процес гармонізації взаємин людини зі світом. 5. Інтеграція соціального й естетичного в мистецтві та її результати.
Емоційно-почуттєвий	<p>Бесіди, диспути на теми: „Мистецтво в сучасному житті”, „Духовний дефіцит”, „Велич людського духу в мистецтві”, „Роль пісні в житті людини”, „Сучасна музика й кінематограф у громадянському вихованні особистості”.</p> <p>Дискусія „Музичний ринг”, на якій обговорювалася проблема: „Класична й легка музика: всі „за” і „проти”. Знайомство з експозицією здобутків західноєвропейського класичного мистецтва „Шедеври музейної колекції”, роботами провідних фотохудожників.</p> <p>Спецкурс „Естетичне виховання особистості студента”</p> <p>Розділ 2. Культурно-масова робота як найважливіший засіб виховання естетичного смаку студентської молоді.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Культурно-масова робота як образна модель людської життєдіяльності, спосіб освоєння навколишнього світу. 2. Засоби впливу мистецтва на внутрішній світ людини. 3. Життя людського духу в лінії, кольорах, світлі, пластиці, обсязі. 4. Життя людського духу в музичному звуці. 5. Єдність духу й тіла в музичній пластиці. 6. Життя людського духу в сценічній дії, слові, жесті, міміці, пластиці.
Діяльнісно-творчий	<p>Діяльність гуртків художньо-естетичного напрямку, студій, творчих союзів вузу.</p> <p>Цикли лекцій, бесід, зустрічей аматорів поезії, музики.</p> <p>дискусійні клуби із запрошенням фахівців із питань, що обговорюються.</p> <p>Клуби за інтересами. Організація конкурсів, шоу, виставок творчих робіт студентів, масових ігрових програм, традиційних свят ВНЗ („Студентська весна”, КВК).</p> <p>Видання вузівської газети, літературних альманахів.</p> <p>Організація системи інформації про естетичне життя ВНЗ, міста, краю.</p> <p>Спільна самодіяльна творчість студентів і викладачів.</p>

Тема: „Традиції та обряди як основа української етнопедагогіки”.

Мета: розглянути педагогічну спрямованість народних традицій й обрядів.

Хід бесіди.

У ході бесіди експериментатор пропонував простежити як саме традиції й обряди вплинули на вихований процес. Також на слайдах представлено основні терміни, такі як: „традиція”, „звичай”. Представлені у виді схеми основні компоненти традицій: обряди, ритуали, свята, ігри, іграшки, дитячий фольклор, усна народна творчість, продуктивна праця. Фрагмент бесіди „Звичай та традиції виявлялися і в ставленні до природи, і в поезії землеробів, і в усній народній творчості, і в давніх народних ремеслах, красі одягу, житла, й у виняткових законах гостинності, і в добрих правилах побуту та поведінки. Звичайно, зміцненню і закріпленню традицій і звичаїв сприяла релігія, під впливом якої знаходилася сім'я, основні етапи життя людини (хрещення, шлюб, похорон). Українцям імпонувала, передусім, загальнодоступна ідея соціальної справедливості у християнстві (рівність усіх перед Богом), єдність людської історії, засудження жорстокості, насилля і користолюбства, звернення до совісті, честі, милосердя, „внутрішньої свободи” і людської гідності”. Повний текст бесіди представлено в додатку Б. Протягом бесіди пропонували відповідсти на питання: „Подумайте, чи є традиції у Вашої групі і які вони? Яку б традицію Ви ввели у свій студентський колектив? І що для цього потрібно? Чому ж сьогодні так важливо знати народні традиції? Згадайте, які традиції живуть у Вашій сім'ї”.

Отже, деякі студенти змогли надати характеристику поняттям і провести порівняння, наприклад Вікторія Б. – „Традиція має безпосередню, а звичай – лише опосередковану педагогічну спрямованість. Звідси звичай можна розглядати лише як форму вираження традиції, хоча „звичай” є значно старшим поняттям у історичному аспекті”. Олена Б. – „Традиції ніколи не діють без зв'язку із звичаями, вони завжди функціонують на основі останніх”. Валентина Я. на запитання, чому саме так важливо знати традиції, відповіла – „Ми живемо на землі наших предків, які любили, берегли і захищали свою землю, ми – їхні нащадки. І щоб не розірвався зв'язок із минулим, щоб продовжувалася наша історія, щоб упевнено йти в майбутнє, ми не маємо права втратити зв'язок поколінь, а мусимо пам'ятати, хто ми,

якого роду-племені діти, знати добре своє коріння, мати під ногами міцну основу. Бо без минулого немає майбутнього”.

Підводячи підсумки цієї бесіди експериментатор із респондентами відзначили, що великого значення для підготовки підростаючого покоління до життя й діяльності мають традиції та звичаї, що були накопичені протягом довгих років, у наслідку чого були сформульовані принципи виховання дітей і молоді. До найважливіших принципів формування відповідального ставлення до праці, на наш погляд, доцільно віднести: виховання у праці; зв'язок із життям; природовідповідність; послідовність і наступність; систематичність; єдність поваги і вимог до особистості дитини; врахування вікових особливостей.

Активність і творчий інтерес викликала у студентів тема „Вишиванка як один із видів народного мистецтва”. Представимо фрагмент бесіди.

Мета: ознайомити респондентів із одним із видів народного декоративного мистецтва – вишиванкою.

Хід бесіди.

Експериментатор запропонував розглянути історію виникнення вишивки, проаналізував призначення вишиванки, групи орнаментів, різновиди вишивки, техніки та географічні особливості. Для наглядного прикладу представлено презентацію з вишиванками.

„Вишивка – один із видів народного декоративного мистецтва; орнаментальне або сюжетне зображення на тканині, шкірі, виконане різними ручними або машинними швами; один із найпоширеніших видів ручної праці українських жінок і, зокрема, дівчат. Вишивку вживають в українському народному побуті, передусім, на предметах одягу, в основному на жіночих і чоловічих сорочках. Крім того, вишивки поширені на предметах домашнього вжитку, як наліжники, рушники. Вишивка – це один із найпоширеніших видів народного мистецтва на Україні. З нею пов'язана вся багатовікова історія українського народу, його творчі пошуки, радість і горе, його перемоги і поразки, сподівання на майбутнє. Вишивка – це духовний символ українського народу, рідного краю, батьківської оселі, тепла материнських рук”.

Народна українська вишивка відіграє велику роль у житті людини. З вишивкою пов'язане все життя людини, в ній вона пізнає світ чистої фантазії, мистецтво високої естетичної наснаги, простору й, водночас, мудрого декоративного відчуття і мислення.

Отже, декоративно-ужиткове мистецтво народної вишивки кожного з регіонів України – складова єдиної культури нашої Батьківщини, перед якою стоїть висока мета сформувати громадянина, як частку великого національного „Я”.

Відзначимо, що проведення бесіди на означеній тематики справило враження на студентів. Різноманіття кольорового спектру, багатство технік, зміст та орнаментика всіх регіонів України вразили своєрідністю.

Бесіда на тему: „Кобзарство, вертеп, декоративне й ужиткове мистецтво – своєрідне явище української народної культури”.

Мета: ознайомити студентів із народною культурою своєї Батьківщини.

Хід бесіди.

Експериментатор запропонував стислий історичний екскурс означеної теми. Впродовж бесіди були поставлені такі запитання: „Що Ви знаєте про кобзарство? Поясніть звідки з'явився вертеп? Чому саме декоративно-ужиткове мистецтво пов'язано з естетичною культурою?” Представимо фрагмент бесіди.

Кобзарство – це своєрідне явище української народної культури, видатне мистецьке досягнення запорізького козацтва. Кобзарі часто були не лише виконавцями дум і народних пісень, але й їх творцями. Вони виконувалися під акомпанемент бандури (кобзи) або ліри. Думи – героїчні, драматизовані, пройняті великим ліризмом поезія. М. Гоголь називав кобзарів охоронцями бойової слави нашої Батьківщини, поетами та літописцями. Особливою популярністю в козацькому середовищі користувалися танці. Найбільш улюбленим із них був гопак. У духовному житті козацької держави важливе місце посідала релігія. Козаки були віруючими людьми, дотримувались християнської православної віри. Вертепна драма – це старовинний український народний ляльковий театр. Зародження професійного театру в Україні припадає на кінець XVIII ст. Першим постійним

театром був Харківський, заснований у 1798 р. Подібні професійні трупи виникли в інших містах.

Після бесіди студенти провели порівняльний аналіз двох понять „декоративне” й „ужиткове”. Дійшли висновку, що головне завдання декоративно-ужиткового мистецтва – зробити гарним речове середовище людини, її побут. Декоративне означає „прикрашати”. Ужиткове ж означає, що речі мають практичний вжиток, а не лише є предметом естетичної насолоди.

Наприкінці проведення циклу бесід студентам було запропоновано підготувати виступи на тему (за вибором): „Використання народної педагогіки у практиці роботи вчителя”; „Народна педагогіка як вияв соціально-виховної творчості людей праці”; „Психолого-педагогічна характеристика виховних засобів народної педагогіки”.

Також, необхідно було підготувати практичний матеріал: підібрати зразки народної творчості (прислів'я, приказки, пісні, казки) щодо естетичного виховання.

Наступною формою роботи на означеному етапі була організація науково-педагогічної лабораторії естетичної культури студентської молоді, відкритої згідно рішення Вченої ради Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

Основний зміст діяльності лабораторії естетичної культури студентської молоді. Виходячи з основних завдань лабораторії, науковими співробітниками була проведена така робота: в межах виконання наукових робіт членами лабораторії проводились ініціативні дослідження основних аспектів художньо-естетичного виховання молоді; на зовнішній конкурс представлено 2 роботи; виконуються дисертаційні дослідження з проблем організації студентів ВНЗ у позанавчальний час, із питань формування основ професіоналізму майбутніх учителів хореографії та майбутніх фахівців із образотворчого мистецтва, з питань художнього виховання засобами мистецтва; проведені магістерські й випускні дослідження з такої проблематики: естетико-художні тенденції становлення і розвитку українського хореографічного мистецтва; синтез мистецтв у сучасній українській народно-сценічній хореографії; використання творчих завдань із художньої культури у

процесі формування творчої особистості; вплив театральної педагогіки на підготовку майбутніх учителів; формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва.

Результати досліджень представлено у статтях у наукових і періодичних виданнях. Наступним напрямом роботи лабораторії естетичної культури є діяльність 4 проблемних груп: „Театральне мистецтво й освіта”, „Динаміка соціокультурного розвитку Заходу України”, „Художня культура Заходу України” – ці групи окрім наукової займалися й важливою просвітницькою діяльністю: участь у семінарах, виступи серед населення, на радіо, телебаченні.

З метою ознайомлення з пам'ятками світової культури та сучасними напрямами українського та світового мистецтва була організована поїздка факультету до Києва (квітень 2012), Львова (січень 2013).

Стали традиційними творчі зустрічі й співпраця з провідними майстрами вітчизняного та світового мистецтва: музичного, хореографічного, театального й образотворчого.

Студенти факультету беруть участь у спільних проектах МEGУ та Рівненського облмуздрамтеатру; студенти та викладачі Інституту педагогічної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука активно співпрацюють з центром художньо-естетичного виховання МEGУ (участь у концертах, святкових заходах, пропаганда світової та української національної культури). За 2012-2013 рр. було організовано викладачами та студентами факультету більше 100 концертів і виступів. Стали традиційними проекти спільно з Рівненською єпархією до Дня Святого Миколая та Великодня.

Наукові співробітники лабораторії беруть участь у якості членів журі на Всеукраїнських студентських олімпіадах із образотворчого мистецтва, музичного виховання; місцевих і обласних конкурсах дитячої та юнацької творчості, конкурсах педагогічної майстерності вчителів художньо-естетичного напрямку й керівників колективів позашкільних закладів.

У межах діяльності лабораторії проводяться семінари-практикуми за участю вчителів художньої культури, образотворчого та музичного мистецтва, керівників гуртків і секцій декоративного мистецтва, керівників хореографічних студій.

Науковими співробітниками лабораторії надруковано близько 20 статей у періодичних виданнях і методичні розробки з проблеми, вони систематично виступають на телебаченні та радіо з питань художньо-естетичного виховання.

У додатку В представлено план науково-педагогічної лабораторії естетичної культури та положення. Представимо окремі теми зустрічей із видатними людьми та майстер-класи: майстер-клас із хореографії, музичного мистецтва, образотворчого мистецтва, театрального мистецтва; майстер-клас „Особливості вокальної творчості оперного співака”; творча зустріч із солістом балету Національної опери України ім. Т.Шевченка Костянтином Пожарницьким; творча зустріч із Народним артистом України, директором Київського державного хореографічного училища Дорошенко Іваном Васильовичем; творча зустріч із Заслуженою артисткою України, солісткою Національної опери України Ченською Вікторією, провідним хореографом, керівником „Київ Модерн-балету” Радю Поклітару, творча зустріч із солісткою Національного заслуженого академічного українського народного хору України ім. Г. Верьовки Мандзюк Тетяною.

Аналізуючи роботу студентів у межах лабораторії, необхідно відзначити, що дуже цікавили студентів творчі зустрічі, на яких вони не тільки слухали про творчі здобутки людей-мистецтва, а й ставили запитання, наприклад: „Як обрана професія впливає на особисте життя?”, „Які труднощі виникають в житті людей-мистецтва?”.

Педагогом класичного вокалу було проведено майстер-клас „Особливості вокальної творчості оперного співака”.

Мета: залучення студентської молоді до класичних зразків вокального мистецтва.

Хід проведення заняття. Експериментатор разом із педагогом розповіли, що велике значення мають діапазон голосу, сила звучання, краса, технічний вишкіл, але найбільш важливим є „... тільки твоє серце і голос”. Далі за бажанням було запропоновано виконання поспівок, за допомогою яких було визначено тембральну

красу голосу студента та проведено публічну роботу, яка показала, що голосовий інструмент дуже гнучкий і своєрідний ні на кого не схожий. Далі запрошений оперний співак Володимир Н. виконав декілька фрагментів різних творів і продемонстрував як саме проходить розігрів голосового апарату.

На даному етапу також було проведено кінолекторії. Так, студенти педагогічних спеціальностей знайомилися з історичними передумовами виникнення кінематографу, представлено матеріал кіноімперії США – Голівуд, проаналізовані художні засоби кінематографу, анімаційне кіно, голубий екран, цікавинки. Отже представимо фрагмент кінолекторія.

Тема: кінематограф: історія, види, жанри, особливості.

Мета: ознайомити респондентів з історією виникнення і розвитку кінематографу; сприяти формуванню естетичного смаку вчити аналізувати художній зміст фільмів і формулювати власні враження, отримані після перегляду творів кінематографу.

„Історичні передумови виникнення кінематографу. Проблема зображення дійсності рухомою, динамічною хвилювала людину ще з давніх часів – навіть у наскельних зображеннях первісної людини (в серіях рисунків) спостерігається певна послідовність, що відображає початок, кінцеву мету й етапи її досягнення. Згодом, коли техніка живопису сягає досконалості, художники прагнуть передати динаміку розгортання подій: це епічний цикл фресок із життя Марії і Христа Джотто ді Бондоне, розписи Сікстинської Капелли Мікеланджело, „Афінська школа” Рафаеля. Розвиток суспільства в епоху капіталізму прилучення до культури найширших верств населення; постала потреба в людині з якісно іншим баченнями світу, прилучення до культурної спадщини і можливість передачі соціокультурної інформації всім верствам суспільства. Отже, ідея рухомого зображення виникла не на безплідному ґрунті, а була підготовлена всім попереднім розвитком культури. ...В XIX ст. існував кінетоскоп Едісона (апарат для спостереження швидко змінюваних фотографій, що створював ефект руху об'єктів). ... У перші роки свого існування кіно залишалось німим. Перший звуковий фільм з'явився в 1928 році. До появи електронних засобів запису всі фільми знімалися на фотоплівку-камера

послідовно фіксувала окремі моменти руху акторів: щоб людське око сприйняло ці окремі кадри, як єдине рухоме ціле, необхідно було робити від 16 до 24 „знімків” у секунду.

Перші кроки кінематографу в Україні пов’язані з іменами механіка – конструктора І. Тимченка та фізика М. Любимова – вони ще в 1893 р. створили апарат для відтворення на екрані неперервного руху людей і предметів. У 1907 р. в Україні розпочалося регулярне виробництво кінофільмів (Київ, Одеса, Харків). Створюються хронікально-документальні стрічки, екранізуються театральні вистави („Наталка-Полтавка”; „Богдан Хмельницький”). Дореволюційне кіно віддзеркалювало процеси, що відбувалися в світовому кінематографі – рух хронікально-документальних фільмів до ігрових, формування жанрової системи.

Кіноімперія США – Голівуд. Після Першої світової війни лідером у світі з виробництва кінофільмів стає США – в живописній місцевості Голівуд неподалік від Лос-Анджелеса будуються великі американські кіностудії. Офіційною датою заснування Голлівудської кіноімперії вважається 1913 рік.

Художні засоби кінематографу. Вихідні структурні елементи – „цеглинки”, з яких складається фільм – це кадри. Художній образ виникає, коли є рух від кадру до кадру – тобто при монтажі кадрів – ритм зміни кадрів складає художню атмосферу фільму.

Режисер – об’єднує знімальну групу, вносить у фільм своє неповторне бачення світу, авторську стилістику.

Актор – особливості роботи актора кіно в тому, що фільм не театральна вистава і може зніматись, починаючи з будь-якого кадру, іноді епізоди з початку і кінця знімаються в один день – це складно з психологічної (іноді й фізичної) сторони.

Анімаційне кіно. „Анімація” – в перекладі з латинської – „оживлення”. Вона базується на зйомці кадр за кадром мальованих чи об’ємних фігур персонажів.

Об’ємну (лялькову) анімацію придумав російський інженер В. Старевич у 1912 р. і зняв перший ляльковий фільм.

Голубий екран. Принцип телебачення був відкритий російським біологом П. Бахметьєвим у 1880 р., а в 1907 р. професор Петербурзького технологічного інституту Б. Розінг створив першу електронно-променеву трубку (кінескоп) і дещо пізніше здійснив передачу зображення на кілька метрів.

Цікавинки. Найбільша в світі кіностудія – „Універсал сіті” знаходиться неподалік від Лос-Анджелеса, займає 170 га, має 561 будову і 34 звукові сцени.

Найчастіше екранізували літературний персонаж Шерлока Холмса – починаючи з 1900 р. 75 акторів знялись у цій ролі більш, ніж у 200 фільмах.

394 фільми знято за творами В. Шекспіра „Гамлет” екранізувався 75 разів, „Ромео і Джульєта” – 51; „Леді Макбет” – 33 рази. Рекордна кількість фільмів – 95 – знята за казкою „Попелюшка”. Серед них є лялькові, мультиплікаційні, фільм-балет, фільм-опера, пародії.

Матеріал кінолекторію представлено в додатку Д.

Після проведення кінолекторію експериментатор запропонував відповіді на такі запитання: Кому належить винахід кінематографу? Де і коли відбувся перший кіносеанс? Коли з'явився перший звуковий фільм? Кого вважають передвісником ігрового кіно? Назвіть кілька його фільмів. Назвіть країни, де найшвидше розвивалось мистецтво кінематографу. Хто першим почав знімати й демонструвати хронікальне кіно в Україні? Назвіть основні етапи розвитку радянського кінематографу. Хто в сучасному світі є лідером кіноіндустрії? Назвіть професії, які мають відношення до кінематографу. Опишіть коротко процес створення анімаційних фільмів. Хто відкрив принцип телебачення? Ім'я винахідника кінескопу. Чий винахід сприяв створенню системи кольорового телебачення?

Отже, студенти змогли надати відповіді на всі запитання, найбільше їх вразили „цікавинки” та кількість екранізації багатьох фільмів. У ході обговорення, запитання чому саме режисери обирають класику, виникли такі припущення: тому, що в класичній літературі філософські роздуми, ідеї; тому що є можливість особистісної інтерпретації та розуміння твору; що це вияв їх естетичного смаку.

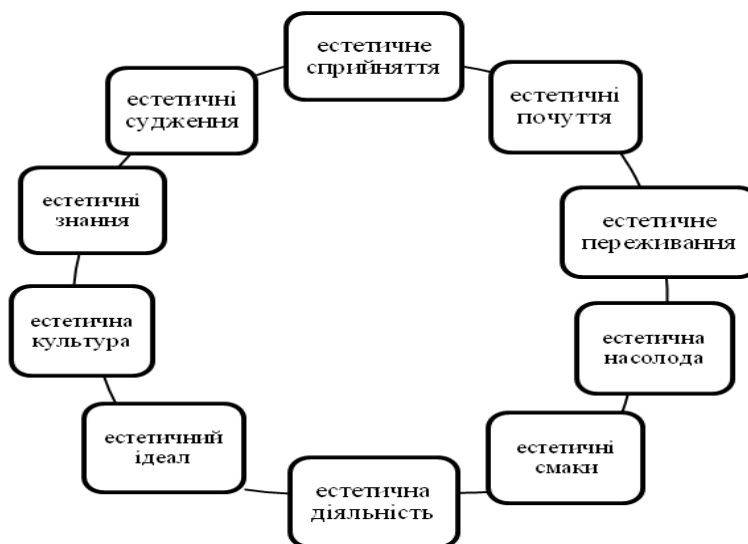
На означеному етапі впроваджували спецкурс „Естетичний розвиток особистості студента”. Респондентам було запропоновано прослухати лекції

першого розділу „Основи естетичного виховання особистості студента” з такою тематикою: „Вступ. Актуальність спецкурсу, його мети й завдання”, „Естетичне виховання, його роль у розвитку особистості людини”, „Зародження й розвиток ідеї естетичного виховання засобами мистецтва в історії педагогіки”, „Естетичне виховання як процес гармонізації взаємин людини зі світом”, „Інтеграція соціального й естетичного в мистецтві й її результати”. Також на задані теми проведено практичні заняття та сплановано самостійну роботу.

Наведемо фрагмент роботи з теми „Естетичне виховання як процес гармонізації взаємин людини зі світом”.

Мета: познайомити з трьома важливими аспектами гармонійних взаємовідносин природи з суспільством.

На практичному занятті респондентам необхідно було доповнити схему естетичного виховання, пояснити, яке значення має кожен компонент (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Компоненти естетичного виховання

Отже, для самостійної роботи респондентам були запропоновані теми для доповідей: 1. Гармонія пізнання навколишнього світу; 2. Гармонія створення зовнішнього середовища проживання людини; 3. Гармонія внутрішнього

середовища людини, її тіла, духу й душі, відповідальність за її фізичне, душевне і духовне здоров'я.

Круглий стіл на тему: „Естетичні смаки й ідеали сучасної молоді”.

Мета заходу: створення атмосфери духовного спілкування студентів із музикою; закріплення та розширення уявлення респондентів на тему: „Родина – вічна тема мистецтва в музичних творах”; виховання естетичного смаку.

Завдання заходу: вміння розуміти задум музичного твору, пояснювати, якими засобами художньої виразності представив композитор власну думку слухачу; визначення свого особистого відношення до музичного твору; виховання високого почуття любові до родини, його глибокого усвідомлення на прикладі запропонованих музичних творів; формування ціннісного відношення до музичного мистецтва; виховувати творчі смаки в картинах українських художників; виховання естетичних ідеалів.

Музичні матеріали: музика Шуберта „Аве-Марія”, українська родина.

Хід проведення заходу. Експериментатор запропонував поспілкуватися студентам педагогічних спеціальностей. Для створення сприятливого емоційного фону було включено музичний твір Ф. Шуберта „Аве-Марія”. На початку засідання круглого стола надав такі запитання – „Хто є для Вас ідеалом? Чому саме такий ідеал? Яку роль відіграє Ваш ідеал у Вашому житті?”.

Респонденти обговорювали яке місце в їхньому житті займає сім'я, родина, називали родинні цінності, аналізували зміст і засоби музичної виразності з пісні „Українська родина”.

Аналізуючи проведення круглого столу, відзначимо, що не всі респонденти змогли назвати родинні цінності. Тільки декілька студентів відзначили такі родинні цінності, як подружня вірність і любов, збереження сім'ї, піклування про дітей, старших, демократизм стосунків. Також студенти взяли участь у обговоренні твору про родину, який підготувала Діана П., творчість українських художників (репродукція картини „Селянська родина”), письменників, які відтворювали образ родини. Розглядаючи картину, студенти обговорювали її зміст, робили власні висновки.

Наведемо приклад твору-роздуму на тему родина студентки Марійки Д.: „Родина дуже важлива в житті кожної людини. Це найближчі, найрідніші люди, яких ми дуже любимо, які дарують нам тепло та допомагають у складних ситуаціях. Це й рідна домівка, затишна та безпечна. Родина – це твій маленький світ, в якому все зрозуміле, дороге. Родина – основа нашого суспільства. Колись наші батьки закохалися та вирішили одружитися. Потім у їхній родині з’явилися діти. А через кілька років ми самі станемо дорослими та захочемо створити власну сім’ю. Справжня родина – це більше, ніж просто бути родичами. Це особливе ставлення один до одного. Це любов, взаємоповага, допомога. Це коли кожна людина унікальна та незамінна, як і те, що вона привносить у сім’ю. Це бабусині казки та смачні піроги, це мамина турбота, батькова допомога. Родина – це коли навіть твоя домашня тварина – її повноцінний член.

Нажаль, родини бувають різними, як і стосунки в них. Наприклад, хтось постійно свариться одне з одним, а трапляється, навіть можуть побитися. А інколи зовсім навпаки – всі в родині ніби зовсім байдужі одне до одного, не цікавляться ні справами, ні інтересами, ні проблемами, не знають, хто чим живе. Є багато анекдотів про це. Наприклад, про те, як батько забирає з дитячого садочка чужу дитину. Мені здається, в усіх таких історіях є доля сумної правди. Кожен мріє про щасливу родину. Але це залежить від нас, від того, наскільки ми готові докладати до цього певні зусилля. Бо це особисті стосунки між людьми різних поколінь, поглядів і переконань, які змушені постійно разом вирішувати побутові питання. Звичайно, бувають і конфлікти, і суперечки. Але, я вважаю, найголовніше – це поважати одне одного. Головна помилка людей у родинних стосунках, на мій погляд, це те, що вони починають сприймати одне одного як належне. Вони перестають боятися образити, зробити боляче. От з чужими ми завжди ввічливі, а вдома можна нагримати на будь-кого, бо це ж твоє!

Рідні люди – це подарунок долі, який ми маємо цінувати. А родина – наш надійний притулок у великому, не завжди дружньому світі. І кожен із нас обов’язково має вносити свій внесок у щастя своєї родини”.

Наприкінці першого етапу організовано проміжний зріз щодо виявлення змін у рівнях сформованості естетичного смаку студентів педагогічних університетів за допомогою проведення вікторини „Естетичний поєдинок”, метою якого було перевірити знання, отримані студентами в ході роботи. Респонденти були розділені на три команди по чотири учасники (кожна команда отримує по 1 балу за кожну правильну відповідь). Запитання запропоновані у вигляді вікторини. Усього було запропоновано три блоки по три запитання в кожному. Наведемо приклади запитань, які задавали студентам.

Перший етап: „Що таке естетика? Хто був автором першого тому теоретичного трактату „Естетика”? З якими предметами пов’язана естетика?”.

Другий етап „Що таке естетична свідомість? Які функції естетичного ідеалу в суспільстві? Що таке естетичний смак?”.

Третій етап: „Які три фази розвитку естетичних поглядів та естетичної теорії? Що таке естетичне виховання? Назвіть основні естетичні категорії?”.

Приклади відповідей студентів на запитання представлено в додатку Ж.

У таблиці 2.9 наведено кількісні результати проміжного зрізу студентів експериментальної групи.

Таблиця 2.9

Результати зрізу знань студентів експериментальної групи після першого етапу формувального експерименту

Рівень	Експериментальна група	
	студентів	%
Високий	35	15,4
Достатній	44	19,7
Середній	98	43,7
Початковий	47	21,2
Разом	224	100

З таблиці 2.9 видно, що високий рівень було виявлено у 35 (15,4%) респондентів, до достатнього рівня віднесено 44 (19,7%) студентів педагогічних

університетів. 98 (43,7%) респондентів продемонстрували середній рівень. У 47 (21,2%) студентів виявлено початковий рівень вихованості естетичних смаків.

Аналізуючи якісну складову отриманих результатів, слід зауважити, що в більшості студентів виявлено значне розширення кола знань про мистецтво, сформовано цілісне уявлення про естетичну культуру. У студентської молоді виявилось бажання постійно поповнювати власну мистецьку скарбницю, вдосконалювати особистий естетичний потенціал, відвідувати театри, концерти, картинні галереї. Під час таких відвідувань студенти вже були здатні виступати не тільки в якості глядача, а й критика.

Метою другого – **емоційно-почуттєвого етапу** був розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів, їхнього естетичного відношення до світу, інших людей, самого себе. На другому етапі шляхом використання таких форм роботи, як: „Конкурс педагогічного красномовства”, проведення майстер класів, „Тиждень творчості”, „Виставка творчих робіт студентів”, „Діяльність творчих колективів”, „Оформлення стендів, фотовиставки” реалізовувались педагогічні умови – включення в навчально-виховний процес системи творчих завдань, що організують естетичну діяльність студентів із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей; інтеграція аудиторної та позааудиторної діяльності з естетичного виховання студентів. Також на другому етапі продовжували впроваджувати спецкурс „Виховання естетичної особистості”, в межах реалізації якого студенти педагогічних університетів розглядали теми другого розділу „Культурно-масова робота як найважливіший засіб виховання естетичного смаку студентської молоді”: „Культурно-масова робота як образна модель людської життєдіяльності, спосіб освоєння навколишнього світу. Засоби впливу мистецтва на внутрішній світ людини (література, музика, образотворче мистецтво, фотографія, кінематограф). Життя людського духу в лінії, кольорах, світлі, пластиці, обсязі (архітектура, образотворче мистецтво). Життя людського духу в музичному звуці (музика). Єдність духу й тіла в музичній пластиці (хореографія, фотографія, кінематограф). Життя людського духу в сценічній дії, слові, жесті, міміці, пластиці (театр, фотографія, кінематограф)”.

Наведемо фрагмент лекції-роздуму. „Засоби впливу мистецтва на внутрішній світ людини (література, музика, образотворче мистецтво, фотографія, кінематограф)”.

Мета: усвідомлення мистецтва невід’ємною частиною життя людини і суспільства.

Мистецтво складає стрижень духовної культури, є колективною пам’яттю людства, здійснює зв’язок поколінь, різних народів, різних традицій і стилів. У процесі свого соціального функціонування мистецтво народжується і впливає на естетичні смаки членів соціуму: при індивідуальному сприйнятті, у кожний новий смисловий період історії народу (колективу, організації, установи, підприємства, групи), корелюючи з актуальними для цього часу ідеалами, ідеями, інтересами, вподобаннями, тенденціями, потребами, смаками; при виникненні нових видів мистецтва, втілюючи загально-художні закономірності в нову виразну форму, з кожним етапом видозміни стилю, образів, мови всередині того чи іншого виду мистецтва.

Метою мистецтва, усіх його видів, форм і жанрів є вдосконалення внутрішнього світу людини, її морально-естетичних смаків, а також суспільства в цілому. Предметом мистецтва є вся реальна матеріально-духовна дійсність, що створюється колективом людей. Мистецтво – засіб пізнання світу, який відтворюється в такій специфічній формі, як художній образ, якому притаманні свої особливі риси: асоціативність, індивідуальність, емоційність, метафоричність, раціональність, умовність, стиль. Загальна художню освіту гармонійно поєднує навчання, виховання і розвиток студентської молоді засобами мистецтва і спрямована на підготовку студентів педагогічного університету до активної участі в соціокультурному житті суспільства з опорою на художньо-естетичні цінності. Мистецька освіта є посередником між суспільно значущими культурними цінностями й особистими смаками управлінця, а також забезпечує придбання базових компетенцій (загальнокультурних, художньо-пізнавальних, комунікативних, естетичних, світоглядних, етичних, психологічних, методичних,

управлінських), формує прагнення і здатність до художньо-творчої самореалізації та духовно-естетичного самовдосконалення протягом усього життя.

У педагогічній концепції О. Рудницької [224] розвивається ідея світоглядної функції мистецтва й утверджується розуміння світогляду як центрального елемента духовного світу особистості. Автор зазначає, що світогляд є специфічною призмою духовності, крізь яку сприймається, оцінюється й осмислюється навколишнє життя. По суті, стверджується принципово важлива ідея про те, що світоглядна проблематика органічної й закономірно зумовленої для самого змісту мистецтва, становить специфічну художню форму світогляду. Концептуальний сенс мистецтва характеризується за допомогою двох понять; художня картина світу і художня концепція людини. Здатність мистецтва не тільки висловлювати реальність, а й виявляти за конкурентними явищами дійсності глибинні таємниці Всесвіту, його різноманітність, на думку О. Рудницької, є дуже важливою для розвитку особистості у всіх сферах життєдіяльності [224]. Останнім часом педагогіка вищої школи виявляє особливу турботу про розвиток світоглядної свідомості в майбутніх фахівців. Згідно сучасних освітніх парадигм дослідники стверджують, що сама увагу в професійній підготовці майбутнього педагога має бути приділена розвитку ціннісної свідомості і ціннісного світовідношення.

Світ почуттів та емоцій дуже складний і різноманітний. Складність психічного аналізу почуттів пояснюється тим, що ставлення до предметів і явищ залежить від тієї пізнавальної діяльності або вольової активності, що проявляє особистість у певний час. Під час заняття, коли між викладачем і студентом складається певна комунікативно творча взаємодія, почуття й емоції викладача впливають на студента, на, якість усвідомлення ним матеріалу. Цей вплив має відображати цілісність емоційно чуттєвої сфери педагога, його педагогічну компетентність і здатність до рефлексії, а також допомогти учневі навчитися усвідомлювати і збагачувати власний емоційний світ. Отже, після розгляду основного змісту теми респондентам було запропоновано відповісти на запитання „Як саме впливає мистецтво на особистість?“, „Яким чином мистецтво змінює емоційний стан людини?“.

Наведемо приклади відповідей студентів на запитання „Як саме впливає мистецтво на особистість?”.

Петро В.: – „Мистецтво надихає, захоплює, дарує настрій і радість, часом змушуємо задуматися, поглянути під іншим ракурсом на речі, адже це картини, архітектура”.

Галина Ш.: – „Музика має певний вплив на людину, так під ритмічну музику – ми більш енергійні, відчуваємо більше сил, під класику – заспокоюємось, а від гучної сили музичного басу – через короткий проміжок часу втомлюємось”.

Дмитро Я.: – „Мистецтво взагалі і монументальне зокрема впливає на глядача. Воно не ставить своєю метою викликати безпосередню чи іншу дію людини, але воно бере участь у формуванні його внутрішнього світу. Почуття, які відчуває людина при зіткненні з талановитим твором монументального мистецтва, залишають в її душі незримий слід”.

Катерина Н.: – „Сидячи в кріслі театру, людина може відчувати гнів, жалість, страждання, сум, презирство – ті ж почуття, що й у звичайних життєвих ситуаціях, але разом із тим не зовсім ті”.

Юлія К.: – „Будь-яке естетичне почуття, навіть скорбота і співчуття, сприймається як естетична насолода. Це позитивне почуття пов'язане з художнім твердженням тих ідеалів, які розділяє глядач або слухач”.

Отже, аналізуючи відповіді студентів відзначимо, що вони визнають тісний зв'язок між сприйманням творів мистецтва та зміною настрою, емоційної реакції та впливу на особистісне становлення підростаючого покоління.

Наприкінці лекції-роздуму респонденти повинні були обрати картку зі смайлом, який би відповідав їх емоційному стану та самостійно підібрати вірш, музику, картину, фотографію, фрагмент із художнього фільму, що відображував обраний смайл.

Також, на етапі емоційно-почуттєвому, крім аудиторної роботи були запропоновані позааудиторні заходи, спрямовані на виховання естетичного смаку у студентів педагогічних університетів. У програмі передбачено такі форми вивчення матеріалу, як лекції й семінари.

Наведемо зміст конкурсу педагогічного красномовства.

Конкурс „Педагогічне красномовство”

Мета: виявити рівень загальної та професійно-комунікативної культури респондентів, умінь логічно мислити, аргументувати свою точку зору, робити переконливі висновки.

Хід конкурсу.

Теми виступів повідомляються учасникам заздалегідь. Під час проведення конкурсу учасникам пропонується висловитися за однією з 25 тем (Додаток 3). Час для підготовки висловлювання на конкурсі – 15 сек. Час виступу кожного з учасників – 1 хв. За кожним із критеріїв учасник оцінюється за п'ятибальною шкалою.

Критерії: розуміння істинного сенсу фрази пропонованої теми; лексико-граматична спроможність вербалізації власної думки; володіння технікою мови (дихання, постановка голосу, темп, дикція); вміння керувати своєю поведінкою (міміка, пантоміміка, емоції, настрій); прояв соціально-перцептивних здібностей (увага, спостережливість, уява); простота й оригінальність суджень.

Самостійною роботою респондентів було підбір матеріалу та створення презентації на тему „Культура мовлення вчителя”. Необхідно було охарактеризувати поняття „педагогічне мовлення”, „культура мовлення вчителя”, проаналізувати педагогічні функції мовлення, визначити шляхи вдосконалення мовлення майбутнього вчителя.

Проведення Майстер-класів.

Мета: залучення до практичного виготовлення творів мистецтва, активізація творчого потенціалу студентської молоді.

Майстер-клас по виготовленню виробів з дерева (іконок, брелоків до ключів). Пропонуємо майстер-класи по виготовленню саморобного паперу, оригамі, вишивання на папері для оформлення листівок, виробів з дерева (іконок і брелоків до ключів) і виготовлення герданів для подальшого навчання людей з розумовою неповносправністю для розвитку їх творчих здібностей.

Майстер-клас „Декупаж і кракелюр”. Майстер-клас з декорування з використанням техніки кракелюру та декупажу, а також розпису акрилом. Були продемонстровані особливості планування роботи, особливості підбору матеріалів для дітей.

Майстер-клас з вишивання листівок ізониткою. Студентам було представлено декілька схем вишивання ізониткою, які в подальшому можливо застосовувати при вишиванні різного роду предметів, рослин, тварин, узорів.

Ще однією формою було проведення „Тижня творчості”, представимо розклад і зміст програми.

Мета: занурення респондентів у творчий світ мистецтва, виховання естетичного смаку.

Зміст програми тиждень творчості представлений у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Зміст програми „Тиждень творчості”

Понеділок	Відкриття тижня творчості, танцювальний флеш-моб
	Майстер-клас „Ляльковий театр своїми руками”
	Фотовиставка „Світ у твоїх очах”, „Театр в об’єктиві”
Вівторок	Майстерня „Бджілки” Майстер-клас із виготовлення саморобного паперу, орігамі
	Практичний тренінг „Рух, робота з тілом, психофізика учасника театрального колективу”
	Камерна акція „Дружба через танець” в межах акції „Друзі з дитинства”
Середа	Майстер-клас „Техніка чорного театру у роботі з дітьми, молоддю та сім’ями”
	Конкурс народної пісні: „Фіалкові барви”
Четвер	Майстер-клас „Робота з акриловими фарбами на різних поверхнях”
	Камерна акція „Дружба через танець” в рамках акції „Друзі з дитинства”
П’ятниця	Перегляд студентських робіт, представлених на конкурс кіно- відео творчості
Субота	Майстер-клас „Розпис по тканині”
	Семінар обговорення театральних виступів
Неділя	Парад містом, танцювальний флеш-моб, закриття тижня творчості
	Показ театральної вистави для всіх бажаючих

Представимо фрагмент фотоконкурсу „Театр в об'єктиві”, заплановано та проведено зустріч із фотографами, які розповіли про досвід співпраці з людьми з особливими потребами під час фотосесій (Сергій Михалков) і театральних фестивалів у Львові та за кордоном (Олена Пліщенко). Також вони поділились своїми технічними та психологічними секретами, та представили власні роботи й оцінили роботи студентів педагогічних університетів.

Отже, відзначимо, що респонденти брали активну участь як в організації тижня творчості, так і були активними учасниками під час виступів, майстер-класів, фото-виставок. Дуже сподобалася студентам організація параду містом і танцювальний флеш-моб. Усі респонденти позитивно відгукнулися на проведену акцію „Друзі з дитинства”. Також, організовано семінар, у межах якого за допомогою методу відкритого діалогу обговорено театральні виступи, які відвідували протягом тижня всі студенти. Дискусійним постали питання внутрішньо світу героїв літературних творів.

Ще однією з форм позааудиторної роботи було відкриття студії „Естетіос”.

Представимо програму художньої студії „Естетіос”.

Програма носить практико-орієнтований характер і створює сприятливі умови для естетичного, інтелектуального та духовного виховання особистості молодшої людини, соціально-культурного й професійного самовизначення, розвитку пізнавальної активності й творчої самореалізації студентів.

Проблема розвитку творчих здібностей особистості є однією з центральних у педагогіці, оскільки прогрес суспільства – це шлях постійної творчості, долання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і шляхів до їх втілення.

Мета програми: формувати художньо-мистецькі здібності студентів художньої студії через забезпечення емоційно-образного сприйняття дійсності, ввести респондентів у світ прекрасного; формувати здатності творчо сприймати побачене; розвивати естетичні відчуття, оцінки та смаки, образне мислення й уяву; активізація пізнавальної й творчої діяльності; сприяти вихованню духовно багатого громадянина.

Завдання програми: формувати спеціальні знання з предметів (основних законів композиції, основних законів перспективи, елементарних основ дизайну); напрацьовувати технічні знання, вміння та навички, необхідні для творчих процесів у малюванні; мати навички виконання ескізних замальовок; залучати студентів до участі в різних сферах художньої діяльності на основі діагностики їхніх природних нахилів і здібностей; формувати художній смак, здібність бачити, відчувати красу та гармонію, вміння естетично оцінювати; забезпечувати високу художньо-естетичну культуру; розвивати естетичні потреби й почуття особистості; розвиток моторних навичок, образного мислення, уваги, фантазії, творчих здібностей, формування естетичного й художнього смаку; розвивати художні здібності реалізовувати себе в творчій діяльності, розширювати уявлення про навколишній світ; розвивати творчий потенціал, його пізнавально-творчу активність; розширювати асоціативні можливості мислення, творче мислення; розвивати вміння аналізувати витвір мистецтва, давати оцінку своїй роботі; виховувати духовну культуру особистості та створити умови для вільного формування нею власної світоглядної позиції; виховання інтересу до культури, до джерел народної творчості, виховання естетичного відношення до дійсності, працьовитості, акуратності, терпіння, вміння довести почату справу до кінця, взаємодопомоги при виконанні роботи, економного відношення до матеріалів, що використовуються, виховання основ культури праці; формувати гармонійно розвинену особистість із високим національно-культурним потенціалом.

Вирішити поставлені завдання дозволяє використання під час проведення занять інноваційних технологій, ігрових методик, мультимедійних засобів, автентичного матеріалу (книги, журнали, музика, відеофільми).

Основні вимоги до знань і вмінь: респонденти повинні: мати бажання творчо працювати; виявляти та демонструвати свій таланти; мати елементарні знання про види та жанри мистецтва; вміти виконувати поставлене завдання, фантазувати; орієнтуватись в основних і спектральних кольорах; опанувати роботу з пензлями, фарбами, олівцями та пластиліном, змішувати фарби й отримувати додаткові

кольори; будувати малюнок прямими лініями, розмістити його на аркуші паперу, використовуючи принцип рівноваги.

Змістом програми передбачено використання таких форм роботи з гуртківцями: бесіди; відвідування художніх галерей; аналіз художніх творів; перегляд відеофільмів; свята; вистави.

Навчання в художній студії проходило в три етапи:

Перший етап (початковий рівень). Мета – розвиток і розкриття особистості, опанування навичок роботи пензлями, фарбами, олівцями.

Другий етап (основний рівень). Мета – розвиток особистості через освоєння основ композиційної культури. Опанування академічними дисциплінами: малюнок, живопис, композиція.

Третій етап (вищий рівень). Мета – освоєння художньої, композиційної та проектної культури, професійна диференціація й інтенсивна підготовка до подальшої творчої діяльності. Програмою передбачено індивідуальна робота.

Отже, після кожного етапу роботи студії проводились виставки робіт, презентації творчого доробку та збір банку творчих ідей, щодо організації культурної програми студентської молоді.

Наприкінці другого етапу респондентам запропонували написати мікротвір „Мій естетичний смак в дійсності й мистецтві”. Оцінювалися емоційні прояви твору мистецтва (сприйняття змісту, слухання, співпереживання емоційно-образного змісту твору мистецтва). Завдання спрямоване на виявлення емоційної чуйності, співпереживання твору мистецтва.

Результати проміжного зрізу студентів експериментальної групи наведено в табл. 2.11.

Аналізуючи результати проміжного зрізу, відзначимо, що більшість студентів були чутливими та змогли описати власні прояви емоцій. 25,4 % респондентів змогли пояснити чому обрали саме цей твір. 28,3 % респондентів змогли тільки назвати власні вподобання в дійсності. Водночас, пояснити чому саме такі емоційні прояви виникають після прослуховування музичного твору та перегляду репродукції картини, не змогли. 37,7 % респондентів ледве змогли виразити власні почуття, не

з змогли визначити естетичний смак у дійсності й мистецтві та пояснити в чому різниця. 8,6 % респондентів залишилися на початковому рівні сформованості естетичних смаків.

Таблиця 2.11

Результати проміжного зрізу після другого етапу формувального експерименту

Рівень	Експериментальна група	
	студентів	%
Високий	57	25,4
Достатній	63	28,3
Середній	85	37,7
Початковий	19	8,6
Разом	224	100

Отже, на високому рівні опинилися 57 (25,4 %) респондентів; достатнього рівня досягли 63 (28,3 %) студентів педагогічних університетів; 85 (37,7 %) респондентів продемонстрували середній рівень вихованості естетичного смаку, 19 (8,6 %) - початковий.

Відповідно до якості отриманих результатів, слід зауважити те, що наприкінці етапу студенти продемонстрували розвиток емоційно-почуттєвої сфери, їх естетичне відносини до світу, іншим людям, самому собі.

Робота на третьому – **діяльнісно-творчому** етапі була побудована з метою творчої реалізації образного мислення студентів педагогічних університетів, естетичного судження й смаку на практиці. У межах третього етапу реалізовувалась педагогічна умова – формування єдиної системи форм, активних методів, засобів естетичного виховання, що сприяють набуттю естетичного досвіду, формуванню естетичного ідеалу, вихованню естетичних смаків; художньо-естетичне занурення студентської молоді в „культурне” середовище з метою залучення до мистецтва.

Отже, на останньому етапі роботи проведено такі заходи: „Театральні п'ятниці”, веб-квест „Знавець етикету”, акція „Мистецтво – це сучасно!”, змагання

викладачів і студентів „Естетична естафета”, виставок творчих робіт студентів, організацію конкурсів, шоу, традиційних свят ВНЗ, видання вузівської газети, літературних альманахів; організація системи інформації про соціокультурне життя ВНЗ, міста, краю; спільна самодіяльна творчість студентів і викладачів.

На діяльнісно-творчому етапі проводили „Театральні п'ятниці”. Респонденти самостійно підготували виставу „Сорочинський ярмарок” і презентували її запросивши гостей на показ.

Вистава „Сорочинський ярмарок”.

Мета: виховати інтерес до мистецтва, підвищення рівня культури студентської молоді.

Завдання: стимулювати творчу активність студентів, розвивати навички міжособистісного спілкування, формувати інтелектуально розвинену особистість.

Обладнання: предмети для вистави, афіша, запрошення.

План за методикою колективної творчої справи. Студенти запропонували тему проведення театрального заходу, обговорили її з куратором. Для проведення виховного заходу, група поділилась на: сценаристів – 5 респондентів; декораторів – 8 студентів; пошуковців – 2 учасника. Сценарій театральної міні-вистави „Сорочинський ярмарок” представлено в Додатку Л.

Ще однією формою було проведення **веб-квесту „Знавець етикету”**.

Веб-квест у педагогіці – це проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету. Вперше ця модель проектної діяльності представлена викладачем університету Сан-Дієго (США) Берни Доджем і Томом Марч у 1995 році. Учителі всього світу використовують цю технологію як один із способів успішного використання Інтернету на заняттях.

При використанні веб-квесту в навчанні підвищується мотивація студентів до вивчення дисципліни, з одного боку, і до використання комп'ютерних технологій у навчальній діяльності, з іншого. Веб-квест являє собою не простий пошук інформації в мережі, адже студенти, працюючи над завданням, збирають, узагальнюють інформацію, роблять висновки. Крім того учасники веб-квесту

вчаться використовувати інформаційний простір мережі Інтернет для розширення сфери своєї творчої діяльності.

Веб-квест – це сайт в Інтернеті, з яким працюють студенти, виконуючи те або інше навчальне завдання. В основі веб-квесту лежить індивідуальна або групова робота студентів (із розподілом ролей) за рішенням заданої проблеми з використанням інтернет-ресурсів, підготовлених викладачем. Результати виконання веб-квесту, залежно від матеріалу, що вивчається, можуть бути представлені у вигляді усного виступу, комп'ютерної презентації, буклетів, публікації робіт учнів у вигляді веб-сторінок і веб-сайтів (локально або в Інтернеті).

Експериментатор запропонував респондентам створити книгу етичних рецептів і захистити її, провести віртуальну фотовиставу та створити капсулу етичної культури. Таким чином, заняття художньо-творчою діяльністю дозволяють студентам навчитися користуватися духовними цінностями минулого й сьогодення, розвивати емоційно-почуттєву сферу особистості.

Проведено акцію „Мистецтво – це сучасно!”, метою якої було відкриття нових талантів серед молоді, збагачення культурного рівня студентів педагогічних університетів.

У програмі: виставка власних творчих робіт учнів; майстер-класи з різних видів ремесел і рукоділля (лялька-мотанка, гончарство, витинанка, тістопластика, оригамі, вишивка бісером, створення прикрас, вишивка стрічками, аерографія); оригінальні виступи молодих митців (музикантів, співаків, танцюристів).

Участь брали не тільки респонденти, а й жителі міста та представники засобів масової інформації.

Також, практика показала, що взаємодія викладача й студента в освітньо-виховному процесі може виступати стимулом інтересу до навколишньої дійсності. Студенти цінують у викладачеві їх широку ерудицію, різнобічність знань, уміння зацікавити на лекціях, і у позанавчальний час. Отже, були організовані **змагання викладачів і студентів „Естетична естафета”**. Наведемо приклад одного із змагань.

Мета: перевірка знань з галузі мистецтва та культурології.

Хід проведення.

Гравці діляться на дві команди. Кожна в свою чергу ділиться навпіл. Гравці шикуються один проти одного за лініями. Гравцям, що очолює команди на одній стороні майданчика, дається по естафетній паличці (тенісному м'ячу). За командою: „Марш!” Вони починають біг, у руках по клаптику тканини, кожен учасник, добігаючи до майданчика, повинен покласти клаптик. Наприкінці повинен з'явитися чіткий малюнок. Перемагає той, у кого малюнок передає образ.

Ще одне завдання в межах проведення естафети – естетична оцінка музичного твору.

Оцінювані твори (на вибір): Ф. Шопен „Ноктюрн” *fis – moll.* В. А. Моцарт Соната *A – dur* (рондо), Ф. Ліст „Мрії любові”, С. Рахманінов „Елегія”, П. І. Чайковський „Дитячий альбом”.

Процедура співбесіди, запитання:

1. Який із прикметників, на Ваш погляд, найбільше відповідає характеру прослуханого твору: урочиста, велична, сумна, весела, задумлива, трагічна, споглядальна, співуча, елегійна, світла?

2. Чи сподобався Вам цей твір?

3. Яка частина твору справила найбільше враження?

4. Як Ви думаєте, що хотів передати композитор у цьому творі, яка його головна думка?

5. Про що Ви згадували або думали, коли слухали цей твір?

6. Яку б назву Ви дали цьому твору?

7. Які почуття у Вас цей твір викликав?

8. Чи змінилося Ваше ставлення до твору за час нашої бесіди?

Аналізуючи роботи студентів, відзначимо, щодо прослуханої музики вони проявили інтерес до класики. Отже, багато респондентів були не знайомі з класичними творами, після проведеної співбесіди вони могли чітко визначити ознаки легкої та серйозної музики. Так, Кирило П. відзначив, що за допомогою „... головної ідеї, музичної форми, сутності, логіки, сприйняття, емоційності змісту” можна встановити, яка ця музика.

Після проведення естафети студенти педагогічних вузів зробили висновок, що не можна нав'язати слухати класику, все залежить від виховання, але головним чином від сприйняття світу! Кожен має право слухати і любити те, що йому до душі. Любителів і цінителів класики залишилося небагато, та її звичайно слухатимуть у всі часи, все одно в кожній музиці свій слухач... Але все ж любителів класики мало, і їх усе менше... ! Це звичайно не дивно, як мені здається, класична музика зрозуміла далеко не всім. У когось із дитинства виховують хороший смак.

Проведення вечора веселих творчих завдань.

Мета: розвиток творчих здібностей студентів, їхньої уяви, кмітливості, видумки.

Оформлення: у залі, де проводиться вечір, створюється атмосфера затишку – це м'яке освітлення, на стінах можуть бути розвішані малюнки чи інші речі, виготовлені студентами в Центрі художньо-естетичного виховання чи вдома. Звучить музика, яка налаштовує на відпочинок. Для оприлюднення результатів потрібен ватман паперу, закріплений на видному місці, де помічник ведучого буде записувати результати конкурсів.

Учасники вечора: це команди (групи, команди), які будуть змагатися між собою. Кількість учасників може бути довільна.

Хід роботи: експериментатор пропонував різні конкурсні завдання: підготовка та презентація художнього номеру, постановка танцю, складання сценарію, показу пантоміми.

Презентуємо фрагмент сценарію.

Ведуча.

Добрий день, дорогі друзі! Сьогодні ми з вами зробимо спробу визначити найдотепнішу, найкмітливішу, найфантастичнішу, найвеселішу команду, адже вечір наш проходить під гаслом „Вечір веселих творчих завдань?” Отож, бажаю всім командам успіхів у виконанні творчих завдань. (Оплески). А зараз я хочу представити вам членів журі.

Усі ми добре знаємо, що там, де сміх – там немає місця для нудьги, а нудьгувати у нас суворо заборонено. Саме тому й наші конкурси будуть смішними.

А зараз я оголошую перший конкурс, який називається – „Хазяйновита людина”!

Запрошую на сцену по одному представнику від команди (представники команд виходять).

Ваше завдання – знайти застосування старим, нікому не потрібним речам, які знаходяться перед вами на стільцях: дірява шкарпетка; перегоріла лампочка; порожній стрижень від ручки; подертий кульок; ніжка від стільця; руль від старої машини; шланг від старого пилососа; відро без днища; ручка від дверного замка; стара пописана листівка.

На виконання цього завдання ви маєте 2 хвилини. Час пішов. (У той час, коли учасники думають як їм застосувати речі, звучить музика, і якщо дозволяє місце, можна запросити глядачів потанцювати, або заспівати під фонограму).

Ведуча: – Ну, шановні господарі, зараз ми подивимося, якими Ви є хазяйновитими. Продемонструйте нам застосування цих речей. Спочатку Ви називаєте річ, а потім її практичне застосування в побуті. Наприклад: Учасник команди „Місячне сяйво”: в мене в руках дірява шкарпетка – її практичне застосування в господарстві: можна добре почистити взуття, зробити з неї маску, зробивши прорізи для очей (демонструє) і так з’явитися на вечір відпочинку присвячений „Дню студента”. Такий варіант має ще і практичну сторону – можна заробити кучу грошей, якщо брати плату за те, щоб показати своє обличчя. З цієї ось шкарпетки можна зшити сукню для ляльки-сестрички (навіщо викидувати гроші на вітер), можна ще виготовити абажур на лампу (показує), можна виготовити китицю для шапочки, і на кінець – виготовити картину (вирізує якісь фігури – звіряток, дерев чи щось інше).

Учасники один за одним демонструють свої творчі винаходи.

Ведуча: Для оцінки ваших практичних здібностей слово надається журі. Оцінки, будь ласка.

Ведуча: – Може хтось із членів журі хоче прокоментувати цей конкурс?

(Виступ одного із членів журі).

Ведуча: Дякую учасникам конкурсу. Я бачу, що ви станете справжніми господарями – економними і хазяйновитими. А найголовніше – ви завжди знайдете вихід із ситуації, якою б вона не була поганою.

А зараз музична пауза. (Виконується якийсь художній номер).

Ведуча: – Ми вже трохи відпочили і настав час для проведення нашого другого конкурсу, який називається „Терпсіхора”.

Я сподіваюся, що ви всі знаєте, хто така Терпсіхора? Так, покровителька танцю в давніх римлян. Молодці! Цей конкурс, як ви вже здогадалися – танцювальний.

І зараз на сцену я запрошуюю по одному учаснику від команди для участі в цьому конкурсі. Умови цього конкурсу такі: ви повинні під музику зробити постановку танцю з цими предметами. Предмети для танцю – на сцену! (помічники ведучої виносять на підносі і в руках речі, з якими учасники повинні поставити танець і роздають учасникам: швабра; подушка; портфель, або чемодан; чайник або каструля, сковорідка; квітка; лялька; стілець; тувелька „Попелюшки”; віник).

Ведуча: – Під музику, яка зараз прозвучить, Ви повинні продемонструвати цікаву хореографічну постановку-сюжетний танець. На виконання цього завдання ви маєте 2 хвилини.

Ведуча: – У нас є дві хвилини, і в мене запитання до залу:

Ви всі любите спорт, то скажіть мені, будь ласка, скільки триває раунд у боксі? (3 хв.).

Ну молодці! А ви любите казки? Ну, звичайно, а хто ж їх не любить, тоді скажіть мені: З якої квітки народилася Дюймовочка? (З тюльпана). Які монети отримав Буратіно за Буквар? (сольдо). Назвіть улюблений вислів Карлсона? (справа житейська). Хто другим хотів з’їсти Колобка (Вовк).

Ведуча: – Молодці! А зараз уже готові наші учасники до показу своїх постановок!

Отже, під № 1 у нас учасник команди „Зоряна ніч”! Привітаймо його!

(Звучить музика, під час якої кожен учасник демонструє свою постановку).

Ведуча: – Ви всі вже маєте уявлення про пантоміму. І нашим наступним конкурсом буде конкурс „Пантоміма”. Запрошую на сцену по одному учаснику від кожної команди. Вам необхідно зобразити: сумного пінгвіна; розлючене поросся; хмурого орла; чайник що кипить; пискуна комара; ледачого кота; злу собаку; веселу мавпу; зацікавлене цуценя; дресированого дельфіна.

Зараз я називатиму об’єкт зображення, а ви через декілька секунд нам його відтворите в пантомімі. Зрозуміло?

Тоді почали! (Після конкурсу).

Ведуча: – Ви просто молодці! Ви чудово справилися із завданням. Зараз ми побачимо, які бали вам виставлять члени журі. Журі! Будь ласка, вам слово.

Ведуча: – Четвертий конкурс – конкурс „Ораторів”. Запрошую на сцену по одному учаснику від кожної команди. Напевно всі ви в дитинстві в дитячому садку розповідали вірш „Наша Таня гірко плаче”? Ну тоді ви зараз повинні розповісти цей вірш. Наприклад, вірш потрібно розповісти, якщо Ви не вимовляєте букву „Р”. Зрозуміло? Тоді почали!: ви – японець; ви – образились; ви – дуже щасливі; Ви неуважні; ви – підлабузник: ви – старий дідусь; ви – маленький хлопчик, який тільки – що почав говорити; ви – хуліган; ви – грузин; ви – дуже несміливий; ви – дуже крутий.

У вас чудово виходить. Ви – справжні майстри ораторського мистецтва. Вам, мабуть, позаздрив би сам Цицерон!

А зараз найвирішальніший конкурс – конкурс капітанів! Запрошую капітанів команд на сцену!

Для вас, шановні капітани, ми підготували найважчий іспит, який називається „Питання на засипку”. Відповідати потрібно зразу, без обдумування і підказок. Тиша в залі допоможе капітану зосередитись на питанні. Кожен капітан повинен відповісти на 10 запитань. На скільки питань він дасть відповідь – стільки балів принесе своїй команді. Все зрозуміло?

Ведуча: – Ви – справжні лідери, і ви чудово справилися із завданням. Слово журі.

Отже, після проведення вечора творчих завдань респондентам запропонували написати самостійно відгук-рецензію на обраний ними твір мистецтва.

Наприкінці третього етапу роботи студентам експериментальної групи запропоновано підготувати та **видати вузівську газету й літературний альманах**. Формат газети й альманаху був вільним. Студенти дотримувалися вимог щодо оформлення газети. Майбутні педагоги дотримувалися традиційної структури газети враховуючи постійні елементи газети (назва газети, основні елементи заголовка, розмір і розміщення заголовка газети, розділові засоби, лінійки, кінцівки, фігурні елементи, службові деталі, колонтитул). Щодо літературного альманаху, він був присвячений естетичним ідеям творчості.

На основі набутого досвіду студенти успішно готували освітньоестетичні продукти (щоденники естетичних вражень, словники художньо-естетичних термінів та понять, рецензії, мультимедійні маршрути-екскурсії, виконували художньо-естетичні проекти, колажі, портфоліо тощо).

Таким чином, результати, які було отримано на кожному з етапів формувального експерименту, засвідчують зростаючу тенденцію стосовно більш високого рівня естетичної вихованості студентів педагогічних університетів. Основою підготовки студентів був спецкурс „Естетичний розвиток особистості студента”, але й не менш важливого значення набули інші форми роботи, цикли бесід, майстер-класи, зустрічі з видатними діячами культури, кінолекторії про сучасну художню культуру, відвідування музеїв, круглих столів, оформлення газет, організації свят. У процесі виховання естетичного смаку у студентів, підвищується не тільки інтерес до творів мистецтва і грамотність їх сприйняття але, перш за все, творча активність, що виявляється в різних сферах. Виховання естетичного смаку можливе лише на основі таких компонентів естетичної свідомості, як емоції, почуття, судження, інтереси, потреби, ідеали, ціннісні орієнтації. Розроблена технологія виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів дала змогу реалізувати на практиці всі етапи формувального експерименту, апробувати форми роботи, визначені педагогічні умови та виявити ефективність запропонованої технології.

2.4. Аналіз результатів і підтвердження ефективності педагогічних умов і технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності

Для визначення рівня вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у процесі експерименту проведено три діагностувальні контрольні зрізи: початковий – результати якого визначили стан сформованості естетичних смаків студентів педагогічних університетів, проміжний – у ході формувального експерименту виявляли динаміку рівня вихованості естетичних смаків у студентів, і контрольний – для визначення підсумкового рівня вихованості означеної якості.

Ефективність розробленої технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності підтверджена позитивною динамікою сформованості естетичної свідомості; вміння здійснювати власну естетичну оцінку, здатністю оцінювати естетичне в навколишньому житті, вмінням емоційно відгукуватися під час сприйняття оточуючих предметів, явищ дійсності, творів мистецтва та вмінням проявляти естетичний інтерес до навколишнього. Важливим підтвердженням результативності означеної технології є динаміка розвитку здібностей рефлексії у студентів педагогічного університету.

На контрольному етапі дослідження студентам пропонували виконати завдання, аналогічні констатувальному обстеженню (див. табл. 2.12).

Зокрема, перевіряючи художньо-аксіологічний критерій, використовували акторську методику П. Іванова, Е. Колобової („Визначення життєвих цінностей особистості”), емоційно-естетичний критерій – складання твору-роздуму (вір-роздум на тему: „Прекрасне навколо нас”), художньо-експресивний тест; анкетування (анкета „Чи подобається Вам?”); мистецтвознавчий критерій перевірявся за допомогою опитування (опитувальник „Мистецтво й Ви”) й тестування; оцінювально-рефлексивний критерій перевірявся за допомогою анкетування (анкета „Мистецтво думки”), методика „Недописана теза”.

Завдання діагностики рівня сформованості естетичних смаків студентів педагогічних університетів

Критерії	Діагностичний інструментарій	
Художньо-аксіологічний	а	методика: „Визначення життєвих цінностей особистості”
	б	анкета „Чи подобається Вам?”
Емоційно-естетичний	а	твір-роздум на тему: „Прекрасне навколо нас”
	б	художньо-експресивний тест
Мистецтвознавчий	а	опитувальник „Мистецтво і Ви”
	б	тестування
Оцінювально-рефлексивний	а	анкета „Мистецтво думки”
	б	методика „Недописана теза”

Аналіз результатів художньо-аксіологічного критерію засвідчив, що естетичний інтерес респондентів до навколишнього помітно збільшився (див. табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Результати рівня вихованості естетичних смаків студентів педагогічних університетів за художньо-аксіологічним критерієм на етапі контрольного експерименту

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	студентів	%	Студентів	%
Високий	36	15,95	82	36,45
Достатній	49	21,35	93	41,3
Середній	83	36,45	41	18,45
Початковий	60	26,25	8	3,8
Разом	228	100	224	100

Отже, у межах художньо-аксіологічного критерію високий рівень вихованості естетичних смаків виявлено у 82 (36,45 %) респондентів експериментальної та 36 (15,95 %) студентів педагогічних університетів контрольної груп; достатній – у 93

(41,3 %) студентів експериментальної та 49 (21,35 %) респондентів контрольної груп; середній – у 41 (18,45 %) студента експериментальної та 83 (36,45 %) респондентів контрольної груп; початковий – у 8 (3,8 %) студентів експериментальної та 60 (26,25 %) респондентів контрольної груп.

Проаналізуємо якісні результати виконання низки завдань у межах художньо-аксіологічного критерію. Виконуючи завдання відповідно до методики „Визначення життєвих цінностей особистості”, студенти продовжували запропоновані речення. Майже не викликали жодних труднощів такі твердження, як: „Безпека і захищеність”, „Влада і вплив”, „Популярність”, „Автономність”, „Матеріальний успіх”, „Багатство духовної культури”, „Особистісне зростання”, „Здоров’я”, „Привабливість”, „Прихильність і любов”, „Почуття задоволення”, „Міжособистісні стосунки та спілкування”. Досить складно було студентам продовжити висловлювання за темами: „Свобода, відкритість і демократія в суспільстві”, „Служіння людям”, „Багате духовно-релігійне життя”. Все це переконливо свідчить про сформованість життєвих цінностей, здатність до виявлення власного відношення до навколишнього світу, але водночас і про домінування в молоді особистісних мотивів над суспільно значущими.

Зі студентами також проводили анкетування з метою виявлення їхнього відношення до навколишнього світу. Студенти давали відповіді „Так”, „Ні”. „Не впевнений” на вісім запитань анкети „Чи подобається Вам?”. Майже всі студенти дали позитивну відповідь на запитання „Коли лягаєте спати, чи згадуєте місця, які Вам сподобались?”, що свідчить про здатність до аналізу подій дня, власної діяльності впродовж дня, подій та власних емоційних переживань, власних емоцій і відчуттів. Переважна більшість студентів на запитання „Чи подобається Вам вигадувати неіснуючих героїв і розповіді про них?” дали відповідь „Не впевнений”, що є свідченням досить низького рівня розвитку творчої уяви сучасних студентів, їхньою нездатністю та небажанням мріяти, фантазувати, уявляти щось. Позитивними були відповіді переважної більшості опитаних на третє, четверте, шосте запитання, тобто більшості зі студентів подобається прислуховуватись до звуків природи: співу пташок, шуму листя та розглядати картину, зелений листок;

ходити в ліс, в гори, що переконливо свідчить про любов до природи, спостережливість, схильність до активного відпочинку на лоні природи. Значна кількість респондентів (понад 60%) ділиться своїми враженнями з друзями. Значна кількість опитаних відчували комфортне враження від власного чистого одягу. На останнє запитання „Чи буваєте грубими, різкими під час спілкування з одногрупниками?” відповідь переважної більшості респондентів була негативною.

У межах емоційно-естетичного критерію на контрольному етапі студентам педагогічних університетів запропоновано скласти твір-роздум і пройти тестування. Для перевірки сформованості вмінь, проявляти естетичний інтерес до навколишнього, респондентам запропоновано скласти твір „Прекрасне навколо нас”. Порівняно з констатувальним етапом можна відзначити, що у складених студентами творах-роздумах чітко простежувалась їхня власна позиція, відношення до навколишнього світу, до прекрасного. Їхні твори-роздуми відрізнялися змістовністю, чуттєвістю, позитивністю, естетичним співпереживанням краси природи й мистецтва.

Проілюструємо сказане фрагментами зі студентських творів-роздумів.

Наталя Л.: – „Краса! Без цього людині було б тяжко жити. „А з чого саме складається краса?” – запитуєте ви себе. Природа, яка навколо нас, яка допомагає відчувати себе наодинці, є красою. Відчувати смак живої природи. Випити з річки живлючої води. Покуштувати розмаїття ягід, яке дарує нам природа. Мені подобається доглядати за квітами. Догляд за ними поліпшує мені настрій”.

Неля П.: – „Красою є також музика, яка може когось заспокоїти, когось збентежити. Коли чуєш яку-небудь музику, завжди з'являється якийсь образ, пов'язаний із цією мелодією. Людей багато, і тому у всіх різні вподобання в музиці. Нашим бабусям і дідусям подобається ніжна, повільна, м'яка музика, бо вона нагадує їм молодість. Під музику, яка нагадує війну, вони плачуть. Коли ми гуляємо в лісі, ми можемо насолоджуватись мелодійним співом птахів”.

Ольга М.: – „Красою ми називаємо також живопис. Якщо ми потрапляємо до художнього музею, особливо до картинної галереї, то можемо побачити, як

чітко художник передає настрій і внутрішній світ людини. Не кожна людина має такий талант”.

Марійка А.: – „Всю цю красу нашого життя я все ж таки ставлю на друге місце, тому що на першому місці для мене завжди буде духовна краса людини. Така краса притаманна моїй родині і близьким мені людям”.

Олена А.: – „Весь цей казковий неповторний світ відображає в художніх образах мистецтво, даючи нам можливість захоплено слухати чарівну музику, споглядати шедеври живопису, сміятися і плакати над долею улюблених героїв, зачитуватися натхненними поетичними рядками”.

Запропонований студентам художньо-експресивний тест був спрямований на визначення рівня розвитку емпатії, емоційної виразності інтерпретацій художніх текстів і емоційності. Переважна більшість студентів (майже 70%) досить точно визначили настрій, переданий на картині, вільно і повно розповідали про характер дітей, зображених на картині, вигадували їхні подальші дії, висловлювали оригінальні думки про емоційний стан і почуття дітей. Мовлення студентів було естетично-образним, емоційно-забарвленим, вони досить часто використовували епітети, порівняння.

Аналіз результатів емоційно-естетичного критерію засвідчив, що естетичний інтерес респондентів до навколишнього помітно збільшився (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Результати рівня вихованості естетичних смаків студентів педагогічних університетів за емоційно-естетичним критерієм на етапі контрольного експерименту

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	студентів	%	Студентів	%
Високий	33	14,6	92	41,05
Достатній	48	20,95	79	35,2
Середній	85	37,15	47	20,9
Початковий	62	27,3	6	2,85
Разом	228	100	224	100

Отже, в межах емоційно-естетичного критерію високий рівень вихованості

естетичних смаків виявлено у 92 (41,05 %) респондентів експериментальної та 33 (14,6 %) студентів педагогічних університетів контрольної групи; достатній – у 79 (35,2 %) студентів експериментальної та 48 (20,95 %) респондентів контрольної груп; середній – у 47 (20,9 %) студентів експериментальної та 85 (37,15 %) респондентів контрольної груп; початковий – у 6 (2,85 %) студентів експериментальної та 62 (27,3%) респондентів контрольної групи.

Кількісні результати виконання першого, метою якого було визначити загальний рівень естетичної культури студентів й другого завдань (мета – виявити обізнаність студентів з різними видами мистецтва) мистецтвознавчого критерію представлено в табл. 2.15.

Таблиця 2.15

Рівень вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів за мистецтвознавчим критерієм на етапі контрольного експерименту

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	студентів	%	студентів	%
Високий	27	12	56	25,2
Достатній	26	11,3	83	36,85
Середній	92	40,4	67	29,9
Початковий	83	36,3	18	8,05
Разом	228	100	224	100

Як видно з таблиці, високий рівень вихованості естетичних смаків виявлено у 56 (25,2 %) студентів експериментальної та у 27 (12 %) респондентів контрольної груп. Достатній рівень зафіксовано у 83 (36,85 %) студентів педагогічних університетів експериментальної та 26 (11,3 %) респондентів контрольної груп. На середньому рівні перебувало 67 (29,9 %) респондентів експериментальної та 92 (40,4) % студенти контрольної груп. Початковий рівень виявлено у 18 (8,05 %) студентів експериментальної та у 83 (36,3 %) респондентів контрольної груп. Отже, кількісні дані свідчать про динаміку вихованості естетичного смаку у студентів експериментальної групи, в рамках означеного критерію, та початковий рівень сформованості мистецтвознавчих уявлень у студентів контрольної групи.

Аналізуючи результати виконання першого завдання в межах мистецтвознавчого критерію (опитувальник „Мистецтво і Ви”), спрямованого на виявлення рівня сформованості культурологічних уявлень в галузі художньої культури, відзначимо, що студенти чітко визначали й досить високо оцінювали роль мистецтва у власному житті. Позитивно вразило те, що переважна більшість респондентів (понад 75 %), зазначили, що протягом року відвідали від 1 до 5 музеїв. У значній кількості студентів виявлено й прагнення до колекціонування (журналів, дисків, фігурок). Значна кількість респондентів переконливо зазначили, що вивчення навчальних дисциплін гуманітарного циклу суттєво вплинуло на їхній загальнокультурний рівень, особливо під час віртуальних подорожей до музеїв, картинної галереї (дисципліни „Естетика”, „Культурологія”). Про важливість участі у творчих колективах говорили лише творчі особистості, які за власним бажанням відвідували різні творчі колективи. Нажаль, кількість таких студентів, була незначною (15 %). Виявлено, що такий самий відсоток респондентів слухає класичну музику. Суттєво зросла кількість респондентів, які за власним бажанням спілкуються на тему мистецтва і культури, вони також зазначили, що акцентували власну увагу на загальнокультурних проблемах.

Результати тестування, що проводилося з метою виявлення рівня обізнаності студентів із різними видами мистецтва, дозволили констатувати суттєве покращення якісних результатів, про що переконливо свідчила наявність у студентської молоді чітких уявлень про естетику, її предмет, функції в суспільстві, естетичні категорії. Позитивним був той факт, що переважна більшість студентів безпомилково називали авторів картин та самі картини, музичні твори та їх авторів, чітко визначали періоди творчості того чи іншого діяча мистецтва.

Результати рівня вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів за оцінювально-рефлексивним критерієм на етапі контрольного експерименту відображені у таблиці 2.16.

Таким чином, аналізуючи результати вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у межах оцінювально-рефлексивного критерію, відзначимо, що на високому рівні виявилися 35 (15,7 %) студентів

експериментальної групи, 20 (8,75 %) респондентів контрольної групи; на достатньому – 66 (29,45 %) респондентів ЕГ, 31 (13,5 %) студент педагогічних університетів КГ; на середньому рівні – 103 (45,95 %) респонденти ЕГ, 104 (45,8 %) студенти КГ і значно знизилася показники початкового рівня вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів – 20 (8,9 %) респондентів експериментальної групи, але майже не змінилися результати студентів контрольної групи – 73 (31,95 %). Зауважимо, що в контрольній групі суттєвих позитивних змін не відбулося.

Таблиця 2.16

**Результати рівня вихованості естетичних смаків
у студентів педагогічних університетів за оцінювально-рефлексивним
критерієм на етапі контрольного експерименту**

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	студентів	%	Студентів	%
Високий	20	8,75	35	15,7
Достатній	31	13,5	66	29,45
Середній	104	45,8	103	45,95
Початковий	73	31,95	20	8,9
Разом	228	100	224	100

Проаналізуємо якісні результати виконання завдань за оцінювально-рефлексивним критерієм. Студентам пропонували відповісти на запитання анкети „Мистецтво думки” з метою виявлення рівня розвитку естетичної свідомості. Головне призначення сучасного мистецтва переважна більшість студентів (понад 60 %) вбачають в естетичному вихованні, у створенні емоційної насолоди від спілкування з творами мистецтва, у підвищенні загальнокультурного рівня населення. Студенти впевнено називали своїх улюблених художників (І. Айвазовський, В. Верещагін, І. Левітан, І. Рєпін, В. Суріков, І. Шишкін), письменників (Габріель Гарсія Маркес, О. Дюма, Т. Моррісон, О. Солженіцин), композиторів (І. Бах, Л. Бетховен, І. Крутой, В. Моцарт, Р. Паулс, П. Чайковський), були добре обізнані не тільки з вітчизняними, а й зі світовими знаменитостями. Могли пояснити, чому саме їм подобається творчість того чи іншого митця.

Переважна більшість студентів зазначили, що найбільше в художніх творах їх приваблює емоційна насиченість, яскравість фарб і образів, піднесеність, „святковість”, реалістичність. Відповідаючи на запитання: „Якщо б Вам запропонували у вільний час подивитися цікаву виставу, переглянути фільм, телепередачу, почитати цікаву книгу, відвідати філармонію, художню виставку, чому б саме Ви віддали перевагу?”, більшість студентів надали перевагу виставам, фільмам і виставкам. Більшість респондентів упевнено відповіли, що вони змогли б узяти участь у студентському конкурсі з будь-якого виду художньої творчості. Характеризуючи естетично виховану людину, студенти підкреслювали такі її якості: здатність реалізувати свій творчий потенціал через художню діяльність; естетична освіченість, вишуканий смак.

Під час перевірки рівня сформованості другого показника оцінювально-рефлексивного критерію студентам пропонували методичку „Недописана теза”, за допомогою якої виявляли вміння давати естетичну оцінку дійсності. Респондентам пропонували закінчити тези-речення. Визначаючи, що ж таке „хороше життя” – більшість студентів зазначили, „...це життя в мирі”, „...це життя, коли всі щасливі”. Найкраще студенти почувалися в колі сім’ї, в лісі, на морі. Респонденти зазначали, що їм добре, коли навколо світить сонце, багато квітів, друзі, родина, море. Їм подобалося дивитися на море, захід сонця, гори. Вони відзначили, що люблять полюбляють люблять ходити в кіно, в театр, в кафе. Більшості з них на творчих заняттях подобається малювати, використовувати різні техніки, щось творити власними руками. Студентам подобається, коли їх роботи подобаються друзям, викладачам, батькам. Вони помічають прекрасне в природі.

Загальний аналіз результатів рівнів вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів на етапі контрольного експерименту подано в таблиці 2.17.

Як засвідчує порівняльний аналіз результатів дослідження, в експериментальній групі відбулись значні позитивні зміни щодо перерозподілу рівнів вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів. Так,

кількість студентів із високим рівнем зросла із 17 (7,97 %) під час констатувального обстеження до 56 (25,1 %) – під час контрольного експерименту.

Таблиця 2.17

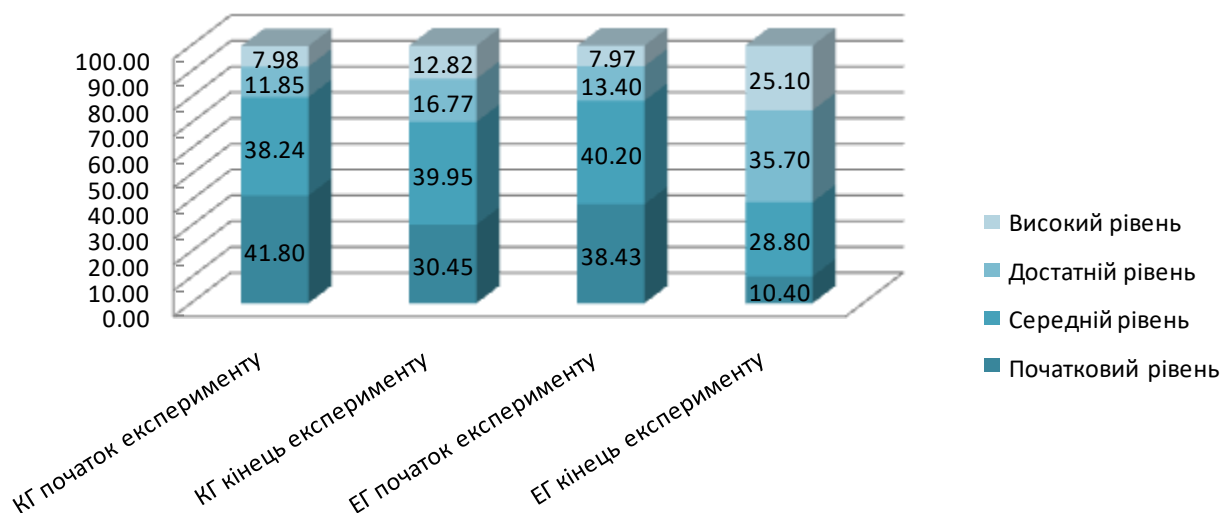
Порівняльна таблиця стану вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів

Рівень	Контрольна група				Експериментальна група			
	Початок експерименту		Завершення експерименту		Початок експерименту		Завершення експерименту	
	студентів	%	студентів	%	студентів	%	студентів	%
Високий	18	7,98	30	12,82	17	7,97	56	25,1
Достатній	27	11,85	38	16,77	30	13,4	80	35,7
Середній	87	38,24	91	39,95	90	40,2	64	28,8
Початковий	95	41,8	69	30,45	87	38,43	24	10,4
Разом	228	100	228	100	224	100	224	100

Суттєво збільшилася кількість студентів, у яких виявлено достатній рівень вихованості з 35 (13,4 %) при констатації до 80 (35,7 %) при контрольному обстеженні. Зменшилась кількість респондентів, які перебували на середньому рівні: з 90 (40,2 %) до початку експерименту до 64 (28,8 %) після його завершення. Кількість респондентів із початковим рівнем вихованості естетичних смаків значно зменшилася: з 87 (38,43 %) при констатувальному обстеженні до 24 (10,4 %) на контрольному зрізі.

У контрольній групі також відбулися позитивні зміни, хоча й менш суттєві. Зросла кількість студентів із високим з 18 (7,98 %) при констатації до 30 (12,82 %) під час контрольного обстеження, достатнім із 27 (11,85 %) до 38 (16,77 %) і середнім рівнем вихованості з 87 (38,24 %) до 91 (39,95 %). Деяко зменшилась кількість респондентів, у яких виявлено початковий рівень вихованості естетичних смаків: із 95 (41,8 %) при констатації до 69 (30,45 %) під час контрольного обстеження.

Динаміку вихованості естетичних смаків студентської молоді на контрольному етапі експерименту продемонстровано на рисунку 3.1.

Рисунок 3.1. Динаміка рівнів вихованості естетичних смаків студентів педагогічних університетів на контрольному етапі

Ефективність розробленої та впровадженої технології підтверджено методами математичної статистики (критерій незалежності χ^2 Пірсона).

Було виконано:

- 1) розрахунок теоретичної частоти (fT);
- 2) підраховано різницю між емпіричною та теоретичною частотою за кожним розрядом;
- 3) визначено число ступенів свободи; внесено поправку на „безперервність” (якщо $v = 1$);
- 4) отримані різниці зведені в квадрат;
- 5) отримані квадрати різниць розділені на теоретичну частоту (остання колонка);
- 6) отримана сума є $\chi^2_{\text{Емп}}$.

Відмінності між двома розподілами можуть вважатися достовірними, якщо $\chi^2_{\text{Емп}}$ досягає або перевищує $\chi^2_{0.05}$, і тим більш достовірним, якщо $\chi^2_{\text{Емп}}$ досягає або перевищує $\chi^2_{0.01}$.

Відповідь: $\chi^2_{\text{Емп}}$ однокритичного значення або перевищує його, розбіжності між розподілами статистично достовірні (гіпотеза H_1).

№	Емпірична частота	Теоретична частота	$(f_{\text{э}} - f_{\text{т}})$	$(f_{\text{э}} - f_{\text{т}})^2$	$(f_{\text{э}} - f_{\text{т}})^2/f_{\text{т}}$
1	7.2	14.2	-7	49	3.451
2	21.2	14.2	7	49	3.451
3	10.9	21.75	-10.85	117.72	5.412
4	32.6	21.75	10.85	117.72	5.412
5	40.0	40.4	-0.4	0.16	0.004
6	40.8	40.4	0.4	0.16	0.004
7	41.9	23.65	18.25	333.06	14.083
8	5.4	23.65	-18.25	333.06	14.083
Суми	200	200	-	-	45.9

Результат: $\chi^2_{\text{эмп}} = 45.9$

Критичні значення χ^2 при $v = 3$

v	p	
	0.05	0.01
3	7.815	11.345

Отже, порівняльні результати дослідно-експериментальної роботи свідчать про ефективність розробленої технології виховання естетичних смаків студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності та створених педагогічних умов. Кількісний та якісний аналіз результатів дозволяє стверджувати, що в переважній більшості студентів (понад 66%) сформовано високий (25,1%) і достатній (35,7%) рівні естетичних смаків. Так більшість студентів були обізнаними із законами мистецтва та художньої творчості, творчістю видатних діячів мистецтва; стильовим і жанровим розмаїттям творів мистецтва. У них були сформовані культурологічні уявлення, вони чітко усвідомлювали естетичні категорії; вміння проявляти естетичний інтерес до навколишнього; були здатні емоційно відгукуватися під час сприйняття оточуючих предметів, явищ дійсності, творів мистецтва; проявляти емоційну чуйність на твори мистецтва і давати естетичну

оцінку у формі розгорнутого оцінного судження, виходячи з власного естетичного досвіду.

Висновки до другого розділу

Виявлено критерії та показники вихованості рівнів естетичних смаків у студентської молоді: художньо-аксіологічний (сформованість ціннісних орієнтацій студентської молоді; здатність оцінювати естетичне в навколишньому житті); емоційно-естетичний (уміння виявляти естетичний інтерес до навколишнього; вміння емоційно відгукуватися під час сприймання оточуючих предметів, явищ дійсності, творів мистецтва); мистецтвознавчий (сформованість культурологічних уявлень в галузі художньої культури; чітке усвідомлення естетичних категорій); оцінювально-рефлексивний (сформованість естетичної свідомості; вміння здійснювати власну естетичну оцінку).

На базі виділених критеріїв і показників визначено та охарактеризовано рівні вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів: високий, достатній, середній і початковий.

Високий рівень вихованості естетичного смаку характеризується наявністю естетичних потреб, прагненням до прекрасного, здатністю до естетичних переживань у процесі сприйняття творів мистецтва, у повсякденній діяльності, умінням давати естетичну оцінку у формі розгорнутого оцінного судження, виходячи з власного естетичного досвіду. Цей рівень відображає обізнаність студентів з основними законами мистецтва, творчістю видатних діячів, стильовим і жанровим розмаїттям творів мистецтва.

Достатній рівень вихованості естетичних смаків відображає достатній обсяг естетичних уявлень, досить чітке усвідомлення естетичних категорій; характеризується обмеженістю естетичних потреб, умінням виражати естетичну оцінку виходячи з естетичного досвіду сформованого на основі високої культури.

Середній рівень відображає елементарні естетичні знання студентства, які не співвідносяться з досвідом естетичних переживань; характеризується повною

обмеженістю естетичних потреб молоді, неузгодженістю в розумінні критеріїв краси в мистецтві, естетичного переживання, пов'язаного зі сприйняттям прекрасного, труднощами у формуванні естетичної оцінки явищ дійсності і мистецтва. Під час визначення естетичних категорій студенти означеного рівня відчували суттєві труднощі.

Початковий рівень вихованості естетичного смаку характеризується мінімальними естетичними знаннями творів мистецтва, відомих діячів культури і мистецтва, байдужістю до світової та вітчизняної культури. Студенти не здатні висловлювати власні думки про отримані враження, давати об'єктивну оцінку творам мистецтва, емоційно не сприйнятливі; мають досить поверхові переживання. Ціннісні орієнтації студентської молоді та естетична свідомість сформовані на початковому рівні, естетичне сприймається з позиції „подобається” – „не подобається” і набуває ваги лише з позиції користі і задоволення потреб.

У ході дослідження виявлено особливості виховання естетичних смаків у студентів: прояв естетичних інтересів як вираження рівня розвиненості своїх домагань до навколишнього; поява усвідомленої потреби в надбанні знань естетичного характеру; формування готовності до самовираження й самоствердження в різних видах естетичної діяльності.

Ефективність виховання естетичного смаку у студентської молоді забезпечується низкою педагогічних умов: формування мотиваційної потреби особистості студента в естетичному вихованні; включення в навчально-виховний процес системи творчих завдань, що організують естетичну діяльність студентів із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей; інтеграція аудиторної та позааудиторної діяльності з естетичного виховання студентів; формування єдиної системи форм, активних методів, засобів естетичного виховання, що сприяють набуттю естетичного досвіду, формуванню естетичного ідеалу, вихованню естетичних смаків; художньо-естетичне занурення студентської молоді в „культурне” середовище з метою залучення до мистецтва.

Розроблено й науково обґрунтовано технологію виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів. Метою розробленої технології було

підвищення рівня вихованості естетичних смаків у студентів ВНЗ. Звідси зміст формувального експерименту полягав у тому, щоб передати студентам необхідний мінімум знань у галузі естетичного виховання, які б дозволили нам активізувати творчі здібності студентів, ефективно формувати їхній естетичний смак, допомогли опанувати соціальні й естетичні цінності, закладені в здобутках мистецтв, а також підготувати молодь до виконання творчої, суспільно корисної діяльності.

Поставлена мета конкретизувалась у таких завданнях: розширити коло знань студентів про мистецтво, сформувані цілісне уявлення про естетичну культуру; розвинути емоційно-почуттєву сферу студентів, їх естетичне відношення до світу, інших людей, самого себе; творча реалізація образного мислення, естетичного судження й смаку на практиці.

Методологічними орієнтирами розробленої технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів були ключові наукові підходи та принципи. Виходячи з цього, технологія виховання естетичних смаків студентів педагогічних університетів базувалась на таких підходах: спілкування з живим мистецтвом; пробудження, підтримка і розвиток у студентської молоді ціннісного відношення до мистецтва; формування інтересу до високохудожніх творів.

Сконструйована нами експериментальна технологія отримала впровадження під час формувального етапу дослідження. Мета даного етапу експериментальної роботи полягала у реалізації та перевірці ефективності педагогічних умов і технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності. Як засвідчив порівняльний аналіз результатів дослідження, в експериментальній групі відбулися значні позитивні зміни щодо перерозподілу рівнів вихованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів. В експериментальних групах зросла кількість студентів із високим (з 17 до 56) і достатнім (з 30 до 80) рівнями вихованості естетичних смаків і знизилася кількість студентів із середнім (з 90 до 64) і початковим (з 87 до 24) рівнями.

Отже, порівняльні результати дослідно-експериментальної роботи свідчать про ефективність впровадження визначених педагогічних умов та розробленої технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у

позанавчальній діяльності. Так, у більшості студентів посилювалося емоційне реагування на твори мистецтва, поглибилися естетичні переживання та судження, розвинулася здатність їх проаналізувати й описати. У творах-роздумах на тему: „Прекрасне навколо нас” вони писали: „Прекрасне людина відчуває душею, воно рівноцінне для генія і злодія”, „Прекрасне – це недосяжна досконалість і, водночас, досить прості речі, що нас оточують: роса на квітці, дитяча посмішка...”. Також, в процесі формувального експерименту у студентства активізувалося прагнення спілкуватися зі світом мистецтва (відвідувати музеї, філармонію, театр тощо), зросла увага до красивого й потворного в житті, природі й суспільстві, активізувалося бажання займатися художньо-естетичною діяльністю, розвивати власні творчі здібності, поповнювати естетичні знання інформацією з різних галузей мистецтва.

Ефективність розробленої та впровадженої технології підтверджено методами математичної статистики (критерій незалежності χ^2 Пірсона).

Результати третього розділу знайшли відображення в таких публікаціях автора: [264]; [265]; [266]; [269]; [273]; [275]; [276]; [277].

ВИСНОВКИ

Науковий аналіз досліджуваної проблеми та результатів проведеної експериментальної роботи дає підстави зробити такі **висновки**:

1. У процесі вивчення стану розробленості проблеми встановлено, що проблема виховання естетичних смаків у студентської молоді складалася і розвивалася відповідно до особливостей розвитку суспільства, і розглядалася в контексті історичного минулого. Аналіз сучасної естетичної, педагогічної, психологічної літератури підвів до думки про всебічне висвітлення наукових аспектів виховання естетичних смаків особистості. Однак, ґрунтовного дослідження потребувала проблема виховання естетичних смаків майбутніх фахівців педагогічної галузі у позанавчальній діяльності в умовах вищої школи.

Естетичний смак – це ціннісна естетична категорія, яка характеризується здатністю людини до емоційної оцінки різних естетичних властивостей. Будучи важливим компонентом естетичного виховання, органічно поєднується із загальним процесом формування гармонійно розвиненого, творчо потенційного підростаючого покоління. Характеризується здатністю особистості до оцінювання переваг (або недоліків) естетично значущих явищ на основі її уявлень про прекрасне, піднесене, до об'єктивізації цих уявлень в конкретній діяльності, організації предметно-просторового середовища, у процесі дозвілля, спілкування, в естетичній виразності зовнішнього вигляду. Особливість естетичного смаку в тому, що він проявляється безпосередньо, як емоційна реакція людини на те, з чим вона взаємодіє. Будучи формою естетичної свідомості, естетичний смак органічно поєднує в собі всі її компоненти: емоційний відгук, естетичні почуття, естетичне сприйняття, естетичну оцінку, естетичний ідеал. У ньому знаходиться відображення зв'язок людини з природою і соціальним світом. З одного боку, естетичний смак полягає в здатності висловлювати судження про естетичні переваги предметів і явищ природи та суспільства, з іншого – у вираженні естетичного переживання, завдяки чому реалізується індивідуальна неповторність особистості.

2. На основі аналізу й узагальнення наукових досліджень виявлено особливості виховання естетичного смаку у студентів: прояв естетичних інтересів як вираження рівня розвитку власного сприйняття навколишнього; поява усвідомленої потреби в отриманні знань естетичного характеру; у виробленні власних поглядів і переконань, способів їх реалізації; формування готовності до самовираження й самоствердження в різних видах естетичної діяльності; потреба у розвитку емоційної сфери; поява усвідомленої потреби в індивідуальному відборі естетичних цінностей, а тим самим і в саморозвитку і самовдосконаленні, потреба реалізовувати творчі можливості в особистих видах естетичної діяльності.

3. У ході експериментальної роботи шляхом застосування емпіричних методів дослідження виявлено критерії, показники та рівні вихованості естетичних смаків у студентів, зокрема художньо-аксіологічний критерій із показниками: сформованість ціннісних орієнтацій студентської молоді, здатність оцінювати естетичне в навколишньому житті; емоційно-естетичний критерій з показниками: вміння проявляти естетичний інтерес до навколишнього, вміння емоційно відгукуватися під час сприймання оточуючих предметів, явищ дійсності, творів мистецтва; мистецтвознавчий, з показниками: сформованість культурологічних уявлень в галузі художньої культури, чітке усвідомлення естетичних категорій; та оцінювально-рефлексивний критерій з показниками: сформованість естетичної свідомості; вміння здійснювати власну естетичну оцінку.

4. Систематизація й узагальнення наукових даних дали підстави визначити та науково обґрунтувати педагогічні умови, що забезпечують ефективність виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів: формування мотиваційної потреби особистості студента в естетичному вихованні; включення в навчально-виховний процес системи творчих завдань, що організують естетичну діяльність студентів із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей; інтеграція аудиторної та позааудиторної діяльності з естетичного виховання студентів; формування єдиної системи форм, активних методів, засобів естетичного виховання, що сприяють набуттю естетичного досвіду, формуванню естетичного ідеалу, вихованню естетичних смаків; формування естетичних смаків студентської молоді засобами

масової інформації; художньо-естетичне занурення студентської молоді в культурне середовище з метою залучення до мистецтва.

5. Розроблено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено технологію виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності. Методологічними орієнтирами розробленої технології виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів були ключові наукові підходи (спілкування з живим мистецтвом, пробудження, підтримка і розвиток у студентської молоді ціннісного відношення до мистецтва, формування інтересу до високохудожніх творів) і принципи (естетизації навчального процесу; особистої значущості кожної зустрічі з мистецтвом, максимальної реалізації творчих здібностей студентів педагогічних університетів у естетичному сприйнятті, естетичному відчутті твору мистецтва; прагнення до краси, самореалізації в творчості). Метою розробленої технології було підвищення рівня сформованості естетичних смаків у студентів педагогічних університетів. Завдання технології полягали у підвищенні рівня знань студентів про мистецтво, формуванні в них цілісне уявлення про естетичну культуру; розвитку емоційно-почуттєвої сфери студентів педагогічних університетів, їх естетичного відношення до навколишнього, інших людей, самого себе; сприянні творчій реалізації образного мислення, естетичного судження й смаку на практиці.

6. У процесі дослідження науково обґрунтована і експериментально перевірена організаційно-методична система виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності. Застосовані технології дають змогу експериментально перевірити ефективність естетизації позанавчальної діяльності вищої школи з метою виховання естетичних смаків у студентської молоді. Порівняльний аналіз результатів контрольного етапу дослідження з результатами констатувального етапу засвідчив позитивну динаміку вихованості естетичних смаків у студентів експериментальних груп. Відчутні досягнення експериментальних груп доводять ефективність розробленої організаційно-методичної системи та виправдовують її впровадження у позанавчальну діяльність педагогічного університету.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробленні комплексної педагогічної системи виховання естетичних смаків на усіх рівнях освітньої інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про вищу освіту» № 2984 ІІІ від 17.01.2002 р.) // Законодавчі акти України з питань освіти. – К. : Парламентське видавництво, 2004. – С. 168 –221.
2. Алексеев В. Г. Гербарт, Штрюмпель и их педагогические системы / В. Г. Алексеев. – Юрьев : тип. К. Маттисена, 1907. – 112 с. : [Электронный документ]. Источник доступа: http://elib.gnpbu.ru/textpage/download/html/?bookhl=&book=alekseev_gerbart-shtryumpel-i-ih-ped-systemy_1907
3. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогического сотрудничества : кн. для учителя / Ш. А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 111 с.
4. Ананьев Б. Г. Некоторые проблемы психологии взрослых / Б. Г. Ананьев. – М. : Знание, 1972. – 32 с. – (В помощь лектору. Б-чка «Актуальные проблемы педагогики и психологии». Вып. 6)
5. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 236 с.
6. Андрущенко В. П. Гуманізм і гуманітаризм : спільне і специфічне / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 5 – 12.
7. Андрущенко В. Роздуми про освіту : Статті. Нариси. Інтерв'ю / В. Андрущенко. – К. : Знання України, 2004. – 738 с.
8. Антология педагогической мысли христианского средневековья : пособие для учащ. пед. колледжей и студ. вузов : В 2-х т. Т. 1 : В Христе сокрыты все сокровища премудрости : Путь христиан, образования в трудах Отцов Церкви и мыслителей раннего средневековья / сост., вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Безрогова, О. И. Варьяш. – М. : АО «Аспект-пресс», 1994. – 399 с.
9. Апресян Г. З. Ораторское искусство / Г. З. Апресян. – М. : Изд-во МГУ, 1969. – 160 с.
10. Аристотель. Сочинения : В 4-х т. Т.4 / Аристотель; АН СССР, Ин-т философии; [ред., авт. вступ. ст. А. И. Доватура, Ф. Х. Кессиди; примеч. В. В. Бибихина]. – М. : Мысль, 1983. – 830 с. – (Философское наследие).

11. Асмолов А. Г. Деятельность и установка / А. Г. Асмолов. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – 151 с.
12. Ахмедова А. М. Педагогические условия профессионального саморазвития личности будущего учителя: дис. на соиск. уч. степени к. пед. наук. – Спец. : 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / А. М. Ахмедова; Дагестанский гос. пед. ун-т. – Махачкала, 2007. – 169 с.
13. Ашурбекова М. Г. Эстетическое воспитание старшеклассников на художественном потенциале дагестанской народной песни : диссертация на соиск. учен. степени к. п. н. – Спец. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / М. Г. Ашурбекова; Дагестанский гос. пед. ун-т. – Махачкала, 2009. – 175 с.
14. Баевский В. С. Вопросы методики воспитания литературного вкуса на уроках литературы в старших классах : автореф. дис. на соиск. уч. ст. к. пед. наук / В. С. Баевский; АПН РСФСР, Науч.-исслед. ин-т общего и политехн. образования. – М. , 1985. – 20 с.
15. Бакушинский А. В. Художественное творчество и воспитание. Опыт исследования на материале пространственных искусств / А. В. Бакушинский. – М. : Новая Москва, 1925. – 240 с. – (Б-ка «Вестника просвещения»).
16. Балл Г. А. Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии / Г. А. Балл. – К. ; Донецк : Ровесник, 1993. - 32 с.
17. Барило С. Б. Воспитание художественного вкуса старшеклассников в процессе внеурочных занятий по искусству : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук. – Спец. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / С. Б. Барило; АПН СССР. НИИ худ. воспитания. – М. , 1987. – 18 с.
18. Баркова Е. В. Динамика эстетического вкуса в культуре повседневности XX века : диссертация на соиск. учен. степени к. ф. н. – Спец. : 09.00.04 – эстетика / Е. В. Баркова; С. Пб. гос. ун-т. – С. Пб. , 2014. – 199 с.
19. Баталіна Г. Я. Система естетичного виховання старшокласників у загальноосвітній школі : дис. на здобуття наук. ступеня к. пед. наук. – Спец. :

13.00.07 – теорія та методика виховання / Г. Я. Баталіна; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля / Г. Я. Баталіна. – Луганськ, 2005. – 227 с.

20. Батте Ш. Изящные искусства, сведенные к единому принципу / Ш. Батте // История эстетики : В 5-ти т. Т. II : Эстетические учения XVII – XVIII веков / ред.-сост. В. П. Шестаков; введ. М. Ф. Овсянникова; Академия художеств СССР. НИИ теории и истории изобразит. искусств. Памятники мировой эстетической мысли. – М. : Искусство, 1964. – С. 378 – 390.

21. Баумгартен А. Философские размышления / А. Баумгартен // История эстетики : В 5-ти т. Т. II : Эстетические учения XVII – XVIII веков / ред.-сост. В. П. Шестаков; введ. М. Ф. Овсянникова; Академия художеств СССР. НИИ теории и истории изобразит. искусств. Памятники мировой эстетической мысли. – М. : Искусство, 1964. – С. 451– 452.

22. Бахтин М. М. Человек в мире слова / М. М. Бахтин; сост., авт. предисл. О. Е. Осовский; Рос. открытый ун-т. – М. , 1995. – 139 с.

23. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин; примеч. С. С. Аверинцева, С. Г. Бочарова. – 2-е изд. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.

24. Безлюдна Н. В. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського : дисертація на здобуття наук.ступеня к. пед. наук. – Спец. : 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования / Н. В. Безлюдна; АПН України. Ін-т педагогіки педагогіки АПН України. – К., 1998. – 210 с.

25. Бертуланфи Л. Общая теория систем – обзор проблем и результатов / Л. Бертуланфи // Системные исследования : Ежегодник / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники. – М. : Наука, 1969.– 203 с.

26. Бёрк Э. Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного / Э. Бёрк; пер. с англ.; общ. ред., вступ. ст. Б. В. Меровского. – М. : Искусство, 1979. – 237 с. – (История эстетики в памятниках и документах).

27. Берестенко О. Г. Формування музично-естетичних смаків студентів педагогічних університетів у процесі художньо-творчої діяльності : автореф. дис. на

здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.04– теорія і методика професійної освіти / О. Г. Берестенко; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2008 . – 23 с.

28. Бескова И. А. Феномен сознания / И. А. Бескова, И. А. Герасимова, И. П. Меркулов. – М. : Прогрес-Традиция, 2010. – 367 с.

29. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник для студ. вищ. навч. закладів / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 840 с.

30. Библер В. С. На гранях логики культуры: Книга избранных очерков / В. С. Библер. – М. : Рус. феноменолог. о-во, 1997. – 342 с.

31. Бітаєв В. А. Естетичне виховання і гуманізація особистості: автореферат дис. на здобуття наук. ст. д. ф. н. – Спеціальність : 09.00.08 – естетика / В. А. Бітаєв; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2004. – 20 с.

32. Блонский П. П. Избранные педагогические произведения / П. П. Блонский; АПН РСФСР. Ин-т теории и истории педагогики; вступ. ст. Ф. Королева. – М., 1961. – 695 с.

33. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды / Л. И. Божович; Рос. академия образования. Моск. психолог.-соц. ин-т; под ред. и вступ. ст. Д. И. Фельдштейна. – 3-е изд. – М. : МПСИ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. – 2001. – 349 с. – (Психологи Отечества).

34. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования : монография / Е. В. Бондаревская ; Ростовский пед. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2000. – 352 с. (Педагогика нового времени).

35. Борев Ю. Б. Введение в эстетику / Ю. Б. Борев. – М. : Сов. художник, 1965. – 327 с.

36. Буало-Депрео Н. Поэтическое искусство / Н. Буало-Депрео; пер. Э. Л. Линецкой; коммент. Н. А. Сигал. – М. : Госполитиздат, 1957. – 231 с. – (Памятники мировой эстетической и критической мысли).

37. Буров А. И. Эстетика : проблемы и споры / А. И. Буров. – М. : Искусство, 1975. – 56 с.

38. Бурса П. П. Вопросы эстетического воспитания в школе / П. П. Бурса. – Хабаровск, 1959. – 30 с.
39. Бутенко В. Г. Эстетическое развитие личности / В. Г. Бутенко // Советская педагогика. – 1989. – № 11. – С. 151–152.
40. Веселовская М. В. Эстетическое воспитание в системе профессиональной подготовки студентов педагогических институтов: автореф. дис. на соиск. учен. степ. к. пед. наук / М. В. Веселовская; Московский гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина, Специализир. совет К. 113.08.05. – М., 1981. – 16 с.
41. Видгоф В. М. Целостность эстетического сознания как предмет философского исследования: автореф. дис. на соиск. уч. ст. д. ф.н. / В. М. Видгоф; Уральский гос. ун-т им. А. М. Горького. – Екатеринбург, 1993. – 52 с.
42. Витрувий М. П. Десять книг об архитектуре. Т. 1. / М. П. Витрувий; пер. Ф. А. Петровского; под общ. ред. А. Г. Габричевского. – М. : Изд-во Всесоюз. академии архитектуры, 1936. – 331 с. – (Классики теории архитектуры).
43. Виховання естетичної культури школярів : навч. посібник / І. А. Зязюн, Н. Є. Миропольська, Л. О. Хлебнікова та ін.; ІЗІМН. – К. , 1998. – 153 с.
44. Володина Е. С. Психолого-педагогические проблемы воспитания социальной активности студентов вузов / Е. С. Володина // Молодые исследователи – региона : материалы межрегиональной науч.- практ. конференции студентов и аспирантов, (Вологда, 23–24 апреля 2002 г.) / отв. ред. В. А. Шорин. – Вологда : ВоГТУ, 2002. – С. 123–125.
45. Вольтер Ф. М. Эстетика. Статьи. Письма / Ф. М. Вольтер; сост., вступ. ст. В. Я. Бахмутского. – М. : Искусство, 1974. – 331 с. – (История эстетики в памятниках и документах).
46. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский; сост. М. Г. Ярошевский. – М. : Педагогика, 1987. – 341 с.
47. Гадамер Г. Г. Актуальность прекрасного / Г. Г. Гадамер ; пер. с нем.; послесл., коммент. : В. С. Малахова, В. В. Бибихина. – М. : Искусство, 1991. – 368 с. – (История эстетики в памятниках и документах).

48. Ганнусенко Н. І. Етнохудожнє виховання школярів у позаурочний час : метод. рекомендації / Н. І. Ганнусенко. – К. : Тов «Хік», 2004. – 93 с.
49. Гарбузенко Л. В. Формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Л. В. Гарбузенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – 24 с.
50. Гегель Г. В. Ф. Сочинения. Т. XII. Лекции по эстетике. Кн.1 / Г. В. Ф. Гегель; АН СССР. Ин-т философии; пер. Б. Г. Столпнера. – М. : Соцэкгиз, 16 тип. треста «Полиграфкнига», 1938. – 472 с.
51. Гендина Н. И. Информационная культура личности: диагностика, технология формирования : В 2 ч. Ч. 2: учебно-метод. пособие / Н. И. Гендина, Н. И. Колкова, Г. А. Стародубова; Кемеровская гос. академия культуры и искусств. – Кемерово, 1999. – 146 с.
52. Гераклит. Учение о гармонии / Гераклит // История эстетики : В 5т. Т. 1 : Античность. Средние века. Возрождение / Академия художеств СССР. НИИ теории и истории изобразительных искусств. Памятники мировой эстетической мысли; ред.-сост. М. Ф. Овсянников. – М., 1962. – 682 с.
53. Герасимов С. А. Любить человека: культурное и нравственно-эстетическое воспитание молодёжи / С. А. Герасимов. – М. : Просвещение, 1985. – 284 с.
54. Герасимова М. А. Развитие познавательного интереса студентов педагогического колледжа в процессе освоения дисциплин художественно-эстетического цикла: автореф. дис. на соиск. уч. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) / М. А. Герасимова; Уральский гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2008. – 23 с.
55. Гербарт И. Ф. Психология / И. Ф. Гербарт. – М. : ИД «Территория будущего», 2007. – 288 с.
56. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества / И. Г. Гердер; АН СССР; пер. и прим. А. В. Михайлова. – М. : Наука, 1977. – 703 с. – (Памятники исторической мысли).

57. Герман Ш. М. Беседы об эстетике / Ш. М. Герман, В. К. Скатерщиков. – 3-е изд., перераб. – М. :Знание, 1982. – 223 с. – (Народный ун-т. Фак. лит.и искусства).

58. Гете И. В. Об искусстве: [сборник] / И. В. Гете; сост., вступ. ст., прим. А. В. Гулыги. – М. : Искусство, 1975. – 623 с.

59. Гіптерс З. В. Художня самодіяльна творчість студентів як засіб естетичного виховання майбутніх спеціалістів : метод. посібник / З. В. Гіптерс. – Л. : Каменяр, 1998. – 144 с.

60. Готов М. Б. Развитие художественного мира российского студенчества : (Опыт социологического исследования) / М. Б. Готов. – С. Пб. : Политекс, 1997. – 124 с.

61. Гончаренко Л. П. Розвиток естетичних смаків майбутніх учителів засобами сучасної інструментальної музики : автореф. дис. на здобуття наук.ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Л. П. Гончаренко; Криворізький держ. пед. ун-т. - Кривий Ріг, 2002. – 20 с.

62. Гончаренко Н. В. Гений в искусстве и науке / Н. В. Гончаренко. – М. : Искусство, 1991. – 432 с.

63. Гончарова И. Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности / И. Ф. Гончарова. – М. : Педагогика, 1986. – 128 с.

64. Гораций К. Ф. Полное собрание сочинений / К. Ф. Гораций; пер., под ред. и с прим. Ф. А. Петровского; вступ. ст. В. Я. Каплинского. – М.; Л. : Academia; Ленинград. правда, 1936. – 447 с.

65. Грищенко С. В. Проблеми самовиховання у формуванні особистості / С. В. Грищенко // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогіка. – 2008. – № 123. – С. 54.

66. Громов Е. С. Начала эстетических знаний: Эстетика и искусство / Е. С. Громов. – 2-е изд. , доп. – М. : Сов. художник, 1984. – 335 с. – (Искусство: Проблемы. История. Практика).

67. Громов Е. С. Проблема эстетического идеала : (К вопросу о становлении категории эстетического идеала) : автореф. дис. на соиск. уч. ст. к. ф. н. / Е. С. Громов; МГУ им. М. В. Ломоносова, Филос. ф-т. – М. , 1961. – 17 с.

68. Гулыга А. В. Принципы эстетики / А. В. Гулыга. – М. : Политиздат, 1987. – 285 с. – (Над чем работают, о чем спорят философы).

69. Гусленко І. Ю. Методика естетичного виховання студентів гуманітарних спеціальностей засобами діалогу культур : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.07– теорія і методика виховання / І. Ю. Гусленко; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2014 . – 20 с.

70. Д'Аламбер Ж. Л. Размышления о философских излишествах в области вкуса / Ж. Л. Д'Аламбер // История эстетики. В 5т. Т. II : Эстетические учения XVII – XVIII веков / ред.-сост. В. П. Шестаков; введ. М. Ф. Овсянникова; Академия художеств СССР. НИИ теории и истории изобразит. искусств. Памятники мировой эстетической мысли. – М. : Искусство, 1964. – С. 298 – 307.

71. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов; Рос. академия образования, Психол. ин-т, Международ. ассоц. «Развивающее обучение». – М. : ОПЦ «ИНТОР», 1996. – 514 с.

72. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) : монографія / Н. М. Дем'яненко. – К. : ІЗМН, 1998. – 328 с.

73. Джола Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів : навч.-метод. посібник / Д. М. Джола, А. Б. Щербо. – К. : ІЗМН, 1998. – 392 с.

74. Дивненко О. В. Эстетика: учеб. пособие для учащихся ст. классов, гимназий, лицеев, колледжей и школ гуманит. профиля / О. В. Дивненко. – [изд. доп. и перераб.]. – М. : ИЦ «Аз», 1995. – 224 с. – (Б-ка лицеиста).

75. Дмитриева Н. А. Вопросы эстетического воспитания / Н. А. Дмитриева. – М. : Искусство, 1956. – 166 с.

76. Долматова М. П. Формування естетичного досвіду студентів філологічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.07– теорія і методика виховання / М. П. Долматова; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – 20 с.

77. Донченко А. П. Фактор времени в нравственном становлении и развитии личности: автореф. дисс. на соиск. уч. ст. д. ф. н. /А. П. Донченко ; АН СССР, Ин-т философии. – М. , 1989. – 36 с.
78. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке : пер. с англ. / П. Друкер. – М. : ИД «Вильямс», 2004. – 272 с.
79. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: дисс. на стиск. уч. ст. д. пед. наук. – спец. : 13.00.01 – общая педагогіка, история педагогіки и образования / К. М. Дурай-Новакова; Моск. гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина, Специализир. совет Д.113.08.03. – М., 1983. – 372 с.
80. Егоров А. С. Эмпедокл и проблема греческого шаманизма / А. С. Егоров // Вопросы философии. – М., 2007. – № 8. – С. 97 – 105.
81. Егорова М. С. Онтогенетика индивидуальности человека / М. С. Егорова, Т. М. Марютина // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 9 –16.
82. Эстетика : підручник / авт. кол. : Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю, Кучерюк; за заг. ред. Л. Т. Левчук. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 520 с.
83. Эстетичне виховання : довідник / В. І. Мазепа (кер. авт. кол.), А. В. Азархін, В. С. Горський та ін.; упоряд. Н. О. Яранцева. – К. : Політвидав України, 1988. – 214 с.
84. Эстетичне виховання у вищих навчальних закладах / ред. кол. : В. Ф. Передерій (відп. ред.), В. О. Кудін та ін. – К. : Вища школа, 1976. – 207 с.
85. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка : підручник / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк. – 2-е вид., стереотип. – К. : МАУП, 2003. – 232 с.
86. Жаринов В. М. О систематизации категорий эстетики / М. В. Жаринов // Философские науки. – 1975. – № 5. – С. 149.
87. Жмудь Л. Я. Пифагор и его школа (ок. 530 – ок. 430 гг. до н.э.) / Л. Я. Жмудь; АН СССР. – Л. : Наука, 1990. – 188 с. – (Из истории мировой культуры).
88. Завалевський Ю. І. Деякі аспекти формування основ професіоналізму вчителя / Ю. І. Завалевський // Рідна школа . – 2013 . – N 6 . – С. 17– 19.

89. Завалевський Ю. І. Дослідно-експериментальна робота з оновлення змісту освіти та підвищення її якості на базі навчальних закладів : інформаційно-аналітичний довідник / Ю. І. Завалевський. – К. : Педагогіка, 2011. – 384 с.

90. Завгородня Т. К. Дослідження рівнів сформованості активної життєвої позиції в старшокласників: актуальні питання теорії і практики виховання / Т. К. Завгородня // Педагогіка : наук.-метод. збірник. Вип. 24. – К. : Рад. школа, 1985. – С. 39–48.

91. Загвязинский В. И. Теория обучения: современная интерпретация: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. И. Загвязинский. – М. : Академия, 2001. – 192 с.

92. Запорожец А. В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности / А. В. Запорожец // Хрестоматия по психологии. Ч. II : Возрастная и педагогическая психология. Психическое развитие и закономерности становления личности: [Электронный документ]. – источник доступа: <http://www.persev.ru/book/av-zaporozhec-znachenie-rannih-periodov-detstva-dlya-formirovaniya-detskoj-lichnosti>.

93. Захарчук Л. А. Формирование эстетической культуры студентов педагогических вузов средствами белорусского фольклора (на примере факультета дошкольного воспитания) : автореф. дис. на соиск. уч. ст. к. пед. наук. – Спец:13.00.06 – теория и методика обучения и воспитания (учащейся и студенческой молодежи) / Л. А. Захарчук; Белорусский гос. пед. ун-т им. М. Танка – Минск, 1997. – 19 с.

94. Зацепина Н. М. Анализ произведений изобразительного искусства как метод художественно-эстетического образования будущих учителей начальной школы : автореф. дисс. на соиск. уч. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Н. М. Зацепина; Рос. академия образования. Ин-т. худож. образования. – М. , 2000. – 18 с.

95. Здорова С.В. Проблема музыкально-эстетического воспитания студентов гуманитарных вузов: диссертация на соиск. учен. степени к. п. н. – Спец. : 13.00.02 –

теория и методика обучения и воспитания (музыка) / С. В. Здорова; Московский городской пед. ун-т. – М., 2009. – 250 с.

96. Земляна О. В. Художньо-естетичне виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва у позашкільних навчальних закладах: дис. на здобуття наук.ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.07 / О. В. Земляна; Східноукр. нац. ун-т. – Луганськ, 2012. – 246 с.

97. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для студ. высш. учеб. заведений, обуч. по пед. и психолог. направлениям и специальностям / И. А. Зимняя. – 2-е изд., доп. и испр. – М. : Логос, 2004. – 384 с.

98. Зись А. Я. Искусство и эстетика. Введение в искусствоведение / А. Я. Зись. – 2-е изд.– М. : Искусство, 1975. – 239 с.

99. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери впливу / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 1976. – 174 с.

100. Зязюн І. А. Особенности становления и развития эстетического восприятия: автореф. дисс. на соиск. уч. ст. к. ф. н. – Спец. : 623 / И. А. Зязюн; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченка. – К., 1968. – 20 с.

101. Зязюн І. А. Формирование и сферы проявления эстетического опыта личности : автореф. дис. на соиск. уч. ст. д. ф. н. – Спец. : 09.00.04 - эстетика) / И. А. Зязюн; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченка, Филос. фак-т. – К., 1976. – 47 с.

102. Ивасив Б. И. Воспитание эстетического вкуса учащихся начальных классов в процессе комплексного воздействия искусств: автореф. дисс. на соиск. уч. ст. к. пед. н. / Б. И. Ивасив; АПН СССР. НИИ худож. воспитания, Специализир. совет К.018.12.01. – М., 1983. – 16 с.

103. Іванова О. І. Виховання духовних якостей студентів засобами естетичного середовища університету : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.07– теорія і методика виховання / О. І. Іванова; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2010. – 20 с.

104. Ильенков Э. В. Об идолах и идеалах / Э. В. Ильенков. – К. : Час-Крок, 2006. – 312 с.

105. Ічанська О. М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому

юнацькому віці : дис. на здобуття наук. ст. канд. психол. наук. – Спец. : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / О. М. Ічанська; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2002. – 230 с.

106. Каган М. С. Эстетика как философская наука : университетский курс лекций / М. С. Каган; С.Пб. гос. ун-т. Академия гуманитар. наук. – [перераб. изд.]. – С.Пб. : ТОО ТК Петрополис, 1997. – 544 с.

107. Калашник Н. Г. Естетичний смак як складова змісту наукових та навчальних дисциплін / Н. Г. Калашник // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць. – К.; Запоріжжя, 2000. – Вип. 16. – С. 132–140.

108. Калініна Л. А. Розвиток естетичного смаку молодших школярів у діяльності аматорського дитячого театру ляльок: автореф. дис. на здобут. наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.06 – теорія, методика і організація культурно-просвітньої діяльності / Л. А. Калініна; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2007. – 20 с.

109. Калюжна О.І. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутнього педагога-музиканта в системі неперервної освіти. Наукові записки. – Вип.120 – Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2013. – с.190-196.

110. Кан-Калик В. Можно ли научиться творчеству? : О профессиональном мастерстве учителя / В. Кан-Калик, Н. Никандров // Народное образование. – 1989. – № 11. – С. 62–66.

111. Кант И. Критика способности суждения / И. Кант; пер. с нем.; вступ. ст. А. Гулыги. – М. : Искусство, 1994. – 365 с. – (История эстетики в памятниках и документах).

112. Квасов Г. Г. Воспитание как социокультурный институт / Г. Г. Квасов // Российская цивилизация: энциклопедический словарь / авт. : А. Л. Андреев, Л. А. Андреева, А. С. Ахиезер и др.; ред. М. Мchedlov. – М. : Республика, 2001. – С. 37–40.

113. Квятковский Е. В. Литературное произведение в нравственно-эстетическом воспитании учащихся / Е. В. Квятковский // Советская педагогика. –1982. – № 1. – С. 41–44.

114. Кершенштейнер Г. Развитие художественного творчества ребёнка. Т. 1 / Г. Кершенштейнер; предисл. : К. Лампрехт, А. Н. Бернштейн. - М. : тип. И. Д. Сытина, 1914. – 214 с.

115. Киященко Н. И. Эстетический вкус / Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров // Эстетическое сознание и процесс его формирования / авт. кол. : В. С. Магнус-Саминский, Г. З. Апресян, А. Я. Зись и др.; АН СССР. Ин-т философии; отв. ред. : Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров. – М. : Искусство, 1988. – С. 119 – 137.

116. Коган Л. Н. Художественный вкус : Опыт конкретно-социологического исследования / Л. Н. Коган. – М. : Мысль. – 1966.– 213 с. – (Социология и жизнь).

117. Козырева А. Ю. Лекции по педагогике и психологии творчества / А. Ю. Козырева; Науч. – метод. центр Пензенского гор. отд. образования. – Пенза, 1994. – 344 с.

118. Комарова А. И. Эстетическое воспитание студентов / А. И. Комарова. – Львов : Высшая школа, 1984. – 160 с.

119. Комаровська О. А. Художній простір як передумова естетичного розвитку особистості / О. А. Комаровська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. збірник. Вип. 5 / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 76–82.

120. Кон И. С. Психология ранней юности: книга для учителя / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.

121. Концепція єдиної системи естетичного виховання у загальноосвітніх школах України : проект // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 1. – С. 2 – 6.

122. Концепція національного виховання студентської молоді // Освіта і управління. – 2009. – Том 12. – № 2. – С. 80 – 82.

123. Концепция формирования эстетической культуры у студентов в вузе / А. Ж. Овчинникова, А. К. Шульженко, И. Г. Алмазова, Л. С. Шаталова //

Педагогическое образование и наука: журнал / Международ. академия наук пед. образования. – М., 2014. – № 3. – С. 94 – 97.

124. Коркішко О. Г. Деякі аспекти формування патріотизму у молодших школярів / О. Г. Коркішко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Вип.16. – Чернігів : ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2002. – С. 182–185.

125. Коробко Е. Н. Воспитание художественного вкуса будущего учителя (на материале музыкального искусства) : автореф. дисс. на стиск. уч. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.01 – общая теория, история педагогики и образования / Е. Н. Коробко. – К., 1989. – 24 с.

126. Коршунова Л. С. Воображение и его роль в познании / Л. С. Коршунова. – М. : МГУ, 1979. – 145 с.

127. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача / О. Г. Костюк. – К. : Наукова думка, 1965. – 117 с.

128. Красовська О. О. Концепція професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій / О. О. Красовська // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології : збірник наукових праць Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2014. – С. 343 – 348.

129. Краткий словарь по эстетике : книга для учителя / под ред. М. Ф. Овсянникова. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.

130. Крылов А. А. Психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. А. Крылов. – М. : Проспект, 1999. – 584 с.

131. Крылова Н. Б. Эстетический потенциал культуры / Н. Б. Крылова. – М. : Прометей, 1990. – 146 с.

132. Крупник Е. П. Психологическое воздействие искусства на личность / Е. П. Крупник; РАН. Ин-т психологии. – М., 1999. – 238 с.

133. Крюковский Н. И. Основные эстетические категории : Опыт систематизации / Н. И. Крюковский. – Мн. : Изд-во БГУ, 1974. – 287 с.

134. Ксенофонт. Сократические сочинения. Киропедия / Ксенофонт. – М. : ООО «Издательство АСТ» : «Ладомир», 2003. – 246 с.
135. Кудрявцева С. П. Пути и методы эстетического воспитания / С. П. Кудрявцева, Т. Н. Левашова // Современные проблемы теории эстетического воспитания и критика буржуазных концепций : тезисы докладов к Всерос. конф. «Методологические проблемы эстетического воспитания». – М., 1973. – С. 57 – 61.
136. Кузин В. С. Изобразительное искусство / В. С. Кузин, Э. И. Кубышкина. – М. : Дрофа, 2009. – 110 с.
137. Кузнецов В. И. Эстетические эмоции и предмет эстетического воспитания / В. И. Кузнецов // Советская педагогика. – М. , 1966. – № 9. – С. 324 – 326.
138. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина; ВНИИ проф.-техн. образования. – М. : Высшая школа, 1990. – 117 с.
139. Лазаревська О. М. Творчість дитини і музичне виховання / О. М. Лазаревська, С. І. Науменко // Початкова школа. – 1994. – № 11. – С. 16–18.
140. Ланцова А. Б. Алгоритм анализа эпизода в контексте художественного произведения. – Иваново: ИПК и ППК, 2003. – 52 с.
141. Лармин О. В. Искусство и молодёжь: эстетические очерки / О. В. Лармин. – М. : Молодая гвардия, 1980. – 191 с.
142. Ларошфуко Ф. Мемуары. Максимы / Ф. Ларошфуко; АН СССР; подгот. текста А. Б. Бобовича; послесл. и коммент. М. В. Разумковского. – Л. : Наука, 1971. – 280 с. – (Литературные памятники).
143. Лабахуа Е. М. Экспозиционно-выставочный комплекс художественной галереи как фактор нравственно-эстетического воспитания студентов художественно-педагогических факультетов (на примере художественных галерей и музеев Республики Абхазия): диссертация на соиск. уч. ст. к. п. н. – Спец. : 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Е. М. Лабахуа; МПГУ – М. , 2014. – 166 с.
144. Левченко Т. И. Современные дидактические концепции в образовании : монография / Т. И. Левченко. – К. : МАУП, 1995. – 168 с.

145. Леглер В. А. Наука, квазинаука, лженаука / В. А. Леглер // Вопросы философии. – 1993. – № 2. – С. 49–55.
146. Лейбниц Г. В. Сочинения : В 4-х т. Т.1 / Г. В. Лейбниц; ред., сост., авт. вступ. ст. В. В. Соколов. – М. : Мысль, 1982. – 636 с. – (Философское наследие).
147. Лейзеров Н. Л. Образность в искусстве / Н. Л. Лейзеров ; АН СССР. Ин-т философии; предисл. А. И. Арнольдова. – М. : Наука, 1974. – 207 с.
148. Леонтьев А. Н. Философия психологии : Из научного наследия / А. Н. Леонтьев; под. ред. и с предисл. А. А. Леонтьева, Д. А. Леонтьева. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 285 с.
149. Липский И. А. Полифункциональная структура воспитательного процесса в системе образования / И. А. Липский, Л. Е. Никитина // Дополнительное образование. – 2003. – № 8 (46). – С. 49 - 60.
150. Лисовский В. Т. Советское студенчество : социологические очерки / В. Т. Лисовский. – М. : Высшая школа, 1990. – 302 с.
151. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Т. М. Лисянська; МОН молоді і спорту України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2-ге вид., випр. й доп. – К. : Каравела, 2012. – 263 с.
152. Литвиненко Л. Л. Методологические основы эстетической культуры и эстетического воспитания / Л. Л. Литвиненко // Сборник трудов Межвузовской научно-практической конференции «Современные проблемы становления профессионально-педагогической культуры (преподавателя вуза, колледжа, лицея, школы)». – Ростов-н / Дону, 2004 – С. 31– 42.
153. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников : учебник для студ. пед. ин-тов / Б. Т. Лихачев. – М. : Просвещение, 1985. – 175 с.
154. Лосев А. Ф. Проблема художественного стиля / А. Ф. Лосев. – К. : «Collegium», «Киевская Академия Евробизнеса», 1994. – 288 с.
155. Лысенкова В. В. Счастливое служение красоте и прекрасному / В. В. Лысенкова // Гуманітарний часопис : збірник наукових праць / Харк. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т». – Х. : ХАІ, 2008. – № 2. – С. 98–105.

156. Луговой В. И. Компетенции и компетентности: понятийно-терминологический дискурс / В. И. Луговой // Высшее образование Украины. – К., 2009. – № 3 (Доп. 1). : Тематический выпуск «Педагогика высшей школы : методология, теория, технологии». – С. 8–14.

157. Лукин Ю. Ф. Конфликтология : управление конфликтами : (management of the conflicts) : учебник для вузов / Ю. Ф. Лукин; Поморский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М. : Трикта : Академический проект, 2007. – 799 с. – (Gaudeamus).

158. Луман Н. Эволюция / Н. Луман; Ин-т им. Гёте. Нем. культ. центр; пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Логос, 2005. – 256 с.

159. Лурье С. Я. Демокрит. Тексты. Перевод. Исследования / С. Я. Лурье; АН СССР. Ин-т истории СССР.– Л. : Наука, 1970. – 664 с.

160. Лютер М. О рабстве воли / М. Лютер // Лютер М. Избранные произведения / М. Лютер; С.-Пб. центр христианской лит-ры и информ. – С.Пб., 1997. – 431 с.

161. Мавріна І. В. Розвиток взаємодії та спілкування дошкільнят з однолітками / І. В. Мавріна, Є. К. Ягловська // Щоденник вихователя: розвиток дітей дошкільного віку / за ред. О. М. Дьяченко, Т. В. Лаврентьева. – М., 2001. – С. 106–118.

162. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.) : [монографія] / В. К. Майборода; за ред. В. І. Лугового. – К. : Либідь, 1992. – 195 с.

163. Маковельский А. О. Древнегреческие атомисты / А. О. Маковельский; АН Азербайджанской ССР. Ин-т философии. – Баку : Красный Восток, 1946. – 401 с.

164. Максимчук Ю. В. Естетичне виховання студентської молоді у процесі клубної роботи: автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ю. В. Максимчук; Херсонський держ. унів. – Херсон, 2004. – 20 с.

165. Малицька О. В. Естетичне виховання майбутніх учителів у особистісно орієнтованому освітньому процесі / О. В. Малицька // Педагогіка : збірник наукових праць Бердянськ. держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Бердянськ, 2005. –

Вип. № 4 : [Електронний ресурс]. – Джерело доступу :
<http://uchni.com.ua/pravo/26407/index.html?page=4>.

166. Мальковская Т. Н. Социальная активность старшеклассников / Т. Н. Мальковская – М. : Педагогика, 1988. – 139 с. – (Образование. Пед. науки. Общ. педагогика).

167. Мар'єнко І. С. Моральне становлення особистості / І. С. Мар'єнко. – М. : Педагогіка, 1985. – 368 с.

168. Марков А. П. Философские основы этического учения Г. С. Сковороды : автореф. дис. к. ф. н. – Спец. : 09.622 / А. П. Марков. – К., 1970. – 20 с.

169. Маслова Н. Ф. Процесс творчества и художественное восприятие : Комплексный подход : опыт, поиски, перспективы / Н. Ф. Маслова. – М. : Искусство, 1983. – 318 с.

170. Масол Л. М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах / Л. М. Масол // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 10. – С. 4 – 9.

171. Маца И. Л. Об эстетическом вкусе. Три беседы / И. Л. Маца. – М. : Молодая гвардия, 1963. – 104 с.

172. Мезенцев П. А. Эстетическое восприятие / П. А. Мезенцев. – Кишинев : Госиздат Молдавии, 1958. – 167 с.

173. Мелик-Пашаев А. А. Психологические проблемы эстетического воспитания и художественно-творческого развития школьников / А. А. Мелик-Пашаев // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 15.

174. Мельничук С. Г. Педагогіка. (Теорія виховання) : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / С. Г. Мельничук; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. – К. : Слово, 2012. – 285 с.

175. Мерлин В. С. Очерк психологии личности / В. С. Мерлин. – Пермь : Пермское книжное издательство, 1959. – 173 с.

176. Миропольская Н. Е. Формирование эстетического отношения у будущих учителей / Н. Е. Миропольская, Г. В. Локарева // Социально-педагогические проблемы воспитания детей и учащейся молодежи. – Запорожье, 1991. – С. 121–126.

177. Миропольська Н. Є. Формувати почуття прекрасного / Н. Є. Миропольська. – К. : Т-во Знання УРСР, 1987. – 32 с.

178. Михайлова Л. М. Виховання естетичної культури старшокласників (на матеріалі творів світового мистецтва) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. – Спец. : 13.00.07 – теорія та методика виховання / Л. М. Михайлова. – К., 2001. – 18 с.

179. Молчанова А. С. На вкус, на цвет...Теоретический очерк об эстетическом вкусе / А. С. Молчанова. – М. : Искусство, 1966. – 199 с.

180. Монтескье Ш. Л. Избранные произведения : [Размышления о причинах величия и падения римлян; О духе законов; Опыт о вкусе в произведениях природы и искусства] / Ш. Л. Монтескье; АН СССР. Ин-т философии; [общ. ред., вступ. ст. М. П. Баскина ; примеч. Р. С. Миндлиной]. – М. : Госполитиздат, 1955. – 800 с.

181. Мор Т. Утопія; Кампанелла Т. Місто / Т. Мор; Т. Кампанелла. – К. : Дніпро, 1988. – 207 с.

182. Мороз Т. О. Загальнокультурна компонента як засіб естетичного виховання майбутніх учителів іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Т. О. Мороз; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2007 . – 22 с.

183. Муромцева Г. А. Педагогические условия художественно-эстетического образования студентов педвуза / Г. А. Муромцева // Психолого-педагогические основы общей, профессиональной и художественно-эстетической культуры : [межрегиональный сборник научных трудов]. – Липецк, 2007. – С. 185–187.

184. Національна державна комплексна програма естетичного виховання: проект / АПН України. Ін-т українознавства Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка; уклад. : І. А. Зязюн, О. М. Семашко. – К., 1994. – 63 с.

185. Неменский Б. М. Познание искусством. – М. : Изд-во УРАО, 2000. – 328 с.

186. Немов Р. С. Психология : В 3-х кн. Кн. 2 : Психология образования : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. / Р. С. Немов – 3-е изд. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 608 с.

187. Никитина Л. В. Эволюция взглядов И. Канта на музыкальное искусство / Л. В. Никитина // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств : науч. журнал. – М., 2009. – № 5. – С. 56–59.

188. Онищенко О. Естетичне виховання : історичні традиції та сучасність / О. Онищенко // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 3. – С. 2–6.

189. Орлов В. В. Основы философии: учебное пособие : в 2-х ч. Ч. 1 : Общая философия / В. В. Орлов; Пермский гос. нац. иссл. ун-т. – 5-е изд., перераб. и доп. – Пермь, 2012. – 197 с.

190. Осипов П. Н. Профессиональное развитие студента (социально-психологический аспект) : монография / П. Н. Осипов. – Казань: РИЦ «Школа», 2002. – 196 с.

191. Основы эстетического воспитания : учеб. пособие для студ. пед. вузов / подгот. : А. К. Дремов, Д. Ф. Козлов, П. А. Мезенцев; под. ред. А. К. Дремова. – М. : Высш. школа, 1975. – 327 с.

192. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : монографія / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.

193. Паламарчук В. Ф. Школа учит мыслить / В. Ф. Паламарчук. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Просвещение, 1987. – 208 с.

194. Пастухова Ю. А. Художньо-естетичне виховання студентської молоді у цілісному педагогічному процесі університету: дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ю. А. Пастухова; Східноукр. нац. ун-т. – Луганськ, 2009. – 236 с.

195. Пацалюк І. І. Формування естетичних смаків молодших школярів у процесі вивчення образотворчого мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. : 13.00.07 – теорія і методика виховання / І. І. Пацалюк ; Тернопіль. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 19 с.

196. Педагогика / авт. кол. : В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; под. ред. В. А. Слостенина. – 6-е изд. – М. : ИЦ «Академия», 2007. – 576 с.

197. Педагогіка вищої школи: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005. – 399 с.

198. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.

199. Педагогический энциклопедический словарь / Б. М. Бим-Бад (гл. ред.); редкол. : М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.

200. Пейсахов Н. М. Закономерности динамики психических явлений. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1984. – 236 с.

201. Пелех Ю. В. Ціннісно-смісловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога : монографія / Ю. В. Пелех. – Рівне : Тетіс, 2009. – 400 с.

202. Петрова В. А. Эстетика полемического дискурса в русской культуре : автореф. дисс. на соиск. уч. ст. к. ф. н. – Спец. : 09.00.04 – эстетика / В. А. Петрова. – С. Пб., 2004. – 20 с.

203. Петрова Г. А. Вопросы эстетической подготовки будущего учителя / Г. А. Петрова. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 200 с.

204. Платон. Сочинения : В 3-х т. Т.1. / Платон; АН СССР. Ин-т философии ; пер. с древнегреч. и ред. А. Ф. Лосева. – М. : Мысль, 1968. – 623 с. – (Философское наследие).

205. Плахотнік О. В. Соціокультурні цінності особистості як соціально-педагогічна проблема / О. В. Плахотнік // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2011. – С. 58 – 64.

206. Плеханов Г. В. Избранные философские произведения: В 5-ти т. Т. 1 / Г. В. Плеханов ; АН СССР. Ин-т философии ; ред. кол. : М. Т. Иовчук и др.; подгот. текстов и примеч. Е. С. Коц. – М. : Госполитиздат, 1957. – 847 с.

207. Плотин. Эннеады (II) / Плотин; пер. : С. И. Еремеев, Б. Ерогин, А. Ф. Лосев. – К. : «УЦИММ-ПРЕСС» – «ИСА», 1996. – 240 с. – (Вершины мистической философии).

208. Покровская А. Н. Художественные ценности в изменяющемся мире / А. Н. Покровская; АН Беларус. ССР. Ин-т философии и права; под ред. В. М. Конона. – Мн. : Наука и техника, 1990. – 118 с.

209. Полоцкий С. Избранные сочинения / С. Полоцкий; подгот. текста, статья и комм. И. П. Еремина. – С.Пб. : Наука, 2004. – 280 с.

210. Пономарев Я. А. Психология творения / Я. А. Пономарев; Московский психолого-социальный ин-т. – М. ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1999. – 480 с.

211. Поспелов Г. Н. Искусство и эстетика / Г. Н. Поспелов. – М. : Искусство, 1984. – 35 с.

212. Посталюк Н. Ю. Дидактическая система развития творческого стиля деятельности студентов : дисс. на соиск. уч. ст. д. пед.наук / Н. Ю. Посталюк. – Казань, 1993. – 225 с.

213. Предтеченская Л. М. Метод художественно-педагогической драматургии в преподавании курса «Мировая художественная культура» / Л. М. Предтеченская // Музыка в школе. – 1984. – № 4. – С. 178–195.

214. Прокопович Ф. Філософські твори : В 3-х т. Т.1 : Про риторичне мистецтво. Різні сентенції / Ф. Прокопович ; ред. В. Т. Береговий. – К. : Наук. думка, 1979. – 512 с.

215. Психология : Словарь / под общ. ред. : А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

216. Рабле Ф. Гаргантюа и Пантагрюэль / Ф. Рабле; пер. с фр. Н. М. Любимова. – С. Пб. : Кристалл, 1998. – 799 с. – (Б-ка мировой литературы).

217. Рабочая книга практического психолога : технологии эффективной профессиональной деятельности : (пособие для специалистов, работающих с персоналом) / науч. ред. А. А. Деркач. – М. : ИД «Красная площадь», 1996. – 397 с.

218. Радкіна В. Ф. Інтеграція мистецтв у формуванні художньо-естетичного смаку студентів : навч. посібник (з аудіо касетою) / В. Ф. Радкіна. – Ізмаїл : ІДПІ, 2001. – 124 с.

219. Разумный В. А. Эстетическое воспитание. Сущность. Формы. Методы / В. А. Разумный ; АН СССР. Ин-т философии. Сектор эстетики. – М. : Мысль, 1969. – 193 с.

220. Раицкая Г. В. Формирование эстетического вкуса младших школьников : (на примере изучения творчества К. Г. Паустовского) : дисс. на соиск. уч. ст. к. пед. наук. – Спец. :13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Г. В. Раицкая. – М., 2001. – 154 с.

221. Рамазанова Р. М. Народные эстетические традиции как фактор подготовки студентов к воспитательной работе с дошкольниками (На примере Республики Дагестан) : диссертация на соиск. учен. степени к. п. н. – Спец. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Р. М. Рамазанова; Дагестанский гос. пед. ун-т. – Махачкала, 2001. – 188 с.

222. Ростовцев А. Н. Культурологический смысл содержания образования / А. Н. Ростовцев // Социально-политический журнал. – 1995. – № 3. – С. 173–178.

223. Рубинштейн С. Л. Избранные философско-психологические труды : Основы онтологии, логики и психологии / С. Л. Рубинштейн; РАН. Ин-т психологии. – М. : Наука, 1997. – 462 с. – (Памятники психологической мысли).

224. Рудницька О. П. Педагогіка : Загальна та мистецька : навч. посібник / О. П. Рудницька; АПН України. Ін-т педагогіки і псих. проф. освіти. – К., 2002. – 269 с.

225. Руссо Ж.- Ж. Педагогические сочинения: В 2-х т. Т.2 / Ж.-Ж. Руссо ; [под ред. Г. Н. Джибладзе]. – М. : Педагогика, 1961. – 334 с. – (Пед. б-ка).

226. Рыбалко Е. Ф. Возрастная и дифференциальная психология : учеб. пособие / Е. Ф. Рыбалко; Ленинград. гос. ун-т. – Л., 1990. – 252 с.

227. Саидов А. Р. Формирование эстетической культуры будущих учителей в процессе педагогической практики: автореферат дис. дис. на соиск. уч. ст. к. пед. наук. – Спец. :13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования / А. Р. Саидов; Академии образования Таджикистана – Душанбе, 2012. – 31 с.

228. Саймон Г. Науки об искусственном / Г. Саймон; пер. с англ. Э. Л. Напельбаума. – 2-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 144 с.

229. Салеев В. А. Основы эстетики : учеб. пособие / В. А. Салеев, Е. В. Кирпиченко. – Мн. : Выш. шк., 2012. – 208 с.

230. Самсонова Т. П. Музыкальная культура Санкт-Петербурга XVIII–XX веков: учеб. пособие / Т. П. Самсонова. – С. Пб. : Лань. Планета музыки, 2013. – 152 с. – (Учебники для вузов. Спец. лит.).

231. Сараф Г. Культура – духовность – профессия : О проблеме формирования личности студента / Г. Сараф // Высшее образование в России. – 1996. – № 2. – С. 114–117.

232. Сафронов Б. В. Эстетическое сознание и духовный мир личности / Б. В. Сафронов. – М. : Знание, 1984. – 96 с. – (Нар.ун-т. Фак. лит. и искусства).

233. Семашко А. Система и принципы эстетического воспитания студенчества / А. Семашко // Эстетическое воспитание студентов: сб. статей / под ред. М. Ф. Овсянникова. – М. : Высшая школа, 1980. – С. 75 – 76.

234. Сёмушкин А. В. «Загадка» Эмпедокла / А. В. Сёмушкин // Историко-философский ежегодник / АН СССР. Ин-т философии ; отв. ред. Н. В. Мотроилова. – М. : Наука, 1988. – С. 22–37.

235. Сідорова І. С. Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец:13.00.07– теорія і методика виховання / І. С. Сідорова; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. - Умань, 2013. - 20 с.

236. Скатерщиков В. К. Об эстетическом вкусе / В. К. Скатерщиков. – М. : Знание, 1974. – 95 с. – (Нар. ун-т культуры).

237. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів / Г. С. Сковорода; за ред. Л. Ушакова. – Харків – Едмонтон – Торонто : Майдан ; Вид-во Канад. Ін-ту Укр. Студій, 2011. – 1400 с.

238. Слуцкая И. И. Гуманитарная культура в формировании эстетических и этических идеалов личности : автореф. дисс. на соиск. уч. степени к. культуролог. наук. – Спец. : 24.00.01 – теория и история культуры / И. И. Слуцкая ; Краснодарский гос. ун-т культуры и искусств. – Краснодар, 2012. – 26 с.

239. Смирнова Н. Б. Психологические основы системно-ролевого подхода и их использование в формировании учителя изобразительного искусства / Н. Б. Смирнова // Моделирование процесса эстетического воспитания в регионально-образовательном пространстве. – Чебоксары : ЧГПУ им. И. Я. Яковлева, 2002. – С. 16–19.
240. Сморгж Л. О. Эстетика: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Л. О. Сморгж. – К. : Кондор, 2005. – 334 с.
241. Снегирева Т. В. Личностное самоопределение в старшем школьном возрасте / Т. В. Снегирева // Вопросы психологии. – 1989. – № 2. – С. 20–24.
242. Современные концепции эстетического воспитания: (теория и практика) / РАН. Ин-т философии; отв. ред. Н. И. Киященко. – М. : ИФ РАН, 1998. – 302 с.
243. Сократ. Церковная история / Сократ ; пер. под ред. И. В. Кривушина. – М. : Росспэн, 1996. – 368 с. – (Классики античности и средневековья).
244. Соловьев В. С. Сочинения : В 2т. Т. 2 / В. С. Соловьев ; общ. ред., сост. А. В. Гулыги, А. Ф. Лосева ; примеч. С. Л. Кравцова ; АН СССР. Ин-т философии. – М. : Мысль, 1988. – 822 с. – (Философское наследие).
245. Старовойтенко Е. Б. Культурная психология личности : монография/ Е. Б. Старовойтенко. – М. : Академический проект; Гаудеамус, 2007. – 320 с.
246. Столович Л. Н. Природа эстетических категорий / Л. Н. Столович // Філософська думка. – 1987. – № 1. – С. 48–55.
247. Стрілько В. Світлиця рідного слова : нова й ефективна форма українського національного виховання / В. Стрілько // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 6. – С. 53–56.
248. Сургай С. О. Естетичне виховання студентської молоді засобами масової інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. пед. наук. – Спец. :13.00.07– теорія і методика виховання / С. О. Сургай; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2010. – 20 с.
249. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский; [сост. С. Соловейчик]. – М. : Политиздат, 1988. – 270 с.

250. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Н. Ф. Талызина. – М. : ИЦ «Академия», 1998. – 288 с.
251. Танько Т. П. Музично-педагогічна освіта в Україні / Т. П. Танько. – Х. : Основа, 1998. – 192 с.
252. Тарасенко Н. Н. Развивающие занятия с младшими школьниками / Н. Н. Тарасенко. – Коломна: КПИ, 2000. – 29 с.
253. Теплов Б. М. Избранные труды: В 2 т. Т.2 / Б. М. Теплов ; [ред.-сост., авт. коммент. : Н. С. Лейтес, И. В. Равич-Щерба]. – М.: Педагогика, 1985. – 359 с. – (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
254. Тернопільська В.І. Довідник з виховної роботи зі студентами / В.І. Тернопільська. – Тернопіль : Вид-во «Богдан», 2014. – 184 с.
255. Толстой Л. Н. Что такое искусство? : [Статьи, письма, дневники] / Л. Н. Толстой ; сост. вступ. ст. и коммент. В. В. Основина. – М. : Современник, 1898. – 592 с. – (Б-ка «Любителям рус. словесности». Из лит. наследия).
256. Трубина И. И. Педагогические условия эстетического воспитания старших школьников в образовательных учреждениях инновационного типа : дисс. на соиск. уч. ст. к. пед. наук / И. И. Трубина. – Кемерово, 1998. – 134 с.
257. Туев В. В. Феномен клуба (Историческо – педагогический анализ) : дисс. на соиск. уч. ст. д. пед. наук. – Спец. : 13.00.05 / В. В. Туев. – М., 1998. – 547 с.
258. Ушинський К. Д. Твори : В 6 т. Т. 5 : Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1952. – 429 с.
259. Феофраст. Исследование о растениях / Феофраст ; АН СССР ; пер. с древнегреч., примеч. М. Е. Сергеенко ; ред. : И. И. Толстой, Б. К. Шишкин. – М. : Изд-во АН СССР, 1951. – 591 с. – (Классики науки).
260. Фомін В. В. Індивідуальний підхід до розвитку почуттів дитини засобами естетичного виховання в історії зарубіжної педагогічної думки / В. В. Фомін // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2002. – Вип. 20. – С. 86 – 89.

261. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50-ти т. Т. 43 : Фольклористичні та літературно-критичні статті. 1986 / І. Я. Франко ; [редкол. : Є. П. Кирилюк (гол.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1976. – 431 с.

262. Фребель Ф. Педагогические сочинения. Т. 2 : Детский сад : (Детские игры. Устройство детского сада) / Ф. Фребель ; пер. с нем. Н. Н. Соколова. – М. : Тихомиров, 1913. – 581 с.

263. Харламов И. Ф. Педагогика / И. Ф. Харламов. – М. : Гардарики, 1999.– 520 с. – (Disciplinae).

264. Хом'як О. А. Виховання естетичного смаку як умова естетичного виховання студентів педагогічних університетів / О. А. Хом'як // Настоящие исследования и развитие – 2014 : материалы за X международна научна практична конференция. Т. 14 : Педагогически науки.– София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2014. – С. 23–25.

265. Хом'як О. А. Деякі аспекти виховання естетичних смаків майбутніх учителів засобами культурно-масової роботи / О. А. Хом'як // Формування громадянського суспільства в контексті Європейської інтеграції : зб. наук. праць. – Рівне, 2005. – С. 369 –372.

266. Хом'як О. А. Культурно-масова робота як засіб естетичного виховання студентської молоді / О. А. Хом'як // Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. Тематичний випуск. Додаток 1 до Вип. 29. Т. III / Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди".– К. : Гнозис, 2013. – С. 188–193.

267. Хом'як О. А. Місце естетичних знань в системі науково-культурологічного пізнання мислителів античності / О. А. Хом'як // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. Серія : Педагогіка і психологія. Вип. 42.Ч. 3. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – С. 221–226.

268. Хом'як О. А. Особливості виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів як психолого-педагогічна проблема / О. А. Хом'як // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : зб. статей / голов. ред. А. А. Сбруєва ; Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2014. – № 3 (37). – С. 368 – 376.

269. Хом'як О. А. Педагогічні умови виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів засобами культурно-масової роботи / О. А. Хом'як // Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі : матер. всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. Ч. 2. – Донецьк : Інновація, 2013. – С. 143–146.

270. Хом'як О. А. Платонівська вітка виховання естетичних смаків : генезис та сучасність / О. А. Хом'як // Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології. Тематичний випуск. – К., 2012. – № 3 (додаток 1). Т. 1. – С. 283–287.

271. Хом'як О. А. Проблема формування вмінь естетичної діяльності у студентів ВНЗ у контексті підвищення рівня їх вихованості / О. А. Хом'як // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку : зб. наук. праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І Франка, 2012. – С. 274–279.

272. Хом'як О. А. Роль основних психологічних чинників у формуванні естетичних смаків студентської молоді / О. А. Хом'як // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. Серія : Педагогіка і психологія. Вип. 41. Ч. 3. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – С. 543–549.

273. Хомяк О. А. Содержание и анализ результатов констатирующего эксперимента по воспитанию эстетических вкусов у студентов педагогических университетов во внеучебной деятельности / О. А. Хомяк // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2015. – № 01 (72), янв. Часть II. – С. 140–144.

274. Хом'як О. А. Студентський вік – найбільш чутливий період виховання естетичних смаків / О. А. Хом'як // Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конференції, (Суми, 4-5 березня 2014). Т. 2. - Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – С. 165–168.

275. Хомяк О. А. Теоретико-методический аспект технологии воспитания эстетических вкусов у студентов педагогических университетов во внеучебной деятельности / О. А. Хомяк // Вектор науки ТГУ. Серия : Педагогика, психология. – 2014. – № 4(19). – С. 182 – 185.

276. Хом'як О. А. Теоретичний аналіз принципів виховання естетичних смаків молоді / О. А. Хом'як // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : зб. наук. праць. – Рівне, 2013. – № 2 (10). – С. 168–173.

277. Хом'як О. А. Теоретичні підходи, тенденції та принципи виховання естетичних смаків майбутніх учителів в умовах реформування національної освіти України / О. А. Хом'як // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: зб. наук. праць. Ч. II. – Рівне, 2008. – С. 169–172.

278. Хом'як О. А. Формування вмінь естетичної діяльності у студентів ВНЗ як чинник підвищення рівня їх вихованості / О. А. Хом'як // Вісник ЖДУ ім. І. Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І Франка, 2013. – Вип. 3 (69). – С. 198 – 201.

279. Художня культура України / авт. кол. : Л. М. Масол, С. А. Ничкало, Г. І. Веселовська, О. І. Оніщенко; за заг. ред. Л. М. Масол. – Х. : Ранок, 2010. – 240 с.

280. Царева Л. М. Интегративный подход к организации эстетического воспитания студентов в вузе: диссертация на соиск. учен. степени к. п. н. – Спец. : 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования / Л. М. Царева; Рязанский гос. ун-т. им. С. А. Есенина – Рязань., 2010. – 181 с.

281. Цимбалюк І. М. Психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / І. М. Цимбалюк. – Рівне : Принт Хауз, 2003. – 136 с.

282. Цицерон. Философские трактаты / Цицерон; пер. М. И. Рижского; отв. ред., сост. и вступ. ст. Г. Г. Майорова. – М. : Наука, 1985. – 384 с. – (Памятники философской мысли).

283. Чернышевский Н. Г. Избранные педагогические сочинения / Н. Г. Чернышевский; АПН СССР; вступ. ст. А. В. Плеханова; коммент. : А. В. Плеханов, В. Н. Снежин; ред. кол. сер. М. И. Кондаков (пред.). – М. : Педагогика, 1983. – 335 с. – (Пед. б-ка).

284. Чернышевский Н. Г. Эстетические отношения искусства к действительности: (предисловие к третьему изданию) / Н. Г. Чернышевский // Чернышевский Н. Г. Полное собрание сочинений : в 15 т. Т.2 : Статьи и рецензии. 1853 – 1855 / под

ред. В. Я. Кирпотина; подгот. текста Н. М. Чернышевой, С. С. Борщевского. – М. : Политиздат, Образцовая типогр. им. Жданова – 20-я типогр. Союзполиграфпрома, 1949. – С. 120–149.

285. Черникова Н. В. Формирование эстетической культуры студентов в педагогическом вузе: автореф. дисс. на соиск. уч. ст. к. пед. наук. – Спец. :13.00.06 – теория и методика обучения и воспитания (учащейся и студенческой молодежи) / Н. В. Черникова; Белорусский гос. пед. ун-т им. М. Танка – Минск, 2011 . – 29 с.

286. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека : учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. Д. Шадриков. – М. : Логос, 1996. – 320 с.

287. Шайков Ю. В. Методологические проблемы системы эстетического воспитания / Ю. В. Шайков // Актуальные проблемы педагогики и эстетического воспитания : тезисы докладов к всерос. конф. «Методологические проблемы эстетического воспитания» (26-28 апр.1973 г.) / [ред. кол. М. Ф. Овсянников (отв. ред.); Пед. о-во РСФСР. Центр. совет. Ин-т эстет.воспитания]. – М. : Педагогика, 1973. – С. 42–45.

288. Шарипова О. П. Подготовка будущих учителей к эстетическому воспитанию учащихся в процессе учебной и во внеклассной работе: диссертация на соиск. уч. ст. к. п. н. – Спец.: 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования / О. П. Шарипова; Кулябский гос. ун-т. им. Абуабдуллоха Рудаки – Курган-Тюбе., 2012. – 153 с.

289. Шаров Ю. В. Формирование духовных потребностей советских школьников как социально-педагогическая проблема : автореф. дисс. на соиск. учен.ст. д. пед. наук (730) / Ю. В. Шаров; Ленинград. гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л., 1971. – 54 с.

290. Шевченко Г. П. Взаимодействие искусств в эстетическом воспитании и развитии подростков: автореф. дис. на соиск. уч. ст. д. пед. наук. – Спец. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Г. П. Шевченко; Киев. гос. пед. ун-т им. А. М. Горького. – К., 1986. – 48 с.

291. Шевченко Г. П. Образне мислення і процес його формування у студентській молоді засобами мистецтва : монографія / Г. П. Шевченко, Н. В. Фунтікова; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 187 с.

292. Шевченко Г. П. Художньо-естетичне виховання студентської молоді : монографія / Г. П. Шевченко, Ю. А. Пастухова; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля.– Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010.– 180 с.

293. Шевченко Г. П. Естетичне одухотворення студентської молоді / Г. П. Шевченко // Педагогічна та психологічна наука в Україні: зб. наук. праць до 15-річчя АПН України : У 5т. Т. 4 : Педагогіка і психологія вищої школи. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 215–226.

294. Шестаков В. П. Проблемы эстетического воспитания. (Очерки истории) / В. П. Шестаков. – М. : Высш. школа, 1962. – 120 с. – (Материалы к лекциям по философии).

295. Шефтсбери А. Э. К Эстетические опыты / А. Э. К. Шефтсбери; [сост., пер., вступ. ст. А. В. Михайлова]; ред. кол. : М. Ф. Овсянникова (председ.). – М. : Искусство, 1975. – 543 с. – (История эстетики в памятниках и документах).

296. Шиллер Ф. Собрание сочинений : В 7 т. Т. 6 : Статьи по эстетике : [Теоретические статьи. Рецензии, предисловия, критические заметки] / Ф. Шиллер; пер. с нем. под общ.ред. : Н. Н. Вильмонта, Р. М. Самарина; послесл. В. Ф. Асмуса. – М. : Гослитиздат, 1957. – 791 с.

297. Шилова М. И. Изучение воспитанности школьников / М. И. Шилова. – М. : Педагогика, 1982. – 104 с.

298. Шульга Р. П. Искусство и общество : новые правила отношений / Р. П. Шульга // Социология : теория, методы, маркетинг – 2002. – № 4. – С. 216–233.

299. Шульженко А. К. Украина, Беларусь : эколого-эстетическое воспитание молодежи / А. К. Шульженко // Педагогика. – М., 2006. – № 4. – С. 92-103.

300. Шульц Л. К вопросу о специфике отражения действительности в эстетическом вкусе / Л. Шульц // Вестник МГУ им. М. В. Ломоносова. Серия : Философия. – М., 1966. – № 5. – С. 47–49.

301. Щербо А. Б. Красота воспитывает человека : методический материал / А. Б. Щербо, Д. Н. Джола. – К. : Рад. школа, 1977. – 104 с. – (Пед. б-ка).

302. Щолокова О. П. Художньо-естетичне виховання школярів засобами світової художньої культури / О. П. Щолокова. – К. : УДПУ, 1993. – 80 с.

303. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования интересов учащихся / Г. И. Щукина; АПН СССР. – М. : Педагогика, 1988. – 203 с. – (Тр. д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).

304. Щуркова Н. Е. Педагогическая технология / Н. Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 224 с.

305. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин; АПН СССР; под ред. : В. В. Давыдова, В. П. Зинченко.– М.: Педагогика, 1989. – 554 с. – (Тр. д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).

306. Эразм Роттердамский. Похвала глупости / Роттердамский Эразм; пер. с лат. П. К. Губера; послесл. и коммент. А. Е. Пинского. – М. : Гослитиздат, 1960. – 167 с.

307. Эстетика: Словарь / Под общ. ред. А.А. Беляева и др. – М. : Политиздат, 1989. – 447с.

308. Эстетическая культура и эстетическое воспитание: книга для учителя / Н. И. Киященко, Н. И. Лейзер, Н. Л. Каган и др.; сост. Г. С. Лабковская. – М. : Просвещение, 1983. – 303 с.

309. Юм Д. Исследование о человеческом разумении / Д. Юм; примеч. А. Ф. Грязнова. – М. : Прогресс, 1994. – 237 с. – (Б-ка журнала «Путь»).

310. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг; пер. с нем. А. М. Боковикова; предисл. А. В. Брушлинского. – М. : ИГ «Прогресс». Универс, 1993. – 329 с. – (Б-ка заруб. психологии).

311. Юсов Б. П. Взаимосвязь культурогенных факторов в формировании современного художественного мышления учителя образовательной области «Искусство» : Избранные труды по истории, теории и психологии художественного образования и полихудожественного воспитания детей. – М. : Спутник+, 2004. – 253 с.

312. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 31–37.

313. Якобсон П. М. Психологические предпосылки эстетического воспитания / П. М. Якобсон // Советская педагогика. – 1966. – № 4. – С. 15 – 19.

314. Яковлев Е. Г. Эстетический вкус как категория эстетики / Е. Г. Яковлев. – М. : Знание, 1986. – 62 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Эстетика ; 4).
315. Ярмаченко М. Д. Академія педагогічних наук України (п'ятиріччя становлення і розвитку) / М. Д. Ярмаченко. – К. : Пед. думка, 1997. – 154 с.
316. Aschbacher P. A. Flare for the arts / P. A. Aschbacher // Education leadership. – 1996. – Vol. 53. № 8. – P. 40 – 43.
317. Delacruz E. M. The evolution of discipline based art of education / E. M. Delacruz // Education leadership. – 1996. – Vol. 30. № 3. – P. 67 – 82.
318. Dickie G. The Century of taste. The Philosophical Odyssey of Taste in Eighteenth Century. New York : Oxford University Press, 1996. – P. 155 – 160.
319. Gorgias of Leontini On Non-being or On Nature in modern interpretations / Gorgias of Leontini. – Новосибирск : НГУ, 2014. – 249 с.
320. Holesovsky Kotazce. Koordinace esteticke vychovy. – Komensky, 1958. – P. 82.
321. Olson I. The art, critical thinking and reform: classrooms of the future / I. Olson // The highschool journal. – 1995/1996. – Vol. 79. № 2. – P. 159–163.
322. Slevart M. G. Athletics and the art curriculum / M. G. Slevart // The journal of education. – 1994. – Vol. 28. № 3. – P. 77 – 88.
323. Smith P. Lowenfeld in a Viennese Perspective: Formative Influences for the American Art Educator / P. Smith // Journal of Studies in Art Education/ – 1989/ – Vol. 30. № 2. - P. 104–114.
324. Stern A. Entre éducateurs Reflexions sur l'Éducation artistique / A. Stern. – Paris, 1967. – P. 87.
325. Roger Squier. Psychoanalytic Aesthetics: An Introduction to the British School Brit J Aesthetics / R. Squier // The British Journal of Aesthetics. . – 2010. – № 50 (2) : V 212-215 doi:10.1093/aesthj/ayp 062.
326. Vaideany C. La structure de la culture esthétique aecole / C. Vaideany // Revue de pedagogic. – 1968. – № 17. – P. 76 – 85.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А
Цикл бесід

Бесіда „Наша історія культура традиції”

Аудиторія прикрашена квітами. На дошці написано тему, перед студентами – велика карта Європи, на якій добре видно Україну. Також вивішені зображення державних символів України, плакат, на якому посередині намальована або приклеєна карта України, а навколо неї студенти клеїтимуть квіти. На столі на вишитому рушникові коровай. На партах кольоровий папір і ножиці.

Викладач. Рідна земля – це казковий світ дитинства і юності. Це невичерпне джерело, що все життя живить душу людини добром і світлом, куди б потім не завили її шляхи долі. І в тому дитинстві – рідна хата, наша берегиня. Біла хата у вишневому саду... біла барва в Україні – символ чистоти, морального здоров'я, душевної краси.

Прекрасна і неповторна наша Батьківщина. Це край мальовничої природи, добрих і працьовитих людей. Зачаровують своєю красою безкраї степові рівнини півдня, зелені лісові масиви Карпат і Полісся, голубі плеса волинських та північнокримських озер і причорноморських лиманів, блакитні стрічки Дніпра і Дунаю, симфонія природи Медоборів... І на цій чудовій землі у кожного з вас є найдорожчий її куточок – ваш рідний край. Це земля, де ви народилися і живете. Недарма в народі кажуть „За рідний край і життя віддай”, „Де рідний край, там і рай”.

У світі нема нічого вищого, дорожчого, як рідна Вітчизна, бо вона дала нам крила для польоту, відкрила цей чарівний дивосвіт, вона, як мати, у світі – одна.

Україна – це наш рідний край, наша дорога і мила Вітчизна, земля, де ми народились, уперше побачили і пізнали світ, почули колискову пісню, рідну мову, відчули любов і ласку – це наша найдорожча у світі Батьківщина. Вона для кожного з нас одна, як і мама, бо –

Можна все на світі вибирати, сину,

Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Так писав відданий син України Василь Симоненко, поет, патріот і мужній громадянин. Як і рідну матір ми не вибираємо, так і Батьківщину людина не вибирає, але прикипає до неї всім серцем, як і до рідної неньки, проймається великою і світлою любов'ю на все своє життя. От і ми почнемо нашу дорогу до знань з найсвітлішого – з любові до рідного краю.

Любов – найвище в світі почуття,

Вона не має меж – безкрая.

З любові починається життя,

Вона усе найкраще починає.

Кожен народ любить свою Батьківщину, робить усе для процвітання своєї держави, для її слави, свободи, незалежності. А ми живемо в Україні, волелюбній, мирній державі, і теж усім серцем любимо нашу милу, дорогу країну, хочемо, щоб вона стала процвітаючою, сильною, завжди була вільною і незалежною, бо всі ми громадяни нашої Вітчизни, патріоти, люблячі сини і дочки України.

Ось погляньте на карту Європи. Тут багато є різних країн (називає деякі і показує на карті). Кожна з них має свою територію – землю, свою мову, культуру, історію і свої символи. Земля кожної держави – її недоторканна власність, яку вона готова обороняти від ворогів. Україна, наша Батьківщина, розміщена у центрі Європи. Вона також має свою землю, мову, культуру, історію, звичаї, традиції і державні символи.

Ми з вами – патріоти і громадяни, які покликані захищати свій край від ворогів, трудитись так невтомно й завзято, щоб жилося всім добре, найкраще у світі, бо кожна людина має право на достойне і радісне життя.

1 студент

Бо рідний край – це наша Україна,

Найкраща в світі, дорога земля.

Для нас вона, як матінка – єдина,

Її ліси, озера і поля,

Степи і гори, ріки і долини

Відчути прагнуть теплоту долонь...

Я все віддам для блага України – Тепло душі і серденька вогонь!

2 студент

Ось небо блакитне і сонце в zenіті!

Моя Україна – найкраща у світі!

Моя Україна – це ліс і озерця,

Безмежні степи і чарівні джерельця.

Красиві пейзажі і гори високі,

Маленькі струмочки і ріки глибокі.

Міста старовинні і замки прекрасні,

Великі будови і дуже сучасні.

Сади чарівні, мальовничії села,

Моя Україна – це пісня весела.

Це щира, багата, як світ, її мова,

Крилата, така мелодійна, чудова!

Її обереги – верба і калина.

Найкраща у світі – моя Україна.

Бо нам найрідніша Вітчизна і мати.

То як же ми можемо, її не кохати!

Моя Україна – козацька слава!

Така волелюбна і мирна держава.

Вона дорога нам, і рідна, і мила,

Бо світ перед нами, як мати, відкрила.

Вітчизно свята, дорога Україно,

Для кожного з нас ти у світі – єдина.

Викладач. Кожна людина, громадянин і патріот України, може сказати такі ж слова, бо трудиться для дорогої і милої України, щоб вона процвітала, була вільною і незалежною нині і повсякчас, і на віки вічні. А це означає, що в кожную роботу людина вкладає свою любов і тепло своїх долонь, розум і знання.

Ось, на вишитому рушникові, лежить духмяний хліб – основа людського життя, символ достатку і процвітання народу. Нумо поміркуємо, скільки праці вкладено у

цей короваї, скільки душі, розуму, серця, мудрості і щедрості людської. Уявіть безмежне поле, яке треба підготувати для посіву, засіяти, доглянути, підживити, зібрати врожай... Своєї праці і сил не шкодували хлібороби. А потім із малесеньких золотих зерняток змололи борошно, а з нього спекли смачний і пахучий хліб, щоб ми були здорові, щасливі і веселі. А над машинами, які допомагали людям у цьому, працювали вчені, інженери, робітники різних професій, і кожен віддавав праці частинку свого тепла, своєї душі. І ось лежить хлібина на вишитому рушникові, бо в Україні такий звичай – вишивати рушники і на них подавати хліб, коли проводжають у далеку дорогу, коли зустрічають дорогих гостей. Це символ любові і достатку, щедрості і ширості української душі, щоб було у нас більше добрих друзів у світі, щоб ніхто не знав страшного голоду, такого, який колись зазнали наші люди.

1 студент

Ми хлібом-сіллю друзів зустрічаєм,
Хай буде в світі більше в нас братів!
Хай в кожній хаті будуть короваї,
Щоб люд ніколи хліба не просив!

2 студент

Їж, сину, хліб та пам'ятай, що в ньому
Саме життя закладено людей.
І сонце українське, й звуки грому,
Мозольний труд і усмішка очей.

Викладач. Сьогодні я подарую вам цей хліб на вишитому рушникові, щоб була легкою ваша дорога у світле майбуття, щоб ви були здорові, щоб у синьому небі України був мир, а поміж людьми любов та злагода. Завжди пам'ятайте, що ви діти своєї рідної і милої України, зі своїми звичаями, традиціями, легендами, казками та багатою, як земля, українською мовою. Погляньте знову на карту Європи. Бачите, скільки різних держав у ній? Усі країни мають свою мову, і кожен розмовляє і думає своєю, рідною. Мову нашого народу довго переслідували, забороняли, щоб знищити її назавжди. Але ми на своїй землі живемо і мова наша з землі і з роси, із чистих

джерел і краси, з ніжних світанків і чистої душі нашого народу, тому вона вижила і стала державною сьогодні!

1 студент

Мово моя, ти пречиста і славна,
Трепетна, наче ранкова роса.
Ти називаєшся нині – державна!
Все в тобі є: і багатство, й краса!

2 студент

Мовою рідною я розмовляю,
Вільно живу я у ріднім краю.
І Україну мою прославляю,
Вірність і серце я їй віддаю.

Викладач. А зараз ми сплетемо вінок із квітів любові для милої і рідної України. Перед вами, лежать кольоровий папір, олівець, ножиці. Кожен із вас на зворотному боці аркуша паперу намалює велику дуже гарну улюблену квітку і виріже ножицями. Вдихніть у цю роботу свою любов. А з квітів любові ми сплетемо віночок навколо карти України, щоб наша рідна Батьківщина процвітала, була ще кращою, красивішою і жила у любові своїх синів і доньок, які сьогодні ще сидять за партами і старатимуться добре вчитись, щоб стати гідними громадянами своєї держави у майбутньому. (Студенти вирізають квіточки і навколо карти України на плакаті приклеюють свої квіти, щоб вийшов віночок).

3 студент

„Всім серцем любіть Україну свою, – і вічні ми будемо з нею!” – писав поет Володимир Сосюра. І кожен громадянин України серцем прихиляється до цих слів, тому що у душі народу живе велика любов до його рідної і милої України.

4 студент

І сьогодні ми хочемо запевнити, що весь жар душі, свою любов і найкращі почуття ми віддамо тобі, рідний краю.

Люблю твої поля, ліси, озерця,
Усе-усе, що є в моїм краю.

Тепло своїх долонь і розуму, і серця

Я Україні милій віддаю.

5 студент

Бо ти найкраща в світі і єдина.

Ти народила кожного із нас.

Моя квітуча, мила Україно,

Іди до щастя, рідна, в добрий час!

Звучить пісня про Україну у виконанні солістів вокального гуртка або у запису – на розсуд викладача.

Викладач. А зараз кожен із вас скуштує шматочок цього короваю, щоб ваша дорога в майбутнє, до щастя була осяяна сонцем любові до рідного краю, до нашої милої України. І щоб усі ви були завжди здорові і ситі, жили у злагоді та мирі. В добрий час!

Викладач частує студентів.

Бесіда на тему: „Звичаї та традиції нашого народу”

Тема : „Звичаї та традиції нашого села”

Мета: ознайомити студентів із звичаями та обрядами українського народу, вказати на особливості їх проведення; розвивати моральні цінності та виховувати повагу до прекрасного минулого свого народу, любов до рідного краю.

Обладнання: зображення Св. Миколая, різдвяних атрибутів, довідкова література, кросворд, мультимедійний проектор.

I. Вступне слово викладача

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї, традиції, що виробились протягом багатьох століть і освячені віками. Звичаї народу – це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому.

Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя. Звичаї – це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших всенаціональних справах. Звичаї – це ті неписані закони, якими

керуються у всенародних справах, адже мова і звичаї – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Звичаї, як і мова, виробились протягом усього довгого життя і розвитку кожного народу. Геродот стверджував: „Якби народам у світі дали можливість вибирати найкращі з усіх звичаїв та обрядів, то кожен народ вибрав би свої власні”.

Скажімо, звичай вітатися при зустрічі існує у кожного народу, але роблять це по-різному: українці скидають шапки і подають один одному руки; китайці вклоняються до землі; лапландці труться носами.

В усіх народів існує повір'я, що той хто забуває звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світу, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища. Бо він загублений для свого народу.

У нашого українського народу існує повір'я, що від тих батьків, які не дотримуються звичаїв, родяться діти, що стають вовкулаками. Вовкулака – завжди понурий, завжди чимось незадоволений чоловік; в день святого Юрія він перекидається вовком, бігає разом із іншими звірами по лісі і має лише опасок на своїй кудлатій шиї, а в день зимового Миколая він знову перекидається чоловіком.

Ми, українці, нація дуже стара, і свою духовну культуру наші пращури почали творити далеко до християнського періоду. У нас на Україні вже була національна культура, і Володимир Великий тільки додав християнську культуру до своєї рідної, батьківської культури.

Сьогодні ми поговоримо про зимову обрядовість українського народу і як її дотримуються в нашому селі.

II. Цикл зимових свят.

4 грудня – Введення в храм Пресвятої богородиці.

За народним звичаєм примічали: Якщо першим зайде в хату молодий гарний чоловік, а до того ж із грошима – добра ознака: весь рік у хаті будуть усі здорові і будуть „вестися” гроші.

Зайде старий, кволий чоловік – будуть в домі хворіти, злидні осядуть. Найгірше коли зайде стара жінка – добра не жди. З цим святом пов'язано багато приповідок. „Скільки на Введення води, стільки на Юрія води”, „Як Введення мости мостить,

Микола забиває гвіздки, то люта зима буде”. У різних місцевостях святкують це свято по різному, але скрізь спостерігається одна тенденція – накликати багатство та добробут на майбутній рік.

7 грудня – день великомучениці Катерини, свято дівочої долі.

Ранком, до схід-сонця дівчина йде в садок і зрізує гілочку вишні. Якщо до „Меланки” вишня розів’ється і зацвіте – добрий знак.

Увечері дівчата сходяться до однієї хати і варять спільну вечерю – борщ і кашу. Опівночі ідуть закликати долю:

Доле, доле, йди до мене вечеряти! Заспіває півень – гарний знак. Тиша – оглухла доля. Дівчата проклинають її: „Щоб ти зозулі не чула, блуднице моя!”. Впаде зірка – „Погасне доля!” – злякано шепотіли дівчата.

13 грудня -день Св. Андрія Первозванного.

Стародавня християнська легенда каже, що апостол Андрій Первозваний проповідував християнство в самому Царгороді, на побережжі Чорного моря та в околицях нашої столиці – Києва. Традиційно в Україні цього дня проводяться вечорниці. Приміщення прикрашається вишиваними рушниками, дівочими віночками з стрічками, стіл накривається українською скатертиною і обов’язково на Андрія горять свічки. Адаже в цей вечір не лише відбуваються різноманітні розваги, пісні і танці, кусання калити, святкова вечеря. А й опівночі дівчата гадають, питають у Андрія свою долю.

А як лише смеркне, дівчата та хлопці на вечорниці. Хлопці приходять з музикантами, розпочинаються жарти, розваги – веселе дозвілля.

Інсценізація уривку дійства Андріївських вечорниць.

Студент: – Добрий вечір вам, дівчата, та вам молодиці. Чули ми, що у цій хаті будуть вечорниці.

Студентка: – До нас до нас ідіть, парубоньки, бо в нас гарні дівоньки, бо в нас музики грають, бо в нас дівчата гуляють. До нас завітайте, гарних пісень заспівайте.

Молодь танцює, співає.

Але основною подією андріївських вечорниць є кусання калити. Калиту підвішують високо, щоб хлопець зміг угризнути її, лише високо підстрибнувши.

Найвеселішого жартівника обирають вартовим калити, а найпроворнішу дівчину призначають його помічницею. Вона бере квач, добре змащений сажею, і стає поруч із вартовим. Бажаючому вкусити калиту дають палицю – коцюбу, що імітує коня. Хлопці по черзі беруть у руки палицю, „сідають” верхи і заїздять до кімнати. „Вершник” повинен обійти вартового, підстрибнути і вкусити калиту. Якщо це вдалося, то він одержує калиту і пригощає всіх або доручає поділити калиту одній з дівчат. Якщо ж не вкусив. То вартовий або його помічниця може «вписати» його квачем по обличчі.

Опівночі під Андрія дівчата ворожать. Кожній хочеться знайти свою долю, свого судженого – рядженого, коли заміж вийде, чи буде коханою, матір'ю, а чи знову дівуватиме ще рік:

Андрію, Андрію Конопельки сію.

Спідницю волочу,

Заміж вийти хочу.

17 грудня – день Варвари Великомучениці. За народною легендою свята Варвара Великомучениця була така мудра на вишивання, що вишила ризи самому Ісусу Христу. „Варвари” день повороту на весну. Приповідка каже, що „Варвара ночі увірвала, а дня приточила” На другий день після Варвари – преподобного Сави, а на третій – Миколая. В народі казали: „Варвара снігом постелить, Сава загладить хуртовиною, а Микола морозом придавить”.

19 грудня – Миколай. Миколай чудотворець, охоронець людей. Український Діл Мороз. За традицією приносить слухняним дітям подарунки.

(Виступ учня початкової школи)

В цю ніч прекрасну і казкову

Коли яскраво місяць сяє.

Надворі сніг блищить чудово,

Ми всі чекаєм Миколая.

На небі зоряна доріжка

Вся сріблом і камінням сяє.

По ній із неба на санчатах

На землю Миколай з'їжджає.

Хай кожен з діток пам'ятає

Ім'я святого Миколая.

Він щастя і добро приносить,

Здоров'я для всіх просить.

6 січня – Свят-вечір. Готують 12 страв. Традиційною є кутя. Ставили дідуха. робили різдвяну зірку. Закликали Мороза на вечерю.

7 січня – Різдво Христове.

13 січня – Меланки (виступи студентів про звичаї та обряди цього дня).

14 січня – Новий рік (за старим стилем) або свято Василя Великого. Ходили посівальники: „Сію, сію, посіваю. З Новим роком Вас вітаю!”.

19 січня – Богоявлення, Йордан, Водохреща. Під час хрещення Спасителя було явлення усіх трьох ликів божества: Отець із розкритих небес гласом свідчив про хрещення Сина, а Святий дух у вигляді голуба зійшов на Ісуса. В цей день проводили освячення води, випускали голубів і „проганяли” їх, що символізувало закінчення святків.

Розв'язування кросвордів „Найважливіше свято зими”.

1. Символічні дійства, приурочені до відзначення найважливіших подій в житті людини (**обряди**).

2. Зустрілися зима з весною (**стрітення**).

3. Повсякденні уставлені правила поведінки (**звичаї**).

4. „Калета, калета на ... ти прийшла” (**Андрія**).

5. Вірили в показника (**Введення**).

6. Із неба він з'їжджає,

Про діток пам'ятає.

Здоров'я для всіх просить,

І щастя він приносить! (**Миколай**)

IV. Підведення підсумків.

БЕСІДА „Звичаї та традиції”

Переважно аграрний характер виробництва праукраїнців (І тисячоліття до н.е. – II-IX ст. н.е.), української сім’ї у XVII – на початку XX століття передбачав формування у дітей відповідального ставлення до праці, яке ставило за мету прищеплення їм життєвих навичок і трудових умінь. Змістом виховання і навчання був реальний процес повсякденного, побутового і трудового життя людей, а основними засобами – спостереження, показ і багаторазові повторення різних дій. Система підготовки дітей до праці будувалася в основному на народних традиціях, звичаях та обрядах. Багато з них виникло на ґрунті трудової діяльності та реальних людських взаємин і виконували функцію не тільки регуляторів суспільної та особистісної поведінки, а й використовувалися як засіб передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду взагалі та морально-трудового, зокрема.

Звичаї та традиції виявлялися і в ставленні до природи, і в поезії землеробів, і в усній народній творчості, і в давніх народних ремеслах, красі одягу, житла, і у виняткових законах гостинності, і в добрих правилах побуту та поведінки. Звичайно, зміцненню і закріпленню традицій та звичаїв сприяла релігія, під впливом якої знаходилася сім’я, основні етапи життя людини (хрещення, шлюб, похорон). Українцям імпонувала передусім загальнодоступна ідея соціальної справедливості у християнстві (рівність усіх перед Богом), єдність людської історії, засудження жорстокості, насилля і користолюбства, звернення до совісті, честі, милосердя, "внутрішньої свободи" і людської гідності.

Зазначимо, що педагогічний аспект народних трудових традицій, звичаїв, обрядів і свят є предметом дослідження етнопедагогіки (термін, введений академіком РАО, Г. Н. Волковим), народної педагогіки (вперше до цієї звернувся О. В. Духнович). Протягом останнього часу ця проблема досліджується в Україні (С. Д. Бабишин, Т. І. Мацейків, М. Г. Стельмахович, Є. Ї. Сявакко).

Звичаї і традиції завжди закріплюють те, що досягнуте в громадському та особистому житті, вони є сильними соціальними засобами стабілізації суспільних відносин. Вони виконували роль соціальних механізмів передачі новим поколінням взаємин старших поколінь, відтворювали у молодіжному житті ці взаємини.

Система звичаїв і традицій нашого народу є результатом його виховних зусиль протягом багатьох віків. Через цю систему народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер та психологію в історичному процесі зміни поколінь. Спадкоємність поколінь, вірність дітей звичаям і традиціям батьків народ розглядав як основний закон свого життя. Звичаї і традиції виконують спільні для них соціальні функції: по-перше, служать засобом стабілізації усталених у даному суспільстві відносин; по-друге, здійснюють відтворення цих відносин у житті нових поколінь. Проте існують свої особливості і навіть деякі відмінності у трактуванні традицій та звичаїв, що особливо важливо у межах нашої проблеми дослідження. Головною умовою існування традицій є їх збереження і передача. Традиція проявляється у вигляді усталених стереотип і зованих норм поведінки, звичаїв, обрядів, свят, суспільних ідей, морально-етичних елементів тощо. Традиції можуть бути сімейними, регіональними, національними, загальнолюдськими. За змістом вони можуть бути прогресивними, консервативними і навіть відкрито реакційними. Для успішного розвитку людського суспільства важливою є закономірність: цілеспрямована діяльність людей веде до виникнення нових елементів культури – інновацій, які розвиваються в межах певного суспільства і традиціоналізуються. Народні традиції є тим соціальним механізмом, за допомогою якого здійснювалися наслідування та спадкоємність підростаючим поколінням морально-трудового досвіду.

Узагальнений морально-трудоий досвід народу (в традиціях), природно, впливає на всі сторони суспільного життя: погляди, переконання, норми поведінки, звички і підтримується силою громадської думки. Цим самим з допомогою трудових традицій та інших соціальних механізмів створювалася модель формування особистості взагалі та її морально-трудоого становлення зокрема.

Характерною особливістю традицій є те, що вони включають емпірично відкриті і перевірені практикою способи трудової діяльності людей та відповідної їх поведінки. Виконуючи функцію „залучення” підростаючої зміни до багатого морально-трудоого досвіду, традиції служать провідним етнопедагогічним чинником, який справляє вирішальний вплив на здійснення передачі суспільних

цінностей від покоління до покоління, на формування внутрішньої єдності і національної своєрідності культури народу. Отже, вони сприяють тим самим цілеспрямованому розвитку особистості.

Однак, зв'язок традицій із формуванням морально-трудових якостей, відповідальності особистості не прямий, а є для неї лише системою соціальних установок, ціннісних орієнтацій. Складність тут, насамперед, у процесі перетворення знань, морально-трудового досвіду у переконання особистості. Головне, щоб вони стали особистісно значущими для молодої людини, тобто, щоб традиції інтегрувалися особистістю. Отже, народні трудові традиції - це морально-трудова досвід народу, ідеали, засоби підготовки підростаючого покоління до праці, котрі склались історично, передавалися з покоління в покоління стереотипізованим усталеним способом та підтримувалися силою громадської думки.

Переважна більшість дослідників відзначає як компоненти традицій звичаї, обряди, ритуали, свята, ігри, іграшки, дитячий фольклор, усну народну творчість, продуктивну працю. Не заперечуючи такого твердження, слід, очевидно, все ж уточнити призначення звичаїв і визначити їх місце у формуванні ставлення підростаючої особистості до праці.

Звичаї - стереотипи поведінки, яких дотримуються спільності людей, соціальні групи за певних обставин, і які зберігаються в незмінному вигляді протягом тривалого історичного періоду, передаючись від покоління до покоління. Вони є засобом соціальної регуляції діяльності, яка відтворюється у певному суспільстві і є звичною для їх членів, а також можуть виступати прийомами, формами взаємовідносин у родинно-побутовій сфері та праці. Звичаї, котрі підтримуються моральними відносинами, називають уподобаннями. Загалом, звичаї неофіційно і завжди підтримуються громадською думкою. Трудові звичаї завжди фіксують елементи прийнятого в суспільстві способу трудового життя, тому формування, закріплення та успадкування їх від покоління до покоління є важливим аспектом функціонування самого суспільства. Трудовий звичай ніби вводить юну особистість у русло, яке прокладене попередніми поколіннями через детальну регламентацію

трудоу дій у конкретних практичних ситуаціях. Разом із тим, звичай, завжди даючи конкретні орієнтири у трудовій діяльності, не ставить вимог до духовних якостей людини. Саме традиція і вирішує вищезазначене завдання тим, що регламентує чітко ті морально-трудоу якості, які необхідні для правильних (з точки зору народу) дій у конкретній сфері трудової діяльності.

ДОДАТОК Б

РОБОЧА ПРОГРАМА

Спецкурсу „Естетичний розвиток особистості студента”

Викладені робоча програма, методичні вказівки та індивідуальні завдання з дисципліни „Естетичний розвиток особистості студента”, наведені перелік тем для самостійного опрацювання, а також список рекомендованої літератури, що допоможе студентам під час виконання індивідуальних завдань.

Призначена для студентів педагогічних спеціальностей.

Укладач О.А. Хом'як, викладач кафедри початкової та дошкільної освіти

Рецензенти:

Л. Б. Мельничук, канд. пед. наук, доц. зав. кафедри педагогіки Інституту педагогічної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

О.О. Красовська, канд. пед. наук, доц. кафедри початкової та дошкільної освіти Інституту педагогічної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Характеристика дисципліни

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета — сформувати у студентської молоді загальні уявлення про найважливіші естетичні категорії, донести знання про основні етапи розвитку теорії естетики, розкрити суть законів краси і гармонії, теорії і практики мистецько-художньої творчості, виробити правильне розуміння сенсу і ролі естетики у галузі освіти, а також необхідних у фаховій діяльності естетичних критеріїв та художньо-творчих методів.

Завдання — навчити студентів розуміти основні естетичні поняття, практично використовувати набуті знання у подальшій трудовій діяльності, в різних життєвих ситуаціях, виробити вміння усвідомлювати значення категорії краси, художньо-мистецької творчості у професійній практиці.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- змістове наповнення предмету естетичний розвиток особистості, специфіку функціонування естетичних чинників у житті сучасної молоді;

- про вплив естетичних факторів на сучасний суспільний поступ;
- про важливість для молодшої людини належного естетичного виховання для позитивних зрушень в розвитку українського суспільства.

вміти:

- пояснити зв'язок естетики з іншими дисциплінами;
- оперувати у практичному житті головними естетичними категоріями, виявляти зміни їх змісту і значення в умовах сучасного світу;
- осмислювати та оцінювати дійсність з точки зору категорій добра і зла, прекрасного та потворного;
- застосовувати фундаментальні поняття естетики для вірної оцінки і розуміння конкретних соціальних явищ.

Критерії успішності: отримання позитивних оцінок на практичних заняттях і при виконанні індивідуального завдання.

Засоби діагностики успішності навчання: виступи і доповіді на практичних заняттях, а також загальна активність на лекціях і практичних.

2. Робоча програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I: Основи естетичного виховання особистості студента.

Тема 1. Вступ. Актуальність спецкурсу, його мета й завдання.

Необхідність введення спецкурсу в навчально-виховну практику. Формулювання його цілей і завдань відповідно до загальнопедагогічних проблем.

Тема 2. Естетичне виховання, його роль у розвитку особистості людини.

Аналіз базових понять (виховання, естетика, соціалізація, соціальне виховання, естетичне виховання). Визначення й зміст соціально-естетичного виховання. Його основні принципи, функції, напрямки й фактори, що впливають на процес розвитку особистості.

Тема 3. Зародження й розвиток ідеї естетичного виховання засобами мистецтва в історії педагогіки.

Зародження ідеї естетичного виховання засобами мистецтва в період античності (Древні Афіни) у рамках теорії про гармонійний розвиток особистості у працях Платона, Аристотеля й інших античних мислителів.

Трансформація цієї ідеї в рамках християнської ідеології в епоху раннього середньовіччя (Боецій, І. Коттон).

Представники гуманізму епохи Відродження про естетичне виховання і його функції у процесі виховання дитини (Т. Мор, М. Лютер, Ф. Рабле).

Новий час і епоха Просвіти як „новий” етап у розвитку проблеми естетичного виховання й ролі мистецтва у формуванні особистості (Ш. Роллен, А. Шефтсбері, Ф. Хатчесон, Д. Юм, А. Сміт, Ж.-Ж. Руссо).

Проблема виховання засобами мистецтва в педагогічних системах І. Гербарта, Ф. Фребеля, Л. Штрюмпеля (XIX століття).

Розуміння естетичного виховання прихильником трудового-соціально-трудоного устрою й громадянського виховання Г. Кершенштейнером (початок XX століття).

Естетичне виховання молоді в Давній Русі. Виховання засобами мистецтва в перших вищих навчальних закладах (XVII століття). Посилення ролі естетичного виховання в системі загальної освіти XVIII століття (В. Татищев, М. Новіков, І. Бецької). Погляди представників XIX століття на цю проблему (В. Белінський, О. Герцен, М. Добролюбов, Ф. Достоевський, Л. Толстой, К. Ушинський). Сучасна вітчизняна педагогічна наука про соціально-естетичне виховання засобами мистецтва.

Тема 4. Соціально-естетичне виховання як процес гармонізації взаємин людини зі світом.

Культурно-цивілізаційна атмосфера сучасного російського суспільства: проблеми й перспективи. Співвідношення індивідуального й соціального в людині. Виділення соціально-психологічного, соціально-педагогічного й морально-етичного аспектів виховання, завдяки яким здійснюється гармонійне входження особистості в соціум.

Тема 5. Інтеграція соціального й естетичного в мистецтві та її результати.

Соціокультурна функція мистецтва. Фіксація, узагальнення й передача накопиченого людством соціального й естетичного досвіду окремої особистості. Вплив на інтелектуальну, емоційну й вольову сфери особистості.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Культурно-масова робота як найважливіший засіб виховання естетичного смаку студентської молоді.

Тема 1. Культурно-масова робота як образна модель людської життєдіяльності, спосіб освоєння навколишнього світу.

Специфіка художнього методу пізнання навколишнього світу. Художній образ - світ чуттєво-емоційних взаємодій людини зі світом.

Тема 2. Засоби впливу мистецтва на внутрішній світ людини (література, музика,

образотворче мистецтво, фотографія, кінематограф).

Поняття засобів впливу мистецтва на внутрішній світ людини. Їхня характеристика (привабливість, умовність, асоціативність, виразність, образність, інтонаційність) і роль у художньому сприйнятті. Естетичне переживання як необхідна умова формування цілісної особистості.

Література, музика, образотворче мистецтво, фотографія, кінематограф.

Тема 3. Життя людського духу в лінії, кольорах, світлі, пластиці, обсязі (архітектура, образотворче мистецтво).

Історія образотворчої діяльності людини як процес оволодіння виразними можливостями зазначених елементів художньої мови і її збагачення. Жанрове різноманіття образотворчих мистецтв і художніх технік. Аналіз елементів образотворчої мови (малюнок, колорит, композиція) і художніх понять (синтез мистецтв, садово-паркове мистецтво, архітектурний комплекс, архітектурний ансамбль).

Образотворче мистецтво, архітектура.

Тема 4. Життя людського духу в музичному звуці (музика).

Музика як засіб пізнання й впорядкування, гармонізації людиною природного звучання світу. Лад, гармонія в музиці, висота й тембр звуку, роль ритму в класичній та сучасній, молодіжній музиці.

Види й жанри музики. Класична, легка музика й пісенна творчість. Народна музика. Музичний фольклор як мелодійна, інтонаційна й тематична основа музики.

Тема 5. Єдність духу й тіла в музичній пластиці (хореографія, фотографія, кінематограф).

Танцювальна культура як поєднання музичних ритмів і рухових реакцій: історія й сучасність. Професійне танцювальне мистецтво або хореографія. Класичне (балет) і народне (фольклорні танцювальні ансамблі) танцювальне мистецтво.

Хореографія, фотографія, кінематограф.

Тема 6. Життя людського духу в сценічній дії, слові, жесті, міміці, пластиці (театр, фотографія, кінематограф).

Театр як сценічна дія акторів, його виникнення й розвиток. Специфіка впливу театального мистецтва на емоційно-вольову сферу людини. Види театального мистецтва. Духовні й тілесно-рухові можливості актора.

Театр, фотографія, кінематограф.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Основи естетичного виховання особистості												
Тема 1. Вступ. Актуальність спецкурсу, його мета й завдання.	2	2										
Тема 2. Естетичне виховання, його роль у розвитку особистості людини.	2	2					8	2			2	4
Тема 3. Зародження й розвиток ідеї естетичного виховання засобами мистецтва в історії педагогіки.	6	2	2			2	6				4	2
Тема 4. Соціально-естетичне виховання як процес гармонізації взаємин людини зі світом.	6	2	2			2	4				2	2
Тема 5. Інтеграція соціального й естетичного в мистецтві та її результати.	6	2				4	6		2		2	2
Разом за змістовим модулем 1	22	10	4			8	24	2	2		10	10
Змістовий модуль 1. Культурно-масова робота як найважливіший засіб виховання естетичного смаку студентської молоді.												
Тема 1. Культурно-масова робота як образна модель людської життєдіяльності, спосіб освоєння навколишнього світу.	8	2	2			4	8	2			4	2
Тема 2. Засоби впливу мистецтва на внутрішній світ людини (література, музика, образотворче мистецтво, фотографія, кінематограф).	10	2	2		2	4	10	2			4	4
Тема 3. Життя людського духу в лінії, кольорах, світлі, пластиці, обсязі (архітектура, образотворче мистецтво).	10		4		2	4	10		2		4	4
Тема 4. Життя людського духу в	10		4		2	4	10		2		4	4

музичному звуці (музика).												
Тема 5. Єдність духу й тіла в музичній пластиці (хореографія, фотографія, кінематограф).	10		4		2	4	10		2		4	4
Тема 6. Життя людського духу в сценічній дії, слові, жести, міміці, пластиці (театр, фотографія, кінематограф).	10		4		2	4	8				4	4
Разом за змістовим модулем 2	58	4	20		10	24	56	4	6		24	22
Усього годин	80	14	24		10	32	80	6	8		34	32

4. Темати практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Зародження й розвиток ідеї естетичного виховання засобами мистецтва в історії педагогіки.	2
2	Соціально-естетичне виховання як процес гармонізації взаємин людини зі світом.	2
3	Культурно-масова робота як образна модель людської життєдіяльності, спосіб освоєння навколишнього світу.	2
4	Засоби впливу мистецтва на внутрішній світ людини (література, музика, образотворче мистецтво, фотографія, кінематограф).	2
5	Життя людського духу в лінії, кольорах, світлі, пластиці, обсязі (архітектура, образотворче мистецтво).	4
6	Життя людського духу в музичному звуці (музика).	4
7	Єдність духу й тіла в музичній пластиці (хореографія, фотографія, кінематограф).	4
8	Життя людського духу в сценічній дії, слові, жести, міміці, пластиці (театр, фотографія, кінематограф).	4
	ВСЬОГО	24

5. Самостійна робота

Самостійна робота є складовою підготовки упродовж навчального семестру. Метою самостійного опрацювання навчального матеріалу є набуття навичок роботи з рекомендованою та самостійно обраною літературою, формування самостійного творчого мислення. Передбачаються такі види роботи:

- вивчення кожної теми лекційного курсу за рекомендованою та самостійно обраною літературою;
- написання рефератів;
- підготовка до практичних занять.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Естетика в системі сучасного знання. Естетика, мистецтвознавство та філософія мистецтва.	2
2	Поняття краси і прекрасного та історичні парадигми їх осягнення.	2

	Прекрасне та естетичне.	
3	Діалектика прекрасного і потворного. Зв'язок та взаємодія цих естетичних категорій з етичними категоріями добра і зла.	2
4	Категорії піднесеного і величного, потворного і нищого, трагічного і комічного. Їх вияв у культурі постмодерної доби.	2
5	Поняття „естетичного смаку” та „художнього смаку”, їх критерії та засоби формування.	2
6	Поняття естетичної і художньої культури. Основні сфери проявів естетичної та художньої культури в сучасному суспільстві.	4
7	Мистецтво як соціальний і культурний феномен. Види та жанри мистецтва. Художній образ та художнє сприйняття.	4
8	Поняття художньо-мистецького стилю. Провідні стилі класичного та некласичного мистецтва.	4
9	Формування і розвиток естетичного ставлення до дійсності в сучасній людини. Естетика середовища.	2
10	Формування і розвиток естетичного ставлення до дійсності в сучасній людини. Естетика середовища.	2
11	Поняття „дизайну” та промислової естетики. Історична еволюція промислового мистецтва та дизайну.	2
12	Художньо-творчий потенціал людської праці. Естетичний аспект підприємницької діяльності.	2
13	Роль інформаційної культури у виробленні творчого підходу до професійної діяльності.	2
	ВСЬОГО	32

6. Індивідуальні завдання

З метою поглиблення знань із курсу, прищеплення навичок самостійної роботи з літературою пропонується написання рефератів.

Теми для реферативних робіт:

1. Співвідношення понять краси, прекрасного та естетичного.
1. Особливості естетики як філософської науки.
2. Провідні концепції естетичного в європейській культурі.
3. Взаємовпливи релігії та мистецтва.
4. Художні стилі класичного мистецтва.
5. Художні стилі некласичного мистецтва.
6. Художній авангард та його естетична оцінка.
7. Естетичне як цінність.
8. Діалектична єдність етичного і естетичного, їх взаємозв'язок.
9. Проблема прекрасного і потворного в житті і художній творчості.
10. Трагічне в естетиці екзистенціалізму.
11. Мистецтво як соціальний і культурний феномен.
12. Мистецтво як засіб гармонізації природи і культури.
13. Основні парадигми сучасної мистецької творчості.
14. Етико-естетичні аспекти життєвого вибору особистості.
15. “Краса врятує світ” – Що це означає?
16. Естетичні аспекти кохання.
17. Етика та естетика в гендерному вимірі.

18. Роль сучасного мистецтва в житті людини.
19. Види мистецтва, їх своєрідність і специфіка впливу на внутрішній світ людини.
20. Мистецтво як засіб соціального виховання в Давній Греції (на прикладі Спарти й Афін).
21. Погляди Платона на естетичну цінність мистецтва.
22. Ідея тотожності морального й прекрасного в системі наукових поглядів Аристотеля.
23. Погляди на роль мистецтва християнської релігії: історія й сучасність.
24. Гуманісти епохи Відродження про естетичне виховання (на вибір студента).
25. Елементи естетичного виховання в народній педагогіці давніх слов'ян.
26. Естетичне виховання молоді в станових навчальних закладах Росії XIX століття (на прикладі кадетських корпусів та інститутів благородних дівиць).
27. Педагогіка XIX-XX століття про необхідність естетичного виховання молоді (на вибір студента).

Рекомендації щодо виконання реферативних робіт

Написання реферату займає важливе місце у процесі організації самостійних занять, стимулює до більш глибокого вивчення дисципліни, розвиває вміння користуватися навчальною літературою, складати бібліографію, також є одним із засобів перевірки знань з дисципліни „Естетичний розвиток особистості”.

Реферати виконуються на основі самостійного вивчення рекомендованої літератури, список якої не обмежує ініціативи студента і його можливостей у використанні більш широкого кола наукових досліджень.

Написання реферату слід починати з вибору теми. Далі необхідно скласти план, який має таку структуру:

Зміст

Вступ. У вступі необхідно дати пояснення теми, показати її актуальність, сформулювати фундаментальну проблему, якій присвячена робота, мету та завдання дослідження, провести аналіз джерел і літератури.

Основна частина містить ті проблемні питання, що розкривають тему. В основній частині слід окреслити 2 – 3 питання, формулювання яких повинне відповідати змісту реферату. Рекомендовано поділити основний матеріал на розділи, які, у свою чергу, можна поділити на підрозділи. Вони обов'язково мають закінчуватися логічними висновками.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище необхідно зробити висновки змісту реферату.

Список вивчених і використаних у роботі джерел та літератури подається в алфавітному порядку. Наведені у роботі цитати повинні мати посилання на джерело, де необхідно вказати прізвище, ім'я, по батькові, назву роботи, місто і рік видання.

7. Методи навчання

Поєднання проблемного підходу у вивченні основних тем курсу із самостійним опрацюванням студентами оригінальних наукових текстів. Широке використання різних форм активізації інтересів до пізнання (лекція із застосуванням аудіовізуальних засобів, пояснення, бесіда, розповідь, дискусія, практична робота, ділова гра, рольова гра, репродуктивні завдання, проблемні завдання, вільні обговорення, колективна робота, групова робота та ін.

8. Методи контролю

Усне опитування (індивідуальне та фронтальне), письмові самостійні та модульні контрольні роботи, тестування, контроль та оцінювання письмових робіт.

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Приклад для екзамену

Поточне тестування та самостійна робота										Підсумковий	Сума	
Змістовий модуль №1					Змістовий модуль № 1					тест (екзамен)		
T1	T2	T3	T4	T5	T1	T2	T3	T4	T5	T6	Модульний контроль	
4	4	4	6	6	6	6	6	6	6	6	40	100

T1, T2 ... T6 – теми змістових модулів.

10. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Рекомендована література

1. Бескова И. А., Герасимова И. А., Меркулов И. П. Феномен сознания / И. А. Бескова, И. А. Герасимова, И. П. Меркулов. – М. : Прогрес-Традиция. – 2010 – 367 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : Підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Под редакцией Д. И. Фельдштейна / Вступительная статья Д. И. Фельдштейна. 2-е изд. – М. : Издательство «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.
4. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования : монография / Е. В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону, 2000. – 254 с.
5. Борев Ю. Б. Эстетика: Учебник / Ю. Б. Борев. – М.: Высшая школа, 2002. – 511 с.
6. Буров А. И. Эстетика: проблемы и споры / А. И. Буров. – М. : Искусство, 1975. – 56 с.
7. Бурса П. П. Вопросы эстетического воспитания в школе / П. П. Бурса. – Хабаровск, 1959. – 30 с.
8. Бутенко В. Г. Эстетическое развитие личности / В. Г. Бутенко // Сов. педагогика. – 1989. – № 11. – С. 151–152.
9. Верб М. А. Педагогические основы формирования эстетической культуры старших школьников / М. А. Верб. – Л., 1980. – 80 с.
10. Гендина Н. И. Информационная культура личности: диагностика, технология формирования : учебно-метод. пособие: часть 2 / Н. И. Гендина, Н. И. Колкова,

- Г. А. Стародубова. – Кемерово : Кемеровск. гос. академия культуры и искусств, 1999. – 146 с.
11. Гіптерс З. Художня самодіяльна творчість студентів як засіб естетичного виховання майбутніх спеціалістів : Метод. посібник. – Львів : Каменяр, 1998. – 144 с.
  12. Глотов М. Б. Развитие художественного мира российского студента / М. Б. Глотов. – СПб. : Политекс, 1997. – 125 с.
  13. Д жола Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів : навч.-метод. посіб. / Д. М. Д жола, А. Б. Щербо. – К. : ІЗМН, 1998. – 392 с.
  14. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах / Ред. кол. : В. Ф. Передерій (відп. ред.), В. О. Кудін та ін. – К. : Вища школа, 1976. – 207 с.
  15. Естетичне виховання : Довідник / В. І. Мазепа (керівник авт. колективу), А. В. Азархін, В. С. Горський та ін.; Упоряд. Н. О. Яранцева. – К. : Політвидав України, 1988. – 214 с.
  16. Запорожец А. В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности / А. В. Запорожец // Возрастная и педагогическая психология. – М. : 1992. – С. 173–190.
  17. Землянухина Л. В. Естетика, етнографія, побут. – М., 1994. – 107 с.
  18. Киященко М. І. Естетика життя: Навчальний посібник. – М., 1999. – 260 с.
  19. Киященко Н. И. Современные концепции эстетического воспитания (теория и практика) / Н. И. Киященко. – М. : ИФ РАН, 1998. – 302 с.
  20. Котова И. Б., Шиянов Е. Н. Соціалізація й виховання. – Ростов на / Д., 1997. – 338 с.
  21. Козырева А. Ю. Лекции по педагогике и психологии творчества / А. Ю. Козырева; Науч.-метод. центр Пенз. гор. отд. образования. – Пенза, 1994. – 338 с.
  22. Комарова А. И. Эстетическое воспитание студентов / А. И. Комарова. – Львов : Высшая школа, 1984. – 160 с.
  23. Крылова Н. Б. Эстетический потенциал культуры / Н. Б. Крылова. – М. : Прометей, 1990. – 146 с.
  24. Крупник Е. П. Психологическое воздействие искусства на личность / Е. П. Крупник. – М. : Институт психологии РАН, 1999. – 238 с.
  25. Лабковская Г. С. Эстетическая культура и эстетическое воспитание: кн. для учителя / Г. С. Лабковская. – М. : Просвещение, 1983. – 176 с.
  26. Левчук Л. Т., Панченко В. І., Оніщенко О. І., Кучерюк Д. Ю. Естетика : Підручник / За заг. ред. Л. Т. Левчук. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 520 с.
  27. Малахів В. А. Мистецтво й людський світогляд. – М., 1988. – 146 с.
  28. Малицька О. В. Естетичне виховання майбутніх учителів у особистісно орієнтованому освітньому процесі / О. В. Малицька. // Педагогіка : збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 4. – Бердянськ : БДПУ, 2005. – 220 с.
  29. Миропольська Н. Є. Формувати почуття прекрасного / Н. Є. Миропольская. – К. : Т-во Знання УРСР, 1987. – 32 с.
  30. Неменський Б. Мистецтво, культура, освіта. – М., 1993. – 180 с.
  31. Осипов П. Н. Профессиональное развитие студента (социально-психологический аспект) : Монографія / П. Н. Осипов. – Казань : РИЦ «Школа», 2002. – 196 с.
  32. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) Монографія / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.

33. Пелех Ю. В. Ціннісно-смысловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога : монографія/ Ю. В. Пелех. – Рівне : Тетіс, 2009. – 400 с.
34. Психологія виховання / Під ред. В. А. Петровського. Изд. 2-і. – М., 1995. – 360 с.
35. Радкіна В. Ф. Інтеграція мистецтв у формуванні художньо-естетичного смаку студентів : навчальний посібник (з аудіо касетою) / В. Ф. Радкіна. – Ізмаїл : ІДП, 2001. – 124 с.
36. Разумный В. А. Эстетическое воспитание. Сущность. Формы. Методы / В. А. Разумный. – М. : Мысль, 1969. – 190 с.
37. Рудницька О. П. Педагогіка. Загальна та мистецька / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
38. Старовойтенко Е. Б. Культурная психология личности / Е. Б. Старовойтенко. – М. : Академический проект; Гаудеамус, 2007. – 320 с.
39. Танько Т. П. Музично-педагогічна освіта в Україні / Т. П. Танько. – Харьков : Основа, 1998. – 192 с.
40. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека : Учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. Д. Шадриков. – М. : Издательская корпорация «Логос», 1996. – 320 с.
41. Шайков Ю. В. Методологические проблемы системы эстетического воспитания / Ю. В. Шайков // Актуальные проблемы педагогики и эстетического воспитания. – М. : Педагогика, 1973. – С. 42 – 45.
42. Шуртакова Т. В. Формування світогляду студентів засобами мистецтва. – Казань, 1987. – 196 с. Щолокова О. П. Художньо-естетичне виховання школярів засобами світової художньої культури / О. П. Щолокова. – К. : УДПУ, 1993. – 80 с.
43. Юсов Б. П. Взаимодействие культурогенных факторов категории «культура» в работе с учащимися и студентами / Б. П. Юсов. // Взаимосвязь культурогенных факторов в формировании современного художественного мышления учителя образовательной области «Искусство». Избранные труды по истории, теории и психологии художественного образования и полихудожественного воспитания детей – М. : Спутник+, 2004. – 253 с.

ДОДАТОК В

План роботи науково-педагогічної лабораторії естетичної культури на 2012–2013
навчальний рік

№ з/п	Назва заходів	Відповідальні	Дата виконання
1	Затвердження плану роботи лабораторії на 2012 - 2013 н. р.	Хом'як О.А.	Вересень 2012
2	Підготовка статей, доповідей з проблематики лабораторії	Хом'як О.А.	упродовж 2012-2013р.р.
3	Організація музичних вечорів	Червняк Я.	за окремим розкладом
4	Організація та проведення Всеукраїнської науково-методичної конференції „Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої освіти”	Хом'як О.А. Кохановська І.	березень 2012 р.
5	Виконання магістерських робіт з проблематики лабораторії	Кохановська І.	Травень 2012 р.
6	Наукове керівництво роботами МАН з проблематики лабораторії, наукові консультації	Хом'як О.А.	Квітень 2012 р.
7	Проведення майстер-класів з хореографії, музичного мистецтва, образотворчого мистецтва, театрального мистецтва	Лазарець Я. Ворон В.	За окремим розкладом
8	Творча зустріч із солістом балету Національної опери України ім. Т.Шевченка Костянтином Пожарницьким	Хом'як О.А.	Травень 2012 р.
9	Творча зустріч із Народним артистом України, директором Київського державного хореографічного училища Дорошенко Іваном Васильовичем	Хом'як О.А.	Травень 2012 р.
10	Творча зустріч із Заслуженою артисткою України, солісткою Національної опери України Ченською Вікторією	Хом'як О.А.	Травень 2012 р.
11	Творча зустріч із солісткою Національного заслуженого академічного українського народного хору України ім. Г.Г. Верьовки Мандзюк Тетяною	Хом'як О.А.	Травень 2012 р.
12	Творча зустріч із провідним хореографом, керівником "Київ Модерн-балету" Радю Поклігару	Хом'як О.А.	Травень 2012 р.
13	Майстер клас „Особливості вокальної творчості оперного співака”	Хом'як О.А., Народна артистка України В. Ченська	Травень 2012 р.

Завідувач лабораторією Хом'як О.А.

Положення

про науково-педагогічну лабораторію естетичної культури

1. Загальні положення

1.1 Науково-педагогічна лабораторія з художньо-естетичного виховання створена як науково-дослідний підрозділ Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, рішенням Вченої ради МEGУ (протокол № 2 від 05.09.2012 р.) з метою активізації прагнення студентів педагогічних університетів спілкуватися зі світом мистецтва, формування уміння сприймати й оцінювати твори мистецтва, художні образи за законами естетичного, розширення естетичного досвіду у студентської молоді, виховання їх естетичних смаків.

1.2 Пріоритетними напрямками діяльності лабораторії є: дослідження основних аспектів художньо-естетичного виховання молоді як одного із засобів морально-духовного виховання у вищих навчальних закладах, де закладаються, формуються і розвиваються основи культурної, освіченої, вихованої особистості; залучення наукового та творчого потенціалу науковців університету до створення проблемних груп за напрямками досліджень.

Діяльність лабораторії регламентується єдиними нормативними актами і постановами Міністерства освіти і науки України.

Базовими підрозділами лабораторії є кафедри педагогіки та початкової та педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти МEGУ.

2. Завдання та організація діяльності науково-педагогічної лабораторії естетичної культури.

2.1 Завданнями лабораторії є:

- узагальнити та систематизувати досвід вчителів загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій з проблем художньо-естетичного виховання молоді Рівненської області;

- розробити педагогічні технології використання художньої культури в процесі художньо-естетичного виховання молодого покоління;

- підготувати курсові, бакалаврські і дипломні роботи, магістерські і кандидатські дисертації;

- публікувати наукові дослідження членів лабораторії, членам лабораторії брати участь у семінарах, курсах перепідготовки адміністративних, педагогічних кадрів, виступати перед учнями шкіл, студентами середніх та вищих закладів освіти, на радіо та телебаченні з метою ознайомлення громадськості з роботою науково-педагогічної лабораторії естетичної культури.

2.2 Штатний розклад лабораторії погоджується з проректором з наукової роботи і затверджується ректором університету.

2.3 Співробітниками лабораторії можуть бути:

- викладачі з числа професорсько-викладацького складу МЕНУ; викладачі університету, що працюють за сумісництвом; аспіранти та докторанти, теми дисертаційних досліджень яких співпадають з науковим профілем лабораторії;

- вчителі загальноосвітніх шкіл і профільних навчальних закладів, працівники інших установ і громадських організацій;

- студенти, магістранти в порядку виконання робіт за програмою наукових досліджень лабораторії.

3. Плани наукових робіт лабораторії.

Плани наукових робіт лабораторії, що спрямовані на реалізацію вказаних завдань, складаються та уточнюються щорічно і затверджуються проректором з наукової роботи за поданням наукового керівника лабораторії. Наприкінці кожного поточного року керівник лабораторії надає звіт про результати діяльності лабораторії.

4. Кошти та фінансування.

Лабораторія функціонує на громадських засадах. Фінансування лабораторії здійснюється:

- за рахунок коштів, які виділяються на виконання конкретних держбюджетних тем Міністерством освіти і науки України за рахунок грантів, фондів;

- на інших договірних засадах, що регламентуються наказами ректора університету.

5. Науковий керівник лабораторії.

Завідувач лабораторією призначається на посаду наказом ректора МЕГУ виконує обов'язки керівника наукових робіт:

- розробляє принципові напрямки та конкретні плани наукової роботи лабораторії на кожен рік і на перспективу;

- керує всією роботою лабораторії, відповідає за розробку та виконання науково-педагогічних напрямків і планів, результати її діяльності;

- забезпечує координацію та комплексне проведення досліджень з іншими науковими установами, організаціями;

- організовує впровадження наукових і методичних розробок лабораторії в педагогічну практику;

- забезпечує розвиток матеріальної бази лабораторії.

Завідувач науково-педагогічної лабораторії естетичної культури Хом'як О.А.

ДОДАТОК Д

Тема: Кінематограф: історія, види, жанри, особливості

Мета: ознайомити студентів з історією виникнення і розвитку кінематографу; сприяти формуванню естетичного смаку вчити аналізувати художній зміст фільмів та формулювати власні враження, отримані після перегляду творів кінематографу.

Обладнання: фрагменти записів (відео чи фото) перших кінофільмів, фото мистецьких діячів, які сприяли розвитку кінематографу.

1. Організаційна частина.

2. Історичні передумови виникнення кінематографу.

Проблема зображення дійсності рухомою, динамічною хвилювала людину ще з давніх часів - навіть у наскельних зображеннях первісної людини (в серіях рисунків) спостерігається певна послідовність, що відображає початок, кінцеву мету та етапи її досягнення. Згодом, коли техніка живопису сягає досконалості, художники прагнуть передати динаміку розгортання подій: це епічний цикл фресок із життя Марії і Христа Джотто ді Бон доне, розписи Сікстинської Капелли Мікеланджело, „Афінська школа” Рафаеля.

Розвиток суспільства в епоху капіталізму залучення до культури найширших верств населення; постала потреба в людині з якісно іншим баченням світу, прилучення до культурної спадщини і можливість передачі соціокультурної інформації усім верствам суспільства.

Отже, ідея рухомого зображення виникла не на безплідному ґрунті, а була підготовлена усім попереднім розвитком культури.

Ще Леонардо да Вінчі проводив досліди одержання зображення на спеціальній плівці - зображення з допомогою спеціальної камери переносилося на площину і перемальовувалося (кінець XV ст.).

Фотографія в сучасному її розумінні виникла XVII ст. з відкриттям чутливих до світла матеріалів. У 1802 р. Т.Уєствуд (Англія) вперше отримав зображення на пластинці, але ще не знав, як його закріпити. У 1839 р. Л. Ж. М. Дагер доповів Паризькій академії про свій спосіб фотографування - *дагеротипію*, через 2 роки (у 1841 р.) про власний спосіб доповів також У. Г. Д. Толбот. Різниця між способами

полягала в тому, що в одному випадку спочатку отримували позитив, а в іншому – негатив.

У XIX ст. існував кінетоскоп Едісона (апарат для спостереження швидко змінюваних фотографій, що створював ефект руху об'єктів). Роботу кінетоскопу досконало вивчили брати Луї та Огюст Люм'єри і в 1895 р. запатентували кінематограф. Перший кіносеанс відбувся 28 грудня 1895 р. в Парижі в підвалі „Гран кафе” на бульварі капуцинів – це були сцени, відзняті з натури „Вихід робітників із заводу Люм'єра”, „Прибуття поїзда на вокзал Ла Сьота”. Зрозуміло, що спочатку публіку цікавили більше технічні можливості, а не художній зміст. Всього фірма Люм'єрів випустила близько 1,5 тисяч одно-, двохвилинних фільмів - у жанровому відношенні це були прості репортажі та ігрові сцени на літературні та історичні сюжети.

В перші роки свого існування кіно залишалось німим. Перший звуковий фільм з'явився в 1928 році. Великий інтерес до кіномистецтва з боку усіх верств населення сприяв швидкому розвитку індустрії кіно, розширенню його матеріальної бази, наукових основ техніки зйомки.

До появи електронних засобів запису всі фільми знімались на фотоплівку - камера послідовно фіксувала окремі моменти руху акторів: щоб людське око сприйняло ці окремі кадри, як єдине ціле, необхідно було робити від 16 до 24 „знімків” в секунду.

Майже одночасно з Люм'єрами свою кінематографічну діяльність розпочав Жорж Мельєс: його кінострічки „Леді зникає”, „Замок диявола”, „Червона Шапочка”, „Подорож на місяць” вважають передвісниками ігрового кіно, в якому поступово починає вибудовуватись система жанрів.

У кіномистецтві початку XX ст. найбільшою популярністю користувались авантюрні фільми та комедії (у Франції). В Італії основу жанрової системи склали історичні „фільми – колоси” і „салонні мелодрами”.

Перші кроки кінематографу в Україні пов'язані з іменами механіка – конструктора І. А. Тимченка та фізика М. А. Любимова – вони ще в 1893 р. створили апарат для відтворення на екрані неперервного руху людей і предметів.

Через рік після винайдення Люм'єрами кінематографа фотограф-художник А. К. Федецький знімав і демонстрував хронікальне кіно, в 1907 р. в Україні розпочалося регулярне виробництво кінофільмів (Київ, Одеса, Харків). Створюються хронікально-документальні стрічки, екранізуються театральні вистави („Наталка-Полтавка”, „Богдан Хмельницький”).

(Розповідь під відео супровід).

Важливе місце в історії кіномистецтва посідає явище, яке дістало назву кіно радянського періоду, його історія розпочалася після жовтневої революції (1917 р.) і закінчилась з розпадом Радянського Союзу (1991 р.).

Дореволюційне кіно віддзеркалювало процеси, що відбувалися в світовому кінематографі – рух хронікально-документальних фільмів до ігрових, формування жанрової системи. Найвизначніші фільми їхнього періоду „Пікова дама”, „Отець Сергій”, „Життя за життя”. Режисери цього періоду: Я. Протазанов, Є. Бауер. Визначились і перші зірки: В. Холодна, І. Мозжухін, Н. Лисенко. Паралельно з розвитком ігрового кіно закладались основи анімації – зачинатель цього жанру в російському кінематографі В. Сіпаревич („Веселі сценки з життя тварин”, „Різдво мешканців лісу”).

20-30 ті роки відображували в кіно соціально-політичні процеси: важливе місце посів історико-революційні фільми („Чапаєв”, „Щорс”, „Юність Максима”) та історичні фільми („Олександр Невський” С. С. Ейзенштейна, „В. Петров”, „Петро I”, В. Пудовкін – „Суворов”).

Великою популярністю користувались фільми „за мотивами історії Попелюшки” – історії про бідну і чесну дівчину, яка завдяки працелюбності та високій моральності піднімається на найвищий суспільний щабель (Зірка цього періоду Л. Орлова).

В роки війни ігрове й документальне кіно спрямоване було на виховання патріотизму, але були й комедійні фільми, які вселяли оптимізм і надію на краще майбутнє („Небесний Тихохід”, С. Тимошенка, „О восьмій годині вечора після війни” І. Пир'єва).

Післявоєнний період не був багатий на кіноспадщину, в 50-х роках відбувається піднесення кінематографу, 60-80-ті роки період великої творчості продуктивності, що зумовила високий художній рівень фільмів і широту їх тематичного діапазону: екранізується літературна класика, аналізуються морально-психологічні проблеми сучасників, розвивається кінокомедія, фільми молодіжної тематики.

Кіноімперія США – Голівуд. Після Першої світової війни лідером в світі з виробництва кінофільмів стає США - в живописній місцевості Голівуд неподалік від Лос-Анджелеса будуються великі американські кіностудії. Офіційною датою заснування Голлівудської кіно імперії вважається 1913 рік.

Художні засоби кінематографу. Вихідні структурні елементи – „цеглинки”, з яких складається фільм – це кадри. Художній образ виникає, коли є рух від кадру до кадру – тобто при монтажі кадрів - ритм зміни кадрів складає художню атмосферу фільму.

Режисер - це об'єднуюче начало знімальної групи, він вносить в фільм своє неповторне бачення світу, авторську стилістику.

В сучасному кіно існує багато позитивного, але й багато негативного: більшість фільмів чітко розраховані на невибагливого глядача, який дивиться фільм задля розваги й обмежує творчі можливості талановитих режисерів.

Актор – особливості роботи актора кіно в тому, що фільм не театральний спектакль і може зніматись починаючи з будь-якого кадру, іноді епізоди з початку і кінця знімаються в один день - це складно з психологічної (іноді й фізичної) сторони.

Сучасні технології безмежно розширили можливості кінематографу. Синтез кіно і комп'ютерної графіки дозволяє реалізувати будь-які фантазії.

Анімаційне кіно. „Анімація” – в перекладі з латинської – „оживлення”. Вона базується на зйомці кадр за кадром мальованих чи об'ємних фігур персонажів. Цікаво, що анімація виникла задовго до винайдення кінематографу – вперше малюнок ожив у 1832 році в лабораторії бельгійського фізика Ж. Плато: 20 зображень різних фаз руху людини помістили на барабан пристрою фена кінетоскоп, при швидкому прокручуванні малюнки зливались і здавалось, що

зображення безперервно рухається. Проте перші анімаційні фільми почали створювати після виникнення кінематографу. Об'ємну (лялькову) анімацію придумав російський інженер В. Старевич в 1912 р. і зняв перший ляльковий фільм.

Голубий екран. Принцип телебачення був відкритий російським біологом П.Бахметьєвим в 1880 р., а в 1907 р. професор Петербурзького технологічного інституту Б. Л. Розінг створив першу електронно-променеву трубку (кінескоп) і дещо пізніше здійснив передачу зображення на кілька метрів.

Перші телевізійні системи використовували для передачі зображення дроти (провода), а з появою пересувних телевізійних станцій і супутникових засобів можна вести транслявання з будь-якої точки земної кулі.

На основі винаходу російського інженера Ю. Волкова в США в 1929 р. була створена одна з перших систем кольорового телебачення, а з 1967 р. почалось регулярне кольорове транслявання в СРСР. Так ми ще раз спостерігаємо взаємозв'язок матеріальної і духовної культури – адже телебачення не лише передає інформацію, а й є засобом формування смаків, поглядів та переконань, погано тільки що часто політики й чиновники використовують телебачення в своїх цілях.

Цікавинки. Найбільша в світі кіностудія – „Універсал сіті” знаходиться неподалік від Лос-Анджелеса, займає 170 га, має 561 будову і 34 звукові сцени.

Найчастіше екранізували літературний персонаж Шерлока Холмса – починаючи з 1900 р. 75 акторів знялись в цій ролі більш ніж в 200 фільмах.

394 фільми знято за творами В.Шекспіра „Гамлет” екранізувався 75 раз, „Ромео і Джульєтта – 51”, „Леді Макбет” – 33 рази.

Найдовший фільм в історії кіно „Зцілення від безсоння” триває 85 годин і лише раз демонструвався в повному обсязі - показ тривав з 31 січня по 3 лютого 1987 р.

16 грудня 1997 року в Японії більше 700 дітей було терміново госпіталізовано після перегляду телешоу „покемони” У 208 дітей віком від 3 років спостерігались незрозумілі судоми і різке погіршення самопочуття – за заключенням лікарів це було викликано червоними вогнями, які спалахували в очах одного з персонажів.

Рекордна кількість фільмів – 95 – знята за казкою „Попелюшка”. Серед них є лялькові, мультиплікаційні, фільм-балет, фільм-опера, пародії.

Запитання

1. Кому належить винахід кінематографу?
2. Де і коли відбувся перший кіносеанс?
3. Коли з'явився перший звуковий фільм?
4. Кого вважають передвісником ігрового кіно? Назвіть кілька його фільмів
5. Назвіть країни, де найшвидше розвивалось мистецтво кінематографу.
6. Хто першим почав знімати і демонструвати хронікальне кіно в Україні?
7. Назвіть основні етапи розвитку радянського кінематографу
8. Хто в сучасному світі є лідером кіноіндустрії?
9. Назвіть професії, які мають відношення до кінематографу.
10. Опишіть коротко процес створення анімаційних фільмів.
11. Хто відкрив принцип телебачення?
12. Ім'я винахідника кінескопу
13. Чий винахід сприяв створенню системи кольорового телебачення?

ДОДАТОК Ж

Відповіді на вікторину

Перший етап „Естетика – філософська наука, що вивчає природу (функції, загальні закони і закономірності) естетичної свідомості (діяльності людини і суспільства, буття), наука про прекрасне”. Олександр Готліб Баумгартен; філософія, художнє мистецтво, психологія, музика”.

Другий етап „Естетична свідомість – одна із форм духовного життя суспільства, яка відображає довкілля, різноманітну діяльність людини; у суспільстві естетичний ідеал виконує такі функції: мобілізує людську енергію почуттів та волі, вказуючи напрям діяльності; створює можливість випереджати дійсність, зазначаючи тенденцію майбутнього; виступає як норма, зразок та як необхідне (те, що має бути), є вищим об'єктивним критерієм оцінки всього, з чим зустрічається людина у навколишньому світі, всього, що знаходиться у сфері її інтересів; естетичний смак – показник цілісності людської індивідуальності, оскільки сприяє формуванню особистості”.

Третій етап „Три фази розвитку: канонічна, нормативна, загальнотеоретична. Естетичне виховання – формування в особистості здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності. Естетичні категорії: категорії „гармонія” і „міра”; категорії „прекрасне” і „потворне”; категорії „піднесене”, „героїчне” і „низьке”; категорії „трагічне” і „комічне”; категорії „естетичне”.

ДОДАТОК 3

Шкала оцінки виступу.

5 балів – конкурсантом показані розуміння істинного сенсу фрази пропонованої теми, лексико-граматична спроможність вербалізації власної думки, володіння технікою мови (дихання, постановка голосу, темп, дикція), вміння керувати своєю поведінкою (міміка, пантоміміка, емоції, настрої, соціально-перцептивні здібності (увага, спостережливість, уява), простота і оригінальність суджень.

4 бали – конкурсантом показані розуміння істинного сенсу фрази пропонованої теми, але недостатньо виражені лексико-граматична спроможність вербалізації власної думки, володіння технікою мови (дихання, постановка голосу, темп, дикція), вміння керувати своєю поведінкою (міміка, пантоміміка, емоції, настрої, соціально-перцептивні здібності (увага, спостережливість, уява), простота і оригінальність суджень.

3 бали – конкурсантом показані нерозуміння істинного сенсу фрази пропонованої теми, недостатньо виражені лексико-граматична спроможність вербалізації власної думки, володіння технікою мови (дихання, постановка голосу, темп, дикція), вміння керувати своєю поведінкою (міміка, пантоміміка, емоції, настрої, соціально-перцептивні здібності (увага, спостережливість, уява), простота і оригінальність суджень.

2 бали – конкурсантом показані нерозуміння істинного сенсу фрази пропонованої теми, допущені істотні недоліки в лексико-граматичній вербалізації власної думки, у володінні технікою мови (дихання, постановка голосу, темп, дикція), в умінні управляти своєю поведінкою (міміка, пантоміміка, емоції, настрої, соціально-перцептивні здібності (увага, спостережливість, уява), в простоті і оригінальності суджень.

1 бал – конкурсантом показані нерозуміння справжнього змісту фрази пропонованої теми, допущені істотні недоліки в лексико-граматичній вербалізації власної думки, у володінні технікою мови (дихання, постановка голосу, темп, дикція), в умінні управляти своєю поведінкою (міміка, пантоміміка, емоції, настрої,

соціально-перцептивні здібності (увага, спостережливість, уява), в простоті і оригінальності суджень.

Пропоновані теми:

1. У давні часи люди навчалися для самовдосконалення. Сьогодні знання потрібні для того щоб вразити оточуючих (Конфуцій).

2. Той, хто, звертаючись до старого, здатен відкривати нове, гідний бути вчителем (Конфуцій).

3. Неосвідченими бувають лише ті, хто хоче такими залишатися. (Платон).

4. Музика здатна впливати на етичний бік душі; та, якщо музика володіє такими властивостями, то, очевидно, вона повинна бути включена в число предметів виховання молоді (Арістотель).

5. Удосконалення характеру полягає у проживанні кожного дня як останнього: без тривоги, без боягузства, без брехні (Марк Аврелій).

6. Найскладніше – перевиховати погано виховану людину (Я. А. Коменський).

7. Легко правильно наслідувати того, хто правильно йде попереду (Я. А. Коменський).

8. Книги – це інструмент набуття мудрості (Я. А. Коменський).

9. Розуміння – початок порозуміння (Спіноза).

10. Посилатися на авторитет – несерйозно (Спіноза).

11. Дії людей – найкращі перекладачі їх думок (Дж. Локк).

12. Гарне виховання – найдійний захисник людини від тих, хто погано вихований (Честерфілд).

13. Моральність людини проявляється в її намірах (Ж. Ж. Руссо).

14. Виховання людини починається з її народження: вона ще не говорить, ще не слухає, але вже вчиться. Досвід передує навчанню (Ж. Ж. Руссо).

15. Знання деяких принципів легко компенсує незнання деяких фактів (Гельвецій).

16. Кожен чує лише те, що розуміє (Гете).

17. Знання без моральної основи – нічого не варті (Л. Толстой).

18. Найвищий рівень мистецтва, це коли не видно зусиль і забувають про художника (Л. Толстой).

19. Учень ніколи не перевершить учителя, якщо бачить у ньому зразок, а не суперника (В. Г. Белінський).

20. Найкраща школа дисципліни – сім'я (С. Самюел).

21. Найкращий спосіб виховати дітей хорошими – зробити їх щасливими (О. Уайлд).

22. Інтелектуально незалежні тільки генії та дурні (Леопольд Станіслав Єжи).

23. Характер дитини – це зліпок з характеру батьків, він розвивається у відповідь на їх характери (Еріх Фромм).

24. Без розумової культури не може бути і витончених почуттів (Франс Анатоль).

25. Людина так створена, що відпочиває від однієї роботи, лише взявшись за іншу (Франс Анатоль).

ДОДАТОК І

Красномовство

План

1. Риторика та її роль у розвитку гуманітарних наук. Предмет вивчення риторики.

2. Мета, завдання і зміст педагогічної риторики як складової курсу основ педмайстерності.

3. Педагогічна сфера як „зона підвищеної мовленнєвої відповідальності”.

4. Риторика як відображення загальних закономірностей мовленнєвої поведінки вчителя у процесі педагогічного спілкування.

5. Комунікативні якості мовлення вчителя.

6. Мовленнєва культура у педагогічній діяльності вчителя.

Усе, що постає у людській свідомості, набуває форми слова. Система знаків, яку іменовано мовою, фіксує знання про світ, що оточує людину, є важливим чинником її самоусвідомлення, дає їй змогу виразити свої ставлення до навколишньої дійсності. Мова виражає думку і почуття людей, вона є основним засобом їх спілкування.

Отже, одна із головних функцій мови – комунікативна, тобто функція спілкування. Виступаючи публічно, людина виражає, *утверджує* себе, одночасно впливаючи на інших. Красномовство – це сила, з допомогою якої вдається впливати на світ, змінювати його, реалізувати власну волю.

Термін „риторика” походить від грецького слова, яке означає наука про ораторське мистецтво, красномовство. Латиною поняття „красномовство” як „мистецтво говорити” позначається словом *сіоріепііа* – словенція. Наука про красномовство виникла як спроба осмислити закономірності гарного прозового мовлення, яке в активному суспільстві цінується значно менше, ніж художнє, поетичне слово. І все ж, поруч з поетами, які говорили про речі високі, використовуючи віршову форму, поставали оратори зі словом на політичні теми, промовами в суді тощо. У зв'язку з цим постала потреба вивчати закони ораторства, яке вже в античності стало справжнім мистецтвом.

Отже, риторика – це наука про способи переконання, ефективні форми мовленнєвого впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей.

Класична риторика – наука про загальні способи переконання у вірогідному чи можливому, що оснований на чіткій системі логічних доведень, майстерність та мистецтво віднаходити ці способи і користуватися логікою аргументації; теорія художнього мовлення.

Сучасна риторика – це теорія та майстерність ефективного (доцільного, впливового, гармонійного) мовлення. Предметом сучасної загальної риторики є загальні закономірності мовленнєвої поведінки, ідо діють у різних ситуаціях спілкування, сферах діяльності, та практичні можливості використання їх з метою створення ефективного висловлювання. Ефективність мовлення визначається найменшими втратами в процесі його передавання від мовця до слухача у всіх трьох типах інформації, які зазвичай містять мовлення: понятійно-логічні, оціночні (+ або –), емоційні. Доцільність мовлення – це його відповідність основній меті мовця, його мовленнєвому наміру. Впливовість мовлення – це його здатність розбудити розум і почуття, змусити слухача спочатку прислухатися, прихильно та зацікавлено, а потім змусити прийняти те бачення оточуючого світу, яке йому запропонує мовець.

Гармонійна роль мовлення – у необхідності забезпечення найкращого взаєморозуміння між людьми, конструктивного вирішення конфліктів, об'єднання учасників спілкування.

Риторика не є замкнутим в собі знанням. Це не тільки академічна дисципліна, предметом вивчення якої є теоретичні питання ораторства. Це й прикладна дисципліна, що має на меті виховання вмілого промовця, який би володів прийомами ораторського мистецтва.

Тому риторика тісно пов'язана з іншими науками. Мовознавство озброює її знанням законів, за якими формується й розвивається людське мовлення.

Літературознавство відкриває ораторські закони творення художнього образу словесними засобами. Філософія вводить в світ інтелектуально-духовного пошуку людства, а окремі філософські дисципліни знайомлять із цінностями моралі (етика),

принципами розуміння і творення прекрасного (естетика), законами мислення (логіка). Психолінгвістика допомагає зрозуміти, наскільки вибір слова зумовлено емоційно-вольовим станом людини, які саме лексичні засоби варто використовувати в певних психологічних ситуаціях. Психологія дає змогу ораторові контролювати власний духовний стан та настрої аудиторії. Фізіологія дає знання про мовленнєвий апарат, його можливості та принципи творення голосу. Методика виразного читання, основи режисури та акторської майстерності допомагає ораторові оволодіти голосом і поставою, жестикуляцією та мімікою.

Мовлення вчителя повинне забезпечувати вирішення завдань навчання та виховання школярів, тому перед ним (мовленням) стоять, крім загальнокультурних, і професійні, педагогічні вимоги. Вчитель несе соціальну відповідальність і за зміст, якість свого мовлення, і за його наслідки. Ось чому мовлення вчителя є важливим елементом його педагогічної майстерності.

Вираз „мовлення вчителя” („педагогічне мовлення”) вживають, коли мова йде про усне мовлення педагога. Під усним мовленням розуміють як сам процес говоріння, створення усних висловлювань, так і результат цього процесу-усні висловлювання.

Педагогічне мовлення має на меті забезпечити:

- а) продуктивне спілкування, взаємодію між педагогом та вихованцями;
- б) позитивний вплив вчителя на свідомість, почуття учнів з метою формування, кореляції їх переконань, мотивів діяльності;
- в) повноцінне сприйняття, усвідомлення і закріплення знань у процесі навчання;
- г) раціональну організацію навчальної та практичної діяльності вчителя.

З виразом „педагогічне мовлення” тісно пов'язане поняття „комунікативна поведінка вчителя”. У сучасній літературі – це не просто процес говоріння, передачі інформації, а така організація мовлення і відповідної йому поведінки вчителя, які впливають на створення емоційно-психологічної атмосфери спілкування педагогів та учнів, на характер їх взаємовідносин, на стиль їх роботи (Леонтьєв О. О., Ладиженська Т. О.).

Для характеристики комунікативної поведінки вчителя мають значення:

- тон мовлення;
- виправдане використання оціночних суджень;
- манера спілкування з учнями;
- характер міміки, рухів, жестів, що супроводжують мовлення.

Усне мовлення вчителя існує в двох різновидах:

а) монологічне мовлення (розповідь, шкільна лекція, коментар, тлумачення (правил, знаків, термінів), розгорнуті оціночні судження (мотивація шкільної оцінки під час оцінювання знань; оцінка поведінки, позанавчальної діяльності учня);

б) діалогічне мовлення (виду бесіди з учнями, які побудовані в формі питань та відповідей).

Окрім того, у шкільній практиці виникають ситуації, коли необхідно обмінятися привітаннями, оцінками, висловлюваннями між учнями та вчителями під час зустрічі, а також спільне обговорення певних навчальних проблем, вчинків, норм поведінки. У таких ситуаціях спостерігається переплетення форм усного мовлення.

Щоб сприяти успішному виконанню педагогічних завдань, мовлення вчителя повинне відповідати певним вимогам, тобто мати певні комунікативні якості. Так, вимога правильного мовлення педагога забезпечується його нормативністю (відповідністю мовлення педагога до норм сучасної літературної мови – акцентологічних, орфоепічних, граматичних та інших), точністю слововживання; вимога виразності мовлення – його образність, емоційність, яскравість.

Взагалі, поняття культури мовлення вчителя визначається такими його комунікативними якостями:

- правильність;
- термінологічна точність;
- доречність;
- лексичне багатство;
- виразність;
- чистота.

Якщо звернутися до робіт вчених, що досліджують проблему комунікативних якостей педагогічного мовлення, то можна уявити собі ідеальну модель мовлення сучасного вчителя. Це перш за все, мовлення правильне, що відповідає нормам сучасної літературної мови, точне, зрозуміле. Мовлення яке не допускає використання жаргонізмів, вульгаризмів та просторічних слів. Мовлення багате, лексично різноманітне, що відповідає цілям та умовам педагогічного спілкування. Педагогічно доцільне мовлення характеризують логічність, переконливість, спонукальність. Його інтонації, мелодичний рисунок різноманітні та виразні, ритм і темп оптимальні для кожної конкретної ситуації спілкування.

Вимоги до комунікативних якостей мовлення вчителя зумовлені його педагогічними функціями.

Основні педагогічні функції мовлення вчителя:

1. Забезпечення повноцінної презентації (передачі) знань;
2. Забезпечення ефективної навчальної діяльності школярів;
3. Забезпечення продуктивних взаємовідносин між учителем та учнями.

Особливості усного педагогічного мовлення як одного з видів мовлення публічного:

1. Адресний характер мовлення вчителя (воно звернене до учнів);
2. Зміст такого мовлення приймається учнями з двох каналів – звукового (через слово, інтонацію) та візуального (через міміку, жести, рухи вчителя);
3. Імпровізаційний характер усного педагогічного мовлення.

Шляхи вдосконалення мовлення майбутнього вчителя:

1. Самоконтроль та розвиток культури мовлення, створення для себе установки на оволодіння правильним літературним мовленням у всіх ситуаціях мовленнєвого спілкування;
2. Самоконтроль та розвиток умінь виразного мовлення;
3. Розвиток загальних психологічних особливостей особистості, що створюють передумови для успішного оволодіння мовленнєвими навиками та вміннями.

Засвоєння норм літературної мови – тривалий процес, який починається з раннього дитинства і триває впродовж всього свідомого життя. Тому не лише

бездоганне знання свого предмета, не лише педагогічна майстерність, досконалість методичних прийомів, але й словесно-естетичний рівень педагогічних знань формує особистість учня.

Виховання культури мовлення учнів – це справа не лише вчителя-словесника. Кожен учитель повинен володіти здоровим, неупередженим відчуттям мови (без архаїзаторства, примітивізму, пуризму), постійно стежить за змінами, які відбуваються в нормах вимови, наголошення, слововживання у зв'язку з глибинним вивченням загальнонародної мови, вирівнюванням діалектів, досягненням високого рівня мовленнєвої культури.

Слід говорити не лише про мовленнєвий етикет, але й про стиль мовлення педагога. Його визначальними рисами є відповідність діючим мовним нормам, бездоганне володіння невербальними засобами спілкування (мімікою, жестами, правилами членування мовного потоку, темпом мовлення, тембром голосу), майстерність виразного читання.

Багатство та різноманітність мовлення вчителя – це джерело збагачення мовлення вчителя, чистота й досконалість, образність мовлення вчителя – запорука поваги учня до естетичних цінностей, створених засобами мови.

Отже, педагогічне мовлення повинне відзначатися такими ознаками:

1. Виразність – змістова, інтонаційна (й експресивне), візуальна;
2. Правильність – орфоепічна, граматична, орфографічна, пунктуаційна;
3. Чистота – що не допускає ультратуризму (словникового, стильового чи колоритного), штучності, фальшивого професіоналізму;
4. Лаконізм – у сполученні зі змістовою вичерпністю, різноманітність мовленнєвих засобів.

Слід прагнути оволодіти виразним, яскравим переконливим професійним мовленням з метою максимально ефективного комунікативного впливу у навчально-виховному процесі.

ДОДАТОК К

Програма „Тижня творчості”.

ПОНЕДІЛОК, 5 листопада

10.00 - 10.30 Відкриття тижня творчості, танцювальний флеш-моб. (площа перед пам'ятником Тараса Шевченка).

Запрошуємо приєднатись до нас і затанцювати разом із нами танець у центрі міста. Захід має на меті показати, що мистецтво не має обмежень, і що отримати радість від спільного танцю можуть всі його учасники.

12.30 – 14.00 Майстер-клас „Ляльковий театр своїми руками” (м. Рівне, Інститут педагогічної освіти, педагогічний факультет, вул. Фабрична 12 Б ауд. 202).

Мета. Навчити створювати найпростіші ляльки, показати їх використання в позанавчальній діяльності з дітьми, розвивати навички створення. Вміти поєднувати різні види діяльності (художню працю, гру, спілкуванням, музикою, драматизацією, читанням). Попередній запис обов'язковий

05.11.2012 - 12.11.2012 р. Фотовиставка „Світ в твоїх очах”, „Театр в об'єктиві” (Палац культури „Текстильник”).

Фотовиставка „Світ в твоїх очах”. Діти завжди залишаються дітьми. Де б вони не були і що б з ними не траплялось, своєю безпосередністю діти завжди вище за обставини. У їхніх очах живе цілий світ, повний барв, почуттів і думок, світ який так схожий на казку. Такого світу на цій землі ще не було - він унікальний.

ВІВТОРОК, 6 листопада.

11:00 до 12:30 Майстер-клас із виготовлення саморобного паперу, оригамі в майстерні „Бджілки” по вул. С. Петлюри, 32.

Ми хочемо поділитися досвідом навчання виготовлення саморобного паперу, оригамі, виробів з дерева (іконок та брелків до ключів). Кожна людина може розвивати свої творчі здібності, якщо вправляється у різних видах робіт ручної праці. Пропонуємо майстер-клас із виготовлення саморобного паперу, оригамі, вишивання на папері для оформлення листівок, виробів з дерева (іконок та брелків до ключів). Попередній запис обов'язковий.

14.00 – 15.00 Практичний тренінг „Рух, робота з тілом, психофізика учасника театрального колективу” (Інститут педагогічної освіти, педагогічний факультет, вул. Фабрична 12 Б ауд. 204). Попередній запис обов’язковий.

Дуже важливим є пошук індивідуальних талантів і вмінь. Театр і Рух – це місце творчості і індивідуальності. Розвиток можливостей руху учасників, пошук їх власного руху, внутрішнього і зовнішнього – це те, що ми будемо вчитись робити на тренінгу. Крім того – методи активізації та релаксації, роботи в парах, постановки театральних етюдів заснованих на русі.

СЕРЕДА, 7 листопада

10:00-13:00 Майстер-клас „Техніка чорного театру у роботі з дітьми, молоддю та сім’ями”.

Показ техніки чорного театру на прикладі інтеграційного родинного театру „Антінея”. Всі учасники зможуть поринути у магію чорного театру, та побачити його з середини. Для всіх учасників бажано мати темний спортивний одяг та змінне взуття. Попередній запис обов’язковий.

14.00 - 16.00 Конкурс народної пісні „Фіалкові барви”. (Інститут педагогічної освіти, педагогічний факультет, вул. Фабрична, 12 Б ауд. 101).

Метою проведення даного заходу є збереження і примноження традицій української національної педагогіки мистецтва, розвиток народного співу, виховання студентської молоді на принципах народної культури, підтримка обдарованих студентів.

ЧЕТВЕР, 8 ЛИСТОПАДА

11.00 – 13.00 Майстер клас „Робота з акриловими фарбами на різних поверхнях” (Рівненський палац дітей та молоді). Попередній запис обов’язковий.

Мета: поширення досвіду використання нестандартних матеріалів і змішаних технік, розвиток творчого мислення, виховання естетичних смаків.

14.00 – 15.00 Камерна акція „Дружба через танець” в рамках акції „Друзі з дитинства” (Рівненський палац дітей та молоді).

Через цю акцію ми хочемо виховувати у дітей та молоді відкритість та доброзичливість до людей з особливими потребами, сприяти усвідомленню ними

дару осіб неповносправних. У заході візьмуть участь діти зі Школи-садка навчально-реабілітаційного центру „Джерело”, та діти початкових класів.

П'ЯТНИЦЯ, 11 листопада

11.00 – 15.00 Перегляд студентських робіт, представлених на конкурс кіно-відео творчості (Рівненський палац дітей та молоді).

5-11 листопада 2012 року буде проведений X Міський конкурс кіно- відео творчості. Даний захід проводиться з метою виявлення обдарованих студентів. Для його якісної підготовки ми підтримуємо і розвиваємо учасників із Рівного та області і саме тому хочемо провести їх перегляд, щоби надати їм рекомендації щодо подальшої роботи. До консультивання учасників конкурсу будуть запрошені спеціалісти з Рівного та інших міст. Перегляд буде відкритий для глядачів. Запрошуємо усіх, хто хоче познайомитись з особливою творчістю.

СУБОТА, 10 листопада

11.00 - 13.00 Майстер клас „Розпис по тканині” (Рівненський палац дітей та молоді) Попередній запис обов'язковий.

Майстер-клас із розпису по тканині в техніці холодний батік.

Мета: поширення досвіду використання нестандартних матеріалів і змішаних технік, розвиток творчого мислення, виховання естетичних смаків.

16.00 – 18.00 Семінар обговорення театральних виступів (Рівненський палац дітей та молоді).

НЕДІЛЯ, 11 листопада

12.30 – 13.30 Парад містом, танцювальний флеш-моб (13.00), закриття тижня творчості (площа перед пам'ятником Тараса Шевченка).

Запрошуємо приєднатись до нас і затанцювати разом з нами танець у центрі міста. Захід має на меті показати, що мистецтво не має обмежень, і що отримати радість від спільного танцю можуть всі його учасники.

Маршрут параду містом розпочинається від площі перед пам'ятником Тараса Шевченка.

15.00 – 17.00 Показ театральної вистави для усіх бажаючих у обласному музично-драматичному театрі міста Рівне.

Програма художньої студії „Естетіос”

Пояснювальна записка

Програма носить практико-орієнтований характер і створює сприятливі умови для естетичного, інтелектуального та духовного виховання особистості студента, соціально-культурного й професійного самовизначення, розвитку пізнавальної активності й творчої їх самореалізації.

Проблема розвитку творчих здібностей особистості є однією з центральних в педагогіці, оскільки прогрес суспільства – це шлях постійної творчості, долання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і шляхів до їх втілення.

У реалізації цього складного процесу важлива роль належить мистецтву, що допомагає молоді глибше пізнати себе, свій внутрішній світ, спонукає до самовдосконалення. Мистецтво з його унікальними можливостями цілісного впливу на особистість виступає не тільки джерелом естетичного виховання, а й універсальним засобом творчого розвитку молодих людей.

Одне з найголовніших завдань в роботі вихователя – зробити вихованця творчою особистістю.

Мета програми:

- Виявити та формувати художньо-мистецькі здібності вихованців художньої студії через забезпечення емоційно – образного сприйняття дійсності;
- ввести студентів у світ прекрасного;
- формувати здатність творчо сприймати побачене;
- розвивати естетичні відчуття, оцінки та смаки, образне мислення і уяву;
- активізація пізнавальної й творчої діяльності;
- сприяти вихованню духовно-багатого громадянина;
- формувати морально-особистісні якості;
- підготувати до самостійного життя в сучасному світі, і подальшого професійного самовизначення.

Програма має теоретичне та практичне спрямування. Вона покликана навчити майбутніх учителів освоювати складні трудомісткі прийоми й різні техніки

малювання, спонукати творчу діяльність, спрямовану на постановку й розв'язок проблемних ситуацій при виконанні роботи.

Форми роботи: індивідуальні, групові, колективні.

Завдання програми:

- Формувати спеціальні знання з предметів (основних законів композиції, основних законів перспективи, елементарних основ дизайну);
- напрацьовувати технічні знання, вміння та навички, необхідні для творчих процесів в малюванні;
- мати навички виконання ескізних замальовок;
- залучати студентство до участі в різних сферах художньої діяльності на основі діагностики їхніх природних нахилів і здібностей;
- формувати художній смак, здібність бачити, відчувати красу та гармонію, вміння естетично оцінювати;
- забезпечувати високу художньо-естетичну культуру;
- розвивати естетичні потреби і почуття особистості;
- розвиток моторних навичок, образного мислення, уваги, фантазії, творчих здібностей, формування естетичного й художнього смаку;
- розвивати художні здібності реалізовувати себе в творчій діяльності, розширювати уявлення про оточуючий світ;
- розвивати творчий потенціал, його пізнавально-творчу активність;
- розширювати асоціативні можливості мислення, творче мислення;
- розвивати вміння аналізувати витвір мистецтва, давати оцінку своїй роботі;
- виховувати духовну культуру особистості та створити умови для вільного формування нею власної світоглядної позиції;
- виховання інтересу до культури, до джерел народної творчості, виховання естетичного відношення до дійсності, працьовитості, акуратності, терпіння, уміння довести почату справу до кінця, взаємодопомоги при виконанні роботи, економного відношення до використовуваних матеріалів, виховання основ культури праці;
- формувати гармонійно розвинену особистість з високим національно-культурним потенціалом.

Вирішити поставлені завдання дозволяє використання під час проведення занять інноваційних технологій, ігрових методик, мультимедійних засобів, автентичного матеріалу (книги, журнали, музика, відеофільми тощо).

Основні вимоги до знань і вмінь:

Гуртківці повинні:

- мати бажання творчо працювати;
- виявляти та демонструвати свій талант;
- мати елементарні знання про види та жанри мистецтва;
- вміти виконувати поставлене завдання, фантазувати;
- орієнтуватись в основних та спектральних кольорах;
- опанувати роботу з пензлями, фарбами, олівцями та пластиліном, змішувати фарби та отримувати додаткові кольори;
- будувати малюнок прямими лініями, розмістити його на аркуші паперу, використовуючи принцип рівноваги.

Змістом програми передбачено використання таких форм роботи з гуртківцями: бесіди, відвідування художніх галерей, аналіз художніх творів, перегляд відеофільмів, свята, вистави.

Навчання в художній студії проходить в три етапи:

1 етап (початковий рівень). Перший рік навчання, мета якого - розвиток та розкриття особистості студента, опановування навичок роботи пензлями, фарбами, олівцями. Зі студентами початкового рівня заняття проводяться двічі на тиждень по 2 години.

2 етап (основний рівень). Метою другого року є розвиток особистості через освоєння основ композиційної культури. Студенти опановують академічні дисципліни: малюнок, живопис, композиці. Заняття проводяться двічі на тиждень по 3 години або тричі на тиждень по 2 години.

3 етап (вищий рівень) мета якого - освоєння художньої, композиційної та проектної культури, професійна диференціація та інтенсивна підготовка до подальшої творчої діяльності. Програмою передбачено індивідуальну роботу з

обдарованими студентами. Заняття для студентів вищого рівня – 8 годин на тиждень та факультативні заняття (за вибором студентів).

Студенти вищого рівня навчання, набувши знання з основ образотворчого мистецтва (малюнок, живопис, композиція), досвід участі у виставковій діяльності, мають не тільки стійкий інтерес до мистецтва, але й свої естетичні уподобання, бажання і наміри спробувати і розвинути свої здібності в одному з прикладних видів мистецтва. Таку можливість надають вихованцям факультативні заняття.

Очікувані результати:

- бажання виявити творчість гуртківців;
- надання можливості реалізувати творчі, індивідуальні здібності;
- розкрити свої таланти;
- опановують академічні дисципліни: малюнок, живопис, композиція;
- мати стійкий інтерес до мистецтва;
- реалізація творчих здібностей гуртківців;
- участь у виставковій діяльності;
- особистісний розвиток кожного його суб'єкта.

1 етап (початковий рівень).

Малювання

1. Ознайомлення з образотворчим мистецтвом 4 години.

Види образотворчого мистецтва. Розгляд зразків живопису, графіки, скульптури, творів декоративно-прикладного мистецтва.

2. Матеріали та обладнання для малювання. Техніка безпеки 2 години.

Матеріали, необхідні для малювання. Вимоги до фарб, пензлів, олівців. Правила техніки безпеки.

3. Малювання диво-ліній 6 годин.

Лінії рівні, прямі – добрі; спокійні, хвилясті – схвильовані, лагідні; ламані – сердиті. Тематика: стовпчики, парканчики, доріжки, сонечко.

4. Знайомство з фарбами. Вивчення кольорів 6 годин.

Основні та допоміжні кольори. Теплі та холодні кольори. Прийоми малювання фарбами.

5. Поняття ритму, симетрії 8 годин.

Поняття ритму. Ритм в природі. Ознайомлення з ритмами в будові природних форм.

6. Малювання предметів „Дари осені” 10 годин.

Зображення овочів, фруктів. Малювання рослин. Виконання малюнків в різних техніках. Ритм в природі і мистецтві. Організація плоскості малюнку.

7. Малювання пейзажу 8 годин.

Самостійне нанесення мазків на блакитний, синій фон. Кольоросполучення. Ритм мазків.

8. Сюжетне малювання 10 годин.

Знайомство з народним мистецтвом. Творчі роботи за мотивами прочитаного.

9. Декоративне малювання 12 годин.

Знайомство з творами народних майстрів. Малювання птахів, звірів, геометричних фігур. Уявна екскурсія в музей українського народного декоративного мистецтва.

10. Творча колективна робота „Наш студентський вернісаж” 4 години.

11. Підсумкове заняття 2 години.

Виставка робіт. Свято.

Ліплення

1. Матеріали та обладнання для ліплення. Техніка безпеки 2 години.

Матеріали, необхідні для ліплення. Вимоги до пластиліну, глини. Правила техніки безпеки.

2. Прийоми ліплення 8 годин.

Розкатування, наліп, стовбець, розплющування, вдавлювання. Виготовлення овочів, фруктів. Техніка ліплення.

3. Створення предметів простої форми 12 годин.

(Морква, картопля, груша, вишня).

4. Композиція „Дари осені” 4 години.

Ліплення яблука, винограду. Складання композиції на задану тему.

5. Геометричні фігури 10 годин.

Куля, куб, циліндр, конус. Створення фігур птахів, тварин.

6. Композиція „Чарівна кулька” 4 години.

Виготовлення казкових, фантастичних героїв із геометричних фігур.

7. Створення об'ємних зображень на пластині 14 годин.

Ознайомлення з об'ємними зображеннями. Створення композиції за власним задумом.

8. Створення виробів за мотивами народної кераміки (косівської, опішнянської) 10 годин.

Уявна подорож в Опішню. Кольори опішнянської іграшки. Ліплення різноманітних форм (гличики, миски, куманці, казкові герої).

Виставка найкращих робіт за навчальний рік. Ярмарка.

2 етап (основний рівень).

Малюнок

1. Поняття про форму 4 години.

Характер форм в силуеті. Поняття про рівновагу. Співвідношення елементів в площині листа.

2. Зображення листя дерев 4 години.

Зображення листя дерев, контрастних по формі з природи (яблуня - клен) без попереднього промальовування контурів. Зображення кількох різних по характеру і величині листків.

3. Штрихове та безштрихове тонування 8 годин.

Вправи з малюнку на види тонування

4. Лінія в природі і мистецтві 6 годин.

Вправи на різних характер ліній і їх сполук (хвилясті, тонкі, колючі). Зображення букета.

5. Малювання з природи „Риба” 6 годин.

Малювання з природи без фону. Тонування штрихом в різних напрямках.

6. Ритм плям і ліній 8 годин.

Замальовка птахів. Екскурсія в природу. Зображення птахів у природній ситуації.

7. *Композиція „Птах на дереві” 8 годин.*

Зображення птаха на дереві олівцем, використовуючи тонований папір.

8. *Точка зору як засіб виразності 2 години.*

Розгляд натюрморту з різних точок зору. Розвиток поняття „Точка зору”

9. *Натюрморт з 2 предметів 8 годин.*

Виконання тематичного натюрморту з використанням тонованого паперу, білила, пензлика.

10. *Поняття про світлотінь 6 годин.*

Поняття світлотіні. Виконання творчої роботи за спостереженнями в улюбленій техніці. Ознайомлення з творами Т. Яблонської „У парку”, С.Шишка „Осінь над Дніпром”.

11. *Експерсії (на виставки художників, у художні майстерні) 8 годин.*

12. *Підсумкове заняття 2 години.*

Вернісаж студентських робіт. Підсумки роботи за рік, ігри, конкурси.

Живопис і композиція

1. *Колір в природі і на картині 8 годин.*

Колірне коло: сполучення кольорів, розділення кольорів. Теплі та холодні, хроматичні та ахроматичні кольори. Геометрична вправа на вмальовування кольорів гуашшю.

2. *Натюрморт „Квіти” 6 годин.*

Зображення основними фарбами квітів з природи. Заповнення всієї площини листа кольором. Бесіда з демонстрацією творів живописців Японії і Китаю.

3. *Ритм в природі і мистецтві 8 годин.*

Ритм в природі: дихання, зміна пір року. Ритми регулярні і нерегулярні. Ритми в мистецтві. Визначення і зображення ритмового малюнка.

4. *Змішування кольорів 8 годин.*

Демонстрація творів Рембрандта. Геометричні вправи в смужці, в квадраті. Зелений колір і його виразний смисл.

5. *Натюрморт з природи 8 годин.*

Виконання натюрморту з природи нескладних форм гуашшю.

6. Поняття про симетрію та асиметрію в природі і мистецтві 6 годин.

Поняття умовного членування площини по вертикалі. Узагальнене зображення квітів і листя двома-трьома кольорами.

7. Натюрморт „Чудо-дерево” 8 годин.

Знайомство з технікою „витинанка”. Виконання композиції „Чудо-дерево” у змішаних техніках.

8. Зміна характеру кольорів від способу накладання форм 10 годин.

Способи накладання: цільне, розсипчасте, прозоре. Відтіночність мазка. Бесіда з демонстрацією творів майстрів. Ефект накладання однієї фарби на іншу. Геометрична вправа.

9. Екскурсії до міського виставкового залу та майстерень художників 8 годин.

10. Підсумкове заняття 2 години.

Підсумки роботи за навчальний рік, вікторини.

3 етап (вищий рівень).

Малюнок

1. Світлотінь як засіб вираження об'єму 12 годин.

Натюрморт з 3–4 білих предметів циклічної і призматичної форми, поставлених в різних планах з частковим взаємоперекриванням. Робота з натури.

2. Перспектива 12 годин.

Пейзаж за спостереженням (з вулиці, людьми, будинками, деревами). Різні техніки і матеріали, 1/2 аркуша.

3. Виразальні можливості ритмів у графіці 6 годин.

Зображення рослин (гілки з ягодами, плодами). Одне зображення на аркуші. Два контрастні приклади. Образна характеристика за допомогою ритмової побудови. Робота умовними графічними засобами (лінія, пляма, фактура).

4. Світлотінь як засіб передачі об'єму 10 годин.

Натюрморт з 3-х предметів – циліндра, кулі і глечика. Бокове освітлення. Передача тональних співвідношень тіні, півтіні, рефлексу. Штрих за формою.

5. Умовне відтворення об'єму 12 годин.

Натюрморт з 3-х предметів на фоні драпіровки з виразними складками. Лінійний малюнок з наступним заливанням тіневих плям тушшю.

6. Зображення фігури людини 12 годин.

Бесіда – елементарні відомості про будову фігури людини, її пропорції, вікові особливості. Рекомендується використання як посібник плоску модель із складових частин на шарнірах (плоска узагальнена, рухома фігурка). Замальовка на механіці руху. Зображення в смужці паперу по пам'яті (або по плоскій рухомій моделі). Замальовка з натури (від плями).

7. Екскурсії на виставки 6 годин.

8. Підсумкове заняття 2 години.

Живопис

1. Змішування кольорів. Зелений колір 10 годин.

Бесіда за темою з демонстрацією творів Кримова „Річка”, Серова „Зарослий ставок” Геометрична вправа – створення безлічі кольорових і світлових градацій зеленого. Натюрморт з натури, складений з предметів близьких за кольоровим тоном, контрастних.

2. Нюанси градації кольору 18 годин.

Бесіда за темою з демонстрацією творів декоративно-прикладного монументального і станкового мистецтва: гобелен, вишивка, мозаїка. Геометрична вправа – створення безлічі гармонійних сполук на основі неповного оптичного змішування кольору фону і кольору мазків (узорів).

Натюрморт з 3–4 предметів гладко пофарбованих в різноманітні кольори з кольоровими драпіровками. Освітлення фронтальне.

3. Зміна характеру кольору від способу накладання фарби 16 годин.

Бесіда за темою з демонстрацією творів майстрів про роль рельєфу фарбового шару, ефектів накладання одної фарби на іншу.

Геометрична вправа – створення безлічі гармонійних контрастів за способом накладання фарби кольорових сполук.

4. Зміна емоційного впливу кольору від характеру мазка 16 годин.

Бесіда за темою з демонстрацією творів Ван Гога, Коровіна, Каро. Передача настрою через певний характер мазка (різкий, плавний, дрібний) Геометрична вправа – створення багатьох сполук за контрастом характеру рухом мазка.

5. Контраст світла і тіні 10 годин.

Бесіда за темою з демонстрацією творів Мутасова, Пікассо, Ель Греко. Геометрична вправа – створення різноманітних кольорових сполук: кольори близькі за світлотою і кольоровим тоном; кольори контрастні за світлотою і кольоровим тоном. Порівняння їх емоційного впливу.

6. Підсумкове заняття 2 години.

Композиція

1. Симетрія і асиметрія в природі і мистецтві 8 годин.

Плоскісна асиметрична композиція з рослинних мотивів. Теми: „Квіти ростуть”, „Мальви”, „Соняшники”.

2. Людина і простір. Сприйняття і відображення простору, середовища 12 годин.

Однофігурна композиція за літніми враженнями „Автор і середовище”. Теми: „Я і дощ”, „Я і трава”, „Я і хмара”, „Я і місто”, „Я і море”, „Я і гори”. Підкорення кольорового рішення даному вибору.

3. Статика і динаміка як засоби організації композиції 16 годин.

Рух як характер ритму. Рух як характер і направлення ліній. Динаміка – присутність руху в ритмі, в лінії, в характері форми. Статика – рівновага з відсутністю руху. Зображення пейзажу або натюрморту лаконічними засобами за темами „Застигле місто”, „Сонне місто”, „Сумний натюрморт”.

4. Пейзаж і рух 16 годин.

Зображення пейзажу лаконічними засобами. Передання виразу руху шляхом композиційної структури: діагональне розміщення елементів, що перехрещуються, і хвилястих ліній, ритми. Теми: „Порив вітру”, „Сніжна буря”, „Падає листя”, „Шторм в порту”.

Рапортна композиція на основі попереднього завдання „Пейзаж і рух” з використанням складних пластичних ліній пейзажу (абрисні лінії горизонту, гір,

покрівель, дерев), в ритм форм (будинки, хмари, дерева, птахи, калюжі), створення умовної лаконічної композиції в квадраті.

5. Рух в багатофігурній композиції. 10 години.

Багатофігурна композиція. Зображення групи людей, об'єднаних спільністю дій – рухом у різних напрямках. Підкреслення напрямку руху рішенням фону, контрастом кольору, силуетом фігури, структурою настрою (діагональні лінії, що перехрещуються). Теми: „На ковзанці”, „Шторм”, „Порив вітру – парасольки і шапки”.

6. Екскурси на виставки художників та фотохудожників у міському виставковому залі 8 годин.

7. Підсумкове заняття 2 години.

Виставка. Урочисте свято випускників.

ДОДАТОК Л

Театральні п'ятниці

Мета: Виховати інтерес до мистецтва, підвищити рівень культури студентської молоді.

Завдання: Стимулювати творчу активність студентів, розвивати навички міжособистісного спілкування, формувати інтелектуально розвинену особистість.

Обладнання: предмети для вистави, афіша, запрошення.

План за методикою КТС

Пошук: Студенти запропонували тему проведення театрального заходу, обговорили її з куратором, вона зустріла цю ідею з цікавістю і так було вирішено провести даний захід.

Рада справ: Для проведення виховного заходу, група поділилася на такі підгрупи:

Сценаристи – 5 студентів;

Декоратори – 8 студентів;

Пошуковці – 2 студенти.

Підготовка: Студенти творчо підійшли до заходу, в чому їм допомогла куратор.

Проведення виховного заходу:

СЦЕНАРІЙ

театрально-музичної міні-вистави

Сорочинський ярмарок

Голос з-за куліс:

– На Сорочинський ярмарок потрапили сучасні підлітки...Ой, що ж то було, якого переполоху натворили, але ви краще дивіться і самі все зрозумієте і, сподіваємось, зробите правильні висновки!

Звучить етномузика. На сцену виходять дівчата в українських костюмах, виносять пожитки на продаж, співають пісню:

Ой, у літній гожий час прийшов ярмарок до нас з неба на руках:

Сало, м'ясо, галушки, молоко і пиріжки – Це є ріка життя.

То козацький хлібний квас дасть наснаги вам ураз, втому забере,

А городина своя, натуральна, поживна, силу поверне. *(Композиція з мюзиклу „Сорочинський ярмарок” Олега Скрипки).*

– Здоровенькі були, кумонько!

– І вам доброго здоров'я, голубонько! *Вибігають діти:*

– Здрастуйте, тітоньки, а чи буде сьогодні ярмарок?

– Та як є товар, то чому ж не розпочати!

– Ярмарок, ярмарок!

Звучить сучасна музика, заходять підлітки, вигукуючи „Hello every body! How are you?”

Маленька дівчинка повчає їх:

– Що то ви таке кажете?

– Як що? Вітаємось!

– Це неправильно, адже з давніх – давен наш народ найбільшою цінністю у житті вважав здоров'я. І, вітаючись чи прощаючись, люди бажали здоров'я один одному. Тому кажіть: „Здрастуйте!”, „Здоровенькі були!”, „Дай Боже здоров'я!”.

Стали до прилавків, починається ярмарок.

– А що то за гості заморські до нас приїхали, одежина така в них дивна, товари невідані?

– Здалеку ми приїхали, з Хмельницької товкучки, на вас подивитись, себе показати ну і, звісно товар запропонувати! Спробуйте, будь ласка!

День наближається, усі збираються, і на полицях вже увесь товар,

Ми всі сучасні, торговці часні, прийшли на ярмарок пропонувать:

Купіть сухарики і ще кальмарики, запийте колою – все з ГМО.

Воно не страшнеє, і безопасное

На світі кращого ніде нема! (на мотив пісні Володимира Преснякова «Бублики»)

Всі зацікавлено підходять, куштують. До підлітка-торговця підходить дівчинка і питає:

– Дядьку, чого від вас так тхне?

– Ай, відчепись від мене!

– Якийсь ти грубий, от Остап, шо за млином живе, от то хлопець! Високий, посмішка сяє на все село, а у тебе такі зуби жовті... Як ти будеш дівчину цілувати?

– Одчепись, злидня!

– То що, цигарки?!

– А ти звідки дізналась?

– А у мене брат старший також надумав дорослим стати! А як був дитиною, так і залишився, тільки набрався хвороб! Та то ненадовго, його як бабуня здибали за клунюю, то гналися за ним з прутом через все село, ото сорому набрався! Вже й ніколи до рота не візьме тої цигарки!

Підходить хлопчик до дівчини-підлітка, що продає з іншого боку:

– Так, чого бажаєш? Чому ти такий сумний?

– Як мені все надоїло!

І кому яке з них діло,

Що Стецько робить повинен?

І не пити й не палити,

З спортом щоб у дружбі жити...

Хай собі говорять люди –

Я ж робить цього не буду!

– Ну то роби як хочеш, у нас взагалі свобода вибору, що хочемо, те й робимо! І пuste, що батько забороняє, ми вже дорослі, самі собі хазяї!

– Це як так може бути? Адже слово батька – закон! Я ще ого-го як отримаю, як з вами зв'яжусь! Йду я від вас, а то як батько прийде, то дасть на горіхи! ***Поруч проходить бабуся і жаліється:***

– Ай, Божечко, шо ж то має бути, картофлі не підгорнені, морква не полена, роботи купа, ціплатка за ногами бігають, їсти просять, не встигнеш повернутися – і день пройшов, нічого не зробила, нічого не встигла. Старість прийшла, все стала повільно робити...

– Бабусю, то я вам поможу, не бідкайтесь! Випийте ось, втому як рукою зніме, цілу ніч зможете на городі поратись. Не хвилюйтесь, я вам дурного не пораджу, сам

таке п'ю – і нічого, живий-здоровий перед вами стою! А те що очі червоні, не звертайте уваги, то у вас сонце так сліпить.

– А дайте скуштувати мені ще оцього жовтенького, хвилястого! Шо там пише? З куркою... О-о-о я таке люблю!

– На здоров'ячко, бабусю!

– Торгівля у вас іде гарно, але ж ярмарок однією торгівлею не обмежується. Що ще зможете показати, яку забаву запропонуєте?

– Ну давай, Ань, покажемо їм, як ми у вільний час розважаємось. (танцюють як на дискотеці).

– **Це що, танці? Ось танці! (Фрагмент українського танцю).**

Раптом одній жінці стало погано:

– Ой, шо ж то робиться, помирає жінка, хфельшера сюди! Та якого вельшера, знахарку сюди!

Жінка приходить до тями:

– Та не треба мені нікого, ви краще от цих бісів тримайте, то вони мене отравили... Гляньте, шо вони мені дали! Агій на ваші голови. Дали вони мені свого пійла.. .Як випила його, того яду, серце з грудей вискакує, світ ся крутить, дід не знає шо ся робит, сусідку вже привів... уроки знімати, яйці викачувати.... Ледь Богу душу не віддала!

Ще одна жінка виходить:

– Так-так, не пускайте, я теж від них постраждала! Параско, де то ви пропадали ?

– Ой, не питай мене, біс попутав. Ціво вурвители, шо попрійжджали до нас Бозна-звідки, показали якусь дурну машину: ну, знаєш, такий (опис ноутбука)... А там!... Й ой, картинок, пісеньок, мужчин таких гарних бачила, навіть гусей і корів можна розводити. Як зайшла туди, так і щезла. Вернувся мій Степан з норми, ой бідна я була, бідна... Корова не доїна, свині не годовані, кури поклювали яйці, бо не зібрала, городина заросла й пов'яла... Клякнула перед іконами на коліна, била поклони чолом , шо більше таке не буду робити!

Повчальний монолог дівчинки:

– Бачите, що натворили тим непотребом, що привезли з собою! Півсела ледь не покалічили, а нам ще жити і жити, неньку Україну прославляти! Виженіть їх звідси геть, щоб і духу не було! Ні, то не діло, краще заберіть у них те все і не віддавайте! А ви, жіночки, візьміть їх до себе та навчіть традицій наших, їжею людською нагодуйте! А ви щоб потім гарно подякували!

– Так-так, знаємо! Дякуємо, дай, Боже, здоров'я!

Фінальна пісня

Ще не пізно все помінати, ще не пізно час наздогнати,

Ще не пізно сум забути і піти вперед.

Давай не будем себе зневажати, про щасливе життя будемо дбати,

Став подалі комп'ютер і чіпси та ходи до нас!

Приспів:

Ти намалюєш небо, ми намалюємо сонце тобі, і ми з весняним вітром підемо назустріч здійсненню мрій *(композиція „Чарівні фарби”)*

– У ХХІ столітті в моду повертається етностиль у одязі, музиці, традиціях, а бути здоровим - із моди ніколи не виходило! Тому тобі обирати, чи бути модним, здоровим, і щасливим.

Музика, танець і уклін.

ДОДАТОК М

Питання для виявлення естетичних уподобань (за Г. Турук)

1. У наведеному списку вітчизняних письменників минулих століть підкресліть найулюбленіших Ваших письменників.

А. Грибоедов, О. Пушкін, М. Гоголь, М. Лермонтов, Ф. Тютчев, І. Гончаров, А. Герцен, Т. Шевченко, А. Толстой, І. Тургенєв, Ф. Достоевський, М. Некрасов, А. Островський, Л. Толстой, А. Чехов.

2. Кого ще з вітчизняних письменників минулих століть Ви віднесли б до своїх найулюбленіших?

3. У наведеному списку вітчизняних письменників ХХ століття підкресліть найулюбленіших Ваших поетів.

М. Вінграновський, М. Горький, І. Бунін, В. Брюсов, О. Блок, А. Грін, Л. Костенко, І. Франко, О. Олесь, А. Ахматова, Б. Пастернак, М. Булгаков, К. Паустовський, Л. Українка, М. Цветаєва, В. Маяковський, С. Єсенін, М. Шолохов, К. Симонов, В. Шукшин.

4. Кого ще з вітчизняних поетів ХХ століття Ви віднесли б до своїх найулюбленіших?

5. У наведеному списку зарубіжних письменників підкресліть найулюбленіших Ваших письменників.

Данте, М. Сервантес, У. Шекспір, Мольєр, І. Гете, Ф. Шиллер, Дж. Байрон, Г. Гейне, О. Бальзак, В. Гюго, Ч. Діккенс, Дж. Лондон, Е. Ремарк, Е. Хемінгуей.

6. Кого ще з зарубіжних письменників Ви віднесли б до своїх найулюбленіших?

7. У наведеному списку вітчизняних художників минулих століть підкресліть найулюбленіших Ваших художників.

А. Рубльов, К. Брюллов, А. Іванов, П. Федотов, І. Айвазовський, І. Шишкін, В. Перов, І. Крамської, А. Куїнджі, В. Верещагін, І. Рєпін, В. Поленов, В. Суриков, В. Васнецов, М. Врубель, І. Левітан, В. Серов.

8. Кого ще з вітчизняних художників і скульпторів минулих століть Ви віднесли б до своїх найулюбленіших?

9. У наведеному списку вітчизняних художників ХХ століття підкресліть найулюбленіших Ваших художників і скульпторів.

М. Нестеров, В. Кандинський, І. Грабар, Н. Реріх, М. Чюрльоніс, П. Кончаловський, Б. Кустодієв, К. Петров-Водкін, М. Шагал, В. Мухіна, П. Корін, А. Пластов, А. Дейнека, І. Глазунов, К. Васильєв.

10. Кого ще з вітчизняних художників і скульпторів ХХ століття Ви віднесли б до своїх найулюбленіших художників?

11. У наведеному списку зарубіжних художників підкресліть найулюбленіших Ваших художників і скульпторів.

С. Боттічеллі, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Тіціан, Рафаель, П. Рубенс, Д. Веласкес, Рембрандт, Ф. Гойя, П. Сезанн, К. Моне, О. Ренуар, В. Ван Гог, А. Матісс, П. Пікассо, С. Далі.

12. Кого ще з зарубіжних художників і скульпторів Ви віднесли б до своїх найулюбленіших художників?

13. У наведеному списку вітчизняних композиторів минулих століть підкресліть найулюбленіших Ваших композиторів.

А. Аляб'єв, А. Варламов, М. Глінка, А. Даргомижський, А. Бородин, М. Мусорський, П. Чайковський, Н. Римський-Корсаков, А. Скрябін.

14. Кого ще з вітчизняних композиторів минулих століть Ви віднесли б до своїх найулюбленіших композиторів?

15. У наведеному списку вітчизняних композиторів ХХ століття підкресліть найулюбленіших Ваших композиторів.

С. Рахманінов, І. Стравінський, С. Прокоф'єв, І. Дунаєвський, А. Хачатурян, Д. Кабалевський, Д. Шостакович, В. Соловйов-Седой, Т. Хренников, Г. Свиридов, К. Караєв, А. Пахмутова, А. Петров, М. Таривердієв, А. Шнітке, Р. Паулс, Д. Тухманов.

16. Кого ще з вітчизняних композиторів ХХ століття Ви віднесли б до своїх найулюбленіших композиторів?

17. У наведеному списку зарубіжних композиторів підкресліть найулюбленіших Ваших композиторів.

А. Вівальді, Г. Гендель, І. Бах, К. Глюк, Й. Гайдн, В. Моцарт, Л. Бетховен, Ф. Шуберт, Ф. Мендельсон, Ф. Шопен, Р. Шуман, Ф. Лист, Р. Вагнер, Дж. Верді, І. Штраус, І. Брамс, Ж. Бізе, Е. Гріг.

18. Кого ще із зарубіжних композиторів Ви віднесли б до своїх найулюбленіших композиторів?